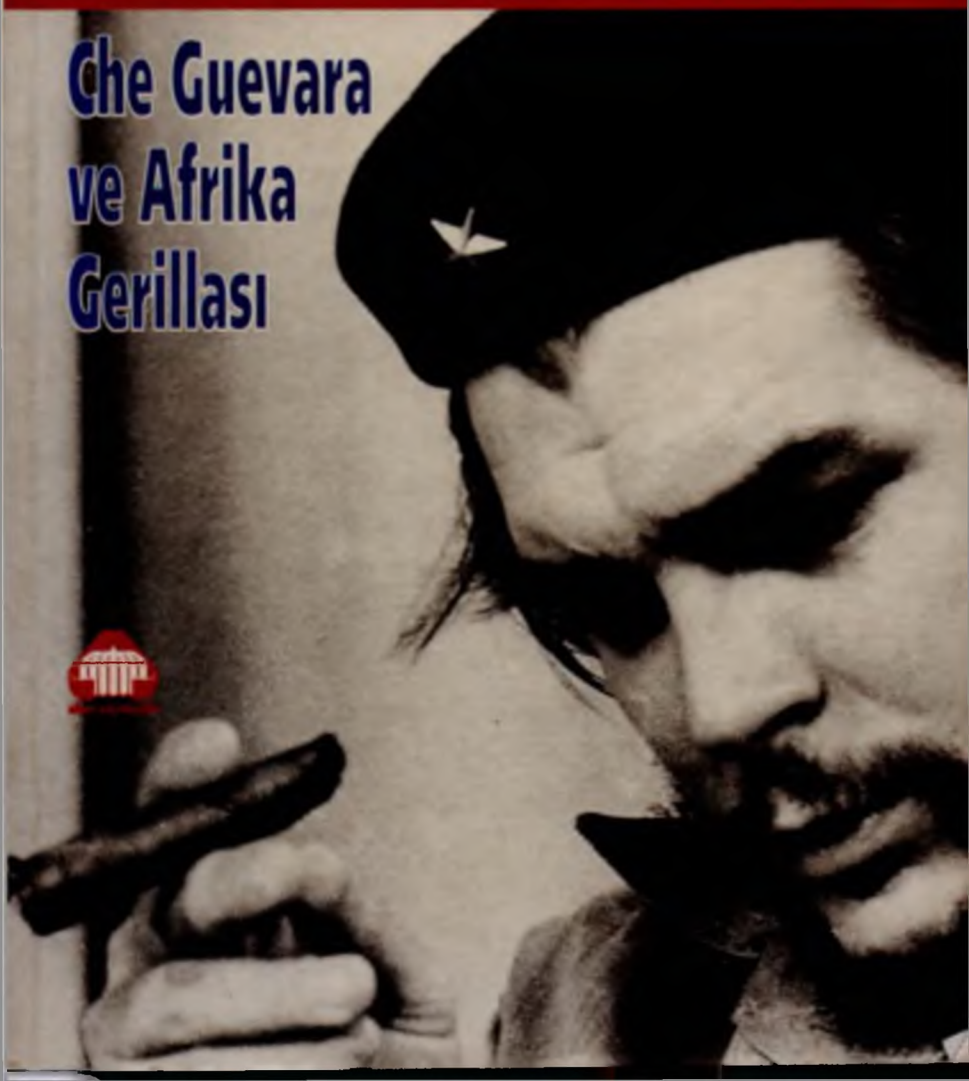
O YIL HİÇBİR YERDE DEĞİLDİK

Paco Ignacio Taibo II • Froilan Escobar • Felix Guerra

Che Guevara ve Afrika Gerillası

ALAN YAYINCILIK: 173
Çağdaş Edebiyat Dizisi: 42

Das Jahr, in dem wir nirgendwo waien
o yıl hiçbir yerde değildik
Ernesto Che Guevara und die Afrikanische Guerilla
Ernesto Che Guevara ve Afrika Gerillası
Paco Ignacio Taibo II, Froilan Escobar, Felix Guerra

Çevirenler:
Veysel Atayman (Çeviri Sorumlusu)
Tülay Kılıç - Yeşim Kalmaz
Melis Lugal - Özlem Özberber
Serpil Saraç

Birinci Baskı :Ekim 1997
Kapak : Arslan Kahraman

Baskı : Mart Matbaacılık ve Sanatları
(0 212) 212 03 39 - 212 03 40

ISBN 975-7414-64-6

alan yayıncılık

Çatalçeşme Sok. Torun Han. No. 40 K. 3 Cağaloğlu-İST.
Tel: (0 212) 511 26 00 • Fax: (0 212) 528 00 69

Paco Ignacio Taibo II, Froilan Escobar, Felix Guerra

O YIL HİÇBİR YERDE DEĞİLDİK

Ernesto Che Guevara ve Afrika Gerillası

alan yayıncılık

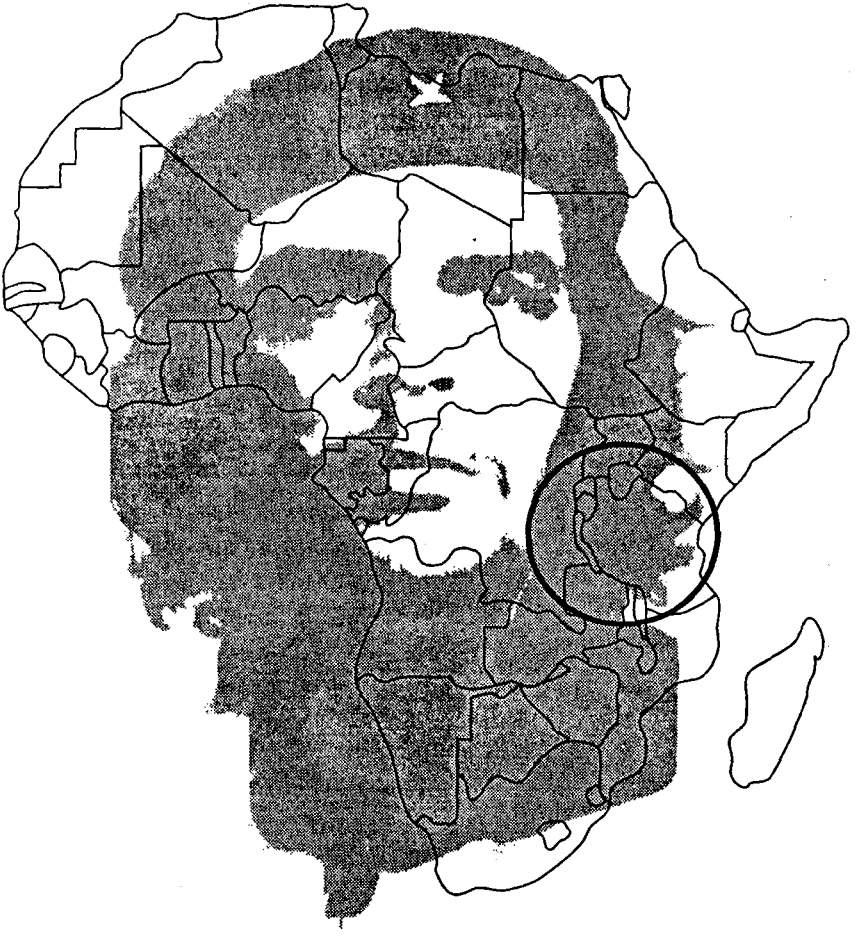
Almanca Çevirisinden Türkçeye Aktaranlar
Veysel Atayman (Çeviri Sorumlusu)
Tülay Kılıç - Yeşim Kalmaz
Melis Lugal - Özlem Özberber
Serpil Saraç

Bunun gibi bir öyküde,
ilk perde, hangi perdeydi,
insan hiçbir zaman bilmez.
Che

60'lı yılların ortasında Che Guevara'nın kayboluşu büyük bir bilmece oluşturmuştu. Che 1965'in Mart'ında son kez Küba'da görülmüştü. Ondan sonra 1967'de Bolivya'da bir gerilla grubunun başında. Peki Comandante Che neredeydi? Hiçbir yerde olmadığı yıl Küba devriminin en önemli sırlarından birini açığa çıkarıyor.

"Küba'dan gelen gizli belgelere göre Che Guevara ölümünden kısa bir süre önce devrimi Afrika'ya taşımak istemişti"

Der Spiegel (4/11/1995)

Ernesto Che Guevara'nın 60'lı yılların ortasındaki resmi ve kamusal platformdan ani kayboluşu kamuoyunda büyük bir bilmece çözme yarışının ortaya çıkmasına neden oldu. Che'nin devlet işlerinden ve diğer faaliyetlerden ansızın çekilmesi dedikodu, söylenti, yanlış haberler ve hayal ürünü olaylardan oluşan bir zincirleme gelişmeye yol açtı. Sürekli devrimin savunucusu Che Guevara gazeteler, magazinler, radyo ve televizyon kanalları tarafından tüm dünyada gezdirilen bir hayalet oluverdi.

Mart 1965'in sonlarında Bolivya gerillasının başında bulunduğu ilan edildiği günlerden 1967'nin ortalarına kadar Che Guevara'nın hayaleti bütün dünyada dolaştı durdu.

8 Ekim 1967'de gelen ölümünden sonra günlüğünün açıklanması ve hayatta kalanların ifadeleri sonucunda Che'nin Bolivya gerillası organizasyonunda oynadığı rol tam anlamı ile yeniden canlandırılabildi.

Yine de Che'nin "hiçbir yerde olmadığı" o tek bir yılda, 1965 yılında ne yapıp ettiği konusunda büyük bir boşluk vardı. Uluslararası medya tarafından yalan dolan, uyduruk olaylarla beslenen 1965 yılında Comandante Guevara gerçekten neredeydi? Bazı yazarlara inanılacak olunursa Küba'da kapalı bir psikiyatri kliniğinde, Fransa'da bask ayrımcılarıyla birlikte ya da firarından sonra Küba'nın bazı sırlarını açıkladığı Las Vegas'taydı; ya da bir tartışma sırasında Fidel tarafından öldürülmüştü; Vietnam'da savaşıyordu ya da Dominik Cumhuriyeti'ndeydi.

1990'dan itibaren bazı Küba gazetelerindeki yazılarda Che'nin 1965'te Kongo'da bulunduğuna dair ipuçları ortaya çıkmaya başlamış ve bu varsayımlar Gianni Mina'nın Fidel Castro ile yaptığı bir röportaj sayesinde nihayet doğrulanmıştı. Bu kitabın yazarlarından biri, 1987'den itibaren Che'nin Afrika hikayesini araştırmaya başlamış ve Comandante Che Guevara'nın Santa Cla-

ra savaşındaki kavga arkadaşlarının "dikkatsizce" bıraktıkları izleri takip ederek tesadüfen "Che Tanganika Gölü'ndeydi" cümlesine rastlamıştı. 1990'ın sonunda bir araya geldiğimizde 25 yıldan bu yana, "1965" yılının esrarını çevreleyen bu sessizlik ve gizlilik çemberini kırmayı ve Küba devriminin en büyük sırlarından birini çözmeyi ve açığa çıkarmayı başardık.

Che'nin Küba'daki Afrika Gerillası'ndan arkadaşları ile yaptığımız uzun görüşmeler sonucunda düzinelerce metni yeniden yazıp temizlemeye kalkıştığımızda Küba'nın hükümet aygıtında çalışan ve adının gizli kalmasını isteyen bir şahıs bize bu kitabın oluşumunda önemli bir anahtar rolü oynayan bir döküman yolladı. Kongo'da edinilen tecrübeler hakkında yazılmış ve bazı yerleri Che Guevara tarafından el yazısı ile düzeltilmiş "Devrimci Mücadelenin Pasajları Kongo" adlı daktiloya çekilmiş bir metindi bu.

Che Guevara'nın henüz hiç yayınlanmamış bir kitabıyla karşı karşıyaydık.

Bu doküman 25 yıl boyunca özenle korunmuş sırrı, nihayet gün ışığına çıkarmış ve Kübalı savaşçılarla yaptığımız röportajda verilen ifadeleri büyük çapta doğrulamıştı. Che'nin el yazısını tanıyan Arjantinli ve Kübalı gerilla arkadaşlarının tanıklıkları ve Devrimci Mücadelenin Pasajları ve Bolivya Günlüğü gibi Che'nin yazdığı metinlerin üslubuyla karşılaştırmalarımız sonucu metnin Che'ye ait olduğundan kesinlikle emin olunca ve bu dokümanın verimliliği karşısında karşılaştığımız büyük sürpriz üzerine, metni Kongo'daki gerilla savaşı "korosu solistlerinin" tanıklıkları içine yerleştirmeye karar verdik.

Che'nin ve gerillaların hiçbir yerde olmadıkları o yıl, o dönem olaylarının tanıklarının ifadelerinin montajından oluşmuştur. Bizim asıl görevimiz oluşan metne bir iskelet kurmak, sözlü ifadeler üzerinde çalışmak ve onları düzenlemek, birkaç açıklayıcı ilişki kurarak hikâyeyi kendi akışına bırakmaktı.

Bu kitabın sonunda tanıklıklarına başvurduğumuz muhatap-

larımızın listesi bulunuyor. Bu kitabın, Kongo'daki Küba birliğinde yer almış savaşçıların perspektifini yansıtıp belgelerken, ek ya da karşı perspektifi temsil eden kaynaklara bile bile yer vermediğini belirtmemiz gerekiyor.

Son olarak Victor Dreke, Pablo Rivalta ve Erasmo Vicdeauxr'a sonsuz teşekkürlerimizi iletmek istiyoruz. Onlara ve bize Che'nin arşivlerini açan ve alçakgönüllülüğünden dolayı adının açıklanmasını istemeyen kişiye bu kitabı ithaf ediyoruz.

Bu kitabın yayınlanmasındaki bir amacımız da Che'ye ait ve bu güne kadar gizli kalmış el yazmalarını eksiksiz yayınlamak imkânı olanları bu belgeleri ortaya çıkarmaları için cesaretlendirmektir.

Paco Ignacio Taibo
Froilan Escobar
Felix Guerra
Ocak 1994

Çevirenlerin Önsözü

Almanca çevirisinden dilimize İst. Ün. Ed. Fak. Çeviri Bölümü 3. sınıf öğrencilerinin bir bölümünün katkısıyla dilimize aktardığımız bu metin, ilginç bir montaj ve tanık belgeleri metni olarak çeviriye kimi sorumluluklar getiriyor. Metnin yazarları, Che'nin bizzat Kongo devrimi sırasında orada kaleme aldığı "Pasajlar"ın notlarını, Kübalı ve Afrikalı (o günkü mücadeleye katılmış) gerillaların sonradan birebir görüşmelerde anlattıklarıyla harmanlamış, bir tür kollaj yapmışlar. Tanıkların yıllar sonra yaptıkları açıklamaların satır aralarına, Che'nin sözkonusu metninden alınmış bir açıklama girince, birden "perspektif" değişiyor. Ama aradan geçen yıllara rağmen, açıklamalar ile Che'nin notları arasındaki uyum, bu satırı satırına örtüşmeler, belgelere tam bir tarihsel doğruluk niteliği kazandırıyor. Aralara yazar açıklamaları olarak giren (italik) bölümler de gene Che'nin notlarından ve başka birçok belgeden derlenmiş, gereken yere yerleştirilmiş.

Basit, anlamı sıkışık cümleler, aynı cümlede ve paragrafta sık sık tekrarlanan yüklemler; kısa kopuk ifadeler, özellikle şimdiki zaman ile di'li geçmiş zaman düzlemlerinin sürekli olarak yer değiştirmesi, açıklamaların (o anki ve sonradan duyulan) heyecanını, duygu yükünü yansıtmakla kalmayıp 1965-1966 yılları arasında o mücadeleye katılmış olanların eğitimsel-kültürel ve entellektüel nitelikleri hakkında da adeta belgeleyici bir fikir veriyorlar. Bunları ve benzeri "aksaklıkları", birer gösterge olarak algıladık ve onlara müdahale etmedik.

Aynı kaygıyla, compañero ve commandante (yoldaş-kumandan) gibi, Latin Amerika'nın devrim mücadelelerinde olduğu kadar, biz altmış sekiz kuşağının bilinç derinliklerinde bir yerlerde etkileyici çağrışımları olan (ses ve içerik olarak) iki kavramı da özgün halleriyle bıraktık.

Veysel ATAYMAN

Kongo'yu ararken

17 Aralık 1964'te genç Küba devriminin o zamanki sanayi bakanı olan 36 yaşındaki Ernesto Che Guevara New York'ta katıldığı, Birleşmiş Milletler Konferansından ayrılmış ve Cezayir'e doğru yola çıkmıştı. Bu gidiş Afrika kıtası üzerinde uzun bir yolculuğun başlangıcı olacaktı.

Cezayir'deki ziyareti sırasında Afrika devriminin önemli bir temsilcisi olan Frantz Fanon ile görüşmesi hakkında Che şunları söylüyor:

CHE: Afrika kıtası hadi en önemli demeyelim ama, çok önemli bir mücadele alanı oluşturuyor. (...) Afrika çok büyük başarılar vaad ediyor ve aym zamanda da büyük tehlikeler içeriyor.

Afrika devrimi Che için o zamanlar neden bu kadar büyük bir önem taşıyordu? Che sanki en kısa sürede olabildiğince büyük bir alam ölçmek istercesine, Afrika onun yeni ilgi alanı ve takıntısıymış gibi davranarak; bütün kıta üzerinde hızla dolaşmaya başlamış, yeni hükümetin ilerici başkanları ile ilişkiler kurmuş, kurtuluş mücadelesinde önemli rol oynayan kişilerle tartışmış, öğrenci ve gazetecilerle konuşmuş, gerilla üslerini, barajları, zoolojik ve doğal koruma parklarını, yeni fabrikaları ziyaret etmiş, havaalanından havaalanına uçmuş ve en önemli sömürge karşıtı ülkelerin başkanları ile görüşmeler yapmıştı.

26 Aralık 1964'te Mali'ye gitmiş ve 2 Ocak 1965'te eski bir Fransız kolonisi olan Kongo'nun başkenti Brazzaville gelmişti. Burada, Fidel Castro'nun talimatları gereğince Angola devrimci önderi Agostinho Neto ile buluşmuş ve doğmakta olan devrimci hareketler için Küba gerilla eğitimcisi olarak destek vaat etmişti.

8 Ocak 1965 yılında Che Gine'deydi; 14'ünde ise Gana'ya ulaşmıştı. 7 gün sonra Dahomy'e vardı. Kendisine uygun bir şekilde, inanılmaz bir hız ve tutku ile, sanki herşeyi bir anda öğrenmesi gerekiyormuş gibi Afrika'nın olabildiğince çok yerini

gezdi. 30 Ocak'ta yeniden Cezayir'e geldi. Gözlemcileri ve özellikle de kuzey Amerikalı ajanları şaşırtan Çin yolculuğuna çıktı. Orada Mao ve o zamanki Çin Dışişleri Bakam Çu En-lai ile görüştü ve 2-11 Şubat arası orda konakladı.

11 Şubat'ta Tanzanya'nın başkenti Dar es-Salaam'da Küba büyükelçisi Pablo tarafından karşılandı. Burada 6 gün kalacaktı. Bu bütün bir gezi boyunca onun en uzun süreli durağıydı. Che'nin kafasında neler dönüyordu?

II

PABLO RİVAITA: Che Dar es-Salaam'daki bir saray ziyaretinde başkan Nyerere ile görüştü. Başkan onu görmüş ve "Kim bu adam?" diye sormuştu. Selamlaştılar ve konuşmaya başladılar. Tanzanya'ya destek verme konusunu görüştüler. Bu konuşma sırasında küçük bir tekstil fabrikası ve bazı küçük yardım programları, özellikle tıbbi ve teknolojik yardım alanlarında bir anlaşmaya bile varıldı. Bütün bunlar tamamen gayri resmi bir görüşme sırasında gerçekleşti. Bu ziyaret önceden resmileşmemiş, habersiz yapılan bir ziyaretti; fakat Che hemen benimle birlikte saraya gelmişti. Devrimci hareketlerin desteklenmesinden söz edildi ve Nyerere her şeyi kabul etti.

Fakat en önemli konuşmalar Tanzanya'nın başkam ile değil de Afrika'daki silahlı devrimci gruplarla gerçekleşecekti. Özellikle de Tanzanya'da kuvvetlerini üslendirmiş Lumumba yanlısı Kongolularla. Che'nin daha sonra yazdıkları şöyle:

CHE: Çoğu rahat otellere yerleşmiş ve içinde bulundukları durumu gerçek anlamda bir meslek, hatta kârlı ve rahat bir iş haline getirmiş "Özgürlük Savaşçılarının" kaldıkları Dar es-Salaam'daki ziyaretim oldukça faydalıydı. Bu atmosferde çoğunlukla Küba'da askeri eğitim görme ve parasal yardım isteğinin dile getirildiği konuşmalar oldu. Ana motif de buydu zaten. Ayrıca Kongolu savaş grupları ile buluşma olanağım da oldu. Kongo devriminin önder grupları arasında, büyük görüş ayrılıklarını ve olağanüstü çok ve farklı

düşünce ve eğilimleri ilk görüşmelerimizden itibaren itinalı bir şekilde tahlil etme olanağım oldu. İlk önce Kabila ve kurmay heyeti ile görüşmelere girdim. Bende çok iyi bir izlenim bıraktı. Bu ülkenin yerlisi olduğunu söylüyordu. Kabila'mn sadece Kigoma denen bu sınır bölgede yaşamış olduğu izlenimi edindim. (Tanganika Gölü'nün kenarında bulunan Kongo'ya geçiş sağlayan bir sınır bölge) Kabila'nın açıklaması oldukça açıktı. (...) Gbenye ve Kauza'ya karşı bir muhalefet oluşturduğu ve Soumaliot'a çok sınırlı bir şekilde katıldığını gösteriyordu. Kabila'mn tezi şuydu: (Devrimci) bir Kongo hükümeti söz konusu olamazdı; çünkü asıl kavgayı başlatan Mulele'ye, neden sadece kuzeydoğu Kongo'nun başkanlık ünvanını tekeline aldığını sorulmamıştı. Bu yargıya dayanarak Kabila'da kendi bölgesi olan ve başbakan olarak denetlediği güneydoğu'ya çekilmiş; bu bölgeyi Gbenye'nin insiyatifinden kurtarmıştı.(...) Kabila ile uzun uzun hükümetimize göre Afrikalı arkadaşlarımızın yaptığı stratejik hatalar üzerinde durduk: Emperyalist güçlerden kaynaklanan aşikâr saldırganlığa karşı "Kongo sorunu Afrika sorunudur" parolaları vardı ve buna göre davranıyorlardı. Fakat bizce Kongo sorunu global bir sorundu ve Kabila da aynı fikre katılıyordu. Hükümetimiz adına onlara 30 kadar eğitmen ve olanaklarımız nispetinde silah yardımında bulunma teklifini getirdim. Kabila büyük bir memnuniyetle hemen kabul etti ve acele etmemizi söyledi. Soumaliot ise başka bir görüşmemizde aynı isteği dile getirmekle kalmadı eğitmenlerin siyah olmalarını tavsiye etti

RİVALTA: Kabila ve Soumaliot ile yaptığımız görüşmelerde aslında 30 eğitmen söz konusuydu. (daha sonra bu sayıyı 130'a çıkarma teklifini getirdik) Che ile Kongo'daki silahlı mücadeleyi destekleyecek Kübalı grup hakkında konuştuk. Ben Victor Dreke'yi, siyah olduğu için ve Escaubray'de nasıl savaştığını bildiğimiz için, komutan olarak düşünüyordum ve bu düşüncemi Che'ye açıkladım. Ayrıca aslında daha önce de Cezayir'de bulunan Efigenio Ameijeras vardı. Che onu Sierra Maestra'dan tanıyordu

ve ne kadar cesaretli ve atak olduğunu biliyordu. Che'ye bu iki adamı ve kendimi teklif ettim. Fakat o bana cevap vermedi, sadece (kendi kendine) gülümsedi.

Che bir Küba birliğinin Kongo'yu desteklemesini önerirken kendi inisiyatiflerine göre değil daha önceki bir Kongo devrimi ulusal kongresinde ortaya atılmış yardım taleplerine destek veren Fidel Castro'nun arzusu doğrultusunda hareket etmiş oluyordu. Che aynı amaçla ve sınırötesi desteği ve arka siperi sağlamlaştırmak için Nyerere ve Massenta Debet ile Brazzaville'de temasa geçmişti. Bu görüşmeler sonucunda bizzat kendisinin Özgürlük Savaşçıları diye adlandırdığı kişilerle ayrı ayrı görüşmeler yapmak istemiş ve durumu inceleme kararı almıştı. Fakat büyükelçilik yanlışlıkla oldukça kargaşalı geçen bir toplantı düzenlemiş Che'nin bu arzusu gerçekleşmemişti.

CHE: Ülkenin farklı kesimlerinden gelmiş, farklı eğilimlere sahip değişik hareketleri temsil eden 50 ya da fazla katılanlarla ....

Che bu gürültülü kargaşalı toplantıda Küba'da edindiği tecrübelere dayanarak eğitimci ve para yardımı için gelen talepleri değerlendirdi.

CHE: Devrimci asker savaşta kendi kendini geliştirir.(...) Onlara eğitimin uzaklardaki Küba yerine Çombe gibi herhangi bir kuklaya karşı değil de yeni sömürgeci bir şekle bürünmüş Emperyalizme karşı savaşılan Kongo'da yapılmasını önerdim.(...) Aldığım tepki ise soğuktan da öteydi. Çoğunluk herhangi bir yorumdan tamamen kaçınırken bazıları yaptığım teklif yüzünden bana sözlü saldırıda bulunmak için söz istedi. (...) Onlara bunun sadece kendi sınırlarını ilgilendiren bir savaş olmadığını, bunun aslında aynı zamanda Mozambik, Malavi, Rodezya ve Güney Afrika, Kongo ya da Angola'da baskısını sürdüren ortak bir zalime karşı bir savaş olduğunu açıklamaya çalıştım. Gelgelelim bu görüşüme hiç kimse katılmadı. Saygılı ve soğuk bir şekilde bizden ayrıldılar ve geriye Afrika'nın daha uzunmu uzun bir yol katetmesi gerektiğini gösteren güçlü bir

izlenim kaldı. (...) Kesin görevimiz bir grup siyah Kübalı bulup elbette gönüllü olarak Kongo'daki savaşa destek olmakla sınırlıydı bu durumda.

Buna benzer birkaç görüşmeden sonra Che ve Rivalta arasında Tanzanya'daki Kübalı Büyükelçiye garip gelen bir konuşma geçti.

RİVALTA: Bana sonunda Kisuaheli dilini öğrenip öğrenmediğimi kontrol edeceğini söyledi. Fakat o an bu sözleri hakkında pek fazla düşünmedim. Biraz dikkatli düşünseydim, o zaman bu sözlerinden, günün birinde tekrar buraya geleceğini çıkartabilirdim. Ama neyse, o an bunu düşünemedim. Daha sonra bana elçiliğimde çok fazla kişinin çalıştığını ve bundan rahatsız olduğunu söyledi. Oysa ben onları eksiksiz raporlar toplamak ve etkimizi yoğunlaştırmak için görevlendirmiştim. O gittikten sonra derhal personel sayısını yarıya indirdim.

19 Şubat'ta Che Birleşik Arap Emirlikleri'nde ve aym ayın 24'ünde üçüncü kez Cezayir'deydi.

RİVALTA: Ona refakat ettim. Birlikte Kahire'ye gittik. Nasır ile buluşup görüştü. Daha sonra Sudan'a gitmek istedi, fakat Sudan'a girişler kapalıydı ve bu yüzden onu bu fikrinden vazgeçirdik. Bunun üzerine Cezayir'e gitti. Otelde o meşhur konuşmasını yazdı. Bana "Al oku bunu sonra da geri ver ve bana bunu nasıl bulduğunu söyle" dedi. Konuşmanın çok iyi olduğunu söyledim. Sosyalist ülkeler ile ulusal bağımsızlık hareketleri arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesinin önemini vurgulamıştı. Konuşmasını bitirdikten sonra gayet memnun bir ifadeyle dolaşıp durdu. Bağımsızlık savaşının liderleri üzerinde çok iyi bir etkisi olmuştu.

Cezayir'deki Asya-Afrika Dayanışması II ekonomik semineri, emperyalistlerin Afrika'nın içişlerine müdahale konusundaki düşüncelerin tartışılması odağında gerçekleşti; Özellikle Che'nin şu sözlerinin altını çizmek gerekiyor.

CHE: Kuzey Amerika Emperyalizminin Vietnam'a ya da Kongo'ya yaptığı uğursuz müdahaleye, bu kardeş ülkelerin savunma için ge-

reksindiği bütün araç, gereç ve yardımları koşulsuz sağlayarak ve dayanışmamızı ispat ederek cevap vermek şarttır.

Ve Kongo hakkında

CHE: Sömürgecilik Kongo'da da pençesini göstermiş. Fakat bu, gücün değil güçsüzlüğün göstergesidir.

Beyaz paralı askerlerin yardımıyla Lumumbacı gerillalara karşı savaşan Çombe'nin kukla hükümetinin baskısını sürdürdüğü Kongo Che'nin yeni saplantısı haline gelmiş olmalıydı.

3 Mart'ta yeniden Arap Emirlikleri'ne gitti ve 19 Mart'ta bu gezisini Havana'da noktaladı. Havalanından kendisini karşılamaya gelen Fidel ile birlikte ayrıldı. Önlerindeki iki günü görüşmeler ile geçirdiği belli. Che'nin kamuoyunda fazla gözükmemesi gerekiyordu. Che'nin kamuoyu önünde yaptığı son konuşma Endüstri Bakanı olduğu sıralarda Afrika gezisi hakkında yaptığı konuşmaydı. Ağırlığını Küba'nın güncel hayatını büyük derecede etkileyen Afrika kültürüne koymuştu. Sanat, müzik, gelenekler... Diğerlerine benzeyen bir vedaydı bu...

RAUL ROA: Tütünün aromatik dumanını sakince içine çekerken bir yandan da üzerinde tutuklanmalar, mahrumiyetler ve kahramanlıklar vesilesiyle verilmiş nişanların bulunduğu beresi ile oynuyordu. Sonra aniden ayağa kalktı ve dostça bir tokalaşma ile veda eder bir havada bana: "Yarın Oriente'ye gidiyorum, Şekerkamışı toplamaya." dedi. "Peki bizimle gelmiyor musun?" "Hayır, bu kez gelmiyorum". Sonra da astımdan ötürü biraz tık nefes karakteristik adımları ile yürümeye başladı ve bakanlığin bahçesinde karşısına çıkan herkesle selamlaşarak uzaklaştı.

Pablo Afrika'ya gidiyor

Pablo Rivalta, Santa Clara'lı güçlü, kısa boylu, siyah, öğretmen ve ihtilal sırasında Sosyalist Halk Partisi üyesi; Las Villas'ın istilasından sonra Che Guevara'nın timine katılmış ve son taarruz

sırasında Ejêrcito Rebelde'nin kaptanı ünvanıyla onun yanında yer almıştı.

PABLO RİVALTA: 60'lı yılların başlarında, Lumumba Kongo'da hapisteyken Che bana: "Fidel, Patrice Lumumba'ya özel bir haber götürmemi istiyor" demişti. Ben hazır olduğumu söyledim ve talimatları bekledim. Kısa bir süre sonra bu operasyonun yapılmayacağını öğrendim. Che bana bir açıklama yapmadı ve ben disiplinli bir şekilde boyun eğdim ve bu konuyu bir daha açmadım.

Matanzas'da bir askeri okulun kursundan mezun olduğumda uçuş akademisinin ve hava kuvvetleri üssünün şefliğine atandığımı hatırlıyorum. Che beni buldu ve: "Fidel seni hâlâ Afrika için düşünüyor. Kendini ona göre hazırla ve Afrika'nın sorunları hakkında bilgi edin" dedi.

Che içeri girmiş ve onun için *compañero*'ları tam teşkilatlı bir şekilde şeref kıtası gibi topladığım için dalga geçmişti. Aralarından birisinin kasketine vurmuş, sessiz film komedyeni Cantinflas'a benzer bir şekilde topukları üzerinde kendi etrafında dönmüş ve "Oğlum bu adamları yumurta kafa yapacaksın" diye dalgasını geçmişti. Sonra büroya girdi ve bana ilk söylediği: "Dinle, hazırlan oğlum, Afrika'ya Tanzanya'ya gidiyorsun" oldu. Daha sonra bana Tanzanya'da büyükelçi olacağımı açıkladı. Kabul ettim. Zaten bu zamana kadar verdikleri hiçbir görevi geri çevirmemiştim. Hemen hazırlıklara ve Afrika hakkında bilgi toplamaya başladım.

Daha sonra dışişleri bakanlığı ile görüşmelerim oldu. Özellikle de Afrika konusunda görevli Guiter ve grubu ile. Bana lazım olan bütün bilgileri onlardan alabildim. Her gün, her sabah teorik bilgi toplamak ve olup bitenin arka planını öğrenebilmek için oraya gittim. Ayrıca Piñeiros'un adamları bana bölge hakkında gerekli bütün bilgileri verdi. Ana temamız; Tanganika bölgesindeki durum; coğrafya, tarih ve en önemli siyasi liderlerdi. Papitoda bana hazırlıklarım süresince Cezayir'le olan sıkı ilişkileri sayesinde oldukça yardım etti. Böylece Tanzanya büyükelçiliğine atanmıştım.

Ayrıca çok özel bir görevim daha vardı. Ben Afrika yolculuğuna Che'den önce çıkmıştım. Hazırlıklarım sırasında Fidel ile bir görüşmem daha oldu. Bu görüşmede bana görevimi açıkladı. Görevimin ağırlığı Tanzanya hükümeti ve ulusal bağımsızlık hareketi ile olan ilişkilerimizi derinleştirmekti. Bana Kongo'daki durum ile ilgili pek fazla açıklama yapmadı, fakat oradaki yöneticilerle de iletişim kurmamı söyledi. Yani Afrika'ya giderken, asıl görevimin Kongo ağırlıklı olduğundan emindim.

Fakat Rivalta kendisini sadece bir büyükelçi olarak görmüyordu. Bir grup Kübalının da oraya gönderileceğini tahmin ediyordu.

RİVALTA: Çoğu konuşmalarımızda Che benden şunları yapmamı istedi: Keşiflere çıkmak, Kongo'daki yaşam, özellikle de Tanganika gölü ve ülkenin doğusuyla ilgili bilgi toplamak, coğrafi koşullar, göllerin durumu ve insanların anlayış tarzı, zihniyet ve düşünceleri hakkında olabildiğince çok bilgi edinmek. Kongo barış harekâtındaki *compañero*larla ve Tanganika Gölü'nde faal olan gruplarla iyi ilişkiler kurmalıydım. Cezayirliler üzerinden (özellikle de Cezayir elçisi üzerinden) çok iyi ilişkiler içinde bulunduğumuz Ben Bella'nın yakın dostu olan Tanzanya Başkanı Julius Nyerere ile görüşebilecektim. Ayrıca Tanganika'da bulunan Afrika Birliği Organizasyonu'nda Afrika'nın sömürgecilikten kurtarılması Komitesinde delege olan Sezan Toure ile de ilişkilerimiz oldukça iyiydi. Aynı zamanda Arap Emirlikleri Büyükelçiliği ile görüşmelere girmeli ve böylece Nyerere ile çok iyi ilişkiler içinde bulunan Nasır ile de iletişime geçmeliydim. Che bana Piñeiro ile bu göreve katılacak olan *compañero*lar hakkında görüşmemi ve ona sorunlarımız ve planlarımız hakkında bilgi vermemi söyledi. Piñeiro'ya Las Villas'daki partiden her ikisi de gerçek birer Afrikalı gibi siyah olan Fosforito ve Vila'yı beraberimde götürmek istediğimi söyledim. Ayrıca oradaki görevimiz için gerekli özellikleri de taşıyorlardı. Fosforito çok iyi İngilizce konuşuyordu. Fosforito Kigoma yakınlarında tüccar olarak yerleşip oradaki insanlarla iyi

ilişkiler kurarak benim Kigoma'yı, çevresini, gölü ve Kongo'nun doğusunu tanımamda yardımcı olabilirdi. Politik eğitim görmüş ve yeraltı hareketleri ile çalışmakta tecrübeli olan Vila ise yanında götüreceği Oliva ya da Arbolâez aracılığı ile Kigoma ve büyükelçilik arasında bağlantı kurmak ve böylece bir yeraltı ağı oluşturmakla görevlendirilebilirdi. Fakat bu düşündüklerim gerçekleşmedi; çünkü Piñeiro bana personel yollamadığı gibi alabildiğimiz az bilgi de bize dolaylı yollardan ulaşmıştı. Ayrıca Fidel bana Piñeiro ile görüşüp ordudan birkaç *compañero* seçmemi söyledi. Bunlar daha sonraki görevleri için gerekli olacak Kisuaheli dilini öğreneceklerdi. (Piñeiro ile bu konuda görüştük fakat bu seçim de olmadı!) Ayrıca Cezayir'de bulunan Papito ile de işbirliği yapmam gerekiyordu.

Tanzanya'ya Che'den iki ay önce vardım. Ticaret ataşemiz Juan Benemelis oradaydı. Beni de o karşıladı. Fakat daha sonra oradan ayrılmak zorunda kaldı. Juan Benemelis, Afrika hakkında çok iyi bilgilere sahip olan çok iyi bir diplomattı. Fakat mükemmel olmasına rağmen onu sonradan Küba'ya geri yollamak zorunda kaldım. Çok geveze ve çok fazla ilişkilere sahip olan bir Çek kadınla evliydi. Görevimizin ne olduğunu ve önemini tahmin edebildiğim için de hiçbir bilginin dışarıya sızmaması için onu yolladım. En iyi adamlarımdan biri olan Benitez'i de yollamak zorunda kaldım, çünkü talimatlarıma karşı çıkmış, ülkenin içişlerine karışmamamız uyarılarıma kulak asmadığı gibi, ters giden bir darbe sırasında bir hendekte yakayı ele vermişti. Onu az kalsın öldürüyorlardı. Onu Küba'ya geri yollamaya karar verdim. Tanzanya'da kurduğum ilişkiler çok iyiydi. Cezayir'in Tanzanya hükümeti ile kurduğu bağlantıları kullanıyorduk. Böylece Cezayir büyükelçiliği aracılığı ile dışişleri bakanı Kambona ile tanıştım. Büyükelçi bizi bir davet sırasında tanıştırmıştı. O günden itibaren Tanzanya hükümetinin ileri gelen kişileri ile çok iyi ilişkiler içine girdik. Daha resmen atanmadığım halde Nyerere ile görüşüp ona

açıkça misyonumuz hakkında bilgiverdim. Nyerere öğretmendi ve biyografisini okurken bazı ortak noktalarımızın olduğunu farkettim. Ayrıca en önemlisi de siyah olmasıydı. Onun ve yardımcılarının sayesinde hem Tanganika'da faal olan bağımsızlık hareketi temsilcileriyle, hem Portekiz Sömürgelerinin bağımsızlık hareketi temsilcileri ile hem de özellikle de aralarında eski dostum,birlikte Prag Öğrenci Birliği Konferansına katıldığımız Marcelino de los Santo'nun da bulunduğu Mozambik Kurtuluş Hareketi ile ilişkiler kurabildik. Bunların üzerinden de Angola, Portekiz Ginesi ve Kapverdi (Yeşil Burun) Adalarındaki temsilcilerle de iletişim kurduk.

Nyerere bu arada bana herhangi bir sorunum olduğunda arabama bayrak çekip derhal yanına gitmemi teklif etti. Beni Başbakan Kawawa ve diğer bakanları ile tanıştırdı. Daha önceden de Küba'da yetiştirilmiş Zangibar'daki adamlarımızla da görüşmelere başlamıştık. Özellikle de Zangibar'deki ihtilalin lideri Bakan Babü ile. Böylece ilişkilerimizi çoğaltmamız için bir destek oluşmuştu. Ve sonunda büyükelçiliğimizin bütün faaliyetlerine en önemli bakanlar katılım gösterdi. Sanırım bu da Fidel ve Küba devletinin onları çeken gücü sayesinde oldu. Kongo ve Cezayir gibi Afrika'nın en önde gelen hükümetleri, planladığımız harekâtı destekliyordu.

Pablo Rivalta resmi olarak büyükelçilik ünvanını aldıktan sonra hemen işe koyulur.

RİVALTA: Tanganika Gölü ve doğu Kongo hakkında gerekli bilgileri toparlamaya ve Kigoma ile, bölgede faal olmamızı sağlayacak ilişkileri kesinleştirmek için hemen çalışmalara başladık.

Bana verilen görevi yerine getirmem için yaptıklarım kısaca şunlardı: Büyükelçiliğin ofisini ve elçiliğin merkezini belirlemek için bir ev kiraladım. Nyerere ile gayri resmi bir görüşme yaptım; Dar es-Salaam'da, Nyerere ile iyi ilişkiler içinde olan İsraillilerle görüştüm. (Che bunu İsraillilerin diğer Arap devletleri ile olan çekişmeleri nedeni ile kesinlikle yanlış buluyordu. Bunu bana söyler söylemez bu hata derhal düzeltildi.) Dışişleri bakanı Kam-

bona ile, kardeşleri ve üyeleri ile, Kawawa, başbakan ve savunma bakanı ile ve diğer hükümet unsurları ile görüşmeler yaptık. Bu tür durumlarda çalışmalarımızı hep aynı düzende sürdürürdük: Ziyaretler, görüşmeler, davetler, yardımlar, faaliyetlere katılmalar, vb.

Sosyal alanda da çalışmalarımızı olduğunca geniş tutmaya, özellikle de halk ile çalışmaya çaba gösterdik. Mahalleleri, semtleri, evleri, kabileleri vb. ziyaret ettik; elbette bu arada devrimci bir ülkenin elçiliğine yakışır bir şekilde çok yönlü bir yaşam sürdürdük. Davranışlarımız oldukça açık ve anlayışlıydı. Elçi ve Ejêrcito Rebelde'nin kaptanı olarak ordu başkanı ve diğer yüksek rütbeli komiser ve generallerle temaslar kurdum. Ticaret alanında da gerekli çalışmaları sürdürdük. Bu nedenle Christian, Teekay ve diğerleri gibi Hint tüccarlarla iletişim sağladık. Özellikle de Christian'ın yanında çalışan Nasto bizi Mauritius'la ve güney Afrikalı diğer ilerici ögelerle birlikte olan birkaç *compañero* ile tanıştırdı. Nasto'yu cephane ve silah alışverişinde görevlendirdik, tabii ki komisyonlu alışverişlerdi bunlar; Nasto her an farklı yerlerde bulunma ve aradığımız her şeyi bulabilme yeteneğine sahipti. Bu arada hep doğru davranışlarda bulunmuş, görevimiz ve ilişkilerimiz hakkında kimseye bir şey söylememişti. Onu, Hintli bir berberle ve Mau-Mau kabilesinden geldiğini söyleyen Kongo'daki şoförüm Kaile ile birlikte görevlendirdik. Ve böylece Cezayir'de Papito, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Guitart ve Tanzanya'da ben olmak üzere özel görevimizi yerine getirmek üzere bir operasyon üçgeni oluşturmuştuk.

Che Guevara Afrika'ya doğru yola çıkıyor

VİCTOR DREKE: Her şey Ocak 1965'te başladı. Gazetelere bakılacak olursa Che Afrika seyahatine çıkmıştı. Ben de Las Villas'ta Eşkiyalara Karşı Mücadele harekâtında (Lucha Contra Banditos; LCB) başçavuştum. Bir operasyonun tam ortasındaydık ve birçok eşkiyayı yakalamıştık. LCB'nin şefi geldi ve bana "iş çıktı,

buradan gidiyorsun" dedi. Yönetimi kaptan Herrera'ya bırakıp eşyalarımla birlikte, yaşadığım Santa Clara'ya ulaştım. Erkenden kalkıp orduya, mülakata gittim. Öğleye doğru kumandan Calixto Garciâ geldi ve beni çağırttı.

— Başkumandan ve bakan tarafından yurtdışındaki bir misyona katılmak için seçildin. İtirazın var mı?

Sevinmiştim. Latin Amerika'yı düşünüyordum.

— Bir grup, bir birlik oluşturman gerekiyor. Birlik belli özelliklere sahip *compañero*'lardan oluşmalı: siyah ve Ejêrcito Rebelde ya da LCB'de, savaş tecrübesi olan kişilerden. İlk önce LCB'ye gittim. Orada tecrübeli olan *compañero*'larım vardı. Proeuza ile görüştüm ve hemen başvuru işlerine başladık. Çok gizli bir işti bu. Özellikle de siyah *compañero*'ları mülakatlara çağırıyorduk. Birisi 'evet' dedi mi, bu işi gizli tutması için uyarılıyordu. 25 *compañero*'dan oluşan bir birlik oluşturmuştuk. Bizi Peti-I adlı, Pinar del Rio çevresinde, Candelaria Dağlarında bulunan bir eğitim kampına götürdüler. Gece geç vakitte de Santiago'dan gelen grup ulaştı kampa. Başlarında Terry de Videaux vardı. Daha sonra da Pinar grubu geldi.

VİDEAUX: 64 Aralığının sonlarına doğru Playitas'da karaya çıkmış olan Elay Gulierez Muayo'nun çetesine karşı bir operasyon düzenlemiştik. Çeteyi yakalayıp izine ayrıldıktan sonra o zamanlarda ne adı ne de amacı belli olan bir misyon için adımı verdiklerini öğrendim. Beni Santiago de Cuba'ya mülakata çağırdılar. Ondan önce Benderos adlı istihbaratçı bir *compañero*'yla konuştum. Bana yurt dışına, mesela Latin Amerika'ya gidip bir misyona katılma konusunda ne düşündüğümü sordu. Ben de ona, eğer başkaları bize yardım ediyorlarsa bizim de onlara yardım etmemizin doğru olacağını söyledim. Günler geçti ve sonunda Doğu ordusunun kurmay heyetinden bir çağrı geldi. O an üzerimdeki elbiselerle, silahsız, teçhizatsız hemen yola koyuldum. Orada ordunun ekip şefi *comandente* Jimênez Lage ile tanıştım. Daha sonra birinci kaptan Santiago Terry ile iletişim kurdum. Ertesi sabah *comandante* Arnaldo

Ochoa geldi; bizi ordu şefinin bizimle konuşacağı ve 25 *compañero*'nun bulunduğu bir salona götürdüler. Kısa bir süre sonra da 50. tümenden küçük bir grup da aramıza katıldı. Tam 34 kişi olmuştuk. Saat 8'de kurmay heyeti başkanı ve diğer yüksek parti üyeleri geldi. Bize bir kurs için seçildiğimizi ve ne yapacağımızı sonra söyleyeceklerini belirttiler; duruma karşı çıkanların olup olmadığını sordular. Kimse bir şey söylemedi. Ertesi gün sabaha karşı Havana'ya gittik ve La Tropical'da bir avluda toplandık. Orada bizi iki Zic-131 kamyoneti bekliyordu. Bize eskiden de olduğu gibi hiçbir bilgi verilmedi ve Pinar del Rio'ya doğru yola çıktık. Gece yarısından sonra Candelaria'ya vardık. O gece orada kaldık ve ertesi sabah birçok *compañero* ile karşılaştık. Aralarında Escombray'dan tanıdığımız Dreke ayrıca Olachea, Julian Morejôn ve diğerleri vardı.

NANE: Pinar del Rio'daki kamp "El Amozonas" diye anılıyordu. Ben orada "El Amozanos" kampının şefi olarak görevliydim. Orada yabancılar (Ekvatorlular, Perulular) eğitiliyordu. Kongo'dan gelenler için bir konuşma yapıldı. Daha sonra yaşadıklarımızdan onların hakiki gerillalar mı yoksa sadece çapulcu ve kaçakçılar mı oldukları konusunda tam bir kuşkuya düşecektim. O zamanlar çavuştum. 42 doğumluyum ve devrim sırasında 2. Cephenin 17. tugayında savaşmıştım. Paraşütçülük ve dalgıçlık alanında ayrıca patlayıcı madde uzmanlığında ve gerillaya karşı savaşlarda eğitimim vardı. O zamanlar bir grup siyah geldi. Yani burada bir misyon söz konusuydu, bu çok açıktı artık. Kendimi bu işte ispatlamak istediğimi söyledim. Dreke'yi Las Villas'dan tanıyordum. Piñeiro ile konuştum.

DREKE: 2 Şubatta sabah saat altı'da bizi uyandırdılar. Birbirimizi ilk defa ışıklar yandığında gördük. Hemen hemen 100 kişiydik.

WARNER MORO: Kahretsin! Bütün bu siyahlar da nereden çıktı! Sanki Küba'daki bütün siyahları toplayıp buraya getirmişler.

DREKE: Birlikler hemen organize edildi. Terry ikinci şefti. Üç bir-

lik oluşturuldu. Las Villas'dan gelen birliğin başına Catarino Olachea, Pinar del Rio birliğinin başına Berthelemy (Lawton) ve Doğu birliğinin başına da Erasmo Videaux geçti. Askeri yönden teşkilatlanmayı ve herkesin kağıtlarını hazırlamaya başladık.

VİDEAUX: Kahvaltıdan sonra bütün tugay eksiksiz toplandı. Dreke bizlere hitaben bir konuşma yaptı. Gerçi o da her şeyi bilmiyordu ama bazı şeylerden haberdardı. Dreke bize aslında üç ayrı ordudan gelmemize rağmen şimdi bir tek ordu oluşturduğumuzu söyledi. Sıralar dağıldı ve birbirimizi kucakladık. O andan itibaren bu ve diğer kampta oldukça yoğun bir eğitim almaya başladık. Eğitimi yöneten *compañero*'nun adı Denny'di.

DREKE: Antrenmanlar oldukça yorucuydu. 3 Şubat'ta silah eğitimimiz, uzun yürüyüşler, kamp kurma çalışmaları, engelli koşular, 75 mm top atışları, bazuka kullanma, mayın döşeme ve imha etme çalışmaları, molotof kokteyl yapma ve özellikle de alan dövüşleri eğitimi bütün hızıyla başladı. Bu grubun eğitimindeki avantaj LCB'den gelmeleri ve yıllar boyunca gerilla mücadelesinde bulunmuş olmalarıydı.

NANE: Yürüyüş eğitimi, çeşitli silahlarla ateş etme, siyasi konuşmalar... Yaklaşık iki ay süren bir eğitim. Afrika'ya gideceğimizi biliyordum ve iki Kongo'dan birini düşünüyordum. Beni, yeterlilik sınanmasından geçirmelerini istedim.

VİDEAUX: Pinar del Rio'nun sıra dağlarındaki eğitimi, sırtımızda çantalarla uzun yürüyüşleri asla unutmayacağım. Her tür silahla ateş etme çalışmaları, özellikle de FAC tipi silahlarla. Fidel bizi ziyaret ettiğinde ateş etme eğitiminin üzerinde çok durdu. "Bunu öğrenmenin yolu çok ateş etmektir" dedi. Tabancalarla daha iyi ateş edebilmemiz ve kullanımını pekiştirmemiz için 500 el ateş etmemizi emretti. O bir ordu kurmak istiyordu. Düzenli bir şekilde arkadan destek alan ve ateş açabilen bir ordu. Eğitim baştan sona yorucu ve yoğundu.

DREKE: Çok önemli bir husus vardı. Çoğunluk, apar topar evden

çıktığı için ailelerine bile veda etme fırsatını bulamamıştı. Fidel birkaç gün arkadaşlarla konuştu ve eve gitmelerine izin verdi. Gizlilik ve ketumluk kesin şarttı. Yönetimdeki bazı arkadaşlar bu yolculuğa karşı çıktılar, fakat Fidel "Onlara güvenmemiz gerekiyor. Öyle değil mi? Bırakalım gitsinler" dedi. Misyonun 5 sene süreceği ve bu süre içerisinde yazışma olanağının bulunmayacağı söylenmişti onlara. Aileler ile ilgilenileceğine dair de güvence verildi. Hemen hemen yüze yakın *compañero* ailelerinin yanına gitti ve hepsi de vaktinde geri döndü; firar eden ya da misyon hakkında konuşan olmamıştı.

NANE: Fidel bir konuşma yaptı. Adamlara "ailelerinize çok önemli bir misyonu yerine getireceğinizi söyleyin. Ama bunun nerede olacağını sakın açıklamayın" dedi. Grup halinde yola çıkmamıza izin verdiler. Ben üç arkadaş ile birlikte Guanaba'ya gittim.

VİDEAUX: Mutlak tecrit edilmiş bir durumdaydık. Ne mektup yazılabiliyor ne de alınabiliyordu. Dışarı çıkmak yasaktı. Kamplar arası ziyaretler sadece geceleri kamyonetlerle yapılıyordu. Kimse en ufak bir hareketimizi bile farketmemeliydi. Bu yüzden kamplar arası görüşmeler iki kamp arası, yolda yapılırdı.

GENGE: Bize, Afrika'da bağımsızlık savaşı eğitimcileri olarak görevlendirildiğimiz söylendi. Bu çok iyi bir fikirdi. Atalarımızın terkettiği yere, Afrika'ya, geri dönecektik.

DREKE: Dalgasına birbirimize isimler takmaya başladık. Bizim ismimiz "Kongolular" oldu. Birlikte 80 kadar adam vardı. Aramızda en açık tenli olan *compañero* Osman Marin'di. Gorban ve Catarino Olachea melezdiler. Bu arada okumamız için bize Kongo'daki savaş ve Lumumba'nın öldürülmesi hakkında bir yazı dizisi verdiler. Artık emindik. Kongo'ya gidiyorduk! Kongo'ya!

Karar

Fidel Castro: Che sabırsızlanmaya başlamıştı. Eski plan ve düşüncelerini gerçekleştirmek istiyordu. Sanırım zamanın çabuk

geçmesi, onun sabırsızlığında büyük rol oynuyordu. Bütün bu girişim ve niyetlerin fiziksel bir olgunluk gerektirdiğini biliyordu, ve başaracağına inanıyorduk. Gerçekten de ruhsal ve fiziksel hazırlık olarak doruk noktasına ulaşmıştı. (...) Çok sabırsızdı. Yapmak istediği şeyin başlangıç dönemlerinin çok güç olduğunu bildiğimden, onun için en uygun ortamı ve optimal koşulları yaratmayı düşünüyordum. Ona sabretmesini söyledim, çünkü zamana ihtiyacımız vardı. Hemen oraya gidip her şeyi kendisi halletmek istiyordu. Biz ise, bu davanın ilk adımlarını daha az tanınmış ekiplerin atmasını istiyorduk. Uluslararası problemlerle, Afrika'nın sorunlarıyla çok ilgileniyordu. Emperyalist müdahale o zamanlar Kongo'da (bugünün Zairesi'nde)* gerçekleşmişti. Bütün bunların yanısıra Lumumba'mn ölümü. Zaire'de yeni sömürgeci bir yönetim ve ayrıca silahlı bir mücadele hareketi vardı. Biz girişimlerimizi hiçbir zaman açıkça yapmamıştık. O zamanlar Afrika devrimci hareketi bize yardım çağrısında bulundu. Onlara, uluslararası bir misyon için eğitimci ve savaşçı yollamamızı istediler. Ben o zamanlar Che'ye, bekleyip zaman kazanmamızı önermiştim. O, birkaç ekip yetiştirmek, bilgi ve tecrübe edinmek istedi, bunun üzerine biz de onu bugünün Zaire'sine yardıma giden devrimci gruplardan sorumlu tuttuk.

Devrimci mücadele pasajlarında: Che Guevara, Fidel Castro'nun teklifini neden hemen kabul edip kendisini Kongo'daki Kübalı birliğin başına koyduğunu sadece bir kaç satırla açıklıyor.

CHE: ... Aynen benim, beyaz ten rengime rağmen Küba'lı bir birliğin başına getirilmem gibi, şu an anlamı henüz açıklığa kavuşmamış bir kaç hikâye daha var.

FİDEL: Afrika'da bulunması sadece geçici bir çözümdü. Güney Amerika'ya gidebilmesi için uygun şartların oluşmasını orada beklemesi düşünülüyordu.

---

*) *Günümüzün demokratik Kongo'su*

Victor Dreke ve Che
daha önceden tanışıyorlardı

Victor Dreke hikâyeye girdiği bu sıralar 27 yaşlarında, zayıf, uzun boylu, biraz şaşı bakışlı biriydi. 1938'in Martta Sagua La Grande, Las Villas'da dünyaya gelmiş olan Dreke , Küba devrimi sırasında, ekipteki az sayılı siyahdan biriydi. Öğrenciyken Batista'ya karşı savaşta siyasi faaliyetlerde bulunmuş, devrimci öğrenci kurulunun bir üyesi olarak eylemlere katılmıştı.

DREKE: Che 58'de Escambray'e geldiğinde bir efsaneydi, "Fidel ile beraber savaşan Arjantin'li bir doktorun yolunun buralara düştüğü söyleniyordu o günlerde. Doğum günlerimi hep hapishanede geçirmiştim. Bir öğrenci grubundaydım ve kendimizi *Los Revoltosos* diye adlandırmıştık. 19 yaşında olmama rağmen gerektiğinde karar verme yeteneğine sahiptim. Daha sonra öğrenci kurulu ile birlikte dağlara çıktık.

Che'nin birliği 58'de Las Villas'a vardığında ordunun birliklerini oyalamak, birliğin çevre yolu üzerindeki yürüyüşünü sağlamak ve Fomento ve Placetas'taki kışlalara iki saldırı düzenlemek üzere görevlendirildik. Kurul saldırıların 13 Ekim'de yapılmasını kararlaştırdı. Bu sırada teğmendim. Bu saldırılar sırasında 2 kurşunla kolumdan ve sırtımdan yaralandım. Birliklerimiz geri çekildi ve beni, kamplarımızı kurduğumuz, Dos Arroyos'taki Escambray'a götürdüler. Che 20 Ekim civarlarında kampımıza geldi. Beni çok duygulandıran bir anım var: yaralıydım. Beni kulübeden çıkarıp buluşmanın olacağı yere götürdüler ve Che ile tanıştırdılar. Famte herkesi tanıştırdı ve *comandante* Guevara'ya benim Placetas'ta düzenlenen saldırı sırasında yaralandığımı söyledi. Che beni muayene etmiş ve doktorumuz Coastello ona yaralarımın yerini göstermişti. Beni neredeyse öldürebilecek kurşun yarası hakkında konuşmuştuk. Küçük bir büromuz ve daktilomuz vardı. Che alçak - gönüllü bir şekilde, bizden, bir işi için büroyu ve daktiloyu kullanma izini istemişti. Las Villas harekâtının kumandanıydı ama, buna rağmen ortalıkta koşuşturup izin istiyordu.

Bu compañero'yu tanıyor musun?

DREKE: 28 ya da 29 Mart'tı; kamptaki on veya on ikinci günümüz. İmar ve Yapı bakanı Osmany Cienfuegos beni bulmuş ve Santiago Thierry'i orada şef olarak bırakıp kendisiyle gitmemi emretmişti.

— Seni çağırmamızın nedeni, yeni bir şefin birlik ile beraber geleceğini söylemekti. Onunla tanışmanı istiyoruz.

— Bir başkasının gelip gelmemesi benim için önemli değil, ama ben muhakkak gidiyorum, öyle değil mi?

— Evet gidiyorsun.

Sonra başka konulardan bahsettik. Bana birkaç fotoğraf gösterdi.

— Bu *compañero*'yu tanıyor musun? Adı Ramón, dedi.

Bana bir sürü fotoğraf gösterdi. Profilden, önden çekilmiş fotoğraflar, fakat onu tanıyamadım.

Bu kişinin kim olabileceği hakkında hiçbir fikrim yoktu.

— İşte bu adam gelecek. Seni tanıdığını söylüyor. Çok tanınmış bir geçmişi olan bir *compañero*'dur bu.

— İyi.

— Öğleden sonra seni almaya geleceğim.

Beni almaya geldi ve Laguito'ya gittik. Beni Papi (Martinez Tamago) ile tanıştırdı. Osmany'nin birisiyle konuştuğunu duyuyorum. Küçük bir iç avluda duruyorduk ve salondan bir *compañero* geldi. Beyaz biriydi bu, saçları traş edilmişti, aynalı güneş gözlükleri takmıştı. Onu selamladık ve söyleşimize devam ettik.

— Onu tanıyor musun?

— Hayır, bu adamı gazete de bile görmedim.

— *compañero* Ramón, diyor, Osmany.

— Dreke nasıl?

— Onu hâlâ tanıyamadın mı? diye soruyor Osmany. Sesi bir yerden tanıyorum ama çıkartamıyorum, ağzında bir protez var. Bir masaya oturuyoruz.

— kandırmayı bırak, dedi sonunda.

— Che'yi tanımıyor musun? dedi Osmany.

Vurulduğunda insan yarayı hisseder, sıcak, elektrik atlaması gibi bir duygudur bu. İçim hop etti, zıplayarak kalktım.

— Otur, otur dedi Che bana.

Görünüşü değişmemişti. Ailem ve 5-6 aylık kızım hakkında konuştuk. "Hasta mıydı?" "Evet, ama iyileşti". Kızım 8 Eylül '64'te doğmuştu ve kafatası tam gelişmediği için doğumda sorunlar yaşanmıştı. Che bu sorunları biliyordu. İnsanlığı ve karşısındakinin duygularını anlama ve onlara katılma hasleti beni etkiliyordu.

— Hazır mısın?

— Hazırım.

Duygusal yapım, ani olayları gögüslememe pek elverişli değildir.

Che daktilonun başına çökmüş veda mektubunu yazıyor; kâğıtları buruşturup buruşturup atıyordu. Che'nin asistanı Chino da bizimle birlikteydi. Akşamleyin Che her an yola çıkabileceğimizi söylüyor, birliğini ve eğitimini soruyor. Görevden bahsediyor. Hedef Kongo. Bana bir silah veriyor, küçük bir Makarov.

"Satranç oynamaz mısın? Bu da oynayamaz zaten" diyor Tamayo'ya bakarak, şikâyet edercesine. Biraz sohbet ettik daha sonra yazısının başına döndü.

Papi ve ben konuşmaya başladık, çünkü birbirimizi önceden tanımıyorduk, yalnızca ortak arkadaşlarımız vardı. O akşam çok geç yattık. Karargâha dönmedim, orada kaldım.

31 Mart sabahı Che şekersiz çay içti, ütü yaptı ve kitap okudu.

1 Nisan: Hâlâ aynı evdeyiz. Akşamleyin Che misafir geleceğini söyledi. Ağzı çok sıkıydı. Akşamleyin on on bire doğru Fidel geldi, yanında Osmany de vardı. Sarıldılar, konuşmak için dışarı çıktılar. Biraz sonra bizi çağırttılar. Görev zordu, işimiz hiç de kolay olmayacaktı. Birliğin eğitim sırasındaki davranışlarından gururla söz ediyorlardı. Fidel, Lumumba'nın öldürülmesi ve Belçika'nın baskısı yüzünden biraz huzursuzdu. Ailelerimizin hatırını sordu.

Fidel bizden birkaç metre uzakta Che'nin kendisine verdiği mektubu okuyordu. Papi ve ben onlara yakındık. Fidel bize, küçük bir odada, Che'ye göz kulak olmamızı ve onu tehlikelerden korumamızı tembih etti.

Che'nin korumaları

O günlerde José María Martines Tamayo ancak 30 yaşındaydı.

MARİNO RODRİGUEZ: Bir Galiçyalı'nın yüzü; keskin hatlar, köşeli birleşik kaşlar. '36'da Mayer yakınlarındaki bir kasabada doğmuş, on yedi traktör sürücüsüyle birlikte büyükbabasından bir tüfek çalarak dağa çıktığında traktöre bir mektup bırakmıştı. Raul'ün ikinci cephesine, "Frank Pais"e geldi. Devrimden sonra Küba Gizli Servisi'ni kurdu. 63'te Kolombiya pasaportuyla Bolivya La Paz'a gitti. Che'nin isteğiyle Bolivya'nın güneyinde Arjantin'deki Masetti gerillaları için altyapı oluşturacaktı. Ekim krizinin ortasında Guatemala'da önemli bir görev gerçekleştirdi. İyi niyetli bir insandı, her şeyini ihtiyacı olanlara vermeye hazırdı ve çok güçlüydü. Okulu sevmediği için dördüncü sınıfa kadar okumuştu. Çiçekleri çok severdi. Evde gül yetiştirmişti; güller hakkında çok bilgisi vardı. Zaferle sonuçlanan devrimden sonra hava kuvvetlerinde pilot oldu.

DREKE: Uzun lafın kısası kaptan José María Martinez Tamayo güçlü, sevimli bir beyazdı. Che'ye büyük sempati duyardı, ona tapardı. *compañero*'larla iyi anlaşır, riske girmeyi severdi; gözü karaydı. Kendi hakkında konuşmaktan hoşlanmazdı; en çok gizli servisin yeraltındaki çalışmalarını severdi; iyi bir gerillaydı.

Che'nin Fidel Castro'ya mektubu

Fidel,

Şu anda pek çok şey gözümün önüne geldi: seninle María Antonia'nın evinde tanışmamız, seninle birlikte gelmemi istemen ve hazırlıkların heyecanı... Bir gün birileri yanımıza gelip, ölürsek kime haber vermeleri gerektiğini sorduklarında bu ihtimalin gerçekliği bizleri

nasıl etkilemişti? Daha sonra bunun doğru olduğunu, bir devrimde ya kazanıldığını, ya da ölündüğünü öğrendik. Pek çok *compañero*'yu zafer yolunda kaybettik.

Artık olgunlaştığımız için o kadar dramatik gelmiyor bu bize; ama aynı durum sık sık tekrarlanıyor. Küba devriminde üzerime düşeni yerine getirdiğime inanıyorum ve senden, *compañero*'lardan, benim de halkım olan halkından ayrılıyorum.

Parti yönetimindeki görevlerimden, bakanlık görevimden, *comandente* rütbemden feragat ediyorum ve Kübalı kimliğinden sıyrılıyorum. Beni Küba'ya bağlayan yasal hiçbir bağ yok; geriye görevim ve sıfatlarım olmadan da; görevsiz, nişansız da hep sürüp gidecek bir bağ kalıyor.

Geçmişteki hayatımı gözlerimin önüne getirdiğimde devrim zaferimizi kesinleştirmek için gerekli olan içtenliği ve fedakârlığı gösterdiğime inanıyorum. Tek büyük yanlışım sana Sierra Maestra'da inanmayışım ve komutan ve devrimci olarak taşıdığın yetenekleri geç anlamam oldu. Çok güzel günler geçirdim yanında, parlak günlerde ve Karayip Krizinin kötü günlerinde halkınızdan biri olmanın gururunu duydum.

O günlerde senin gibi iyi, mükemmel devlet adamları zor bulunuyordu. Hiç tereddütsüz arkandan geldiğim, senin düşünme, tehlikeleri ve ilkeleri görme ve tartma tarzını benimsediğim, bu tarzla özdeşleştiğim için kendimle gurur duyuyorum. Dünyanın diğer bölgeleri de benim mütevazi güçlerimin yardımını bekliyor. Senin Küba için yaptıklarını ben de (başka bir yerde -ç-) yapabilirim, bu yüzden ayrılık zamanı geldi.

Herkes inansın ki acı ile sevinç karışımı (bir duyguyla) yapıyorum bunu, kurucu olarak en güzel duygularımı ve sevgilerimin en yücesini burada bırakıyorum; ve arkamda beni bir oğul gibi bağırlarına basan bir halk bırakıyorum;nerdeyse yüreğimi parçalıyor bu benim. Yeni savaş meydanlarına, güçlendirdiğin inancımı, halkımın devrimci ruhunu ve görevlerin en onur vericisini yerine ge-

tirdiğim düşüncesini taşıyacağım: nerede olursa olsun emperyalizme karşı savaşma görevini; çünkü bu (düşünce ve görev) zamanla en derin yarayı bile iyileştirebileceği gibi bizlere güç de verecektir.

Küba'nın örnek oluşturduğu sorumluluk dışında Küba'yı (bu kararımla ilgili) her türlü sorumluluktan muaf tuttuğumu bir kez daha tekrarlıyorum; o uzaklardaki göğün altında son saatimin çalması durumunda, aklımın bu halkta ve sende olacağını; öğrettiklerin ve bana örnek olduğun için sana müteşekkür olduğumu, bunlara hep sadık kalacağımı; devrimimizin dış politikasından kendimi sorumlu tuttuğumu ve bu düşüncemi hala sürdürdüğümü; nerede olursam olayım Kübalı bir devrimcinin sorumluluklarını taşıyacağımı; karıma ve çocuklarıma maddi hiçbir şey bırakmayacağımı; bunun beni üzmeyip aksine böyle oluşundan memnun olduğumu; onlar için en ufak bir yardım bile istemediğimi bir kez daha söylüyorum; biliyorum ki devlet onlara yaşamaları ve eğitimleri için gerekli olan her şeyi verecektir.

Sana ve halkımıza söylemek istediğim pek çok şey var, ama bunun gereksiz olduğunu düşünüyorum; çünkü kelimeler yetersiz kalıyor ve sayfalarca yazmanın bir anlamı yok. Hep yanındayım. Kazanacağız. Patrie o muerte!

Seni devrimci içtenliğiyle kucaklıyorum

Che

Hotel Nacional, oda 504

KUMİ (*Dr. Rafael Zerquera*): Tıp eğitimim bittiğinde yeni mezunların gelecekte ne yapmak ve nereye gitmek istediklerini öğrenmek amacıyla düzenlenmiş anketler doldurmaları gerekiyordu. Ben devrimci yönetimin istediği yere gidebileceğimi, kişisel hırslarımın olmadığını belirttim; bunu öylesine, beyanıma büyük önemler atfetmeden anket kağıdına yazmıştım.

Santo Domingo'ya Sierra Maestra'daki bir tıbbi istasyona tayin edildim. *Compasino*larla ilgili karmaşık sorunlar yaşandığı ve tesis ben gelmeden önce iki kere kundaklandığı için orada çalışmak zordu.

Bakan Machedo Venture beni kurada çekmiş ve Sierra Maestra'daki bu yere göndermişti. Hastanenin onarımında ve çocuk felcine karşı başlatılan kampanyada çalışıyordum. Bu sırada bölge koordinatörü olan *compañero* Rodriguez bana Machado'nun beni görmek istediğini söyledi. Havana'ya giden uçakta yerim ayrılmıştı ve eşyamı orada bırakacaktım; Bunlar 1965 Mayısında oldu.

"Kahretsin, ben ne yaptım?" Malzeme çekme belgelerini imzaladığım ve hastanenin tamiratı için Bayamo'dan gelen çimentoyu buraya aktardığım için ihbar edildiğimi, izin almadan bu işlere kalkıştığım için suç işlediğimi düşünüyordum.

Mochado bu konuyu açmadığı için ben de konuşmadım. Laf imzaladığım evraklardan açılıyor. "Dinle; bir anket doldurmuşsun, bunu laf olsun diye mi imzaladın? geçmişte kaldı bütün bunlar; artık sen Trinidadlı fakir çocuk değilsin, doktorsun ve ekonomik özgürlüğünü kazandın.

— Hayır, yanılıyorsunuz Ben bunu doldururken olanca sorumluluğun farkındaydım ve ciddiydim; yine doldurmam gerekseydi de aynısını yazıp imzalardım.

Bana elinde pek çok *compañero*'nun yapmak istediği çok önemli bir görev olduğunu söyledi. Riskli bir iş olduğunu saklamıyordu; çünkü biliyordu ki ben...

— Ben görev sırasında karşına tehlikeler çıkacağını bildiğim için, sana kararını soruyorum.

Lafı aynı konuda dolandırıp duruyordu. Konunun ne olduğunu kesinlikle bilmiyorum; ama en ufak bir korkum yok; çünkü biliyorum ki hayat yaşamak için var, felsefeyi boş ver. Machado'ya çimento olayını anlatıyorum, bunun üzerine gülüyor ve diyor ki:

— Bu biraz daha farklı.

Hotel Nacional'de 504 no'lu odaya yerleştirildiğimi ve birkaç *compañero*'nun benimle irtibat kuracaklarını söyledi. Öyle de oldu. Korkuyordum.

Osmany Cienfuegos'la irtibat kuruyorum. Parti üyesi değildim ve hiç savaş tecrübem yoktu, ama bunun önemli olmadığını söylediler. Tecrübeli *compañero*'lar bana görevde yardımcı olacaklardı, ama ben çoğunu tanımıyordum. Görev riskli olduğu için iyi düşünmemi söylediler. Gitmek zorunda değildim; ne kadar süreyle ülke dışında olacağımı kimse bilmiyordu. Tamam dedim. Ertesi gün için çağırdılar, resmimi falan çektiler. Annem kanser ameliyatı olmuştu, yalnız kalmayacaktı, abim onunla kalacak ve *compañero*'lar da onlara yardımcı olacaktı. Gittiğimde gözüm arkada kalmayacaktı. Günler geçiyor ve beklemediğim bir anda Osmany beni arayıp olduğum yerde kalmamı, gelip beni alacağını söylüyor. Yedi buçuk sekiz gibi beni başka bir yere götürüyor, "burada ne arıyorum?" Başımızdakinin kim olabileceğini düşünüyorum. Almedia ve Raul oradaydılar, Che'nin orada olmadığını fark ettim ve Efigenio Ameijeiras'ın tepedeki adam olduğunu düşünmeye başladım.

Bir arabaya biniyorum, *comandante*'nin arabası, Fidel içeride oturuyor, direksiyondaysa Osmany, günlerden 8 Nisan.

— Adın ne? Burada olman (gerçeği) seni benimsediğimiz ve kabul ettiğimiz anlamına gelmiyor.

— Bakın *comandante*, çok ciddiyim, ne yaptığımın bilincindeyim. Bana güvenip güvenmediklerini öğrenmek istiyordum.

— Tamam.

"Bu çok önemli bir görev." dedim kendi kendime.

— Ben partiye üye değilim.

— Orada çok tecrübeli *compañero*'lar var, bunun dışında çok şaşıracağın bir sürprizimiz var.

Gergin ve çok yorucu bir konuşmaydı. "Ben kimim? Burada ne yapıyorum?" Bana sorular sorup durdu *commandante*: "Annen için endişeleniyor musun?

32 yaşında Trinidadlı siyah bir doktordum.

Mozambik

ERASMO VİDEAUX: Bir hafta orada kaldık, bir ara Fidel geldi ve biz subaylarla konuştu. Bizi Piti-I'in yemekhanesine çağırdı. Neden burada olduğumuzu tahmin edip etmediğimizi sordu. Terry, herhalde Vietnam'a gitmek için, diye cevap verdi. Fidel, "Hayır." dedi. O sıralar Mozambik dansı modaydı ve Fidel: "Her yerde duyulan şu şarkıdaki gibi bir yer olamaz mı?" dedi. "Mozambik?, Bilmem ki. Oraya gidebilir miyiz?" dedim. Fakat O: "Hayır, zannetmiyorum. Siz resmi bir görevi yerine getireceksiniz, bundan fazlasını söyleyemem. Eğer ben gidecek olsaydım sevinçten takla atardım, ama ben gidemiyorum; sizler seçildiniz," dedi. Daha sonra Seboruco'daki karargâha tekrar geldiğinde bütün grup toplandı. Bir görev için seçildiğimizi yineledi, ama nereye gideceğimizi söylemedi. Fidel'le gelen Lawton karargâhta kalacağını, bunun yeni görevi olduğunu belirtti, ama Fidel bunun mümkün olmadığını söyledi. "Öyle ya da böyle burada kalıyorum" diye diretti Lawton. Bizimle kaldı ve bizimle geldi.

Hazırlıklar 45 gün bile sürmedi.

Ramón, Ricardo ve Roberto seyahate çıkıyorlar

DREKE: 2 Nisan sabahı erkenden yola çıktık. Osmany bizi havaalanına bıraktı, arabayı kendisi kullanıyordu. Pasaportum Roberto Suárez adına düzenlenmişti. Che Ramón, Kaptan Martinez Tamayo (Papi)'yse Ricardo adıyla yolculuk ediyordu. Ramón, Ricardo ve Roberto: üç "R". Tamamıyla rastlantı.

Saat sabahın yedisi, her yer karanlık. Havana sokaklarında in cin top oynuyor. Bize gazeteyi getiriyor; manşette "20 Libre'ye bir yumurta" yazıyordu.

Arabayla havaalanının karşısındaki okula gidiyoruz, birisi kapıyı açıyor, uçuşa kadar okulun salonunda bekliyoruz. Havaalanına arka (giriş) kapısından giriyoruz ve aceleyle uçağa biniyoruz. Bir Sovyet uçağı. Üç koltuğu bulunan bir sıraya oturuyoruz ve Che'yi

ortamıza alıyoruz. Solumuzda gazeteci Luis Gómez Wagemert oturuyor. Birbirimize bakıyoruz. Papi ve ben. göz göze geliyoruz. Adam Che'yle onlarca röportaj yapmıştı ama onu tanımadı.

Pek çok yere uğruyoruz.İndiğimiz ülkelerden birinde, havaalanında bir *compañero* bizi bekliyordu. Che'yi onunla tanıştırdık: "Bu Rambru, doktorumuz ve çevirmenimiz." Belli ki arkadaş görevimizin öneminden habersizdi; bizi bir otel lobisine götürmek istiyor; "Çok sağol; telaşlanma; burada birarada kalmak istiyoruz." diyoruz. Tedirginleşiyor; "Korkuyor musunuz?" diye soruyor.

Bütün havaalanlarında adamlarımız vardı ve gümrük geçişlerini ayarlıyorlardı; silahlıydık ama Dar es-Salaam'a gelene kadar sorunları çözecek adamlarımız vardı.

İkinci grubun yolculuğu

NANE: Üç *compañero*, Alpizia ve sonradan adının Ageno olduğunu öğrendiğimiz siyah ikizlerden biri, bizi Nuevo Vedado'deki bir eve götürdüler. Oraya vardığımızda Fidel, Osmany ve Piñero geldi. Fidel bizimle vedalaştı: "Kongo'ya geldiğinizde size benim gibi yol gösterecek birisiyle karşılaşacaksınız." Bunun kim olabileceğini bilmiyordum. Sahte belgelerle Küba'yı terkediyorum. Motorları ben gelmeden önce çalışmaya başlamış TV-114'dün sonra motorlar durdu, bozulmuştu. Bizi SSCB'ye götürdüler. Üç grubun ikincisi olduğumuzu bilmiyorduk.

Dar es-Salaam'da karşılaşma

RİVALTA: Nyerere Kongo'ya er ya da geç Kübalılar'ın geleceğini biliyordu; ona ben söylemiştim. Ona Kongo'ya göndereceğimiz yardım hakkında bilgi vermiştik ve o bunu onaylamıştı. Birleşik Arap Emirlikleri'nden de destek alıyorduk. Emirliklere gidip adamlarımızın yolculuk sırasında karşılaşacakları sorunları ortadan kaldırmam gerekiyordu.

Che ve grubu 19 Nisanda Tanzanya'ya varırlar. Afrika gezisi

sırasında Dar es-Salaam'a uğrayışının ardından iki, Küba'dan dönüşünün ardından ise bir ay geçmiştir.

DREKE: Tanzanya'da elçimiz Pablo Rivalta bizi bekliyordu; Pablo'nun çevirmenliğini yapan Vernier ve şu anda *compañero* Oscar Paelille olup olmadığından emin olamadığım ve bize Kigoma'da aracılık yapan birisi daha vardı. Rivalta Che'nin geleceğini bilmiyordu.

RİVALTA: Bu grup gelmeden önce, Kübalı bir grubun geleceğini belirten şifreli bir telgraf alıyorum, ve hemen Tanzanya yönetimine iletiyorum onu. Bunu Tanzanya havaalanı Hintlilerin yönetiminde bulunan uluslararası bir havaalanı olduğu için yapıyorum, aynı zamanda ilk Kübalı grubunun sorunlarla karşılaşmaması için gelişi güvenceye almaları ve biraz dikkatli olmaları gerekiyordu. Karşılamaya benimle birlikte dışişleri bakanı ve diplomatik bir görevli daha katıldı. Benim dışımda elçilik görevlilerinden çevirmen Juan Gonzales ve birkaç *compañero* daha gelmişti. Grup sabahleyin geldi. Uçak indiğinde beklediğim rampadan Dreke'nin indiğini görüyorum. Papi ve tanımadığım orta yaşlı, gözlüklü topluca bir beyaz onu izliyor. Yeraltında geçirdiğimiz anları aklımdan geçirip bu insanları hatırlıyorum: ve kendi kendime, "bu adam kesinlikle Dreke ve Papi'yi kontrol etmek için gönderilmiştir," diyorum. Tekrar tekrar ona bakıyorum, gözleri dikkat çekiyor. Aslında onu çok iyi tanıdığımın farkındayım kendi kendime: "Kahretsin ben bu adamı tanıyorum." diyorum, ama kim olduğunu bir türlü çıkaramıyorum bu beyazın.

DREKE: Pablo'yu Escambray'den, Che'nin tugayından tanıyorduk. Havaalanında selamlaştık ve Che'yi ona Ramon diye tanıttık. Bizi çok sıcak karşıladı.

— Bu *compañero*'yu tanıyor musun?

Birbirlerine baktılar.

— Beni artık tanımıyor musun?

Che bu durumdan hoşlanmıştı.

Ona "Şişko" dedi ve bildiği bütün sıfatları saydı.
— Hayır *compañero*, hayır sizi tanımıyorum dedi Pablo.
— Hâlâ kafan pek çalışmıyor galiba? diye sordu Che, bunun üzerine Rivalta'nın gözlerinden yaşlar boşandı, onu tanımıştı.
RİVALTA: Selamlaşıyoruz, Dreke'yi daha iyi tanıdığım için ona karşı biraz daha içten davranıyorum, sonra Papi ve nihayet tanımadığım bu adamla selamlaşıyorum. El sıkışıp bir selamlaşmanın bütün gereklerini yerine getiriyorum. Piste giden yolda yürürken bu adamın kim olduğunu çıkarmaya çalışıyorum ve yavaş yavaş hatırlamaya başlıyorum. Birdenbire elini omuzumda hissediyorum, ona doğru dönmek istiyorum, diyor ki: "Sakın ağzını açma, bozuntuya verme. Benim." Bunlar onun sözleriydi; hareketlerimden onu tanıdığımı anlamıştı. Bu başka bir selamlaşmaydı. Nasıl bir durum olduğunu düşünsene, başka birisi olduğunu düşündüğüm insan Che. Sevinmiştim ama korkmuştum da. Aynı zamanda elçilikten gelenleri savsaklamıştım; içimden "daha dikkatli olmalısın." diye geçirdim.
Dar es-Salaam'ın merkezindeki bir otele götürdüm onu.

Dar es-Salaam'da bekleyiş

RİVALTA: Kimseyi elçiliğe götürmemek üzere talimat aldığım için onu otele götürdüm ve orada bir gece kaldık. Onu beklemesi için bir nöbetçi yerleştirdik. Sıkı önlemler altında yemek yenildi, birkaç kere Dreke nöbetçilik yaptı birkaç defa da biz; onu koruyorduk.
DREKE: Dünyanın farklı bölgelerinden gruplar ikişer üçer geliyordu, Fransa'dan, İtalya'dan... Şimdiye kadar doğu'dan dışarı adımını atmamış üç siyah vardı, doğrusu onları üçüncü dünya ülkelerinden gelen askerlere benzeten çantalarıyla nasıl tutuklanmadıklarına şaşmıştım.
Aynı anda ikinci birlik Brazzaville'ye doğru yola çıkıyor; bu grup önceden çalıştırılmış adamlardan oluşuyor: Rafael Moracén [Quitafusil], teğmen Agramonte ve teğmen Barthelemy Miranda, Cairo Colón, Boytia ve pek çok asker.

KUMİ: Pasaport, elbiseler, çanta... Farklı gruplar halinde 10 Nisanda yola çıktık; ben ve iki arkadaşım daha vardı; Norboto Pio Pichardo ve Matanzaslı bir çavuş. Moskova'ya geldiğimizde üç *compañero* daha bize katıldı, bunlardan Coqui daha önce Borborroja Piñeiro'yla çalışmış, içişleri bakanlığında eşkiyalarla mücadelede etmişlerdi. Toplam altı kişiydik. Yolda grubun liderliğini ben yapıyordum, bunu Havana'da uçak kalkmadan önce söylemişlerdi bana. Bana gülle gibi ağır bir çanta vermişlerdi; ne olduğunu bilmiyordum, öğrenmeye de çalışmıyordum. "Ne şimdi, bu böyle kapalı mı kalacak?" "Merak etme anahtar bir yerden çıkar." Tek bildiğim çantanın çok ağır olduğuydu.

Havana-Moskova-Cezayir-Kahire. Kendimi psikolojik olarak hazırlamaya başlamıştım. Mısır'da Otel Comorito'da kaldık, orada beş gün geçirdik. Ramazan'ı kutluyorlardı, oruç tutarken çalışmıyorlardı. Beklemek zorundaydık. Kenya-Nairobi'ye ara iniş yaptık, güzel bir havaalanı; iki saat moladan sonra Dar es-Salaam'a doğru yolculuğumuza devam ettik. Beni karşılamaya üç kişi geliyor: Victor Dreke, Pablo Rivalta ve Küba elçiliğinde ateşe olan John adında bir siyah. Hayatımda ilk defa Küba'dan ayrılıyordum.

NANE: Dreke, M'bili (Minin'eden de tanıdığım Papi) ve tanımadığım, şapkalı, sinek kaydı traşlı bir adam bizi karşıladı. Dreke bana yaklaştı ve "Julio'yu tanımıyor musun?" diye sordu. Afallamıştım, saf saf baktım. Bir görevi gerçekleştirme heyecanı beni iyice aptallaştırmıştı. Daha sonra onun Che olduğunu anladım. Gözlerime inanamıyordum.

KUMİ: Dar es-Salaam'ın çevre eyaletlerinden birinde bulunan bir evde buluşuyoruz. Che'nin asistanı Chino'yla karşılaşıyorum, Martinez Tamayo ve kısa saçlı, düzgün görünümlü, pipolu, biraz topluca, gizlenmek için kıyafet değiştirdiği besbelli, terliklerle duran beyaz bir *compañero* da orada bulunuyor. Burada iplerin onun elinde olduğunu hemen anladım. Dreke bana: "Oğlum, bu beyaz diğerlerinin hepsi siyah." dedi. Bunun üzerine onun Fransızca öğret-

meni olduğunu ve Chino'nun onun peşini bırakmadığını anlattı. Ben geldiğimde gazete okuyordu, az konuşup sürekli diğerleriyle ilgileniyordu.

On-oniki *compañero* orada bir araya gelmiştik, ben on numaraydım. Birkaç gün boş oturduk daha sonra ilaç almak için Pablito'yla birlikte yola çıktık, diğerleri evde kaldılar.

DREKE: Dar es-Salaam'da kaçak kalıyoruz. Che gelir gelmez yönetimi ele alıyor. İlk grupların gelmesi bekleniyor. Che başlangıçta Kongo'ya büyük bir grupla gitmek istiyordu, çünkü eğer yakalanacak olursak Belçikalılar göl yolunu kapatmaya çalışacaklardı. Böylece günler geçti. Tanzanya'da darbe yapılmasından endişe ediyorduk.

— Daha fazla bekleyemeyiz, on adamla işe başlayabiliriz. Dedi Che.

KUMİ: Lider gibi davranan kişi sabırsızlanmaya başlamıştı. İkinci gün bir not defterine herkes için verdiği ad ve numaraları Kisuaheli dilinde not etmeye başladı, bunu insanların varış sırasına göre yapıyordu.

— Şimdi... Dreke Moja oldu (birinci); "Papi" Martinez Tamayo'ysa M'bili (ikinci); ben Tatu'yum (üçüncü)... ve sen Kumi (onuncu).

DREKE: Bir sözlük buldu ve bütün adları Kisuaheli dilinde yazmaya başladı, ama daha sonra herkesi numaralandırmak ona daha kolay geldi ve birden ona kadar olan numaraları dağıttı, daha sonra onar onar devam etti, böylece uzun adlar yerine kısa sayılar geçti. Uzun sayıları atlıyordu. Dar es-Salaam'dan ayrılmadan önce birbirimize bu numaralı adlarla hitap etmeye başladık.

NANE: On dört kişi kadar olmuştuk. Che bir kart çıkartıp hastalıklar hakkında konuştu, gitmek isteyenler hâlâ görevden ayrılabilirlerdi; ama kimse ayrılmadı.

KUMİ: Che bize bir konuşma yapmıştı:

— İyi akşamlar. Hepiniz burada oluş nedeninizi biliyor musunuz

bir bakalım. Evet doktor, söyle, neden buraya geldin?

— Pek emin değilim ama iyi kötü bir fikrim var; askeri bir eylem...

— Pekiyi benim kim olduğumu biliyor musunuz?

Kimseden ses çıkmıyordu, bazılarımız kim olduğunu tahmin edebiliyorlardı; ama ben kim olduğunu bildiğimden emindim.

NANE: Sonra "Ben Che'yim." dedi, sevinçten uçuyordum sanki, bir türlü inanamıyordum.

KUMİ: Bir sessizlik oldu.

— Hiç şaşırmadınız mı?

Che'yi hiç bu kadar yakından görmemiştim.

DREKE: Che diyordu ki "Kongo'ya giden ilk grup olarak büyük bir olasılıkla kendi başımızın çaresine bakacağız". İlk karar alındı, haberleşmeyi sağlamak için iki *compañero* seçildi, bir başkasıysa topçu olacaktı.

KUMİ: Oyunun kuralları şuydu: İyi bir organizasyona sahip olan bir kurtuluş hareketine yardımcı olacaktık, bu yüzden desteğimiz en başta danışmanlık yapmak olacaktı. Che Sierra'daki tecrübelerini anlattı. Şimdi gittiğimiz yerde de almadan vermemiz, fedakârlıklar yapmamız gerekecekti, asla oranın yerlisi olan gerillalardan önce yemeğe başlamayacaktık ve eğer yiyecek azsa, yemek önce onların hakkıydı, bizler onlardan sonra geliyorduk. Küstahlık yapmayıp mütevazı davranmamızı istiyordu. Unutmamalıydık ki, bu ülke dört yüz yıl geri kalmıştı ve biz orada yoksulluğa karşı savaşıyorduk. Bir doktor olarak çok önemli bir görevi yerine getirdiğimi unutmamalıydım, bir hastanede çalışacağım düşüncesine kapılmamalıydım bile, çünkü orada çok, çok zor şartlar altında çalışmak zorunda kalacaktım. Orada ne kadar kalacağımızı kesin olarak söyleyemiyordu, personel belki beş yılda bir değiştirilebilirdi.

CHE: En iyi uzmanlarımızdan birisi daha önce ikinci bir görev daha alarak tekne bulmak ve gölde keşife çıkmak için gelmişti. (...)

Dar es-Salaam'da beklemek sinir bozucuydu, bir an önce Kongo'da olmak istiyordum.

RİVALTA: Bize bir görev verdi. Bu arada Küba'da balıkçılık yapan ve Kigoma'dan Kongo'ya geçişte bize tekniker olarak yardım edecek olan Seoane'yi de yollamışlardı. Che'nin talimatlarına uyarak tekne aramak için güneye, Dar es-Salaam kıyılarına indik; çünkü planları yaparken tekneyi unutmuştuk. Bulduğumuz tekne teknisyenimize göre operasyon için uygundu. Büyük, motorlu bir yelkenliydi bu. Onu satın almadan önce Che'ye aradığımızı bulduğumuzu bildirmiştik. Gün doğmadan tekneyi ona gösterdik, inceledikten sonra almamıza izin verdi. Bu daha sonra Kogima'ya doğru göle açılacağımız yelkenliydi. Tekne daha sefere çıkacak durumda olmadığı için Che ve grubun biraz daha beklemeleri gerekiyordu,onarılması gereken birkaç yeri vardı.

Che otelden çıkarak ahşap ve kâgirden yapılmış bir eve yerleşti, yirmisinde geldi yirmi üçünde gitti. (makyaj için kullandığı) takma dişlerini ve diğer gereksiz eşyayı orada bıraktı, ilk çıkarttıklarıysa takma dişler ve lenslerdi.

Dar es-Salaam görüşmeleri

DREKE: Kongo harekâtından insanlarla irtibata geçilmişti. Bizler Chamaleso'yla, tıpkı birkaç gün sonra diğerleriyle de konuştuğumuz gibi bir konuşma sırasında yerli halkın gizlice arasına karışma olasılığından bahsedildi, Che ve ben söz aldık.

Kendi aramızda anlaşmıştık; Che çeviri yaparken söylemek istediklerini araya sıkıştırıyor, ama sadece benim konuştuklarımı çeviriyormuş gibi yapıyordu. Çevirmenin beyaz olmasıysa çok gülünç bir etki yapıyordu. Che birdenbire çevirinin ortasında "Bu ve bu konulara değin de çevireyim." dedi. Bende, Che'nin çeviriyi bildiğince değiştirdiği belli olmasın diye, onun istediği konulara değindim.

— Senden iyi tiyatrocu olurmuş yahu, dedi bana.

Onlara Fidel'in düşüncesini anlattık: İstedikleriniz doğrultusunda size top ve havanlarda yardımcı olacak bir grup gönderdik. Bu grup size tabi olduğu gibi sizlerle aynı şartlar altında yaşayacaktır. *Compañero*'lar sizlerle birlikte çarpışmalara katılacaklardır. Bu düşünce ilk konuşmada onlara biraz ters geldi; asıl önemli olanın eğitim olduğunu söyledik. Konuştuğumuz gerilla önderleri ve yöneticiler, Kongo'da olanlar hakkında fazla bilgiye sahip değildiler. Konuşmaya katılmış olan Kabila da zamanının çoğunu ülke dışında geçiriyordu. Büyük bir ordu kurup pek çok cephe açmaktan ve taarruza geçmekten söz ediyordu. Biz birliğimizin dağılmayacağı düşüncesiyle gelmiştik. Pek çok cepheye dağılmış bir şekilde çarpışmak istediklerini anlattılar bize; en önemlisi göl kıyısındaki Bakungo cephesiydi ve Kabila, Masengo ve Soumaliot tarafından yönetiliyordu. Aslında Kongo ihtilal yöneticilerinin hepsi ülke dışındaydı. Bu grup Mulele'deki harekâttan bazı noktalarda ayrılıyordu ve buranın tam olarak nerede bulunduğunu bilmiyorlardı. Her yerde kabile, aşiret kaynaklı anlaşmazlıklar yaşanıyordu.

CHE: Burada savaşma kararımı hiç bir Kongolu'ya söylemediğim gibi varlığımdan bile haberleri yoktu. Kabila ile yaptığım konuşmada da, henüz kesin olan hiçbir şey olmadığı için söylemedim. Planım kabul edildikten sonraysa amacıma ulaşmadan projeyi açıklamak çok riskliydi.(...) Ters bir cevap almam durumunda düşeceğim zor durumun farkındaydım, çünkü geri dönemezdim. Ama reddetmelerinin çok kolay olmayacağı ihtimalini de göz önünde bulundurmuştum. Benim davranışım bir çeşit fiziki şantajdı. Yine de hesapta olmayan bir sorunla karşılaştım: Devrimci yönetimin diğer üyeleri gibi Kabila da devrimci organizasyonun yeni programını ve mücadelenin bütünlüğünü tartışmak amacıyla Kahire'ye gitmişti; vekilleri Masengo ve Mitoudidi de onunla birlikteydi. Yalnız Chamaleso adındaki bir delege burada kalmıştı.(...) Chamaleso sorumluluğu üzerine alarak kendisine burada olduklarını söylediğimiz 30 danışmanı kabul etti. Kendisine elimizde sa-

vaşmaya hazır hepsi siyah yaklaşık 130 adam bulunduğunu söylediğimde yine sorumluluğu üzerine alarak onay verdi.(...) Bir delege Kabila ve arkadaşlarına Kübalıların geldiğini bildirmek üzere Kahire'ye gitti, benim de geldiğimi söylemeyecekti elbette.

RİVALTA: Tanzanya'nın dışişleri bakanından, Kabila ve diğerlerinin Kongo kurtuluş hareketinden devrimcilerle birlikte toplandıklarını ve en az iki hafta daha orada kalacaklarını öğrendik. İşi acele olan Che huzursuzlanmıştı, her şey geciktiği ve Kabila'yla buluşamayacağı için çok dertliydi.

CHE: Doğruyu söylemem gerekirse bu gecikmelerden hoşlanmıyordum, çünkü Kongo'da çarpışmak istiyordum. Teklifimin ters tepkilere yol açacağından ve bazı Kongoluların ya da yönetimin çatışmaya girmemi engellemesinden korkuyordum.

Afrika manzaraları

KUMİ: Benim Afrika üzerine edindiğim izlenimler kıtanın aşikâr geri kalmışlığı; sömürge rejiminin belirginliği; maymunlar, cangıl, sebze ve fil sürüleri, kobralar, şeklinde özetlenebilir. Umduğum kadar çok aslan göremedim.

GENGE: İlkellik, Afrikalıların vahşiliği, boru sesleri ve Tarzan'dan bildiğimiz pek çok ürkünç şey... Aldığımız ders, bu Afrika efsanesinin gerçek olmadığıydı; Tarzan bir Belçikalı'ydı o kadar.

İlk grup Kigoma'ya gidiyor

Sonunda teknenin onarımı bitmişti. Che son emirleri verdi, diğer gruplar beklemeleri için dört Kübalı gönüllüyü Dar es-Salaam'da bıraktı. Bunun dışında yeni gelecek olanlara yeni adlar takabilmeleri için bir Kisuaheli sözlüğünü de onlara verdi. Padila'ya evi boş bırakmaması ve adamları vakit kaybetmeden arkasından göndermesi için emir verdi. Kalan grubun liderliğini Inne [Pichardo] yapacaktı evin etrafınaysa korumalar dikilmişti.

CHE: Artık savaştaydık, kapı açılmıştı.

RİVALTA: Yolculuğa elçilik için aldığımız arabalarla çıkmıştık: bir Landrover, ikisi beyaz birisi siyah olmak üzere üç Mercedes ve iki cip. Tekne kamyonla taşınıyordu.

Başlarında Che olmak üzere ondört kişilik bir grup Dar es-Salaam'dan ayrılıyor. Grupta Victor Dreke, M'bili adını alan Kaptan Martinez Tamayo, doktor Kumi ve Nane bulunuyor; bunlardan başka Chameleso, iki şoför ve yolda çıkabilecek sorunları çözmek için Tanzanyalı bir delege de grupta bulunuyor.

CHE: İlk anlarda farkına vardığımız ve bizi mücadelenin son gününe kadar izleyen en büyük sorun organizasyonun eksikliğiydi. Hareketlerimizin eyaletteki bütün uçak şirketlerini ve havayollarını kontrol altında tutan emperyalizm tarafından takip ediliyor olması olasılığı beni huzursuz ediyordu. Dar es-Salaam'dan aldığımız çok sayıdaki sırt çantası, anorak, bıçak, battaniye vb. teçhizatın büyük dikkat çekmiş olması olasılığını bir yana bırakıyorum. Kötü olan yalnız Kongoluların organizasyonu değildi, bizimki de kötüydü.

Geriye bakıldığında birliğin alt yapı organizasyonunun anlatılan kadar kötü olmadığını, bu düşüncenin Che Guevara'nın mükemmelliyetçiliğinin ve ayrıntı saplantısının sonucu olduğunu anlıyorsunuz.

DREKE: *(23 Nisan)* Üç araba, bir üstü kapalı kamyon. Arabayı bir süre Che kullanıyor... Tozlu, çakıl taşlı kötü yollar. Yol uzun, nefes almak bile güç. Yanımızda sürekli su bulunmasına özen gösteriyoruz. Yol kenarlarında Libyalıların eşya sattıkları noktalar var, bir çadır alıyoruz. Dodoma'ya gelip yolu yarıladığımızda bir francela ekmeği aldık ve 14 parçaya böldük. Kumi yemek konusunda tek kelimeyle felaketti ona "kibar siyah" diyorduk.

KUMİ: Che'yle Dar es-Salaam'dan Kigoma'ya kadar Mercedes'le gittik. Arabayı kullananlardan biri Vernier'di, diğeriyse Kongo kurtuluş hareketiyle bağlantımızı sağlayan Tremendo Punto'ydu (Antoine Godefroi Chamaleso) "Akçeler'in Kralı" Bolivar'da bizimle geliyordu.

Çantalar ve silahlar kamyondaydı. Dar es-Salaam'dan zeytin sarısı üniformalarla hareket ettik; sarı üniformayıysa bize Kongo'da vereceklerdi. Sabah erkenden yola çıktık, çöllerden, cangıllardan, şose ve patikalardan, küçük mahallelerden geçtik. Che her zamanki gibi konuşuyordu. Bana dedi ki:

— Doktor korkuyorsun, sen korkuyorsun.

Saat farklılığına alışamadığım için deliler gibi uyuyordum. Che çevredeki yoksulluk üzerine düşüncelerini belirtiyordu: "Burada yapılması gereken çok şey var." dedi. Bu çok zordu, şimdiye kadar filmlerde izlediğim ama asla yakından görmediğim kadınlar burada yaşıyordu. İnsanların hayvanlara benzediği bir köyden geçtik.Yolculuk sırasında konserve yiyorduk, çıkan kutularıysa kamyona atıyorduk, böylece arkamızda iz bırakmıyorduk; bu da alınan tedbirlerden biriydi. Kamyonda yapamadığımız tek şey sıçıp işemekti.

DREKE: Che ve Papi fotoğraf çekiyorlardı.

KUMİ: Kamyonun bir fotoğrafını çektim. Dreke'nin çektiği ve benim de çıktığım birkaç resim daha var.

Bu insanlar tarih yazmak duygusuyla, yaptıklarının ve yapacaklarının büyük bir şeyin başlangıcı ve önceki her şeyin sonu olduğu düşüncesiyle yaşamaya başlamışlardır artık.

RİVALTA: Che önden gitti, ben de arkasından gittim, onu koruyordum. Yolculuk aşağı yukarı iki saat kadar sürdü; belki biraz daha fazla.

KUMİ: Kigoma'dan ayrılmadan önce Che'nin kararlaştırdığı güvenlik önlemleri: silah dolu olacak, ama emniyet kapalı, konuşmak yok, sigara içmek yok. Ayrıca amacımızın düşmana saldırmak değil, onların içlerine sızmak olduğunu da söyledi.

NANE: Hepimizde FAL'ler vardı

DREKE: FAL tüfekleri ve UZİ makineli tüfekleri. Daha sonra çeviri yapacak olan *compañero*'lar için de silah getirmiştik.

KUMİ: Yola çıkmadan önceki düşünceler: Davranış kuralları, yerlilerin ahlaki ve fiziksel bütünlüklerine saygılı olmak, bunun yerine getirilmemesi halinde savaş mahkemesine çıkmak ya da gerillalıktan atılmak; herkesin eşitliğini savunmak ve kimseye ayrıcalık tanınmamasına özen göstermek; çünkü her şey eşit şekilde pay edilecektir. Ortada çok önemli haklı nedenleri olmadan kimse diğerinden daha fazla almayacaktır. Bu asıl benim için geçerliydi, saygınlaşmak, birliğimin güvenini kazanmak istiyorsam, bu ilkelerin sadık koruyucusu olmalıydım. Kendimi beğenmişliği ve küstahlığı yenip alçakgönüllü olmalıydım. Bir şey daha söylemişti: "Kim Afrikalı bir kadına yaklaşırsa, onunla ilişki kurarsa ona bakmakla yükümlü olacak ve gerillalıktan çıkartılacaktır." Partide kimin aktif olduğunu sormuştu. Ben olmadığımı söyledim. Ana grup toplantılarından birinde, yeni operasyonlarla birlikte yeni katılımlar beklediğini belirtti.

DREKE: Bir şoför, bir Afrikalı ve yolu bilen bir şoför daha, güvenlik nedeniyle bizimle geliyordu. Akşam sekiz gibi Kigoma'ya vardık. Gelir gelmez kasaba dışında bulunan büyük bir eve götürüldük, birkaç *compañero* bizi orada bekliyordu. Akşam yemeğini bir kulübede yedik ve üniformalarımızı aldık.

RİVALTA: Kigoma'da elçi onları bekliyordu, küçük bir otel gibi bir yere yerleştirilmişlerdi. Chamaleso'de onlarla birlikte gelmişti. Operasyonların nasıl ilerlediğini gözlemleme görevi bana verilmişti; ama bu görevimi dışarıdan birisiymişim gibi yerine getirecektim. Küçük avludan yola çıkışlarını bile uzaktan izlemiştim; Daha Kigoma'da onları bekleyen bir sürü belirsizliği düşünüp duruyordum. Örneğin bölgeyi, araziyi tanımıyordum, tanıdığım birkaç kurtuluş hareketi komutanına ilişkin sorular da vardı; komutanlara verdiğim notum çok kötüydü; adamlar içip kadınlarla dolaşıyorlardı ve üstelik bunu Kongo'nun dışında Kigoma ya da Dar es-Salaam'de yapıyorlardı. Bunlar kurtuluş yoluna baş koymuş adamlar değillerdi, zevk adamıydılar. Tanzanya hükümeti bana

kurtuluş hareketine katılan adamların harcama listesini göstermişti; genelevlerde, meyhanelerde yapılan harcamaların faturası yüksekti. Kabila konuşmasıyla büyük bir komutanmış izlenimini yaratıyordu, konuşmasını bilen bir adamdı. Soumaliot'nunsa iki yüzlü birisi olduğunu düşünüyordum. Her şeye rağmen Kabila'yı içeriden fazla desteklemiyorlardı, yalnız Dar es-Salaam'da bulunanlar onu sayıyorlardı.

Göl yolculuğu

Grup 23 Nisan'da Tanzanya'daki küçük bir kasaba olan Kigoma'da gölün karşı yakasına geçmeyi bekliyor

CHE: Kongolu komutanların cepheden buraya gelmek için belgeler düzenlediklerini tespit ettik. Bu köy bir dinlenme yeriydi, buraya ulaşabilenler, savaşın belirsizliklerinden uzak yaşayabilen mutlu insanlardan sayılır. Genelevleri, içkileri ve özellikle güvenilir sığınakları ve saklanma olanaklarıyla Kigoma'nın olumsuz etkileri, devrimci yönetim tarafından gözardı ediliyordu.

DREKE: Tekneyle ilgili ufak tefek sorunlar var; teknenin arızalandığı haberi geliyor. Che'yi zaptedemiyoruz. "Gitmemiz lazım, neyle olursa olsun gideceğiz."

KUMİ: Bir Mercedes ve Zil- kamyonu bizi gölün kıyısına getiriyor, ikinci bir araba arkadan gelerek bizi koruyor. Kamyon pek çok defa yolda kalmıştı. Kamyonu Vernier, Oliva ve üçüncü bir kişi daha sürüyordu. Her iki kilometrede bir birimiz kamyondan inip Mercedes'e biniyordu. Bense Mercedes'te doktor olma ayrıcalığının tadını çıkartıyordum. Çok rahatsız bir yolculuktu.

NANE: Orta büyüklükte bir tekne bizi bekliyordu.

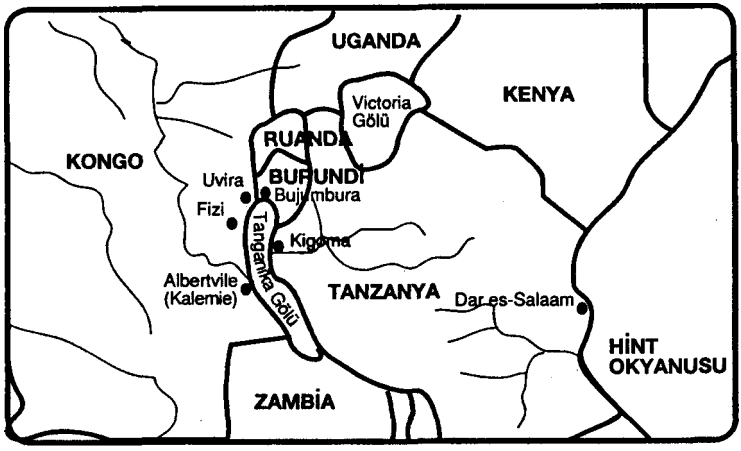
DREKE: Yolculuk Tanganika Gölü üzerinden, Kigoma'dan Tanzanya-Konimba'ya (Kongo) doğru olacaktı. Çombe'nin askeri devriyeleri gölü aralıksız kontrol ediyorlardı. Doğu kıyısından karşıya geçiş paralı Belçikalı askerlerden uzak durarak ve kıyıyı izleyerek altı-yedi saat sürüyordu. Onaltı-onyedi kişilik, oldukça küçük bir

tekneydi, insanda batacakmış düşüncesini uyandırıyordu ve on metre bile değildi. 23 Nisan akşamı, saat dokuz ya da on'da yola çıktık. Yüksek dalgalar ve karanlık yüzünden çok güç yol alabiliyorduk; bu bir avantajdı, Çombe'nin birlikleri böyle bir havada büyük olasılıkla devriye gezmezlerdi. Yağmur yağıyordu. Che adamları dağıttı "İkiniz şuraya, üçünüz şuraya." teknenin güvertesine çıktığımızda ağzındaki protezi çıkarttı ve yine eski görünümünü aldı, o anda Che yine eski bildik Che olmuştu.

KUMİ: Göl böyle motorlu bir sandal için denizdi sanki, dalgalar çok büyüktü. Karşı kıyıya varmakta zorlandık. Çombe'nin askerî botları çevremizde dolanıp duruyorlardi ve kılavuzumuz yönünü kaybetmişti.

DREKE: Motorumuz bozulmuştu, çalışmıyordu, üç kez inleyip durdu.

KUMİ: Motorlarımızdan biri iptal olmuştu, bu yüzden akıntıya kapıldık ve az da Çombe'nin botlarından biriyle çarpışıyorduk. Bilim-kurgu filmlerindeki gibiydi. Che sabırsızlanmaya, endişelenmeye başlamıştı. Motoru yeniden çalıştıran Che oldu.

Harita

DREKE: Che bize koşulları hatırlattı: belki 5 yıl gönüllü olarak görev yapacakmışız. Büyük bir ihtimalle tek başımıza kalacakmışız, çünkü diğerleri bu tarafa geçemeyeceklermiş. "Hareket ediyoruz." savaşmaya hazır bir durumda gölün üzerinden geçiyoruz. Fakat herhangi bir karşılaşmadan kaçınmamız gerekiyor. "Çünkü eğer gölün ortasında düşmana çatarsak istediğimiz yere varamayız, "diyor.

KUMİ: Havada işaret fişeği... yaptıklarının bizimle bir ilgisi olmadığını ve sadece bir manevra olduğunu belirtmeye çalışıyorlar sanki. Bizi takip etmeye kalksalardı, bizi yakalarlardı, çünkü sürat motorları vardı. Yolculuk esnasında Che bana yüzme bilip bilmediğimi sordu. Ben de, hayır, cevabını verince bana şaka olsun diye şöyle bir karşılık verdi: "Allah kahretsin, nasıl öleceğini gör şimdi."

DREKE: Bir fırtına yaklaşıyordu. Korkunç bir karanlıkta teknemiz sudaki ceviz kabuğu gibi sallanıyordu. Hiçbir şey göremiyorduk ve etrafı aydınlatmamız yasaktı.

NANE: Gölde dalgalar vardı. Benim için geçmeye çalıştığımız bu göl bir denizdi.

DREKE: Bir an geldi ki, hepimiz ölüyoruz zannettik. "Hayır, hayır." Chamaleso Che'ye başvurduğumuz aldatıcı manevraları açıklıyordu. Nereye gittiğimizi, biliyorlardı, sonunda hedefe ulaşmak için kıyı boyunca gidip rüzgara karşı yol alıyorduk. Teknede sadece bir tane çadırımsı korunak olduğu için her dalgamn gelmesiyle hepimiz ıslanıyorduk. Kovalarla teknedeki suyu boşaltıyorduk. Che yakında karaya çıkacağımızı tekrarlıyordu.

KUMİ: Dağlarda ışıklar gördük ve bu ışıkları kıyıya yaklaşmamız gerektiğine dair bir işaret olarak algıladık. Bizi bekleyenlerin bir işaretiydi.

Kibamba'ya varış

DREKE: Sabah 5-6 sularında Kibamba'da Kongo sahiline vardık. Görüş mesafemiz o kadar iyi değildi. Hepimiz çok sinirliydik. Tan-

zanya'daki günlerimiz boyunca hep hainlik gibi olaylar konuşuldu. Oraya vardığımızda, bizi bekleyeceklerini umduğumuz buluşma yerinde bizi karşılayan hiç kimse yoktu. Çok karanlık olmasına rağmen yukarda yüksek bir dağ sırtı ve çok uzaklarda bir yerde de küçük bir ışık görebiliyorduk.

ILANGA: Göl üzerinden hastalarımızı, esirlerimizi, silahlarımızı ve teçhizatımızı taşıyorduk. Nisan gecelerinin birinde kıçtan takma bir motorun sesini duyduk. Bizimkilerinin BG'si düşüktü. 80 veya 90 beygir gücüne sahip olanlar ordunundu. Motorun sesinden, buraya doğru yaklaştığını tahmin ettik. Alarm verildi, gelenlerin paralı Belçika askerleri olduğunu sandık. Şef bize havanlarımızı ve küçük kalibreli silahlarımızı hazırlamamızı söylüyordu. Bu olay şafak sökerken, sabah saat 4 gibi gerçekleşiyordu. Onları yenmek için en etkin yol, onların karaya inmelerini beklemekti. Saat beş gibi iskeleye yanaşıp karaya inmeye başladılar. Tekne 120 BG motorlara sahipti, Kübalı olduklarını ve bizimle beraber savaşmak için geldiklerini söylüyorlardı.

DREKE: Tekne neredeyse karaya oturuyordu. Kibamba'nın kıyısında tekneyle yanaşabileceğimiz hiçbir yer yoktu, buna rağmen karaya çıkmamız gerekiyordu. Başta ben olmak üzere, Julian ve Chibas tekneden atladık. Che'nin tekneyi ilk olarak terk etmesine izin vermedik. Ayağımız yere basana kadar birkaç metre yüzdük. Hafif bir yağmur çiseliyordu. Bakalım, n'olacak düşüncesiyle hareket ediyorduk. Tereddüt ve heyecan içerisindeydik. Bizi tanımayan insanlar, bilmediğimiz bir dil. İstenmeyen bir çatışmadan korkuyorduk. Sonunda biri kıyıda bize doğru seslendi. Chamaleso: "kamp şurda yukarıda," diyordu. *Timbea mindi mindi* (uzakmış)

Papi, Che ile birlikte geride kalıyor. Ben ilerleyip tepenin biraz üzerine çıkmaya çalışıyorum. Bağırmaya başlıyorlar ve birisi onlara cevap veriyor. Birden herkes saklandığı çalılıkların arkasından çıkıyor. Biz de neredeyse yıkılmak üzere olan bir kulübeye ulaşıyor ve içeriye girip oturuyoruz.

CHE: Bize coşkuyla bir karşılama töreni hazırlayan şaşkın, topçu üniformaları şık askerler.

KUMİ: Bir yığın sarı kıyafetli Kongolu bizi bekliyordu. Çinliler onlara, kendilerininkine benzeyen üniformalar vermişlerdi. *Armee Populaire de Liberation*'un Kongolu gerillaları bizi harp çığlıkları ve şarkılarıyla karşılıyordu. Onları ilk ve son kez vahşi, savaşa hazır, atılgan gördüğümüz gündü bu. Kumandanlarından biri bizi karşıladı, Fransızca konuşuyorduk.

ILANGA: Kibamba bayırı 500 metre kumsaldan sonra suya kavuşan tepelerden birinde yer alıyordu. Yine 500 metre uzaklıkta, Kibamba nehrinin üzerindeki kayalıklarda ilk kamp vardı.

DREKE: Sık bir ormandı. Gündüz bile nereye gideceğini bilmiyordu insan. Yılandan korkuyorduk. Üç noktaya, Kübalı ve Kongolulardan oluşan nöbetçi diktik. Kongoluların silahları beklemediğimiz kadar iyiydi. Şaşırdık. Kahvaltı zamanı gelmişti. Çok iyi insanlardı. Sempatik, sıcak ve biraz da şüpheciydiler. Ben geri döndüm ve Che'yi aydınlattım. Che nefes darlığı çektiği için inhalatörünü çıkarıp iki kez derin nefes aldı. *Manyoka* ve *bucale* (ekmek hamuru gibi yumuşak olana kadar dövülen aşırı olgun Manyoka) yedik. Bir kutu süt ve sigara içenlere de sigara dağıttık. Kendimizi tanıttık. Benim adım Moya, ben başlarıyım, Che ise Kübalı doktor ve tercüman, M'bili ise yardımcı ve sıhhiye eri. Bu adlar onların Kisuaheli dilinde sayılara tekabül ettiği için şaşırmışlardı. Kongolu kampın başına kaptan diyorlardı. Bölgeye ise "Göl savunması" diyorlarmış. Nöbetçilerin olmaması ise bizi şaşırtmıştı.

Bölge ve iklim

FREDDY: Che kurak mevsimde gelmişti; gündüzleri hava sıcak, geceleri ise çok soğuk oluyordu. Hava 24/26 dereceden 12 dereceye düşüyordu.

CHE: Bundan böyle yaşamak zorunda kaldığımız yeni bölgenin coğrafi özelliği, üzerinde Tanganika Gölü'nün bulunduğu büyük

bir vadi tabanınca belirlenmişti. Göl neredeyse 35.000 km^2'lik bir alana ve ortalama 50 km'lik bir genişliğe sahip ve Burundi'yi Kongo bölgesinden ayırıyor. Biri Tanzanya ve Burundi'ye diğeri ise Kongo'ya ait olmak üzere gölün her iki tarafmda da sıradağlar var. Kongo'ya ait sıradağların ortalama yüksekliği 1500 metre kadar. (Göl 700 metre yüksekte bulunuyor) Bu sıradağlar güneyde, Albertville bölgesinden savaş alanmın üzerinden uzanıp kuzeyde Bukavu'nun arkasında kayboluyorlar. Herhalde buna, tropik ormanlarla birleşen kumullar neden oluyor. Bu dağların enleri farklı olmasına rağmen, bu boyutları kendi bölgemiz için ortalama 20 veya 30 km olarak tahmin edebiliriz. Meyilli ve ormanlı iki ayrı daha yüksek dağ sırtı var. Biri doğuda diğeri ise batıda yer alıyor. Aralarında ise, vadileri tarıma ve hayvancılığa elverişli olan inişli çıkışlı bir yayla bulunuyor. Özellikle geleneksel olarak inek yetiştiren ve Ruanda kabilesinden olan çobanlar, bu vadilerden yararlanıyorlar. Bu sıradağlar batıda çok dikleşiyor ve yükseklikleri 700 m'ye kadar çıkıyor. Burada Kongo nehrinin havzasına giren bir yayla oluşturuyorlar. Bu yayla tropik ağaçlarla, çayır alanlarıyla ve birkaç doğal otlakla ormamn kendine özgü görüntüsünü bozan savanlardan, yani tropik bölgelere özgü geniş çayırlardan ibaret. Dağların çevresindeki ağaçlar sık ve içiçe olmasalar dahi, orman batıya doğru Kabambare bölgesinde tropik özelliğine kavuşuyor. Dağların hemen gölün kenarında yükselmeleri bütün alana farklı bir özellik katıyor. Varolan küçük yaylalar istilacı birliklere sığınak oluşturuyorlar. Fakat yaylalarla birlikte yüksek bölgeler de işgal edilmezlerse bu sığınma düzlüklerinin savunulması (onlar açısından) çok güç. Kara üzerindeki iletişim imkânları güneyde, bizim bir mevzimizin bulunduğu Kibamba'da sona ererken, batıda dağların üzerinden Albertville-Lulimba-Fizi rotası üzerinden Bukavu'ya kadar varlığını koruyorlar. Bukavu'ya iki yol çıkıyor: Ya Muenga ya da sahil boyunca Baraka ve Uvira üzerinden. Lulimba'nın arkasında yol dağlık araziye gelip dayandığı için, geri sa-

vunma mevzileri oluşturmaya çok elverişli. Küçük bir ölçüde de olsa aynı Kongo nehrinin içinde bulunduğu yayladan geçen yol gibi. Yağmurlar çok sık olmamakla birlikte Ekim-Mayıs ayları arasmda her gün yağmur yağıyor. Fakat Eylül ayında yağmurlar yine az çok başlasa dahi Haziran-Eylül ayları arasında neredeyse hiç yağmıyor. Dağlarda her zaman yağıyor, kurak mevsimde ise yağmura daha az rastlamlıyor.

Kibamba'da

CHE: Dağa tırmanma konusunda hiçbir hazırlığımızın olmayışı nedeniyle bizim için çok güç ve yorucu bir tırmanma sonucu dağa çıktık.

DREKE: Oraya yerleştik. İki tane küçük; sazdan yapılmış baraka vardı, Küba'daki gibi saz ve kerpiç değildi. Che tek başına bir barakaya yerleşti. İlk gelenler olarak 14 kişiydik. Üssün durumunu tahmin edebilmek için bir nöbetçi diktik ve her yönde 3 km boyunca keşif yaptık. Bunun üzerine bize eşlik eden Kongolularla birlikte Tatu'ya haber vermek, ona hiçbir düşmana veya harekete rastlamadığımızı söylemek için geri döndük.

Tremendo Punto, Kisuaheli dilini konuşabildiği ve o günlerde tek tercüman olduğu için işimizi kolaylaştırıyordu. Amacımız, giriş ve çıkışları kontrol edip yetkisi olmayanların Che'nin bulunduğu yere yaklaşmalarını önlemekti. Che'nin hayatından biz sorumluyduk. Sıcak su ve büyük bir kap dolusu koyulaştırılmış *Manyoka* unuyla bir kahvaltı hazırlandı. Bu malzemelerden bir nevi köfte yapılıyor ve yanına mümkün olan tüm çorbaları koyuyorlar; ya da tavuk veriliyor; ya da bu köfteleri *pili-pili* ile yiyorlardı. Birkaç konserve açtık ve kendi aramızda değiş tokuş yaptık.

Nöbet değişimi. Şafak sökerken Che, Papi ve ben bir görüşme yaptık. Çevremizdeki en yakın yerleşim bölgelerini derhal araştırmayı kararlaştırdık. Ardından kamplarının tam olarak nerede olduğunu öğrenmek için Kongolularla bir toplantı yapıldı. Bir süre-

den beri Ruandalıların yanlarında bulunduklarını bize söylemiş olmalarına rağmen ne kadar Ruandalının mevcut olduğu hakkında kesin bir bilgimiz yoktu. Eğitimcilerin azlığmdan bahsediyorlardı ve 4000 kişi olduklarını belirtiyorlardı.

CHE: İlk tanıştığım insanlar, kendilerini kurmayın subayları olarak tanıtan Emmanuel Kosebubaba ve Kiwe'di. İlki yiyecek ve silah, ikincisi ise bilgi temininden sorumluydu. İkisi de konuşkan ve candan adamlardı, söyledikleriyle ve gizledikleriyle Kongo'da yaşanan gerginlik hakkında beni ayak üstü fikir sahibi yaptılar. Daha sonra Tremendo Punto beni bu *compañero*'ların katılmadığı bir toplantıya çağırdı. Bunların yerine katılanlar, üslerin komutanları ve birliklerin başlarıydı. Birinci birliğin başı ve Ulvira cephesini yöneten Albay Bidadila, General Moulane'yi temsil eden ve ikinci birliği yöneten Yarbay Lambert, ve nihayet Kamamba yöresinde savaşan ve bana söylenenlere göre ilerde oluşacak üçüncü birliği temsil eden Ngoja André. Tremendo Punto gayet heyecanlı bir şekilde Moja'nın bir başka Kübalı ile birlikte bizim güçlerimizin resmi başkanı olarak kurmayın bütün toplantılarına ve kararlarına katılmasını önerdi. Yardımcısını kendisi seçebilecekti. Fakat çevremizdekilerin yüz ifadeleri bu öneriye onay verir gibi değildi. Burada Tremendo Punto'nun şeflerce, pek sevilmediği izlenimi edindim.

Bunun nedeni ise bazılarının yurdun iç bölgelerinden gelmeleri ve Chamaleso'nun daha çok yurtdışında görev yapmış olmasıydı. Bu öneri kayda alınmadı.

CHE: Yarbay Lambert bana sempatik ve coşkulu bir edayla uçakların onlar için bir anlam ifade etmediklerini açıklıyordu. Çünkü sahip oldukları *dawa* adlı bir ilaç insanın kurşunla yaralanmasına izin vermiyordu.

— Beni de kaç kez vurdular, fakat kurşunlar etkisiz bir şekilde yere düşüyorlar.

Kısa bir zaman içerisinde yarbayın dalga geçmediğini anladım. Bu

dawa askeri hazırlıklarda pek çok zarara yol açtı. Prensibi şu: İçerisinde bitki özlerinin ve sözde büyülü başka malzemelerin eritildiği bir sıvı, savaşçının üzerine dökülüyor. Bu savaşçının üzerinde belirli birtakım mistik işaretler yapılıyor ve genellikle de söz konusu kimsenin alnında hemen her zaman bir kül lekesi görülüyor. Böylece o kimse, her türlü düşman silahına karşı korunmuş oluyor. (bu önlemin etkisi büyücünün gücüne de bağlı sayılıyor.) Fakat büyü yapılan asker kendine ait olmayan bir nesneye, bir kadına vb. el süremez, ayrıca korku hissetmemesi şarttır, yoksa koruyucu gücün kaybolma tehlikesi vardır; ölü bir adam, korkmuş, çalmış veya bir kadınla beraber olmuş bir adamdır ve birisi büyüye rağmen yaralanmışsa, bu onun daha önce korkuya kapılmış olması sonucunda büyünün işe yaramazlığının eseridir. Korku, savaştaki faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası olduğu için, askerler yaraları korkuya, yani *dawa*'ya duyulan inanç eksikliğine mal etmeyi gayet doğal karşılarlar. Ölüler de konuşmadığına göre üç yasak, yani korkmama, çalmama ve kadınla beraber olmama *dawa*'ya değil de onlara yamanabilir bu yasaklardan herhangi birine uymadıkları için öldükleri kabul edilebilirdi.

İnançları o kadar sağlam ki hiçbiri *dawa*yı yaptırmadan savaşa gitmiyor. Her zaman için bu batıl inancın bize karşı dönmesinden korktum. Yenilgiye uğramış ve çok asker kaybetmiş bir herekât sonrası bütün suçu bize atabilirlerdi. Bu yüzden kaç kez sorumlularla bu batıl inançtan kurtulmalarını sağlamak amacıyla bir konuşma yapmaya çalıştım. Fakat imkânsızdı, inançlarının en temel öğelerindendi *dawa*. Politikadaki ileri gelenler ve kafaları en gelişmiş olanlar bunun doğal ve maddi bir güç olduğunu ve diyalektik materyalistler olarak da sırrını büyücülerin bildiği *dawa*nın gücünü kabullenmeleri gerektiğini söylüyorlardı.

KUMİ: Kibamba'daki üsse yerleştik. Yerliler tarafından yapılmış olan bir barakamız vardı. Orada Dreke ve ben yatıyorduk. O hamakta yatıyordu.

Ben Che'yim

Gelişlerinden bir gün sonra Chamaleso [Tremendo Punto] ile bir konuşma yapıldı. Che de ona kendi kimliğini açıkladı.

CHE: Chamaleso'nun tepkisi berbattı. Şu cümleleri tekrarlıyordu: *"Uluslararası bir rezalet."* ve *"Aman kimse duymasın, kimse duymasın."* Bir şimşeğin açık havada çakması gibiydi, sonuçlarından korkuyordum.

Tremento Punto, Kabila'ya Che'nin Kongo'da olduğunu söylemek için o gece Tanzanya'ya hareket etti. Hazır yolculuğa çıkmışken, motorlara da bir tamirci çağrılacaktı.

DREKE: Che'nin Chamaleso hakkında iyi bir izlenime sahip olduğunu görünce Chamaleso'ya Che'nin gerçek kimliğini açıklamıştık. Şimdilik güvenebileceğimiz ve buraları tanıyor gibi gözüken tek kişi oydu. Fakat gizli tutulmasını kendi istemesine rağmen Chamaleso bir süre sonra gidip Ilanga'ya yeni haberi veriyor.

ILANGA: Siz bana "Bu Che'dir." dediniz. Bana herhangi başka bir şey de söyleyebilirdiniz.

— Sana söylediğimi duydun mu? Ya susarsın, ya da öldürülürsün. "Bu Che kim ki, çenemi tutmazsam beni ölümle tehdit ediyorlar?" diye soruyordum kendi kendime.

Kongo üs olacaktı...

DREKE: Che bize Cezayir'de Kongolularla yapılmış olan hazırlık görüşmeleri hakkında bulanık düşünceler edindiğini söylemişti. Kafası iyice karışmışa benziyordu; görüşmelerde silahlı savaşın durumu hakkında kesin veriler alamadığından yakınıyordu. "Gerisini olay yerinde öğreniyoruz."

Kongolular Kübalıları bekliyorlardı; fakat Che'yi hiç hesaba katmamışlardı. Benim tahminime göre, Che, ön çalışmayı yaptıktan sonra işi bırakmak istemeyip kendi kendini plana katmıştı. Ve bu, Arjantin'de savaşı sürdürme gibi asıl düşüncesine rağmen alınmış

bir karardı; Lumumba'nın öldürülmesi ve Kongo'daki genel durum; Che'yi etkileyerek buradaki gerillayı destekleme düşüncesine sürüklemişti. İki amaç güdüyordu: Latin Amerika için bir askeri birlik hazırlamak ve Kongo'da üçüncü bir cephe açmak (Vietnam, Amerika, Afrika). Bütün bu düşünceleri kendi gerçekleştirmek istiyor. Bunları, Afrika'da yapmak Amerika'dan daha kolay gibi gözüküyordu ona. Devrim ateşi sadece Kongo'yu değil Gine-Bissau'yu da sarmıştı. Che, Amilcar Cabral ile tanıştığında bunun farkına vardı. "Afrika'ya doğru hareket etmek için en doğru zaman."

Değişik kurtuluş hareketçilerinin istekleri üzerine Kübalı askeri birlikler de değişik Afrika ülkelerinde savaşıyorlardı. Biz niye Kongo'da (savaşıyorduk)? Niye Angola, Mozambik veya Gine'de değil? Çünkü Kongo'daki nesnel koşullar bize uygun düşüyor gibiydi. Kısa bir süre önce Stanleyville katliamı gerçekleşmişti. Durum, Portekiz sömürgelerinde olduğundan farklıydı. Oralarda savaş daha yeni başlamak üzereydi. Kongo'yu seçmemiz için iki etken vardı: Brazeville'den yardım istemeleri ve eski Belçikalı-Kongosunda Çin ve Sovyet silahlarıyla iyi donanmış bir gerilla mücadelesi sonucunda kurtarılmış çok büyük bölgenin bulunması. Coğrafi koşullar dahi olumluydu. Peki Kongolulara baştan beri Che'nin geleceği niçin söylenmemişti? Çünkü bunu açık açık söylemek oldukça tehlikeli olurdu. Teşkilatsızdılar ve sırların dışarıya sızdırılması olasılığı vardı. Che'nin de geleceğini bilselerdi, herhalde kendileri "hayır." derlerdi. Che aylar sonra üç kıta için belge hazırlarken Kongo'yu Gine-Bissau'a hâlâ tercih ediyordu. O sıralar dünyanın gözü Kongo üzerindeydi.

RİVALTA: Daha Che Kongo'ya gelmeden, benimle, ne amaçladığını konuşuyordu. Kongo üs, yani devrimi bütün Afrika ülkelerine yaymak için kıvılcım noktası olacaktı. Üstelik stratejik açıdan da Güney Afrika için çok temel bir önem taşıyordu. Böylece gerek savaş, gerek eğitim ve gerekse Kongo'daki kurtuluş ha-

reketlerinin canlandırılması bütün ülkelerin, özellikle de Güney Afrika'dakilerin yararına olacaktı. Bu onun düşüncesiydi. Bu düşüncesini de Afrika'nın kurtuluş hareketinin liderleriyle toplandığında vurgulu bir şekilde dile getirdi. Afrikalı hareket liderleri ise paranın yanısıra Küba'da eğitimi arzu ederken Che doğrudan Kongo'da eğitimi savunuyordu. Bu, toplantıdaki çoğunluğun hoşuna gitmiyordu, aslında herkes Kongo'dan çıkmak istiyordu, Kongo'ya geri dönmek istemiyorlardı.

VIDEAUX: Bence, Tatu ilk Afrika gezisinde, varolan zorluklara rağmen, Kongo'da nesnel koşulların mevcut olduğu sonucuna varmıştı, ama durumun elverişsizliğini gösteren belirtiler de vardı: Kongo'nun kurtuluş hareketi komutanları yurt dışındaydılar örneğin, görünüşte, istedikleri için kalmıyorlardı yurt dışında; bir nedenleri vardı; ama biz sıcaktan herhalde acele ve önyargılı davranıyorduk ve onların Kongo'da bulunmayışlarına tepki gösteriyorduk. Gene de Kongo'nun mücadele alanı olarak seçilmesini haklı kılan gerekçeler de vardı. Lumumba'nın ölümü nedeniyle varolan gergin ortam, insanın bir iki saat içinde dizine kadar kana batmasına yol açan Stanleyville soykırımı; 52 Belçikalı komando tarafından düzenlenen bütün bu zulümlerin sonucunda çoğu şehir gerillası, köylere gittiler. Büyük miktarda Rus ve Çin silahının mevcudiyetine rağmen, onları kullanmasını bilmiyorlardı. Eğitimleri yoktu, fakat sayıca çoktular. Che her zaman eğitimin önemini vurguluyordu. Çünkü bu insan kitlesi istenilen düzeye getirilebilirse, zaferin temeli atılmış olurdu.

Kibamba'daki bekleyiş

Che Kibamba'da ilk askeri önerisini yapıyor

CHE: 100 kişiyi 20 kişiden fazla olmayacak şekilde gruplara bölün ve herkese piyade, teknik hazırlıklar (özellikle de siper kazma), haber ulaştırma ve arazi keşfi konusunda temel bir eğitim verin. Bulunduğunuz yerin olanaklarına ve araçlarına bakarak 4-5 haftalık

bir program hazırlayın ve bütün grupları M'bili'nin komutanlığında harekete geçirin. Herkesi daha sonra üsse geri çağırın ve aralarından en uygun olanları seçin. Bu arada ikinci grubu eğitime sokabiliriz ve ilk grup cepheden geldikten sonra ikinci grubu gönderebiliriz. Böylece gereken seçim, adamların eğitimiyle aynı zamanda gerçekleşmiş olur. Ancak bu şekilde eğitimden geçire geçire asker toplamamız nedeniyle 100 adamdan sadece 20 tane uygun asker çıkacağını açıkladım. Bunlardan da en fazla 2 ve 3'ü ilerde bir birliği savaşa götürebilecek komutan görevini üstlenebilecek bir nitelikte olacaktı. Savaş sırasında her zaman olduğu gibi kaçamak cevaplar alabiliyorduk. Bu önerimi yazılı bir şekilde yapmamı istiyorlardı. Böyle de yaptım zaten, fakat hiçbir zaman yazdıklarımın başına ne geldiğini öğrenemedim. Hâlâ dağa çıkmak ve oradaki üste eğitime başlamak için ısrar ediyorduk. Üssün donatılmasının bir hafta süreceğini düşünüyorduk. Düzenli aralıklarla çalışabilmek için sadece yer değişiminin beraberinde getirdiği basit sorunların çözülmesini bekliyorduk. Gel gelelim bir türlü yeni yerimize doğru hareket edemiyorduk; çünkü Kongo'lu komutanımız gelmemişti. Beklememiz gerektiğini söylüyorlardı, çünkü "önemli görüşmeler yapıyor." diyorlardı.

Zaman akıp gidiyor ve Che'nin kafası karışıyor. Günün birinde Moja/Dreke'ye çevredeki Luluaburg Dağı'nı uygun ve sürekli bir üssün kurulabilmesi yönünden araştırma emrini veriyor. Yürüyüş denemeleri yapma bahanesiyle orda olup biteni öğrenmeye çalışıyorlar. Soğuktan donmuş ve sırılsıklam bir şekilde geri dönüyorlar. Yolda sise dalmış ve sürekli yağan yağmura tutulmuşlardır.

CHE: Söylediklerine bakacak olursak bize bir ev yapmakla meşguldular ve bunun birkaç gün daha süreceğini belirtiyorlardı. Sakin bir şekilde bizim de yardım etmek istediğimizi açıkladım.

O günlerde Kiwe'nin Che'ye devrim komutanları hakkındaki olumsuz izlenimlerini anlattığı pek çok konuşma yapılıyor. Bir köy işgal

eder etmez kendi kendini terfi ettiren Olenga'dan ve çift kişilikli Başkan Gbenye'den bahsediyor.

CHE: O günlerde Gbenye hakkında devrimci bir hareket yönetmekten çok bir hırsız grubunu yönetmeye uygun olduğu izlenimini edinmeye başlamıştım.

Kiwe, Che'ye Gbenye'nin Gizenga'nın yakalanması ve tutuklanması konusundaki rolünü, Mitoudidi'ye suikast girişimleri ve Kongo'daki Yankee (Amerikan) elçiliğiyle olan bağlantılar hakkında kendi görüşlerini anlatıyor. Kahire'de arkadaşlar arasındaki bir kavgada hayatını kaybeden Pasacasa (Mulele'nin temsilcisi) hakkında da bilgi veriyor. Solcu oportünist olarak betimlediği ve "herşeye yasal politik yollarla ulaşmaya çalışan" Gizenga hakkında da olumsuz konuşuyor.

CHE: Ve günler geçiyordu. Gölün üzerinden ya bütün haberleri birbirine karıştırarak getirme gibi inanılmaz bir beceriye sahip olan haberciler ya da herhangi bir geçiş belgesiyle Kigoma'ya giden izinli savaşçılar geçiyordu. Ayrıca birkaç günlüğüne Kumi ile birlikte ilk yardım istasyonunda hastalıklara bakarken bir bulaşıcı hastalıklar doktoru oluşum, genel tıptan hiçbir şey anlamama hakkını bana vermişmiş gibi davranıyordum. Tıp tanrısı Askulap bağışlasın! Baş sırayı çoğu Kigoma'da bulaşan zührevi hastalıklar alıyordu. Bunları gördüğüm anda halkın ya da Kigomadaki fahişelerin hijyenik durumundan çok, nasıl olup da bu kadar çok erkeğin mikrop kapmış oldukları sorusu kafamı kurcalıyor. Bu kadınların parasını kim ödüyordu? Hangi parayla ödeniyordu? Devrimin parası nerelere harcanıyordu? Aynı zamanda ünlü *pombe* içkisinden kaynaklanan alkol zehirlenme vakalarıyla karşılaştık. *Pombe*, mısır unu ve *manyoka*'dan elde edilen bir içki. Damıtma ve mayalama işleminden sonra tehlikeli etkileri olan bir içki çıkıyor ortaya. Bunun nedeni ise içkinin sertliği değil de, ilkel damıtma yöntemleri. Bunun sonucu olarak içkinin içerisinde her türlü pislik bulunuyor.

Bazı günlerde *pombe* içkisi yüzünden kampımız alt üst oluyordu: kavgalar, çeşitli zehirlenmeler, disiplinsizlik vb. Radyo Bemba aracılığıyla doktorların varlığını duyan çevredeki çiftçiler de sağlık ocağına akın etmeye başladılar. Yetersiz bir ilaç donanımımız vardı. Fakat postayla gelen Sovyet ilaçları bizi biraz olsun rahatlattı. Sivil halkın tedavisi için değil de savaşta olan bir ordunun ihtiyaçlarını gidermek için öngörülmüş bu ilaç kolisi zaten ordunun ihtiyaçlarını giderebilecek nitelikte değildi. (...)

Şahsen Sovyet ilaçlarının dağıtımına katıldım. Ortalık bir pazar yeri gibiydi. Her silahlı birliğin temsilcisi gelip belirli sayılar, olaylar ve nedenler sayarak daha fazla ilaç almaya çalışıyordu. Bazen belirli ilaçların ve özel araçların gereksiz yere cepheye gidip kaybolmasını engellemek istediğimde, şiddetli kavgalar oluyordu. İlaç ve malzeme alabilmek uğruna birliklerin niceliksel güçleri hakkında inanılmaz sayılar veriliyordu: biri bin, diğeri iki bin gibi. (...)

Gönderilen silahlar ve teçhizat gittikçe yetersizleşiyordu; cephanesi olmayan veya önemli parçaları eksik olan makinalı tüfek ve toplar, yanlış cephaneyle gelen değişik silahlar, tapası olmayan mayınlar. Bunlar aslında Kigoma'dan gelmesi gereken olağan mühimmattı.

RİVALTA: Küba, Sovyetler Birliği ve Tanzanya hükümeti dışında Çinliler de yardım gönderiyorlardı. Çinliler silah şeklinde yardım gönderirken, Sovyetler ilaç ve parçaları eksik olan silahlar gönderiyorlardı.

Che'ye göre organizasyondaki karışıklıklar ve felaket durum Kongo kurtuluş ordusunun suçuydu.

CHE: (...) silah ve yiyecek yedeklerimiz komik ve kardeşçe yaratılmış bir kaos içinde sahilde karmakarışık duruyorlardı. Birçok kez kampın idaresini ve organizasyonunu bize bırakmalarını sağlamak için uğraştım. Hiç olmazsa Bazuka mermileri veya havan gibi bir takım cephane çeşitlerini ve silahları oradan kaldırmalarını söyledim. Fakat nafile, en ufak bir organizasyon dahi yapılamıyordu.

Gölün diğer tarafından dedikodu üzerine dedikodu geliyordu. Mitoudidi'nin varması bekleniyordu. Kahire'deki konferanstan haberler ulaşıyordu, Kongolu devrimcilerin başarılarına dair haberler. Kabila, kararlaştırılanların uygulandığından emin olabilmek için orada birazcık daha kalıyordu söylentilere göre. Onun orada biraz daha kalmasının nedeni ise, ameliyatla alınması gereken bir kisttı.

CHE: Mutlak eylemsizliği ve hareketsizliği bozmak için birşeylerin yapılması gerekiyor.

— *Kampta Fransızca, Kisuaheli dili ve genel kültür dersleri verilmeye başlandı.*

CHE: Morallerimiz hala iyiydi, fakat gürilerin boş geçtiğini gören *compañero*'lar yavaş yavaş söylenmeye başlıyorlardı. Ve etrafımızda ateş salgını dolaşıyordu ve ister sıtma ister başka bir tropik ateşli hastalık şeklinde olsun eninde sonunda bize de bulaşacaktı. Ateş düşürücü ilaçlar biraz etkili olabiliyordu, fakat yine de birliğin karamsarlığını artıran genel bir isteksizlik, iştahsızlık, cansızlık gibi rahatsızlıklar bu ateşli hastalıkların sonucu olarak yaygınlaşıyordu.

— *Cephelerde genel bir hareketsizlik egemenken Che ve Kumi oyunlarda veya içki alemlerinde kurşunla yaralananları tedavi ediyorlardı.*

KUMİ: Che tangolar söylüyordu. Şaşırmıştım. Çok okuyordu: Marti'nin ve Karl-Marx'ın seçme eserlerini, Mehring'in Karl-Marx biyografyasını (ondan sonra ben de okudum) ve *das Kapital*'i. Üstelik gelen gazete ve dergileri okuyordu. Not defteri gibi gözüken bir Fransızca-Kisuaheli sözlüğü vardı.

Ona göre bir şeylerle ilgilenmenin zamanı gelmişti. Bu yüzden tıbbi bakımı organize etmeye çalışıyordu. Bunun sonucu olarak da doğru dürüst işleyen ilk iş bu oldu. Muayene saatlerimiz vardı. Ama nasıl? Nerde? Hangi ilaçlarla? Asprin, Klorokuin (Chloroquin) ve ateş düşürücü ilaçlar; hepsi bu. Başka bir şey yoktu. Sierra'da görev yaptığımda bunlar bile yoktu.

ILANGA: Biz Kongolular olarak Dreke'nin baş olduğunu düşünüyorduk, fakat ben, herkesin Tatu'ya daha büyük saygı gösterdiğini farkettim. Dreke dahi devamlı bu cam gibi sert, kırılgan vede otoriter olmayan adama danışıp duruyordu.

Che Guevara'nın ölüsü Las Vegas'taki bir fabrikanın bodrumunda yatıyor

Seneler sonra Brezilya gazetelerinde çıkan rivayetlere göre '65 senesinin Mayıs ayındaki belirli günlerde Che, Kolombiya, Peru, Şili, Arjantin, Brezilya, Uruguay, hatta bir kere Meksiko'daki akıl hastanesinde görülmüştü. 1965 yılı boyunca değişik ülkelerden 6 değişik gazetede öldürülmesiyle ilgili haber çıkmıştı. En ilginç haber ise ölüsünün kumar şehri Las Vegas'taki bir fabrikanın bodrumunda bulunduğuna dair haberdi. Haberde kim tarafından öldürüldüğü, ölüsünün oraya nasıl gittiği ve fabrikanın ne fabrikası olduğu hakkında pek bir bilgi yoktu.

Diğer Kübalıların gelişi

DOGNA: Savunma Bakanı Raúl Castro, bizi Küba'dan yola çıkarken uğurladı. Aktarmasız bir şekilde Küba'dan Moskova'ya, oradan da sorunsuz bir şekilde Çekoslovakya'ya uçtuk. Çekoslovakya'da topal lakaplı biri tarafından karşılandık. Gerçekten de topaldı. Sonra Fransa'ya doğru yol aldık. Fakat bizi orada karşılaması gereken *compañero*'lar ortaklıkta görünmüyorlardı. Gece orada konakladık ve ertesi gün Nairobi'ye uçtuk. Nairobi'den sonra ise Tanzanya'ya. Dar es-Salaam'da bizi elçi karşıladı. Her şey sorunsuz bir şekilde gerçekleşti.

KAHAMA: 7 gün boyunca başka insanları bekledikten sonra 4 Mayıs günü, saat 8:25'te Dar es-Salaam'ı terkettik. 18 *compañero*'yduk: Terry, Pichardo, Ramon, Diego, Revé, Manuel Pérez, Alejandro, Eddy, Emilio, Lucio, Armando, Amado, Mena, Arcadio (Dogna), Alfredo. 4 günlük bir geziydi. Sabah 3:30'da gölün kenarında buluştuk.

KUMİ: Birkaç *compañero* daha geldi, fakat hâlâ olabilecek bir harekâtın belirtileri yoktu. İlk gün aslında varolmayan bir organizasyonu görmemiz ürkütücüydü.

8 Mayıs günü Aly (Santiago Terry) başkanlığında 18 Kübalı Kibamba'daki kampa varırlar. Bunların yanı sıra Kongolu eylem grubu üyesi Leonard Mitoudidi de oraya varır, fakat o, silah sağlamak için hemen Kigoma'ya dönmek zorundadır. Grup hakkındaki ilk izlenimler iyiydi:

CHE: Kendine güveni olan bir grup, ciddi ve iyi organize edilmiş.

KUMİ: Sonra Haitili Octavio de la Concepcion ve birkaç tane Kübalı doktor geldi.

RİVALTA: İkinci grupla gelen Aly, gelir gelmez hava atmaya başlamıştı. "Hazır Afrika'ya gelmişken, doğru dürüst temizlik yapmadan gidilir miydi." Sonra her şey hakkında konuşmaya başladı, komutanlar hakkında, hatta benimle Che hakkında dahi konuşmaya başladı. Ve şunu düşündüm: "Şuna bak ya, kafamı şişirdi. Nereye gideceğini ve orada Che ile karşılaşacağını dahi bilmiyor." Ve Aly'ye şu nasihatı veriyorum: "Baksana, niçin başkaları hakkında bu kadar çok konuşuyorsun?" Ayrıca Aly konusunda Che'ye bir mesaj yolluyorum ve Che bana bir mektupla kısa süre sonra cevabını gönderecekti: "Dinle, Afrika'yla bir başına başedeceğini düşünen ve yanında arslan kesilen kişi bize gayet iyi bir şekilde uyum sağladı." Ama Che bir şey daha yaptı, hakkındaki düşüncelerimi Aly'ye söyledi. Ve bundan dolayı başıma dert aldım. İlerdeki günlerde Aly'ye neler söylediğimi anlattım ve ona kendisinin ne söylediğini hatırlattım. Sonuçta arkadaş kaldık ve ona şunu dedim: "Bak sen bir hata yaptın! Böyle bir hareketin içinde nasıl böyle hava atabiliyorsun?" Che'den daha sertti. Sonradan onun hakkında gelen rapor müthişti: Tereddütsüz davranıyordu, çok iyi bir savaşçıydı. Terry aym "El Vaquerito" gibiydi: önce konuşurdu, sonra gerçekleştirirdi. İşte böyleydi.

DOGNA: Aşırı uzun bir patikadan yukarıya çıktık, o kadar dardı ki,

bir kişi bile zor sığıyordu. Her zamanki gibi bir eziyetti; sırtımızda buğday, fasulye ve pirinç vardı. Her birkaç metrede bir dinlenmemiz gerekiyordu. Sabah saat 10'a doğru yola çıkmıştık, çalılara varana kadar saat öğlenin 2'si olmuştu: Sırtımızda yüklerle 4 saat boyunca kötü bir yolda yürüdük. Yükümüzü üsse bıraktıktan sonra diğer *compañero*'ların yanına gittik. Ameijeiras'la karşılaşa-cağımızı düşünüyorduk. Fakat bize elini uzatan ve bize sarılan Che idi. O zamanlar Che ile karşılaşacağımızı bilmiyorduk. Fidel'in bize Küba'da söylemiş olduğu gibi kendisinin çok güvendiği birisi vardı Kongo'da. "Onu gördüğünüzde motivasyonunuz daha da artacak." demişti.

Mitoudidi' Kigoma'dan gelen bir silah nakliyatını hazırlamak için her an gitme durumunda olmasına rağmen, onun gelmesi Che'ye yine de cesaret verdi. Mitoudidi özgürlük hareketinin orta derecede bir yöneticisiydi ve üniversite döneminde bu konularda faaldi. İyi derecede Fransızca konuşuyordu ve doğu cephesinin silah takviyesiyle ilgileniyordu.

ILANGA: Che Mitoudidi ile Pierre Mulele hakkında konuştu. Mitoudidi'nin anlattığına göre Mulele bir birlikle başkente yakın Kiwo bölgesindeydi. Ama doğu cephesinde geri aldığımız topraktan daha az toprak ele geçirebilmişti. O bölge, başkente çok yakın olduğundan düşman tarafından daha fazla korunuyordu. Mulele'nin taktiği, merkezde kendi mücadele yöntemlerini kullanmaktan ibaretti. Biz doğuda bulunuyorduk ve savaşa bir komşu ülkeden katılıyorduk. Çombe iktidarı ele aldığında, bütün Afrika ülkelerini arkamıza alabildik: Tanzanya bize savaş teçhizatı, Kongo ise gıda gönderiyordu. Niçin? Çünkü Afrika birliği Çombe'yi ortak düşman ilan etmişti. Bu yüzden ilerleme kaydediyorduk. Mulele merkezde ablukaya alındı. Savaşa Brazaville'den başlamış olsaydı Afrika ülkelerine ek olarak onu doğudan destekleyebilirdik ve savaşçı gönderebilirdik. Ama olay merkezde gerçekleşti. Kabila Mitoudidi aracılığıyla, Che'ye kimliğini gizli tutması mesajını iletti.

CHE: Kimliğimi gizlemeye devam ediyordum.

Luluaburg'taki üs

NANE: İlk gruba ait olan bizlerin 14'ümüzün de katıldığı arazi keşfi için birkaç birlik daha gönderildi. Dağı kıvrılarak, merkez kampa, Luluaburg'a doğru tırmanıyorduk. Dağlar Küba'dakilerden farklıydı. Sabah saat 10, 11'e kadar müthiş bir sis etrafı kaplamıştı.

Üs, Kibamba'nın neredeyse 3 km üzerinde bulunan Luluaburg isimli bir dağın en üst noktasındaydı.

KUMİ: Che endişelenmeye başlıyor ve yukarıya gideceğini, zaman kaybetmek için buraya gelmediğini söylüyordu. Bana ise Che şunu söylüyor: "Ben gideceğim. Burda kalıyorsun, çünkü yapman gereken bir iş var. Şimdi onun önemini herhalde anlayamıyorsun, ama burdan sağ olarak çıktığında anlayacaksın ve bu senin yararına olacak, tecrübe kazanmış olacaksın. Her ne gelirse, teçhizat, takviye, herşeyden sen sorumlusun. Seninle irtibat halinde kalacağım." Böylece orada kalıp muayenelerimi sürdürdüm.

9 Mayıs'ta, Mitoudidi ile yapılan bir anlaşma sonucu yukardaki üsse gidilmesi kararlaştırılıyor. Moja, sağlık ocağını devralan Kumi ile birlikte ateşleri çıkan Nane ve Tano'nun yanında kalıyor.

NANE: Küba'da yapılan eğitim doğru değildi, çünkü burada dağların olduğunu bilmiyorlardı. Şimdiyse dağlara çıkıyorduk, bazı arkadaşlar yıkılıp kalıyorlardı. Astımına rağmen Che önde gidiyordu. Bu adamın duru durağı yoktu, başkalarından yapmalarını beklediği şeyleri her zaman ilk önce kendisi yapıyordu. Çayını şekersiz içerdi ve şunu derdi: "Harika." Yıllar geçtikçe onun nasıl bir insan olduğu daha iyi anlaşılıyor.

KAHAMA: Yürüyerek (tek ulaşım şekli buydu) yaklaşık 4 saatlik bir mesafede bulunan yukardaki üssün (L) çevresinde birkaç küçük köy bulunuyordu. Bunların her birinde en fazla 10 kulübe vardı ve bu köyler geniş bir otlak arazisindeydi. Bölgenin bütününe Nganja adı veriliyordu ve yerlileri de Ruandalı bir kabiledendiler. Ruandalılar birkaç kuşaktan beri Kongo'da yaşamalarına rağmen anayurtlarının kültürüne bağlı kalmışlardı. Çobanlık yapmalarına

rağmen göçebe hayatı sürdürmüyorlardı. En önemli gelir kaynakları sığırcılıktan ibaretti.Sevdiği kıza kavuşamayan, kızın babasının istediği kadar başlık parasını (sığırı) bir türlü bir araya getiremeyen dertli Ruandalı askerin hikâyesini bol bol dinlemiştik. Çünkü kadınlar da satın alınabiliyordu ve birçok kadına sahip olmak zenginliğin göstergesiydi. Ayrıca evde ve tarlada çalışanların kadın olduğunu vurgulamamız gerekiyor. Savaş süresince bu komşularımız tarafından çok leziz sığır eti yemeye çağrıldık. Bu, neredeyse eve olan özlemimizi dindiriyordu.

ILANGA: Dar yolları ve patikaları aşarak tepeye doğru çıkmaya çalıştığımız bir gün, bin metreyi aşkın bir yükseklikte kampımızı kurduk.

NANE: İlk kampımız otlardan oluşan kulübelerdi. Che birkaç gün sonra yine Fransızca, Dünya tarihi, Küba tarihi dersleri vermeye başlamıştı. Aynı zamanda da eğitime başlamıştık.

Albertville'e saldırı?

CHE: Bize ulaşan ilk resmi emir, bu arada Kigoma'ya dönmüş olan Mitoudidi tarafından getirilmişti. Bize Albertville'deki bir saldırıya hazır olmamızı söyledi. Bu saldırı 2 koldan yapılacaktı. Bu mücadelede, bize çok önemli bir görev düşüyordu. Emir çok uygunsuzdu; daha hiçbir şekilde hazır değildik, sadece 30 kişiydik, bunlardan 10'u hasta veya yeni yeni iyileşmek üzereydiler. Ama talimatları, bunları değiştirmeye ve hiç değilse geciktirmeye çalışacağımı belirtip, adamlarımıza gene de savaşa hazırlanmaları şeklinde iletiyorum. (...)

Mitoudidi yukarıdaki üsse gelmişti ve askeri durumları değişik açılardan tartışmaya başlamıştık. Albertville'in ele geçirilmesi için büyük bir stratejik planın hazırlanmasını istiyordu. Ama bunun çok riskli ve hırsla alınmış bir karar olacağını ona kabul ettirdim. (...) Daha önemli olan harekât bölgesinin bütününü iyice tanımak ve bize ayrılmış araç gereci almaktı; çünkü genelkurmayın cepheler

hakkında fazla bilgisi yoktu. (...) Farklı bölgelere 4 delege göndermeyi kararlaştırdık. Kendi gücümüzle düşmanın gücünü karşılaştırabilmemiz için bu şarttı.

Başka cephelerin durumlarının araştırılması

KAHAMA: 23 Mayıs'ta Tatu, Mitoudidi (cephedeki kurmayın başkumandanı), Chamaleso ve M'bili biraraya geldiler. Buluşmadan sonra Moja çağrıldı. Tatu kısa bir süre sonra harekete geçeceğimizi açıkladı. Önce 3'er kişiden oluşan 4 grup bir araştırma ve keşif gezisine gönderilecekti.

CHE: 4 grup oluşturuldu ve gerekli araştırmalar yapmaları için görevlendirildiler. Aly 3 *compañero'*yla Kabriba'a, İnne iki kişiyle Front de Force'a, Moja ve Paulu Baraka, Fizi ve Lulimba dolaylarına, Mitoudidi ve bense Urira'ya gidecektik. Bu son gezi sonunda gerçekleşmedi, her zamanki aksaklıklar çıktı: yetersiz sayıda tekne, yetersiz mazot, önceden kestirilemeyen sorunlar; sonra Kabila, beklenmediği halde geleceğini haber verdi ve mecburen beklenildi, günler günleri izliyor; sonuçsuz.

DREKE: Che Lulimba'ya ve Fizi'ye bir araştırma faaliyetinin yapılmasını emretti. Papi (M'bili) de keşiflere katılmak istedi, fakat gelmesine izin vermedik; Tatu'nun yanında birinin kalması gerekiyordu. Bu görev bize gerçekten olup bitenleri anlamak için yardımcı olacaktı. Çok iyi donanmış vaziyette kütüklerin oyulmasıyla elde edilmiş iki *pirog*la (motumbo) yola çıktık; yanımızda iki veya üç Kongolu bulunuyordu. Görevimiz zordu ve sadece işaretlerle anlaşabiliyorduk. Waziri, Pablo ve ben üçümüz bir *pirog*la yol alıyorduk; ve Lulimba'ya ulaştık. Lulimba sadece 10 kilometrelik bir mesafede bulunuyordu, ama yine de çok yavaş, gölün kıyısını takip ederek ilerleyebiliyorduk. Karaya ayak bastık; geniş bir bayırın sonunda büyük bir ev bulunuyordu, ordan geçtik. Beni en çok etkileyen olay, ormanlığın içinde bulunan bu evdi. Belçikalılar bir zamanlar elmas aramaya geldiklerinde bu evi buraya dikmişlerdi.

Lulimba'da Kongoluların reislerinden biri yaşıyordu; uzun boylu, iri yarı, şapkasında tüyleri bulunan bir general. Bizi tavuk yemeye davet etti. Akşam şerefimize bir eğlence düzenlendi. Oyunlar oynandı, şarkılar söylendi; kamış sapları salladılar. Çok ilgiliydiler ve yiyecekler çok iyiydi.

Bir sonraki sabah bizi bayrak törenine götürdüler. Bayrağın ortasında büyük bir yıldızı vardı, etrafında yarım daire şeklinde altı yıldız dizilmişti. Askerler sıralanmaya başladılar. Bir konuşma yapıldı ve bize işaret edildi: "Küba." Eğitim binasını aramaya koyulduk. Okul nerdeydi?

Reisin evinin yanındaki evde karnı burnunda bir kadın oturuyordu. Birdenbire sancıları gelmeye başladı. Yaşlı bir adam geldi ve doğuma yardım etti, bir kız çocuğu doğmuştu. Bir gün sonra bir eğlence daha yapıldı, bu yeni doğmuş bebeğin vaftiz edildiği bir törendi. Çocuk şişman ve sağlıklıydı, adını "Marita" koydular. Sonradan kızlarımın birisinin adını ben de Marita koydum.

Bize silahları sakladıkları yeri gösterdiler, sonra o bölgeyi araştırmak için yola koyulduk. Yaklaşık 5 km uzaklıkta eski ve terkedilmiş bir kışla bulunuyordu. Düşmanın en yakın üssü çok uzaktaydı. *Miñgu; mingu;* (uzak-uzak). Bölgenin haritasını çizdik. Hesaplarımıza göre burdaki silahlıların sayısı 80'di, onlar binlerce silahlının bulunduğunu iddia etmiş olsalar da. Radyo Moskova'yı dinlediğimiz küçük bir radyomuz vardı. Nerdeyse 4 gün orda kaldık.

İskâı mahallesinden yaklaşık 7 km uzaklıkta, Lulimba'da dağlarda, düşman kampına yakın bir yerde bir top mevzii bulunuyordu. Uzun süredir ne saldırılar ne de keşifler yapılmıştı, sadece karşıdakiler karşılık vermedikleri halde 75 mm'lik bir toptan ateş ediliyordu.

CHE: Dolaylı top ateşinin kurallarını bilmeden,bu topla sadece 1,5 km uzaklıkta bulunan hedeflere nişan alınabilir. Düşmanın pozisyonu tam olarak bilinemediği için bu top atışları aslında muhteşem bir havai fişek gösterisinden başka bir şey değildi.

DREKE: Lulimba'dan sonra Fizi'ye doğru yola devam ettik. Fizi'den birkaç kişiyle iletişime girildi ve (onlar) sabaha karşı bizi almaya geldiler. Sabah erkenden yola çıktık. Tartışmalar çıktı. Biz yola erken çıkmak istedik, ama onlar hava karanlık olduğu sürece yola çıkmayacaklarını belirttiler. Ormanda sadece aydınlıkta ilerleyebiliyorlardı. Kahrolası orman. Ormanın yırtıcı hayvanlara ait olduğunu söylüyorlardı. Orman ve ormandaki hayat hakkında düşündüklerimiz hiçbir şeye yaramıyordu: alanı rahatça görebilmek için ağaca çıkılamıyordu, çünkü etrafta daima o ağaçtan daha yüksek ağaçlar bulunuyordu. Hamakta yatılamıyordu, çünkü üstüne en az üç tane yılan düşüyordu. Önce gölü geçtik sonra ormana doğru ilerlemeye başladık. Ormanı yürüyerek geçtik. Kılavuz Jerome bölgeyi tanımıyordu, sadece Lulimba'yı ve askari-Çombe'nin (düşman ordusunun) kampını tanıyordu. Diğer gözleyiciyi aradık ve adamımız öğle vaktinin üçünde dördünde ortaya çıktı. Yanlarında biraz ceylan eti bulunuyordu. Etrafımızda bulunan küçücük grupta yiyecek bölüştürülürdü. Baharatla, her köşe başı büyüyen Şili denen otlarla pişirilirdi. Gündüz düzeninin ve ritminin farklı olduğunu kabullenmemiz gerekiyordu. "*Cole-cole moja*" (önce yemek). Ondan sonra da orda kalınması gerekiyordu, çünkü saat akşamm beşini buluyordu. Ateşin etrafında yatılırdı. Biz de öyle yapıyorduk, ne de olsa gelenekti. Kongoluların bir davranışı ve huyu aynen Kübalılarınki gibiydi; birbirleriyle dalga geçmeleri bunun bir parçasıydı; birbirlerinin eşyasını saklıyorlar; espriler ve karşı tarafa yönelik zararsız eşek şakaları yapıyorlardı.

Bir sonraki sabah erkenden yola çıktık; yakıcı güneşin altında oldukça uzun bir mesafeyi yürüyerek katettik ve Fizi'ye ulaştık. Fizi, ortasında büyük bir ev bulunan bir köydü. Eğlence, dans, karşılama, gerillaların şarkıları. Chaobani'yle tanışıyorum, büyük, güçlü ve etkileyici birisi, insana sarılıp duruyor. Köydekiler hediyelerle, bir tavuk ve bir ördekle geldiler. Beline kadar toprağa gömülmüş, dayak yemiş bir adam gördük. Üzücü bir görüntüydü bu.

"Gidelim." Bu gibi durumlarda nasıl davranacağımızı bilmiyorduk. Orda bulunduğumuz süre boyunca Kongo Kurtuluş Ordusunun işkenceye başvurma tavırlarıyla nasıl başedeceğimizi bilemedik. Bu örnekte adam bir hırsızdı. Yılan derisinden yapılmış bir kırbaçla dövülmüştü. Daha sonra onu serbest bıraktıklarında dayağa minnettar bile olmuştu. Bu yöntemlere karşı olan ve onları hiç mi hiç anlamayan sadece bizdik. Bizim siyasetimiz hiçbir şeye karışmamaktı, onlarla arkadaşlık kurmak, ama yine de her şeye katılmamaktı. Ayağa kalkıp ordan uzaklaştık. Subaylar askerlere genelde iki tokat bir tekme atarlardı.

Eğitim ve silahlarımız hakkında bilgi edinmek için keşife çıktık. Bir kampı daha ziyaret ettik. Orda Kongolulardan oluşan bir grup, eğitimin başlamasını bekliyordu. Beş veya altı kadından ve erkeklerden oluşan bir gruptu bu. Toplam yaklaşık 50 kişilik kadınlı ve erkekli silahsız bir topluluk. Silah sayısını öğrenmeye çalıştık. Öğrendiğimiz rakam, Tanzanya'da bize verilen rakamla aynı değildi, çünkü çok abartılmıştı. Che'nin talimatı insanları eğiterek bir üste toplamaktı. Eğitim ve kamp için uygun bir yer aramaya koyulduk. Değişik değişik yerleri araştırdık, bizim için güvenli ve gizli, aynı zamanda yeterince suyun bulunduğu bir yer gerekiyordu. Fizi'deki gerillalar diğerleri gibi *dawa*'ya fazla düşkün değillerdi. Diğer bölgelerdekilerden daha çekingendiler ve aralarında daha az konuşuyorlardı. Kamplarda çok sayıda hasta, yaralı, sıtmalı vardı. Sanki burda daha çok savaşılmış gibi bir izlenim uyandı bende. Daha iyi kıyafetler, Belçika'dan çizmeler görülüyordu ve çaput yoktu. Bunlarda da Çin'den gelen AK'lar vardı, şeflerse Alman ve Belçika silahlarıyla donanmışlardı. Şefler hiçbir zaman cephede savaşmıyorlardı. Savaş onları doğrudan kişisel olarak etkilemeye başladığında hemen her şeyden vazgeçiyorlardı. Düşman ordusunun kampı 50 veya 60 km uzaklıktaydı. Gerillaların üssünün daha yakınında bulunan bir kaç nokta vardı. *Askeri* adını verdikleri seçkin muhafız birliği askerlerini gözlemleyebilmek için bir

keşif yaptık. Yedi veya sekiz Kongoluyla yola çıktık, fakat birkaçı kabileler arası çatışmalar yüzünden belli bir sınırda bizi bırakıp kaçtı. 15'le 20 km arası bir mesafede düşman gözetleme noktalarından bir tanesini keşfettik, iki veya üç kulübeden oluşuyordu. Top mevziine benzer bir yerdi, (merkez) meydanın etrafında kulübeler görülüyor; etrafında askerler dolaşıyordu. Günlerce ormanda şaşkınlık içinde dolandık durduk; sonunda düşmanın merkez kampına vardık. Orda beyazlar da bulunuyordu, diğer yerlerde sadece siyah askerler vardı. Helikopterlerinin ve küçük uçakların da inebileceği küçük bir iniş pisti gördük. Üçüncü hedefimiz Baraka'ydı.

NANE: Che keşif ekipleri yolladı, birini Ford Banderas'a gönderdi. Ben, Medina ve Marinito bir ekiptik. Bacağım yaralıydı ve topallıyordum. Bizden başka yöresel halktan da bu görevi üstlenenler vardı, aralarında bir şef de bulunuyordu. Nasıl anlaşacağımızı merak ettim. İki gündür kara yolunda yürüyoruz. Nöbet noktası bulunan bir düşman kışlasının bulunduğu Makungo'da bir gecelik bir duraklama. Aslında onları sadece uzaktan görebiliyorduk. Kongolular arkamızda kalmıştı, yürüyüş sırasında bile ödleri patlıyordu. Düşman nöbet noktasını gördüklerinde kaçarak bağırdılar: "Askari Çombe!", "Çombe'nin muhafızları!". Beş, on dakika kalabildik orda. Daha fazlasını öğrenemedik, çünkü Lulumbistler daha fazla yaklaşmak istemediler. Bunlar gerçek gerilla değildi, sadece kaçıyorlardı. "Geyiklerden oluşan bir organizasyon." diye düşündüm sonradan. Burda organizasyon diye bir şey yoktu. Hiç kimse savaşmıyordu. Donanımları iyiydi, Çin AK'ları vardı, fakat organizasyonları yoktu. Aralarında bulunan birkaç istisnalardan biri, kararlılık gösteren Jerome isimli bir Ruandalıydı. Dönüşümüzden üç gün sonra Che'ye olup bitenleri anlattım. "Bağımsızlık savaşı sırasında Kübalılar da kaçmıştı." dedi. Che insanlara güveniyordu.

CHE: Kabimba ve Front de Force'da yapılan teftişlerin raporları şunları gösterdi: orda, büyük bir olasılıkla savaşmaya hazır silahlı birlikler var, fakat Kabimba'da bunlar ne eğitilmiş ne de disiplinli.

Front de Force'daysa durum biraz farklı, ama silahların kullanılması, düşmanın denetlenmesi, siyasi çalışmalar vb. konusunda burda da organizasyon diye birşey yok, şeflere turist gözüyle bakıyorlardı.

DREKE: Nerdeyse 10-15 gün sürdü bu keşifler. Che bizi bekliyordu.

Dreke Che'ye çelişkili bir tablo çiziyor; bir tarafta halk tarafından dürüst coşkulu karşılamalar diğer yandaysa tehlikeli belirtiler: Kabila'ya karşı beslenen düşmanlık, Masengo'nun ve Mitoudidi'nin bölgede yabancı olarak suçlanmaları, onlara...

CHE: ... sadece turist gözüyle bakıyorlardı. Hiçbir zaman kendilerine ihtiyaç duyulan yerde değildiler. Büyük parti kodamanları bütün gün boyunca zamanlarını içki içmekle ve inanılmaz kavgalarla geçiriyorlardı. Bunu halktan gizlemeye bile çalışmıyorlardı. Nedensiz seyahatler, sanki fazlasıyla mazot varmış gibi.

DREKE: Che'nin ilk andan beri üzerinde ısrarla üzerinde durduğu kararları aldık: Bütün acemi erler üssün kampına geleceklerdi, çünkü Che bizi sağa sola yollayıp birliği parçalamak istemiyordu. Ona kabileler arası çatışmalardan söz ettik. Ilanga, sorunu çözmeye yardımcı oldu. Che bana şunları söyledi: "Şöyle yapalım, tüm adamların buraya getirilmesini önerelim, istemezlerse *compañero*'larımızı oraya gönderelim. Biz iki amaç için biraraya geldik, eğitmek ve savaşmak için." Che bu konuda Masengo ve Mitoudidi'yle konuşacaktı.

Che ve öğretmeni, Kisuaheli dersi

ILANGA: Leonard bana şunu söyledi: "Bu adama Kisuaheli dilini öğretmelisin." Bir ağacın altına oturduk. Onunla Fransızca konuşarak anlaşıyordum. Her cümleyi birbirimize tercüme ediyorduk. Biri diğerine ders veriyordu. İnsana rahatsız edici bir bakışla bakıyordu ve bu beni ürkütüyordu. Sanki seni bir şey söylemen için zorluyormuş gibi bakıyordu. Dersimi hemen yapıp gitmek istiyordum.

Bir sonraki sabah saat dokuzda buluşacaktık. Yaklaşık üç km uzaklıkta barut depolarımızdan biri bulunuyordu. Orda iki tane 12,7'lik uçaksavar mevcuttu; onları hava savunmasında kullanmak istediğimizde şarj etmekte zorlanıyorduk. Tatu iki Kübalı *compañero*'yla birlikte onları onarıyordu ben de onları rahatsız etmemek için bırakıp gittim. Bunun üzerine Leonard bana şunu söyledi: "Burda ne yapıyorsun? Tatu'nun yanında olmadığını söylediler bana. Tatu'nun her gittiği yerde, her bulunduğu yerde sen de bulunmak mecburiyetindesin." Ona bir gün önce ders verdiğimi anlattım, bunun üzerine bana bağırdı. Kendi kendime şunu söyledim: "Bu durum gittikçe tuhaf olmaya başlıyor. Leonard bana karşı bu kadar sert olmamalıydı. Daha dün subaydım, bugünse herkesin önünde bana bağırıyor, ne kadar boktan bir durum." Tabancamı elimden aldı ve beni bir öğretmen, bir tercüman konumuna düşürdü, rütbesiz bir asker yaptı. Tekrar Tatu'nun yanına gittim: "*compañero* Tatu. Burda yanında, uyuduğun ve yattığın yerde kalacakmışım." Bana şu soruyu sordu:

— Bu seni rahatsız mı ediyor?

— Hayır, tam tersi.

— Sanki seni rahatsız ediyormuş gibi geldi bana.

Fransızca konuştuğumuzda iyi anlaşıyorduk. İlk derslerde selamlaşma konusunu işledik. Bana İspanyolca öğretiyordu: "*Buenos dias, como estás, estoy bien.*"

Bir sonraki gün Tatu'yla dağa çıktık. Sadece dağa çık, dağdan in. Kendi kendime söylendim: "Pis beyaz, ülkesinde dağ yok mu acaba. Bir gün dağa çık, bir gün yine in..." Emperyalizm bitene kadar artık şeker yememeye yemin ettiğini söyledi bana, çünkü benim ülkemde şeker yokmuş. Tekrar çık, tekrar in. Kendi kendime sordum: "ne oluyor burda?" Önce şef sanki Moja'ydı ve şimdi Moja da gerçek şef Tatu'ymuş gibi davranıyordu.

Kim kimdi?

Dağdaki iklim soğuk ve gölgeliydi, önce aydınlığa çıkmalıydın ki

güneşi görebilesin, çünkü sisten güneş ışını geçemiyordu. Yer her zaman nemliydi. Yanımızda sadece bir battaniye vardı. Barakamızda Tatu ve Dreke yatıyordu. Gaz lambası yakılmıştı ve barakanın ortasında bulunan ateşin yanında Tatu kitap okuyordu, gece yarısını az geçmişti.

— *Compañero* Tatu, Kongoluların kampına gidiyorum. Belki ordan bir şeyler alabilirim.

Onun bir hamağı vardı, kendisiyle paylaşmamı önerdi; hamak genişti, ama yine de ayaklarımız ve kafalarımız birbirlerine değiyordu. Ertesi gün Chino'ya: "Bir yatak yapmam için bana yardım etsene. Dün gece yaşadıklarımı bu gece de yaşamak istemiyorum." dedim.

Herkes gibi ben de grubun bir üyesiydim, sigara payımı bile alıyordum. İki kişiye bir koli veya bir kişiye bir koli *Küba Populares* düşüyordu. Tatu kendisi için tütün çıkardığında her zaman başkalarına da verirdi; her defasında birileriyle paylaşırdı tütününü. Bana "Sana emperyalizmin ne olduğunu anlatırsam bana bir saat güzel bir Kisuaheli dersi vereceksin." dedi. Kahveyi ilk içen hep o olurdu. Benim bunu garip bulduğumu, daha ben söylemeden anladı ve diğerleri kahveye şeker katmadan önce, kahvesini şekersiz içebilmek için ilk kendisinin davrandığını söyledi.

Freddy Ilanga için Che Guevara sadece gizemli değil aynı zamanda garip bir kişiydi.

ILANGA: Zeytin yeşili üniforması, siyah beresi, tabancası, herkesinki gibi çizmeleri vardı; rütbesizdi ve palaskası yoktu. Uzak bir yola çıktığında yanına ağır silahını alırdı; bir M-2'ydi bu; birkaç fişeklik takardı, çantası her zaman kâğıtlarla doluydu, dürbün ve alimetreyi de yanında götürürdü. Bir yere vardığımızda hemen oranın yüksekliğini öğrenmeye çalışırdı. Yanında bulundurduğu kesesinin içinde bir pusulası vardı. Fotoğraf makinesi yoktu, fotoğrafımızı çeken her zaman M'bili'ydi.

Astım krizleri bastırmadan önceki günlerde yanına hep bir sırt

çantası alırdı; sade ama bayağı ağır bir sırt çantasıydı bu. İçinde kitapları, havlusu, yatak çarşafı ve anorakı bulunuyordu. Ayrıca astım ilacını da taşırdı yanında. Bir gün dağdan yukarı çıkarken, dağın yarısına kadar ilerlemiştik, bir mola sırasında "fıs, fıs" sesleri duydum ve ona "Oh, bak sen. Gargara suyu mu kullanıyorsun, *compañero*?" diye sordum. Cevabı: "Hayır, astımım var da o yüzden." oldu ve ben, "Astım nedir?" diye sordum. "Astımın ne olduğunu bilmiyor musun?" dedi bana, bense "hayır." dedim. Sonra bana astımın ne olduğunu açıkladı.

Bir radyosu vardı, bir Zenith Panasonic'ti bu. Her gün sürekli radyo dinliyordu, Fransız kanallarını. Akşamları yazı yazardı, yazarken piposunu içerdi. Gündüzleri yazı yazmazken de ara sıra pipo içerdi; akşamları sadece tütün içerdi. Çayı şekersiz içerdi. Her gün yıkanmazdı. Laf işte, aslında yıkanmak için nehre doğru gittiğini görmek pek nadirdi. İhtiyacını, barakanın yanında bulunan umumi tuvalette giderirdi.

CHE: Ernest Ilanga (gerillada Freddy Ilanga adıyla tanınırdı) çok zeki bir çocuktu. Bana dilinin gizemlerini anlamama yardımcı olacaktı. Her gün üç saatlik dersimize büyük bir hevesle başlardık, ama dersi bir saate indiren gerçekten ben oldum. Nedeni zaman yetersizliği değildi, çünkü ne yazık ki boş zamanımız oldukça fazlaydı. Asıl neden, benim, yabancı diller öğrenme yeteneğimin olmamasıydı. Kongo'da bulunduğum süre içinde başedemediğim bir engel daha vardı; Kisuaheli nispeten çok gelişmiş ve zengin bir dilbilgisine sahip bir dildi, ama ülkenin özelliğinden dolayı bu dil, anadilin yanısıra ulusal dil olarak kullanılıyordu. Kendi kabilelerinin dili olan anadil karşısında Kushaeli dili bir bakıma istilacıların dili konumuna düşmüştü; daha üstün, tepedeki gücün sembolü gibi bir şeydi.

KUMİ: Che bize ve özellikle eğitimi düşük olan Kübalı elemanlara ders veriyordu, en başta da siyaset dersi. Yanında çok sayıda Marti'nin kitapları bulunuyordu ve bunlar dersin temelini

oluşturuyordu. Ilanga ve Che birbirleri için hem öğretmen hem de öğrenciydiler, İspanyolca ve Kisuaheli öğrencileri.

ILANGA: Kisuaheli derslerimi Tatu'ya ya kulübelerde ya da açık havada taşların üstüne oturarak veriyordum. Yanında hep not defterini bulundururdu ve ben ona Kisuaheli öğretirdim. Tahtaya örneğin şunu yazıyordum: *'Yambo bwana'*, anlamı *'Bonjour, monsieur'*dü. Bunun yanma o *'Buenos dias, señor'* yazardı. Böylece aynı zamanda İspanyolca da öğreniyordum. Oradaki diğer Kübalılara da öğrenebilsinler diye dersleri bu şekilde yapıyorduk. Sabah saat onda onlara bir saatliğine ayrı bir ders veriyordu. Kübalılar ağaç kütükleri, basit banklar üzerine oturuyorlardı.

VİDEAUX: Freddy İspanyolcayı çabuk öğrendi. Yanında, Che'nin emri sonucu ona verdiğim Beretta tipinde bir makinah tüfek bulunuyordu. Her zaman küçük bir çocuk gibiydi, daima yüksek sesle konuşan ve coşkulu biri.

Freddy Ilanga Che'ye hareketin başlangıcını anlatıyor

ILANGA: Kasabuvu, Kalonge ve Çombé Brüksel'de Belçika yönetimiyle Kongo'nun bağımsızlığı hakkında konuşurken Lumumba cezaevindeydi. Orada, Lumumba olmadan yuvarlak masaya oturulmayacağı belirtildi. Lumumba cezaevinden çıktı, bir dişi eksikti, çünkü onu kırmışlardı. Bu haliyle Brüksel'e geldi. Mobutu hükümeti sekreteri olarak konuşmalara katıldı. O zamanlar Kongo altı eyalete bölünmüştü: Leopoldville (Kinshasa'nın bulunduğu bölge), Kokiativille, Kasavi, Kivu, Stanleyville ve Katanga. Çombe Katanga'nın, Kasabuvu Leopoldville'in bağımsızlığını istiyordu. Lumumba'ysa tüm ülkenin bağımsızlığında direniyordu. 30 Haziran 1960 Bağımsızlık Günü'dür. Sonra Mobutu albay ve ordu şefi oluyor.

1961'de Mobutu bir darbe yapıyor ve hükümeti feshediyor; Lumumba'yı tutuklayıp onun en büyük düşmanı Çombe'nin bulunduğu Katanga'ya gönderiyor, çünkü Çombe bağımsızlıktan yedi

gün sonra Katanga'nın bağımsızlığını ilan etmişti. Bütün Belçikalı bürokratlar Katanga eyaletine sığınmaya çalışmışlardı. Bunun üzerine Lumumba Katanga eyaletini geri almak için bir savaş başlatmıştı. İşte bu yüzden Mobutu bir darbe yapıyor, ama iktidara kendi geçmiyor, iktidarı Kasabuvu'ya veriyor. Tutuklu olan Lumumba'yı Katanga'ya gönderiyor ve Lumumba orada öldürülüyor. Böylece Mobutu, Lumumbayı öldüren kişi olmamış oluyor.

Kongo'nun bağımsızlık hareketi Ocak 1961'de, Lumumba'nın ölümüyle başlıyor. *MNPC partisi*, yani *Ulusal Kongo Halk Hareketi*; Lumumba'nın ve Pierre Mulele'nin partisiydi. (bu kişi Lumumba hükümetinin eğitim alanında görevliydi) Brazzaville'de buluşuyorlar, çünkü takip edilmektedirler. 1963 yılının sonuna doğru Ulusal Devrim Heyeti'ni kuruyorlar ve cepheleri, reislerin etki alanlarına ters düşmeden paylaşıyorlar: Soumaliot, Kabila ve Lldephonse Masengo, doğuyu ve Mulele batıda, Kuilo dolaylarındaki bölgeyi alıyor. Brazzaville'deki buluşmadan sonra Kahire'de biraraya geliyorlar. 1963'ün sonunda doğuda, yani Uvira'da bir toplantı sırasında ilk eylem gerçekleştiriliyor; tribüne bomba atılıyor (parça tesirli bomba değil ama). Bu eylemden sonra MNPC'nin nerdeyse bütün üyeleri tutuklanıyor, ama bir komando harekâtı sonucu hepsi serbest kalıyor; bu harekât tek bir ateş edilmeden gerçekleşiyor, çünkü nöbetçiler sarhoş ediliyorlar. O andan itibaren ülkenin doğusunda, şu an bulunduğumuz bölgede savaş başlıyor. Uvira'daki savaşta sanki gösteri yürüyüşü yapıyormuşuz gibi davrandık: taşlar, ciritler ve sopalar kullandık. Aynen böyle, bir karakola saldırdık ve onu tüm silahlarıyla ele geçirdik. Bukavu'nun jandarması olayı bir ayaklanma olarak değerlendirdi. Bir birlik gönderdiler, ama birlikten kimse geri dönmedi. İşte savaş böyle başladı. Bu bir bölgeyi savunma savaşı değildi, büyük sayılarda ilerleyen bir kitlenin savaşıydı bu. Arkaya bakmamak bir kuraldı, çünkü arkana baktığında, birinin nasıl öldüğünü gördüğünde korkmaya başlıyordun. Muhafız ordusu ateş ediyordu biz de üstlerine üstlerine gidiyorduk. İşte böyle başladık.

Ateş nöbeti

CHE: *(Üsse geldiği ilk günlerinde, gelişinden yaklaşık bir ay sonra)* Kongo iklimine, fazla uzun sürmemiş olsa da, yenik düşüp ateş içinde kıvranmaya başladım. Doktorumuz Kumi yanıma geldi, ama onu geri gönderdim, çünkü sağlık merkezinin ona ihtiyacı vardı ve kendimi biraz daha iyi hissediyordum.

KUMİ: Che hastaydı. Dreke bana haber verdi ve ben geçici kampın bulunduğu dağa çıkmak için yola koyuldum. Birkaç kulübe... Yöresel halktan olanlar vardı orda. Her yer karanlıktı. Luluaburg'ta güneşi hiçbir zaman göremezdim zaten. Yere çaktığı bir kazığa gerdiği hamağında uzanmıştı, her zaman yapardı bunu. Geldiğimde durumu çok kötüydü, ateşi yüzünden nerdeyse sayıklayacak hale gelmişti. Çok yüksek ateşli sıtmaya yakalandığını düşünmüştüm. Düşün, ateşi o kadar yüksekti ki. Neyi vardı acaba? Gerçekten üzülmeye başladım.

— Hayır, kahretsin penisiline karşı alerjim var.

— Demek ki hiç faydası olmaz.

— Pekâlâ. O zaman bana calamicin ver. Bunun yanısıra ona klorofenikol, Klorokin verdim. Ateşi azalmıyordu. Sıtmaya yakalandığını düşündüm, çünkü ateşini düşüren Klorokin oldu. Kahretsin, çok kötüydü. Üç gün boyunca iğne yaptım, günde 4-5 kez. Dört gün sonra ateşi düşmeye başladı. Kampta küçük bir grupla beraberdi. Buz gibi bir yerdi; çok yüksek bir yerdeydi; bulunduğum yerden yaklaşık dört saatlik bir mesafedeydi. Che biraz düzelmişti, ama hâlâ tam olarak iyileşmemişti, bunu fark ettim. Teknede bana yaptığı bir espriye benzer bir espri yapmak istedim. "Kim bilebilirdi burda, bu şekilde öleceğini?" Aslında iğne yapma kararı verdiğimde hayatımın en büyük kumarını oynamıştım. Çünkü astım olanlar bütün bu antibiyotiklere karşı alerjik olurlar. Astımı beni fazla üzmüyordu, çünkü onunla başedebilirdi. Ateşli sıtma berbattı. Ama o, benim gitmemi istedi; aşağıda görevlerim varmış, hastalarım beni bekliyormuş ve ona göre burdaki görevim

tamamlanmışmış. Yaptığı bir yolculukta Ömer, Kibamba'ya gelmiş ve ona bir çanta dolusu ilaç bırakmıştı. Bu çantayı işte şimdi yukarıya getirmiştim. Bunu Che'ye anlattım; olayı ondan gizlediğimi düşünerek benden hesap sordu. Bense olayı ondan gizlemediğimi belirttim.

"Bilseydin, onları sağa sola dağıtır giderdin. Bak, işte şimdi lazım oldu." dedim. "Bu ilaca ihtiyacı olanlar kadar hasta değildim," dedi, ama...

dürüstlüğüm hoşuna gitti ve bana şunu söyledi:

— Neyse sonra bu konu hakkında konuşuruz.

— İlaçları burda bırakıyorum, size lazım olabilir.

— Pekâlâ.

ILANGA: Hatırlıyorum, Che hasta olduğunda Kumi'yi geri gönderdi: "Buraya gelmeni kim söyledi sana?" diye çıkıştı ona. "Ben kendim de doktorum." Astımının malaryasından daha ağır olduğunu farkettim.

Birkaç gün sonra rahatsızlığı
tekrar ortaya çıkıyor.

CHE: Front de Force'daki bir çatışmada yaralanmış birini getirdiler; altı gün boyunca tedavi edilmemişti, aldığı kurşun yarası yüzünden kolunun biri kırılmıştı ve tamamen iltihaplanmıştı. Kalkıp onu tedavi etmeye koyuldum, dışarda yağmur çiseliyordu. Herhalde bu yüzden hastalığım tekrar şiddetlendi. Bu sefer yüksek ateş ve sayıklamalar baş göstermiş, böylece Kumi'nin ikinci kez üsse gelmesi zorunlu olmuş (sanki Mount Everest'e çıkıyormuş gibi zordu bu onun için). Yanında bulunan kişilerin anlattıklarına göre, -çünkü bu gibi ayrıntıları algılayacak durumda değildim artık- Kumi geldiğinde o yüksek ve dolambaçlı tepelere tırmanmaktan bitap düşmüş, dolayısıyla hastasından daha kötü bir durumdaymış. Hastalığın nüksetmesi bu sefer de fazla uzun sürmedi, en fazla beş

gün, ama hastalığın yarattığı sonuçlar çok büyük bir halsizlikti; iştahım bile kesilmişti. İlk ay içinde en az on iki *compañero* bu gibi sınavlardan geçmek durumunda kaldılar.

KUMİ: Hastalığı nüksetmişti, tekrar yukarıya çıkmalıydım. Üç gün orda kaldım. Yine aynı ilaçları verdim. Hastalığı düzelmeye başladı.

— Hadi Kumi, artık düzeldim. Sen yine aşağı in.

— Bak, bu gelip gitmeler...

— Hayır. Sana iki saat veriyorum.

Ve Che bir koyunun kesilmesini emretti. Beni o etle aşağıya gönderdi. Gitmeme karar vermişti ve söyleyecek birşey kalmamıştı. FAL silahım ve hastalarım aşağıdaydı. Geri dönmekten başka çare kalmamıştı.

DREKE: Bu durumda gruptan birisinin aklına şunu söylemek geliyor: "*comandante* iyileşmediyse Küba'ya geri gitmesi gerekecek." Bunu duyan Tatu fena halde sinirlendi ve bağırdı: "Gitmeyeceğim, burada ölürüm daha iyi, hem de bu sadece bir hastalık; geçecek."

22 Mayıs, Osmany üçüncü grupla birlikte geliyor

Beklenmedik bir haber

CHE: "Kübalı bir bakan buraya gelmek için yola çıkmış; bir sürü Kübalı daha geldi." O kadar tuhaftı ki, kimse inanmak istemiyordu. Kondisyonumu korumak için yine de aşağı doğru yürümeye başladım ve bir sürprizle karşılaştım: Osmany Cienfuigos'a rastladım. Birbirimize sarılmalardan sonra açıklamalar yapıldı: Tanzanya hükümetiyle konuşmak için gelmişti ve orda, Kongo'daki *compañero*'ları ziyaret etmek için izin almıştı; önce izin vermemişlerdi, çünkü bu durumda diğer Küba bakanları da operasyon bölgesini ziyaret etmek isteyeceklerdi; ama sonunda izin vermişlerdi ve işte burdaydı. Aynı zamanda Tanzanya hükümetinin benim burda olduğumu hâlâ bilmediğini öğrendim.

Kigoma'ya gelmiş olan 34 kişilik gruptan 17'si Osmany'yle beraber geldi. Genel olarak getirdikleri haberler iyiydi.

KAHAMA: Sadece iki gün kaldılar.

Che'nin annesinin ölümü

CHE: Bütün savaş döneminin en üzücü haberini getirdiler: Buenos Aires'le yaptıkları telefon konuşmasında annemin çok hasta olduğunu öğrenmişler. Bunu da öyle bir şekilde söylediler ki, sanki beni daha kötü bir habere hazırlıyorlarmış gibi geldi bana. Osmany daha fazla bilgi edinememişti. Bir ay boyunca üzüntü veren bir şüpheyle durumun sonucunu bekledim. Sonucu tahmin ediyordum, ama yine de içimde, aldığım haberin yanlış olduğuna dair bir ümit vardı. Nihayet annemin ölüm haberi bana ulaştı ve düşüncelerimin doğru olduğunu öğrendim.

Yolculuğa çıkmadan önce beni görmek istemişti, galiba kendisini hasta hissediyordu, ama onu görmek bir türlü mümkün olmadı, çünkü yolculuğuma kısa bir süre kalmıştı. Havana'da ona yazdığım veda mektubumu ta ekimde, Küba'dan gideceğim kesinleşince ona ulaştırmışlar.

KUMİ: Postayı alan kişi benim. Lawton bana bolca posta getirir, arasında Bohemia isminde bir dergi de bulunuyor. Bu dergide Che'nin annesinin ölümü yazılıydı. Ona, onunla görüşmem gerektiğini belirten bir mesaj gönderdim. Bir gün sonra geldi.

— Kumi, nasılsın? Herhangi bir sorun mu var?

— Sana bir şey gösterecektim, ama sana bunu şahsen söylemek istiyorum.

Hamağının üstüne yattı ve ona Bohemia dergisini verdim. Tepkisini, bir arkadaşından annesinin hasta olduğunu öğrendiğini söyleyerek belirtti. Çocukluğu hakkında konuşmaya başladı ve bir bardak çay istedi. Henüz gitmemesini rica ettim. Ne "evet" ne de "hayır" dedi, ama kaldı. Yemeği bölüştük. Kaldı ve tangolar söyledi. Sabah erkenden gitti.

Annesinin son mektubu

CELLA DE LA SERNA: Buenos Aires; 14 Nisan 1965

Canım. Mektuplarım sana tuhaf geliyor değil mi? Bir zamanlar birbirimizle konuşurkenki doğallığımızı mı kaybettik, yoksa böyle bir doğallık hiç mi olmadı ve biz oldum olası, Rio de La Plata'nın iki yakasında uygarlaştırıp inceltiğimiz, üstüne üstlük, bu kibarlaştırdığımızdan daha da kapalı ve dar bir çevreye ait, ailemize özgü konuşma tonuyla (tarzıyla) daha da berbatlaşmış hafif alaycı tonla mı konuşuyorduk. Mesele, bu alaycı, ironik konuşma tarzını bir yana bırakıp doğrudan (içimden geldiği gibi) olma (konuşma) kaygısını hep duymuş olmam. Mektuplarımın anlamsızlaşıp tuhaf bir esrarengizliğe bürünmesine yol açıyor bu (kibar diplomatik ton) besbelli. Mektuplarımıza egemen olan bu diplomatik tonun altında kalan, satır aralarına gizlenmiş anlamları bulup yorumlamak zorunda kalıyorum. Son mektubunu *La Prensa* ya da *La Nación*'daki haberleri okur gibi okudum; (cümlelerin) şifrelerini çözmeye, en azından her bir cümlenin asıl anlamını ve neler ifade edebileceğini anlamaya çalıştım. Sonuç, engin bir kafa karışıklığı; huzursuzluk ve daha büyük bir şaşkınlık ve çaresizlik... Diplomatik sözler kullanmayacağım. Dosdoğru olacağım. Bu kadar az örgütleyici yeteneğin bulunduğu Küba'da bütün bu (örgütleyici) yeteneklerin bir aylığına şeker kamışı kesmeye gitmelerine akıl erdiremiyorum; gerçekten saçma geliyor bu bana; oysa halkın arasında o kadar çok ve iyi "*macheteros*"* var.

Normal olarak dinlenme, gevşeme veya zaman öldürme sırasında, örneğin bir cumartesi ya da pazar günü gönüllü olarak şeker kamışı kesmek başka şeydir. Öte yandan Küba'nın muhtaç olduğu döviz, şeker kamışı hasadına ve hasadın ton miktarına bağlıysa, hasat makinalarının bundan böyle kullanılmasının zorunlu olduğunu göstermeyi bir görev edinmek de başka bir şeydir. Bir ay uzun bir süre;

* *Kamış kesici*

bilmediğim nedenler olabilir. Senin kişisel durumuna gelince, (şeker tarlasındaki bu bir aylık çalışmanın ardından) Castellanos'un ve Villegas'ın belli bir başarıyla üstesinden geldikleri (ve kendilerini atadıkları) bir fabrikanın yönetimiyle uğraşmak isteyişin bana saçmalığın da ötesinde, abesle iştigal gibi geliyor; hele bu işin beş yıl sürecek olması ve bu beş yılın ardından kusursuz bir kadro oluşturacağını söylemen (iyice saçma). Bakanlıktan bir gün bile uzak duramama konusundaki inadına rağmen, dış ülke gezin böyle uzayınca, kendi kendime sormadan edemedim: "Küba'ya geri dönünce Ernesto hâlâ sanayi bakanı olarak kalacak mı?" "Ekonomiyi canlandırmak için başvurulması gereken önlemler konusundaki çekişmede kim haklı çıktı ve tercih edildi?" Şimdi artık sorular yarıyarıya yanıtlandı sayılır. Bir girişimi yönetiyorsan, artık bakan değilsin demektir. Senin yerine seçilecek olana göre, (iktisat konusundaki) kavganın Hz. Süleyman tarzında çözülüp çözülmeyeceğini göreceğiz. Beş yıl boyunca bir fabrikayı yönetecek olman, yeteneklerinin tamamen boşa harcanması demektir. Ve şu anda konuşan senin annen değil, (bir gün) tüm dünyanın sosyalizme döneceği ümidini taşıyan yaşlı bir kadın.

Söylediğini gerçekten yapıp (fabrikada kalırsan) sosyalizmin gerçek bir neferi olmadığını düşüneceğim. (Bilmediğim) herhangi bir nedenle Küba'nın yolları sana kapalıysa (fabrikada yöneticilik yapacağına), Cezayir'de ekonomiyi organize etmen ya da kendisine danışmanlık yapman durumunda sana müteşekkir olacak bir bay Ben Bella var; ya da Gana'da aynı durumda olan bay Nkrumah var. Evet (ne farkeder) her zaman (zaten) bir yabancı olarak kalacaksın; bu senin ebedi kaderin olarak görünüyor.

Ne berbat mektup! Yırtmayı isterdim onu; ama aynen olduğu gibi yollayacağım. Senin aile fotoğraflarını görünce heyecandan öldüm. Çocuklarından hiçbiri senin yüzünü ve ifadeni anımsatmamakla beraber hepsi harika. (Çocuk) üretiminin durdurulmuş olmasından memnunum; çünkü son hamileliği sırasında Aleida için çok en-

dişelenmiştim. Hem G. hem de J., gizli sevgilinin güzelliğini sağda solda anlatmak için çenelerini yırtıyorlar. Onun da fotoğrafını görmeyi çok isterdim. Öylesine egzotik bir tipi ve şarka özgü bir cazibesi ve yumuşaklığı var(mış) ki; Roberto'nın en büyük kızıyla; hani güzel deyince böyle olmalı, diyeceğin bu dilberle bile yarışabilir(miş). J., bana, senin kendisine, benimle ilgili bir haber iletmek istediğini söyledi; ama bu haberi artık benden aldığı için (senin söylemene) gerek kalmadı: On beşe sıfır. J., aynen G. gibi Küba'daki organizasyonlar konusundaki büyük gelişmelerden çok etkilendi. Neyse, konuyu değiştireyim. Luis ile Celia'nın ayrıldıklarını sana anlatmıştım sanırım. Luis çalışmak için Küba'ya gitmek istiyordu; çok yetenekli biri. Ama gelecekte işlerin ne yönde gelişeceğini kestiremediği için artık kararsız. Juan Martin'in bir aylık bile olmayan bir oğlu var. Evet, şu an Küba'ya gelip senin yanında olamamak ve hiç değilse her sabah "Günaydın ihtiyar" ve "Chau ihtiyar" diyememek kahrediyor beni. İnsan bu sözleri her gün tekrarlayınca, belli bir anlam kazanıyorlar. Celia'yı ve küçük Er-nesto'yu da tanımak ve Aliuchas Gebrabblel'i dinlemek isterdim. Neyse, başka sefere.

Gökteki palyaçoya inanmıyorum. Bu hayvan Amerikalıların (bize) bütün yapıp ettiklerine rağmen, benim orada yerim olmadığını biliyorum. Nereyi kastettiğimi biliyorsun. Ancak gene de bir sürü palyaçonun ayakta kalacağına ve herhangi bir şekilde adil bir toplum kuracaklarına inanıyorum; en baştan başlamak zorunda olsalar bile. Seni kucaklıyorum. Sana ve seninkilere kocaman bir kucaklama.

Che'nin günlüğünde Mayıs ayı hakkında yazılanlar

CHE: Mitoudidi gelene kadar her şey zaman kaybıydı; onun gelişiyle ilk araştırmalar yapılabildi ve sunduğumuz tekliflere ilgi duyulmaya başlandı. Büyük bir olasılıkla yarın, bir grubun eğitimine ciddi ciddi başlanabilecek. Haziran ayında çatışmalara katılmamız

nerdeyse kesin. Kongoluların asıl sorunu ateş edememeleri, işe tam ordan başlanmalı. Burdaki disiplin oldukça kötü, fakat cephede sanki bir gelişme var; ordakiler az da olsa disiplinli, ama her şeye rağmen organizasyon yetersizliği yine de var. Yapılacak en önemli işler: Onlara ateş etmeyi, beklenmedik anda arkadan saldırmayı (asıl gerilla savaşı) ve askeri örgütlenmeyi öğretmek. Askeri örgütlenme bize, bütün gücümüzü tek bir hedefe yoğunlaştırmamız konusunda da yardımcı olacaktır.

Lumumba gerillaları kabile karakteri taşıyan gruplardan oluştuğundan ve onlar bu savaşı mevzi tutma savaşı olarak gördüklerinden Che oldukça umutsuzdu.

CHE: Savaşçıların bulundukları yerlere burada bariyerler deniyor. Bu bariyerler yüksek ve ulaşılması zor dağlarda bulunuyordu ve bu durum taktik açıdan çok iyiydi. Fakat savaşçılarımız orda, sığınaktaymış gibi yaşıyorlardı: eylemsiz, eğitim almaksızın, düşman ordusunun pasif kalmasına güvenerek ve halkın onlara yiyecek vereceklerini hesaba katarak. Halk'a baskı yaparak kendilerine yiyecek getirilmesini sağlıyorlardı ve bu durumda halk, tacize ve kötü davranışlara maruz kalıyordu. Halk Kurtuluş Ordusu, "beleşçi" bir orduya benziyordu; çalışmayan, savaşmayan, fakat halktan yiyecek ve başka işler yapmasını bekleyen; aşırı bir baskıya ve şiddete başvuran bir orduydu bu.

Yöresel dinler hakkında: Muganga olan Ilanga

ILANGA: Che bana burdaki en önemli dinlerin hangileri olduğunu sordu. Ben ona çoğu Katoliktir, küçük bir kısım da Protestan ve Müslümandır dedim. (Bizim) burdaysa Müslüman sayısı çoktur, çünkü İslam dini Tanzanya'nm en yaygın dinidir ve biz nerdeyse Tanzanya sınırındayız. Fakat bu Müslümanların, Tanzanya'da veya Mısır'da olduğu gibi camileri yoktur. Yöremize özgü dinlerimiz yoktu, ama inançlar ve batıl inançlar vardı, yine de bir tabuya, tılsıma ve muskaya inanırdık; ama tanrılarımız yoktu. Katolik birisi-

ne rastlayabilirdin, ama o yine de İsa'yla veya Meryem Ana'yla ilgisi olmayan bir tılsıma, bir tabuya da inanırdı. Bunu Tatu'ya anlattığımda bunu çok garip bulduğunu belirtti; çünkü buradaki dinlerin de Küba'daki Afrika dinleri gibi olacağını düşünmüştü. Küba'daki gibi yer yer büyüye inananlar ("kara dinler") sadece Ekvator'un kuzeyinde yaşayan insanlar arasında Gine, Nijerya halklarında görülüyordu.

Fakat Freddy Ilanga gerçek öykünün bir kısmını Che'den saklamıştı;

ALEXİS: Freddy bir *muganga*'ydı. O bir iyileştirici büyücüydü ve yöresel tıbbı iyi tanırdı. "Bu suyla yıkanırsan ölmezsin, düşman üzerine ateş etse bile." derdi. Savaşa gitmeden önce bu suyla yıkanırdın. Uçaklar gelince herkes Freddy'ye giderdi ve o, sana ağaç köklerinden ve sudan yapılmış ilacı verirdi; (sen) bu suyla yıkandığında ölmüyordun; düşmanlar üzerine ateş etseler bile. Ve bu doğruydu: bazıları ölmüyordu. Freddy'nin özel güçleri vardı ve büyücümüz olarak birçok şey biliyordu. Kökleri ve içecekleri tanıyordu. Bana da bir şey verdi. Çatışmaya gitmeden önce bütün savaşçıların Freddy'ye gitmeleri gerekiyordu. Freddy seni yıkıyordu ve sonra bunu bir süngü kullanarak deniyordu. Bıçağı tam burdan, keskin yerinden tutar ve eline bir çekiç de alırdı. Bir süngüyle göğsüne vurup yaralanıp yaralanmadığına bakardı. Yaralandığında seni savaşa göndermiyordu, çünkü bu durumda öleceğin zaten kesin sayılırdı. Bunu bende denediklerinde yaralanmadım. Savaşa giderdin ve sana kurşun geçmezdi. Fakat bir kadınla ilişkiye girdiğinde savaşa gitme; para çaldığında, bu düşmanının parası da olsa savaşa gitme. Çünkü koruyucu büyü bozulur. Sadece ölü düşmanının parasını alabilirdin. Kurallara uymadığında savaşa gidemezdin. Arkana bakamazdın, sadece önüne bakabilirdin. Bunlar savaşımızın ilkeleriydi.

ILANGA: Birliğin içinde en gençlerindendim, galiba 15 yaşındaydım, bu yüzden beni *muganga* olarak seçtiler.

CIA raporlarında Che Guevara

Che Guevara Haziran '65'te Kongo'dayken CIA çevresindeki Güvenlik Görevleri bölümünde "Memorandum R" isimli garip bir doküman hakkında bir sürü haberler dolaşıyordu. Bu doküman sonra medyaya kadar ulaştı.

MAY: *Memorandum R* ilk önce, tarihi belirtilmeden Alman dilinde yayınlandı (belgenin tek başlığı olan R- harfinin büyük bir olasılıkla Rus Konsolosluğunda çalışan ve Haziranda görevinden ayrılan bir sekreterin kod ismiyle ilgisi vardı). Bu dokümanın yazarları kuşkusuz Castro'ya karşı olan bir grubun elemanlarıydı. Memorandumda, Küba'da Calixo Garcia isimli bir hastaneden bilgilerin dışarıya sızdığı belirtiliyor. Buna göre Che, bir hastanede özel tedavi görüyormuş. Doktorun teşhisine göre de Che'de ağır fiziksel bozuklukların yanısıra garip psişik reaksiyonlar da görülmüş ve bu durum Castro'yu önemli tedbirler almaya yöneltmiş. Teşhiste bunun yanısıra ayrıca şu tesbitler yapılıyordu: Guevara'nın durumunun sadece geçici bir bunalımdan ibaret olduğundan kuşkumuz yok, fakat bu durumu gerek dünya gezisi sırasında gerekse resmi ve kişisel taşkınlıklarında kendini ele veren aşırı entelektüel (zihinsel) bir dengesizliğe işaret ediyor. Ayrıca şunlara da yer verilmişti: "Che durmaksızın kitap okuyor. Okuduğu kitaplar arasında Troçki'nin Ekim Devrimini anlattığı yazı da bulunuyor. Çok sayıda mektup yazıyor, bunların çoğu Fidel Castro'ya yazılmış mektuplar. "Fakat Castro bu mektupları ilerisi için saklayıp saklayamayacağını veya yakıp yakmayacağını henüz bilmiyor. Bu mektuplarda sürekli bir devrim için büyük planlardan ve gerilla tekniğinin belli kıtalara ve ülkelere ihraç edileceğinden söz edildiğine dair iddialar bulunuyor; Zengibar da bu ülkelerden birisi ve galiba burada Çinlilerle işbirliği yapmanın mümkün olduğunu düşünüyormuş Che.

Freddy Ilanga Che'ye kadınların rolü hakkında bilgi veriyor

ILANGA: Bulunduğumuz bu çevrede bir yerde iki karısı olan bir erkek vardı. Bunu nasıl duyduğunu bilemiyorum, ama bana bunun

üstüne "niçin?" diye bir soru sordu. Ona bunun normal olduğunu söyledim. Bir erkeğin üç veya dört karısı olabilir, yeter ki onlara ve çocuklarına bakabilsin. Üç kadın da birbirleriyle iyi anlaşırlar, aynı evde otururlar. Her birinin kendi odası vardır ve yemek konusunda birbirlerine yardımcı olabilirler; bugün zayıf olanı, yarın şişman olanı ve ondan sonraki gün de ortanca kadın yemeği yapar... Fakat bu üç kadından başka kadını yoktur, çünkü erkek dördüncü birisini de getiremez, dışardan birisiyle de ilişkiye giremez, çünkü bu durumda bu üç kadın dördüncüye karşı bir cephe oluştururlar. Sevgililer yok. Bu eski bir gelenektir. Kadınları aslında birer nesne olarak değerlendirirler.

— Niçin bir nesne gibi? diye sordu bana.

Çünkü başlık parası oldukça yüksektir. Bazıları başlık parası olarak bir inek veriyorlar, çoğu zaman bu iş parayla oluyor ya da inek yerine mal veriliyor. Bazen senden 20 gerdanlık isterler. Bu pahalı bir şeydir. Evliliği babalar ayarlar ve bazı durumlarda kadını görmeden bile bir evlilik kararlaştırabilirsin. Kızı ve oğlanı, daha ana rahmindeyken bile evlendirdikleri olur. Bu, çok evliliğe yol açar.

... ve Tatu bana şunu sordu: "Ve kadınlar? Onlar ne düşünüyorlar bu konu hakkında?"

Şu açıklamayla cevap verdim: "Aha, iyi şimdi de son bölümü, kadının çokeşlilik hakkında ne düşündüğünü anlatacağım: Çokeşli birinin kadınları birbirleriyle iyi anlaşırlar, sanki kız kardeş gibidirler ve her birinin bir sevgilisi vardır. Her biri, diğer ikisinin sevgilisini tanır ve bu sırrı kendilerine saklarlar. Koca, zayıfın yanındayken şişmanın yanında sevgilisi bulunur." Sömürgeci emperyalistler üç kadınla yaşamana izin verdiler, ama sadece ilkiyle evlenebiliyordun. Diğer ikisine kuma dendi.

Tatu'nun yanıtı:

— Bizde böyle bir şey yok. Kadınlarımız sizinkilerden daha kıskançtır.

Tatu ayrıca işbölümünün durumunu sordu. Ekini ekmek zor iştir ve

kadınlar yapar bu işi. Ava gitmek erkek işidir. Balığa çıkmak erkek işidir. Sığırcılık da erkek işidir. Genelde çobanlığı küçük erkek çocuklar yapar. Kafasının üstünde manyoka dolu bir sepeti taşıyan bir kadını görebilirsin, erkeklere göre bu çok normal ve basit bir iştir. Ama buna karşılık ağaç oymak, işte bu zor bir iştir ve erkek işidir.

Tatu bana, bunları biraz ilkel bulduğunu söyledi.

"Ben kamyon değilim ki."

CHE: Gergin bekleyişli günlerde göle doğru uzanan kumulların kenarlarından görünen azıcık su, yavaş yavaş, biricik ve nefreti uyandıran tek ufku oluşturuyordu.

KAHAMA: Çok *compañero* hastalandı, aralarında Tom ve Kukula da bulunuyordu. En son ulaşan gruplardan yedi kişi sıtmaya yakalandı.

Kongolu savaşçılar halkı yemek ve savaş gereçleri getirmeye zorladılar

CHE: (*Müthiş*) bir tembellik yayılmaya başladı, kimse yemek almak için üsse gitmek istemiyordu. Birine taşıması için herhangi birşey verildiğinde *"Mimi apana motocami."* (ben kamyon değilim ki) veya *"Mimi apana cuban."* (ben Kübalı değilim ki) diyordu.

Mitoudidi galiba Kabila'nın ona verdiği emirlerden dolayı bekleyiş içindeydi ve yürüyüş emrini vermeden önce onun gelmesini bekliyordu.

CHE: Her gün aynı sözleri dinlemek mecburiyetindeydik. Kabila bugün gelmiyor, belki yarın, belki ondan sonraki gün...

Che Mitoudidi'yle konuşuyor. Bu bölgenin şefini, kendi kendini general ilan eden Maulana'nın vicdansız biri olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini düşünen Che düşüncesinin doğru olduğunu görüyor. Maulana tutuklanacağından korktuğu için kampa gelmek istememişti.

CHE: Durumda herhangi bir değişiklik olmazsa Kongo devrimi is-

ter istemez başarısızlığa mahkum olacaktır. *Yeni keşifler yapılıyor, İnne ve Nane küçük gruplarla Front de Force ve Katanga çevresini araştırıyorlar. Aly, Kabimba köyünü araştırıyor ve Kabimba-Albertville arasındaki köy yolunu incelerken bölgenin şefi tarafından engelleniyor.*

DREKE: Cepheye gidip çatışmalara katılmaması için Che'yle tartışmak mecburiyetinde kaldık.

KAHAMA: Tatu, Uvira'ya giden yolu inceledi, daha fazla beklemeye tahammülü yoktu ve sabırsızlanmaya başlıyordu.

Teknelerle hâlâ iyi vaziyette bulunan silahlar geliyordu.

CHE: Malzemenin çarçur edilişini görmek gerçekten üzücüydü.

Mitoudidi üssün organizasyonuna biraz disiplin soktu. İçki içenlere [Che'ye göre adamların %90-95'i] haddini bildirdi ve silah dağıtımını azalttı. Ağır topları kullananlara cephane vermeden önce onların becerilerini göstermelerini istedi.

CHE: Fakat yapılması gereken işler yine de oldukça fazlaydı ve o sadece bir kişiydi. Yardımcıları bile ona görevinde yardım etmiyordu (...) Aramızdaki ilişki gün geçtikçe samimileşiyordu. Mitoudidi'ye asıl sorunun Fransızca bilmeyen savaşçılarla yeterince iletişim kuramayışımı olduğunu söyledim.

KAHAMA: 3 Haziran, sabah saat 6'da çığlıklar duyarak uyandık. Bir an için üssümüzün saldırıya uğradığını düşündük, fakat ikinci bir çığlıkta ayaklandık: "Yangın var!" Galiba 15 *compañero*'nun uyuduğu kulübelerimizin birinde yangın çıkmıştı. Tüm çabalarımıza rağmen kulübe tamamen yandı, yanımızdaki kulübe bile tutuşmaya başlamıştı, ama bu kulübe tamamen yanmadı; çünkü o daha bir gün önce yapılmıştı ve saman hâlâ nemliydi.

Böylece yangını zamanında söndürebildik. Can kaybımız olmadı; fakat maddi kaybımız olmuştu. *compañero*'ların çoğu (çok derin uyuyanlar) çizmelerini giyecek zaman bile bulamamışlardı ve çizmeler kayıptı. Ayrıca birkaç tane dolu sırt çantası da yanmıştı. Emilio fişekle dolu palaskasından oldu; ayrıca 320 yağmurluk

yandı. Yangın burdaki soğuk hava yüzünden çıkmıştı; çünkü her kulübede gece gündüz yanan bir ateş vardı ve galiba bu ateşlerin birinden çatıya sıçrayan bir kıvılcım, duvarlar gibi samandan yapılmış çatının tutuşmasına neden olmuştu... Ve yapılacak hiçbir şey kalmamıştı.

ILANGA: İki dağ sırtının bir kayalığa dönüştüğü yamaçta bol ağaçlı bir orman vardı, kamp ordaydı. Kampta aşağı yukarı 25 Kübalı vardı. Sabahları ders, sonra kamplardaki işlere devam, vardiyadan sonra öğle yemeği: ya fasulyeli ya da fasulyesiz pirinç pilavı. Saat 5'e doğru atış dersi; alıştırmalar yukarda yapılıyordu, ordan gölü görebiliyordun. Akşamları Tatu Kübalılara siyaset dersi veriyordu.

KAHAMA: *compañero*'lar kültürel seviyelerine göre üç gruba ayrıldı. İspanyolca, Matematik, Kisuaheli ve Fransızca dersleri veriliyordu. Adamların bir kısmı çalışırken diğerleri öğrenim görüyordu.

ILANGA: Che çok okuyordu: örneğin Marx'ın "Kapital" isimli eserini veya Mao'nun eserlerini. Ona "Kapital"in konusunu sordum. Anlatmaya çalıştı, ama kafamı karıştırmaktan başka bir şey yapmadı. Ona hiç bir şey anlayamadığımı söyledim ve ertesi gün bu konu hakkında konuşmaya devam etmemizi önerdim. Tatu her gece okuyordu; diğerleri uyurken horlamaya başlıyorlardı. Tatu ise, gaz lambasının ışığıyla okuyordu.

"Memorandum R" hakkında birkaç bilgi daha

Çarpıtılmış "Memorandum R" ortalıkta dolaşmaya devam ediyor.

R. HETMAN: 1965'te gizli bir belge Guevara'nın üç ay boyunca ortalıktan kaybolması sonrasında nerde kaldığına dair, doğruluk payı yüksek olabilecek ipuçları sunuyordu. Bu, sonradan "*Rapor R/ Havana*" isminde yayınlanan dokümandı ve insanlara Che'nin somatik (bedensel) ve psişik krizler yaşadığına inandırmayı amaçlıyordu. Yazının içeriğine ve üslubuna bakacak olursak onun Anibal Escalante tarafından yazıldığı ya da bunun Escalante'nin ya-

bancı güçlere yaptığı bir konuşma sonucu ortaya çıkan bir memorandum olduğu söylenebilirdi. Bu konuşmalar Havana'daki Rus büyükelçiliğinin ikinci sekreteriyle, Rus muhabirlerle, Doğu Almanya'nın bir ticari heyetiyle veya Rudolf P. Şlianikof'la ya da Küba'yı ziyaret eden Çekoslovakyalı parti görevlileriyle yapılmış olabilirdi.

Memorandum R'nin ana paragrafında yazılan şunlardı: "Guevara'nın ortalıktan kaybolmasının nedeninin, onun, (bu haliyle) kamuoyunun önüne çıkmasımn büyük bir şaşkınlığa ve telaşa yol açabilecek olması ve bu durumun bugün de hâlâ geçerliliğini koruması olduğunu düşündürecek veriler bulunmaktadır. Eşi Aleida March'ın bile onu görmesine izin verilmiyor. Calixo Garcia Hastanesi'nin idaresiyle aramızdaki özel ilişkilerden dolayı Che'nin durumu hakkında bilgilere ulaşabildik. Che hastanede değil de hastaneden uzak bir sanatoryumda bulunuyor. Sanatoryum hastane gibi donatılmış durumda, fakat sanki tek bir kişi için donatılmış özel bir kliniği anımsatmakta. Guevara hem fiziksel hem de psişik nedenlerden kaynaklanan bir kolapsi geçirmiş. Kolapsisin kaynağı birçok etmene bağlamıyor, bunların arasında en büyük etmeni; dünya turunda yaşadığı yorgunluk ve heyecan oluşturabilir. (...) Birleşmiş Milletler'in karşısında çıktıktan sonra kişi olarak olağanüstü bir önem taşıdığına inanmaya başlamıştı.

Bu bir klinik teşhis olmamasına rağmen vurgulanması gereken nokta, kişiliği çevresinde oluşan dünya çapındaki kültün bütün bir Küba'nın imgesine dönüştüğü bir adamın, fiziksel ve psişik durumunun, önemli siyasi sonuçlar yaratmasının kaçınılmaz olduğudur. (Muhtemelen Emilio Quesada'mn, Calixo Garcia Hastanesi'nde çalışan bir doktorun veya Escalante grubunun bir üyesinin) verdiği bilgilere göre, Guevara'nın, bunalımının psikosomatik nedenleri kronik karakter taşımalarına rağmen tedavinin uzun vadede başarılı olacağına inanılmaktadır. Bir muamma oluşturan tutum ve hareket tarzıyla ülkemizi izole eden, ekonomimizi kaosa sürükleyen,

bununla birlikte maceraperestliğiyle ulusal ve uluslararası siyaseti tehdit eden bu adamın zihniyeti hakkında ilk kez bir fikrimiz oldu. Ateşin etkisiyle Guevara'nın bir aşırı zihinsel bunalım sırasında, Camilio Cienfuegos'un sesini duyduğunu söylemesi, sözü edilmiş olan sanatoryumlardan gelen en çarpıcı haberlerdendir. (...) Guevara'ya kalırsa, Camilio Cienfuegos'un sesi veya ruhu, kendisini, devrimi yeni silahlı eylemlerle yeniden başlatması ve karşı düşünceye sahip olanların itidalli olma tavsiyelerine uymaması için teşvik ediyormuş. Bunların geçici, ama yine de dengesizliğini gösteren kuruntular olduğundan kuşkumuz yoktur. Guevara bu dengesizliğini, dünya turu sırasında yaptığı konuşmalarda ve özellikle Küba'ya döndükten sonra arkadaş çevresinde çoğu zaman göstermiş oldu. Zamanını her tür kitabı okumakla geçiriyor (kitapların arasında Troçki'nin Ekim Devrimi üzerinde yazmış olduğu raporlar da bulunuyor). Oldukça fazla mektup yazıyor ve bunların hepsi Fidel'e hitaben yazılmış. Fidel'in o mektupları sonraki nesiller için saklayıp saklayamayacağını ya da onları yakmanın daha iyi olup olmayacağını bilemediği söyleniyor. Fidel bütün mektupların önemsiz olduğunu göstermeye çalışıyor.

Guevara'nın hastanede yazdıkları mektupların istisnasız tümü sürekli bir devrim için yapılan megaloman planlardan bahsediyor. Bu konuyu oldukça iyi biliyoruz. En sevdiği teorileri ve gerilla tekniğini başka ülkelerde ve kıtalarda da uygulamayı hedefliyor. Şu sıralarda Ghana'ya gidip Nkrumah'aya disiplinli gerillalarla tüm Afrika kıtasını nasıl fethedebileceğini gösterme düşüncesi ona müthiş çekici geliyor. Zaman zaman Zengibar'dan da bahsediyor. Orda Çinlilerle el ele verip birarada çalışarak, onlara, bu bölgede Küba'nın tecrübelerinin Çinlilerin başarılarından çok daha fazla amaca uygun olduğunu göstermek istiyor; veya birdenbire aklına, Mozambik'e gidip orayı Lizbon'un emperyalizminden kurtarmak geliyor. Bütün bu düşüncelerinin gerçekçi bir çıkış noktası bulunmasına rağmen yine de bunlar, işçi sınıfının gerçeklerinden haber-

dar olmadığı yeterince bilinen ve olası ve mümkün ekonomik-kültürel temaslar konusundaki düşüncelerinin, doğudaki yoldaş uzmanlarının değil de Fransa'nın hiperentelektüellerinin görüşlerine dayandığı bir adamın ağzından çok tehlikelidirler."

Yemek

Fakat Che için Afrika devrimi sadece soyut bir düşünceden ibaret değildi; Che tam da o sıralarda zor şartlar altında Kongo'da devrimi gerçekleştirmeye çalışıyordu. O günlerde yöresel gerillaların ve Kongo mutfağının sırlarını çözmekle meşguldü.

CHE: *Bucali:* Manyokayı soyuyorsunuz, birkaç gün güneşte bekletip kurutuyor, un haline getiriyorsunuz ve kaynar suya atarak hamura dönüşmesini sağlıyorsunuz; önce tuz ekmeden yiyorsunuz. *Zombe:* Ezilmiş manyok yapraklarını hurma yağıyla karıştırarak yapılır.

ILANGA: Yöresel halk nasıl besleniyor? En azından bulunduğumuz bölgede temel gıda *manyoka*ydı. [Kisuahelicede *muhogo* dediğimiz]. Ona unun da manyokadan yapıldığını söyledim. Nasıl un yapılıyor? Manyokayı soyup suya koyuyorsunuz. Nehire yakın yerlerde oturanlar onu sepetlere doldurarak nehire koyuyorlar; 4-5 gün içerisinde manyoka nerdeyse çürümüş duruma geliyor. Çürümeden önce onu sudan çıkartıp kuruyarak sertleşmesi için güneşe koyuyorsunuz. Sonra değirmende dövülüp un oluyor. Aynı unla hamuru ve ekmeği de yapıyoruz; sadece ekmek hamuru soğuk suyla yapılır. Sonra sıcak suyla karıştırılır ve işte hamur hazırdır; tuzsuz, baharatsız. Tadı sonradan ilave edilen sos veriyor. Onu etle veya balıkla yediğinde, o hamurdan küçük bir parça alırsın ve sosa batırarak elinle yersin. Che'ye bunu anlattığımda çok ilginç bulduğunu söylüyor ve: "Demek ki yemeği yapmak için iki değişik seçenek var: birincisi unla diğeri manyokanın kendisiyle yapılıyor." diyor. Ben anlatacaklarımın henüz bitmediğini, bir seçeneğin daha olduğunu söylüyorum. Kaynar suya attığım manyokayı

sudan çıkartıp tekrar 4 gün boyunca suyla ıslatıyorum tadı tamamen değişiyor. (Bu farklı bir hazırlayış çeşididir). Manyokaa başka bölgelerde pat olarak yenilir. Manyokayı kaynattıktan sonra onu 4 günlüğüne suyla ıslatıyorsunuz, sonra olgun eril muzlarla beraber tekrar pişiriyorsunuz. Sonra bunu muz ağacı yapraklarına sararak tekrar kaynatıyorsunuz. Peki, aradaki fark nedir? Farkı, bu şekilde soğutmadan da uzun süre bozulmadan kalabilmesi ve rezerv olarak kullanılabilmesidir. Manyoka ununun ismi *unga*, ama hamur halindeyken ismi *ulgari*dir. Olgun muzlarla kaynatıldığında ona *chikuan* denilir.

Ona, gölün bu tarafında bol bol sardalya balığı avlandığını söyledim. Üç çeşidi var: küçükleri, orta boyda olanları ve sardalyaya benzeyen büyükleri. Hepsinin ismi "*undagà*". Onları güneşte kurutuyorsunuz; çünkü tuz bir lüks sayılıyor ve yok. Balıkları kurutmak için sadece sahile seriyorsunuz. Dört gün gibi kısa bir süre sonra onları satmak için çuvala koyup en uzak yerlere kadar götürebiliyorsun; bozulmuyorlar, çünkü tamamen kurumuş oluyorlar.

Che bana şunu sordu: "Yolları bulunmayan ve sadece insan gücünün bulunduğu bir ormanda örneğin bir sığır avlıyorsunuz. Bu durumda ne yapılabilir?" Çok basit, avcı bir sığır avlayınca ağaçlar toplayarak bir ateş yakıyor ve kesmiş olduğu eti tütsülüyor. Dört gün boyunca tütsülemek yeterli geliyor ve et kuruyunca onu bir çuvala doldurup taşıyabiliyor. Genelde kullanılan yağ, hurma yağıdır. Bu yağı evde kendiniz yapabilirsiniz. Hurmalar olgunlaştığında hasat edilir ve bir kazanda kaynatılır. Kaynattıktan sonra onları çıkartıp suya batırırsınız ki çekirdeğini kabuğundan ayırabilesiniz. Çekirdeğini çıkarttıktan sonra tekrar kaynatırsınız ve yağı üstte birikirken suyu altta kalır; işte sana yağ. Che'ye bu şekilde anlattım.

Fizi'deyken ona kaynatılmış manyoka yaprağı ikram etmişler, ama o reddetmiş, çünkü onlarla doyamayacağını söylemiş. Bu sadece

bir şakaydı elbette; alıp yaprakları denemişti. Che, yenilebilen bütün yapraklara ve bitkilere yoğun bir ilgi duyuyordu. Ona yerelmasını ve kabağın yapraklarını yediğimizi söyledim, hepsini yiyebilirsiniz. Kübalılar onları ağızlarına koymazlardı, sadece Genge onlardan yerdi. Henüz ihtiyaçları yoktu ona, çünkü yiyeceği satın alabiliyorlardı. Biz çiftçilerden keçi ve sığır eti alıyorduk.

NANE: Biz manyokayı, çiğ halinden hariç her haliyle tuzsuz yerdik. Öyle zamanlar vardı ki yiyecek hiçbir şey yoktu. Birçok hayvan vardı. Günün birinde, *compañero*'lardan birinin avladığı bir manda yedik, kaynatılmış maymun eti. Cephede fil eti yedik, oldukça sert bir ettir.

KAHAMA: Chacula olmadığından *compañero*'lar, Kongoluların avladığı bir maymunu yediler. Çavdar, mohokokodan yapılmış bisküviler yenilirdi. *Mohokoko*: *manyoka*dan yapılmış una benzer bir toz. Yiyecekler bize ulaşmamıştı.

POMBO: Bir devriye sırasında fetişizm sorunuyla da karşılaştık; yememiz için bir hayvan alacaktık ve bu hayvan bir fetiş. Bazı bölgelerde domuzu bazı bölgelerde de kabağı bir fetiş olarak görüyorlardı.

ALEXİO: Temel gıdamız *chengue bucali* dedikleri mısır unuydu. Bu bizim temel yemeğimizdi. Çiftçiler ondan satmıyordu, bize *manyoka* hediye ederlerdi. Un ve keçi verirlerdi. Bazıları çiftçilere kötü davrandıkları ve hırsızlık yaptıkları halde çiftçiler bize yine de yardım ederlerdi. Çiftçiler bizden hiçbir zaman para istemediler.

Satranç

NANE: Bir gün Che bana "Sırtımı masaya dönerek oynayacağım ve yine de kazanacağım." dedi. "Tamam," dedim. Hile yaparak, yani taşların yerlerini değiştirerek kazandım. Ona karşı kazanan tek kişi bendim.

DOGNA: Tatu şunu sordu: "Eee, burda satranç oynamak isteyen birisi var mı?" "Tek gönüllü benim", dedim ve Che'ye: "Satranç oy-

namasını biliyorum." dedim. Onun verdiği yanıt şuydu: "Çok iyi, çok iyi. Sana bir önerim var, Dogna. Sen iki gözünü de oyun tahtasından ayırma, bense görmeden, sırtımı masaya dönerek oynayacağım. Ben beyaz taşlarla, sense siyah taşlarla oynayacaksın." "Peki, siyah taşları niçin ben alıyorum?" Tatu, bunun bir kural olduğunu, görmeden veya sırtını dönerek oynayanın her zaman beyaz taşları aldığını söyledi. "Peki, başka çarem yoksa öyle olsun. Oyuna siz başlayacaksınız ve benim taşlarımdan bir kale veya bir fil eksik olsun." dedim. Ama hayır, buna izin vermedi. Sonra, söylediği taşları onun yerine oynaması için Süleyman'ı çağırdı. Süleyman karşıma oturdu ve Tatu: "Piyon dört şahın üstüne," dedi. Sonra ben oynadım. Bütün parti boyunca bu şekilde oynadık; o, sırtı tahtaya dönük ve oynayacağı hamleleri aracı rolünde olan Süleyman'a söyleyerek. Oyunun ortasında oyunu durdurup, "Ben piyonu şahın üstüne koyarak oyuna başladım, sen de aynı hamleyi yaptın. Sonra ben böyle sense şöyle oynadın." dedi. Bu şekilde, yapmış olduğu bütün hamleleri sıraladı ve üstelik benimkilerini de. Sırtını oyun tahtasına dönerek hem kendi hem benim hamlelerimi ezbere bilebiliyorsa, nasıl kazanabilirim diye düşünmeye başladım. "Sıra bende mi? ", diye sordum ve nasıl olsa kaybettiğimi düşündüm.

Böylece belli bir süre oynamaya devam ettik. Ben oynuyorum, o oynuyor, tam olarak hangi hamlede olduğunu bilmiyorum, ama işte sıra o hamleye gelene kadar sürüyor oyun. Kendinden emin bir şekilde hamlesini yapıyor ve ben "şah mat" diyorum. "Ne?" diyor ve ofluyor. Oyunu analiz etmeye başlayıp, belli bir hamleye gelene kadar kafasında bütün hamleleri tekrarlıyor ve "işte, hatayı burada yaptım. Sonra, kötü bir hamleydi, pekâlâ." diyerek bana elini uzattı. Bir parti daha oynamak istedi, ama ben kabul etmedim, çok yorgun olduğumu, nöbet tutmam gerektiğini söyledim. Hayır, ona karşı ikinci kez oynamak istemiyordum; masadan kazanan taraf olarak kalkmak istedim. O kadar yorgundum ki yatağıma gitmek için acele ediyordum, nerde olduğuna emin değilim, ama ha-

mağıma gelemeden yolda bir yerde uyuya kalmışım. Hamaklara geldiğimde zombi gibiydim, bir gözüm açıktı, diğeriyse yarı açıktı.

Ondan sonraki gün Süleyman ve ben egzersizlerimizi yapmaya gittik. Pombo beni farkederek: "Dogna, Tatu'yla bugün satranç oynamazsan seni öldüreceğini söyledi." dedi. "Ama niçin? Niçin onunla oynamam gerekiyor ki?" Ve Pombo şöyle cevap verdi: "Senin tek yapacağın, dün akşamdan daha iyi oynamak. Oynamamak şey gibi olur... Gururdan, korkudan veya herhangi bir nedenle, senin onu bekletmeni veya ekmeni anlayışla mı karşılayacaktır sence?" Buna karşılık ben şunu söyledim: "Oynarsam kazanmak ve sadece kazanmak için oynarım."

Akşam beni aldırdı. "İyi akşamlar. Nasılsın? Bir parti satranç oynayalım mı?" "Pekâlâ. Yine sırtınızı masaya dönerek oynayacaksanız. Size bugün bir kale veya bir at avans veririm." Bu bir şaka olmasına rağmen tekrarladım: — Ne oluyor şef! Sizin taşlarınız kadar taşla oynayamam. Dün size karşı kazandım, bu sefer de aym taş sayısıyla oynayacağımı nasıl düşünebilirsiniz. Ben tüm taşlarla oynarsam ve siz sırtınızı masaya dönerek oynarsanız kendimi gülünç duruma düşürürüm, bunu anlayamıyor musunuz?" Sonuçta alttan almaya mecbur kaldım: ben yine tüm taşlarla oynadım ve o, yine sırtını masaya dönerek oynadı. Oyuna aym hamleyle başladı, yani piyon dört şahın üstüne. Ben de aynı hamleyi oynadım ve bunu ona bildirdim. 20 veya 25 hamle sonra kötü bir pozisyona düştüm; ve ona bir kale yedirmek zorundaydım; eğer kaleyi alsaydı bu kötü durumdan kurtulurdum, fakat kendi açısından doğru hamleyi yapacak, yani kaleyi almayacak olursa 2 veya 3 hamle sonra mat olacaktım. Sırtı hâlâ masaya dönüktü ve konsantre oluyordu; düşündü ve taşı almadı. Bana, "Dogna iki hamleden sonra mat." dedi. Bense "tamam," dedim. Kuşkusuz kaybetmiştim. İşte Tatu'nun analizi: Ben bu, sen şu hamleyi yaptın diyerek bütün hamleleri hatamı bulana kadar kafasında sırayla tekrarladı. Bana, "İyi oynadın, ama kaleyi almış olsaydım bile kaybederdin, sadece

birkaç hamle sonra; iyi oynadın, gerçekten." dedi. İşte bunu söyledi bana ve iyi oynadığımı tekrarladı. Tokalaşmak için elimi uzattım ve şunu söyledim: "Ne olacak sanki, Tatu. Size karşı ne kazanmak ne de kaybetmek zevkli oluyor. En iyisi, durum böyle kalsın: bire bir."

VİDEAUX: Disiplin konusunda oldukça sert olmasına rağmen iki veya üç zaafı vardı. Bunlardan birisi satrançtı. Üçümüz birarada: Süleyman (Kahama), Aly ve ben ona karşı oynadık.

KUMİ: Bana satranç oynamasım öğretmeye çalışıyordu, ama bir türlü kavrayamıyordum. Che'nin satranca tutkusu olduğu bir sır değildi. Kendini ortaya koymadan önce oynamazdı. Sonra hep José Raúl Candevat'la (Chumi) ve Hector Vera'yla (Hindi) oynardı. Bendeyse daima şu iki konu üstünde dururdu: Satranç oynamasını öğren ve çay iç, çünkü çayın kahveden daha iyi olduğuna inanıyordu. Bir seferinde, tam çay içiyordu, yanına oturdum ve çayından bir yudum denedim. Bunu gördü ve bana ne içtiğimi sordu. "Çay" dedim.

— Nerden aldın onu?

— Sizin çayınız ya.

— Ne? Benim mi? Öyleyse bana biraz daha çay bulmalısın, diyerek güldü.

Mitoudidi'nin ölümü

7 Haziran'da Che Mitoudidi'yle vedalaştıktan sonra, Luluaburg'ta bulunan üsse gitmek için yola çıktı. Mitoudidi Kabila'nın Tanzanya'dan gelmeyeceğini, çünkü onun Dar es-Salaam'da Çu En-Lai ile konuşmalar yapacağını düşündü. Mitoudidi kısa bir süre sonra iki Kübalıyla birlikte gemiyle, kurmaydan iki kilometre bir mesafede bulunan bir bölgede yeni bir genel karargâh kuracağı için Ruandasi'ye doğru yola çıkacaktı.

ILANGA: Tatu'yla yine dağa çıkınca Kongolu bir haberci gelip bize "Mitoudidi Leonard öldü. Gölde boğuldu." diyor.

DOGNA: Tam o gün Tatu, beni göl kenarında hava savunması için bir mevzi kurmaya yollamıştı. Deniz yoluyla gitmemiz gerekiyordu, ama doğru dürüst bir gemimiz yoktu, sadece bir teknemiz vardı. Teknede Kongo gerillasının kurmay başkanı Mitoudidi de bulunuyordu... Tekneye bindik. O gün dalgalar oldukça yüksekti. Sonradan öğrendiğime göre Mitoudidi çok iyi bir yüzücüydü. İşte o tekneyle –galiba 20-30 ayak arası bir uzunluğa sahipti– ilerlediğimizde tekne bir dalgaya yakalanıyor ve yerlilerden iki veya üç kişi suya düşüyor. Mitoudidi suya düştüklerini farkederek arkalarından suya atlıyor.

KAHAMA: Kıyıya yaklaşık 70 metrelik bir mesafede bir dalga tekneyi sağa sola atarak nerdeyse devirdi. Bu sırada *comandante* Mitoudidi tekneden suya atlıyor; motor duruyor. Dalgalar onu tekneden uzaklaştırıyor, iki *compañero* motoru tekrar çalıştırmak için çaba sarfediyorlar.

DOGNA: Onun atladığını görüyorum, ama aradan uzun bir süre geçmesine rağmen tekrar yüzeye çıkmıyor. İki veya üç yerli, onu bulmak için suya atlıyorlar, ama bulamıyorlar. Kısa ama hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bir süre geçiyor ve Mitoudidi'nin tekrar yüzeye çıkmayacağı kesinleşiyor. Bu durumda boğulduğunu düşünmeye başlıyoruz.

CHE: Hava fırtınalıydı ve gölde yüksek dalgalar vardı. Düşmesi galiba bir kazaydı, her şey bunu gösteriyor. O andan sonra bir sürü oldukça garip olay oluyor. Bu insanların aptallıklarına mı, onların inançlarına mı -çünkü onlara göre gölde her türlü ruh ve cin yaşar- yoksa ciddi şeylere mi bağlamak gerekir, bilinmez. Nerdeyse hiç yüzmeyi bilmeyen Mitoudidi'nin atlamadan önce çizmelerini çıkarmaya fırsat bulması ve 10-15 dakika boyunca imdat çağırabilmesi tuhaf ama bir gerçektir. Tanıkların anlattıklarına göre birkaç kişi, onu kurtarmak için arkasından suya atlamış; aralarında Mitoudidi'nin asistanı da bulunuyormuş, o da boğulmuş; onunla beraber olan *comandante* François da suda kaybolmuş (onun aym zamanda

mı yoksa Mitoudidi'in arkasından mı suya düştüğünü asla öğrenemedim). Kaza anında teknenin motorunu kapatmışlar ve böylece hareket edemez hale gelmişler, sonra motoru tekrar açmışlar, ama bir güç onların Mitoudidi'ye yaklaşmalarını engellemiş sanki. Mitoudidi hâlâ yardım çağırırken tekne ters yönde kıyıya doğru ilerlemeye başlamış ve kısa bir süre sonra *compañero*'lar onun su altına doğru indiğini görmüşler.

DOGNA: Yukarıya Che'nin yanına gittiğimizde, –çünkü hemen tekneyle kıyıya geri döndük– ona şunu söyledik:

— Dışarda gölde dalga çok yüksekti.

Buna karşılık bana şunu söyledi:

— Dogna, ne kadar yüksekti dalgalar?

— Yani, diyorum, yüksek işte, iki metre üç metre.

— Hemen teknenin yanında mı? diyerek üsteledi.

Teknenin etrafındaki dalgaların yüksek ve çok güçlü olduklarını söyledim.

— Kahretsin. Bu gerilla içinde bir işe yarayan tek adamı kaybettik.

Hemen gölün kıyısına geri döndük ve Che şunu sordu:

— Yüzme biliyor musun?

— Evet.

— Ve hiçbir şey yapamadınız, öyle mi?

— *comandante*, yapılacak hiçbir şey yoktu.

Niçin arkasından suya atlamamışım? Arkasından suya atlayan yerliler, bizden daha iyi yüzmelerine rağmen, balık gibi yüzebildikleri halde onu kurtaramadılar. Kıyafetleriyle ve çizmeleriyle suya atlamıştı. Boğulmak üzere olan Kongolulardan birini yakaladı, ama adam ona sımsıkı sarıldı ve onu bırakmadı. Mitoudidi kendini kurtarmaya çalıştı. Bir iki kez daha yüzeye çıktı, ama ondan sonra bir daha çıkmayı başaramadı ve suyun dibine doğru indi. Böylece Mitoudidi ve Kongolu son kez suya daldılar ve bir daha görünmediler.

CHE: Kongolu liderlerin arasındaki ilişkiler şeması o kadar kar-

maşık ki, insan ne yapacağını bilmiyor. Gerçek şu ki, belli bir zaman sonra bir birliğe de komuta eden bu teknenin komutanı olaydan hemen sonra başka bir cepheye tayin edilmişti. Tayinin, bu *compañero*nun üste başına gelen bir dizi olaylardan kaynaklandığını açıkladılar bana.

DOGNA: Tatu'yla göle gittik ve bir kaç saat orda bekledik, ama hiçbir şey olmadı, Mitoudidi'nin cesedi ortalıkta yoktu. Kaza sabah 11'e doğru olmuştu ve Che'yle biz akşama kadar orda kaldık. Bir sonraki gün yine oraya gittik. Üçüncü gün tekrar göle daldığımızda ceset yüzeye çıktı, şişmiş, kabarmıştı. Bunun üzerine aramızdan biri bir kayıkla göle açılıp kıyıya yakın sürüklenen cesedi çekti. Toplam üç ceset su yüzüne çıkmıştı.

CHE: Böyle aptal bir kaza yüzünden, Kibamba üssündeki korkunç kaosa bir düzen getirmek için ilk adımları atmış bir adam öldü. Mitoudidi 30 yaşına bile varmadan ölen, genç bir adamdı.

DOGNA: Che bizzat gömme merasimi konuşmasını yaptı. Kısa bir konuşmaydı. Mitoudidi'ye karşı ne kadar saygı duyduğunu tekrarladı. Ahiri ve Dreke'de ordaydılar. Mitoudidi nasıl birisiydi? Tatu'nun ona verdiği önerilere uyan, onları gerçekleştirebilen uysal birisiydi. Hava attığını asla görmedim; şef olduğu için, özellikle gerilla kurmay başkanı olduğu için asla havalara girmedi.

ILANGA: Che, bu acı kayıp yüzünden üzüldüğünü belirtiyordu ve ben tercüme ediyordum. Çok büyük bir kayıptı bu. Sorunlardan biri yönetimin ülke dışında olmasından kaynaklamyordu ve Mitoudidi orda bulunan tek yüksek rütbeli yöneticiydi, ayrıca kültürlüydü, bir akademisyendi.

Tartışma

KABİLA: [*Che Guevara*'ya] Az önce kardeşimiz Mitu'nun ve diğer kardeşlerimizin akibetleri konusunda haber aldım. Çok üzgün olduğumu belirtmek isterim. Güvenliğiniz için endişeleniyorum; hemen yanımza gelmek isterdim, çünkü bu üzücü olay bizim kaderi-

miz. Sizinle gelen bütün *compañero*'lar, Kabimba'ya veya Mundandi'nin yanına Bendera'ya gitmek istemeleri durumu hariç ben dönene kadar lütfen orda kalsınlar. Sabrınıza ve cesaretinize güveniyorum. Üssün başka bir yere alınması amacıyla kesin bir tarihin kararlaştırılması için her şeyi yapacağız. Yokluğumda herhangi bir sorun olduğunda Muteba, Mulgongai ve Kazabi'ye danışınız. Arkadaşınız Kabila

Yeni irtibat adamı Muteba, batıl inançlar yüzünden yaşanan sorunlardan dolayı üssün başka bir yere alınmasını istiyordu. Che'yle konuştu ve bu durgunluğun ve eli kolu bağlı beklemenin son bulması için Kabila'ya gönderecekleri bir raporun hazırlanmasını kararlaştırdılar. Düşük eğitim seviyesinden, verilen iyi savaş eğitiminden ve bölgenin sunduğu taktik imkânlardan dolayı Che şunu öneriyor:

CHE: Ya 1) grubumuzu cephelerin farklı yerlerine yerleştiririp onlardan silah kullanımında eğitici olarak ve Kongolularla beraber savaşta savaş gücü olarak yararlanabilelim ya da 2) karışık savaş birlikleri kuralım. Bunlar önce Kübalılar tarafından yönetilmelidirler; böylece tam isabetli eylemler yapılabilir ve Kongolu yönetici kadrosuyla eylem alanı genişler. Güçlerimiz yetersiz olduğu için (bu birlikler 2 adamdan fazla olmamalıdırlar) merkez eğitim üssü Kübalı eğitimciler tarafından yönetilmeye devam edilecektir.

Siyasi ve askeri nedenlerden dolayı ikinci öneriyi tercih ediyoruz; askeri nedenlerden, çünkü bu şekilde gerilla savaşı anlayışımızda öngörülen yönetici yapısı sağlanmış olur.

Che aynı zamanda Albertville'e yapılacak bir saldırı projesine karşı çıkıyor...

CHE: Albertville ancak sabırlı ve tutarlı eylemler sonucu ele geçirilebileceği için, herhalde (bugün böyle bir saldırı mümkün olmayacağı için) düşmanımızın orayı eninde sonunda bırakacağını söylemekle yetinmemiz daha doğru olur. Öncelikle, bugünlerde onların hâlâ oldukça yüksek olan savaş morallerini, ikmal ve irtibat

yollarına karşı yapılacak sistematik eylemlerle bozmamız gerekiyor. Kabimba, Fort de Force ve Lulimba'da bulunan güçleri ya yok etmeliyiz ya da geri çekilmeye zorlamalıyız. Bu taktiği, güç dengesi bizim lehimize döndüğü zaman cephe taarruzlarıyla birleştirmeliyiz. Albertville'e giden köy yollarında gizleneceğiz, sabotajlar ve pusular kuracağız, düşmanın idaresini kötü duruma sokarak Albertville'i ele geçireceğiz.

Katenga, ikmal yolu bir dağ eteğinde bulunan küçük bir garnizonu ilk operasyon hedefi olarak öneriyor. Böylece olası her türlü takviye pusuya düşürülebilir. Bu garnizonun düşmesiyle Lulimba'ya giden yol, Kasongo yönüne giden kapı açılmış olur. Sunulan önerilere bir cevap beklenirken Mitoudidi'nin yerine geçenler çekip gidiyor. Muteba bir daha dönmüyor. Üste, en küçük dikkatsizlikle büyüyebilen örtük bir tedirginlik var. Üssün savunmasında kullanılacak olan hava savunma toplarının kullammında Kübalılardan yardım isteniyor. Che'ye göre bu gereksiz, çünkü havadan herhangi bir saldırı sözkonusu değil. Tek tük saldırılar 4 tane T-28 deniz uçaklarından yapıldı; ve iki B-26 uçtu. Hava savunması onları uzaklaştırırken, onlar başka hedefleri bombaladılar.

Ele geçirilen gemi

VİDEAUX: 9 Haziran. Adamlarımız Kongolularla beraber, bu gerilla savaşında şimdiye kadar görülmemiş bir eylem gerçekleştiriyorlar; bir gemiyi pusuya düşürüyorlar. Aly üsse geldiğinde Falka, Mongueso ve iki *compañero* gölün yakınında bir pusuda bekliyorlardı. Silah işiyle uğraşan kaçakçılara ait bir gemiyi tespit etmişlerdi. Aldığımız bilgilere göre bunlar casustu ve ayrıca Belçikalı askerleri de taşıyorlardı.

Gemi gittikçe yaklaşıyordu ve bize oldukça yakın bir mesafede oldukları an ateş etmeye başladık; havan toplarıyla yolunu kestik. Gemi pusuya düşmüştü ve beyaz bayrağı çekmek mecburiyetinde kaldılar. Gemide 7 veya 8 kişi bulunuyordu. Sivil kıyafetli Fransız bir asker de tutuklandı, hepsi silahlıydı. Tek tek dışarıya çıkartılarak gemiden indirildiler; gemide bulunan o küçük kayıklarla

kıyıya çıktılar. Bazıları kayıklarla geldiler, bazıları da yüzerek geldi, çünkü kıyı oldukça yakındı. Tutuklandılar ve birkaç FAL'la ve Belçikalı işbirlikçilerin kullandıkları Springfieldlerle birlikte gemileri de ele geçirildi. Kongolular, bu tutuklanmış askerlerin aç bırakılarak ölmelerine karar verdiler. İki metre derinlikte bir çukur kazmışlardı, aslında böyle bir çukuru bu tür cezalar için daha önceden kazmışlardı. Fransızı işte bu çukura koydular. Hiçbir şeyden haberimiz yoktu; geldik ve Fransızın nerde olduğunu sorduk. "Hayır, o şurda da burda da." diye lafı geveleyip durdular. Ne olduğunu anladığımızda Kongoluların şefiyle konuştuk ve o adamın öldürülmemesinin ve tekrar sağlığına kavuşturulmasının daha doğru olacağına onu inandırmak istedik, çünkü bu durumda önemli bilgiler olabilirdi ve bize göre bu yöntem yanlıştı. Şunu söyledi: "Tamam, tamam onu çukurdan çıkartırız." Ama adam oldukça kötü bir durumdaydı, bir sonraki sabah öldü. Che bunu duyduğunda oldukça sarsılmıştı ve Kongo lideriyle konuştu, çünkü bu barbarlık ilk değildi. Ama asıl gerilla yönetimi orda değil de cepheden çok uzakta bir yerde olduğundan başka olaylara zemin hazırdı. Che'ye göre insancıl davranmanın nerdeyse imkânsız göründüğü yerlerde de insancıl davranılmalıydı. Birkaç savaşta edindiği tecrübelerden dolayı bu konuda haklıydı. Gerilla, gemiyi sahiplendi ve Che onun saklanması için emir verdi. Gemi harekâtın yöneticilerine verildi ve geceleri gölden Kigoma'ya gitmek için kullanılmaya başlandı. Üç ay boyunca gemi iyi hizmetler verdi, ama bir yolculuk sırasında batma tehlikesiyle karşı karşıya geldi; gemiye ateş edilmişti ve Kongolulardan oluşan tüm ekip bu olayda öldü. Ama gemi tamamen batmadı, Belçikalılar onu bir tekneyle çekerek yine ellerine geçirdiler.

Uçaklar

MENA: Kübalıların ilk atışları 19 Haziran '65 tarihinde Canberra tipi bir uçağa yapıldı. Bu uçak, göl kıyısında bulunan Kisosi yerleşim bölgesini bombardıman altında tutarak ölümlere neden olmuştu. Atışlar 12,7 milimlik makinalı tüfeklerle yapıldı, bunlar

Kibamba üssünün yüksek bölgelerine yerleştirilmiştiler. Uçaklar ateşe karşı ateş açmadılar.

MARCHETTİ: Mobutu'nun ve Cyril Adoulas'ın davasını CIA parayla ve silahla destekliyordu. CIA 1964'te (paralı) askerlerini gizlice Kongo'ya soktu. Kübalı pilotlar tarafından Domuzlar Körfezi işgalinde bile kullanılan B-26'lılarla ayaklananlara karşı büyük saldırılar düzenlendi. CIA, Kongo'ya burnunu soktuğunda, Caramar adında bir şirket (Caraipler Hava-Deniz Corporasyonu adlı CIA adına çalışan sahte bir kuruluş) Küba gazilerini* pilot olarak görevlendirdi. Silahları ve ekipmanı değişik "özel" silah şirketleri sağlıyordu. ABD'deki en önemli satıcı İskenderiye ve Virginia'da şubeleri bulunan International Armament Corporation (Interarmco) şirketiydi.

Bir muhabir 1966'da Arizona Tucsan'de 100'e yakın B-26 tipinde uçak gördüğünü bildirdi; bu uçaklar makineli tüfek ve bombalarla donatılmıştı. CIA bu uçakların Intermountain adlı bir şirkete ait olduğunu söyledi, sözde bunlarla orman yangınlarını tespit ederek, yangınları söndürüyorlardı. Aslında bunlar Kongo'ya ve Güneydoğu Asya'ya gidecekti.

BLUM: CIA pilotları isyancıları bombaladılar, fakat sivil bölgeleri bombalamak istemeyen birkaç Kübalı sorun yarattı.

Ruandalılar

ILANGA: Ruanda'nın uzun bir hikâyesi var. Aynen Burundi'de olduğu gibi orada da bir kral vardı. Kral devrildi, ama kral Tutsi kastına mensup olduğu için Hutua'larla savaş çıktı. Ruanda'da halk üç etnik gruptan oluşuyor: Tutsi, Hutua ve Hutu. Hutua'lar avcıdır, Hutu'lar çiftçi, Tutsi'lerse hayvancılık yapar. Sömürgecilik zamanında Tutsi'ler tercih edilmişlerdi. Belçikalılar onlara Hutua ve Hutu'lardan daha üstün olduklarını söylüyorlardı. Bölüp yönetme

---

** Domuzlar körfezi çıkartmasına Amerika'dan yana katılmış askerler*

ve yönetimde hep aynı teknik uygulanıyordu. Daha sonra, çoğunlukta bulunan Hutu'lar yönetimi kanlı bir şekilde ele geçirdiler; bunun üzerine Tutsi'ler komşu ülkeler olan Uganda, Burundi ve Kongo'ya kaçtılar. Özgürlük ve bağımsızlık savaşına başladığımızda Tutsi'ler de bize katıldı. Gerekçeleri ise, savaşı kazanacak olursak Ruanda'daki savaşları bakımından önemli bir lojistik üsse sahip olabilme olasılıklarıydı. Doğu cehpesinde onların yanında savaşırken 700 kadarlardı. Tutsi'ler Etiyopya kökenlidir. Fiziksel olarak Somali'li, Etiyopya'lı ve Sudan'lıların özelliklerini taşıyorlar. Uzun boyludurlar (1.80-1.90 cm gibi), zayıftırlar ve iyi savaşırlar. Bize yardım ettikleri için de, savaştan sonra onlara yardım edecektik. 1965'te Ruanda'da da bir cephenin açılmasından ve savaşın Afrika'nın diğer bölgelerine yayılmasından söz ediliyordu. Eğer Ruanda'da bir cephe olsaydı, Kivu eyaletine daha rahat girebilirdik. Ruanda'lı birliklerle beraber, onları daha rahat kurtarabilirdik. Başlangıçta hiçbirimizin silahı yoktu, sadece mızrak ve oklarımız vardı. Daha sonra ordunun silahlarını ele geçirmeye başladık. Onların silahları olmadığı gibi yabancı ülkelerden de destek almıyorlardı. Ruanda'da yeni kurulmuş olan bir politik organizasyonun silahlı koluydular. Aslında sahip oldukları tek şey, diğer etnik gruplara karşı besledikleri kindi. Liderleri Marandun bizim liderlerimizle aym haklara sahipti.

Saldırı emri

Haziran ortaları

CHE: Çin'de üniversite eğitimi görmüş olan, de Force cephesinin Ruandalı komutanı Mundandi, ilk izlenime göre çok hoş bir etki bırakan, gerektiği gibi ciddi ve sağlam biriydi. Fakat ilk konuşmamız boyunca, düşmana 35 can kaybı verdirten bir çatışmadan bahsetti. Bu 35 ölü karşısında kaç silah ele geçirebildiklerini sorduğumda ise, cevap olarak hiçbir silah alamadıklarını, çünkü onlara düşmanın silahlarını paramparça eden

bazukalarla saldırmış olduklarını söyledi. Diplomatik yeteneklerim oldum olası zayıf olduğu için, ona açıkça, bunun bir yalan olduğunu söyleyerek karşılık verdim. O da mazeret olarak kendisinin çatışmada bulunmadığım ve bu bilgiyi astlarından aldığını söylemekle yetindi. Abartma, bu yörede kötü bir alışkanlık halini almış. Açıkça söylemek gerekirse, yalan yalandır ve arkadaşlık veya kardeşlik ilişkilerini başlatmak için iyi bir yöntem değildir.

Mundandi, Kabila'nın mektuplarıyla geldi. Kabila, bu mektuplarda pusu kurmaya razı olduklarını ve buna başlayabileceklerini, Mundandi'nin yöneteceği bir saldırı için destek olarak 50 Kübalı istediğini ve çok yakında geleceğini belirtiyordu. Bizden, cesaret ve sabır bekliyordu. "Düzensizlik yüzünden sıkıntı çektiğinizi biliyorum, fakat komutanların yokluğundan kaynaklanan eksiklerinizi elimizden geldiğince tamamlamaya çalışacağız."

[Katenga'ya karşı bir harekât planlanmıştı.] Mundandi katılmama niyetini belli etti, çünkü belirli bir planı yoktu, elinde sadece saldırı tarihi olarak 25 Haziran vardı. Niye bu tarih diye sorduğumda ise verecek bir cevabı yoktu. (...) Başa çıkamayacağı türden bir görev verilmiş zavallı biri gibi geldi bana. Gizlemeye çalışsa da bir bakıma öyleydi.

Yurtdışında bulunan Kongo komutanlığının planı, sürpriz bir saldırının düşmana karşı zaferi getireceği kanaatiyle de Force cephesine saldırmaktı. Gerillalar arasındaki Kübalı, Ruandalı gibi "yabancı" güçler de plana dahil edildi. Bu plan, Che'yi ciddi bir şekilde kaygılandırıyordu, çünkü kendi bilgilerine göre bu nokta, avcı hendekleriyle, doğal korunaklarla ve ağır silahlarla donatılmıştı. Üstelik, o da harekâtlara katılmak istiyordu.

CHE: *(Kabila'ya)* Şuna kesinlikle inanın ki sabırsızlığım bir eylem adamının sabırsızlığıdır ve hiçbir şekilde eleştiri olarak anlaşılmamalıdır. Bu durumda sizi çok iyi anlıyorum, çünkü ben de benzer durumlar yaşadım. Aynı şekilde, sizi sabırsızlıkla bekliyorum, çünkü sizi eski bir arkadaş olarak görüyor ve size bir

açıklama yapmam gerektiğini düşünüyorum. Aynı zamanda talimatlarımıza koşulsuz, şartsız uyacağımı belirtmek istiyorum.

Emrinize göre yarın Kübalılar de Force cephesine doğru yürüyüşe geçecekler. Maalesef hasta sayısı çok. Bu yüzden harekete geçecek asker sayısı biraz az olacak(40). Kabimba'da 4 *compañero* daha var, diğerleri gelince, bunları arkadan göndereceğiz.

KAHAMA: Kabila'nın yazısı ayın 17'sinde, yani Aguiar gelince, elimize geçti. Che geri gelince, bize şunları söyledi: "Yarınki yürüyüşten kurtuldunuz." Fakat saat birde herkesi biraraya topladı ve Marti'den özetler okudu. Sonunda, yakında harekâta başlayacağımızı ve hastaların ve benim haricinde herkesin yola çıkması gerektiğini söyledi. Benim, Kongolular'a ders vermeyi sürdürmem gerekiyormuş.

Saldırıya hazırlık

19 Haziran '65

KAHAMA: Tatu, personeli topladı ve şunları söyledi: "Tamam, çatışma emri verildi, daha doğrusu şu an için bu savaşma emri geçerli, ama geri de alınabilir. Öbür gün cepheye doğru harekete geçeceksiniz. Gelemeyecek gibi gözüküyorum, çünkü bana bu müsaadeyi vermeyi kabul etmiyorlar."

DREKE: Bunun üzerine, bize, Kabila ve Masengo'nun vardığı kararı anlattı. Birliğin, Ruandalıların cephe kesimine, yani Force Banderas'a gitmesi gerekiyormuş ve kendisi gelemiyormuş. Biz, toplu hareket edebilmek ve askeri kararlarda kararlı kalabilmek için birliği bölmek istemiyorduk. Yani, ya hep beraber beklememiz gerekiyordu ya da kararı kabul edip bölünmeye devam edecektik; birliğin bir bölümünü, yani Nane'nin grubunu bizden ayırarak onların başka bir kampa hareket etmesini sağlayacaktık. Tatu'ya, durumu olduğu gibi kabul etmekten başka bir şey kalmıyordu. Bir bunalımın doğabileceğinden ve görevlerini yerine getirmeden

Kübalıların ülkelerine dönmek zorunda kalacaklarından, üstelik bizim açık ve kapalı bir şekilde provokasyona maruz kalacağımızdan endişe ediyordu. Böylece Kabila'nın kararını kabul etmeye karar verdi.

Bunun sonucu olarak, birliği kendi etrafına topladı ve genel taslağı anlattı. Yönetimi bana verdi ve kimlerin geleceği kararlaştırıldı. Ertesi sabah bana, kışlayı ele geçirdikten sonra yanımdakilere dağıtmam için bir kasa sigara verdi.

MENA: Emir herkesi sevindirdi, bundan önceki günlerde kararı beklediğimiz süre içersinde, hepimiz Küba'ya geri gönderilebileceğimizden endişelenmiştik. Belki hepimizi değil, fakat çoğumuzu, özellikle de Tatu ve M'bili'yi geri gönderebilirlerdi.

20 Haziran 1965

DREKE: Subaylarla ve Ruandalı Mundandi'yle buluşma. Harekâtı izah ediyorlar ve kışla hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunuyorlar: kendi tahminlerine göre, içinde neredeyse 300 siyah askerin ve 100'den biraz fazla Belçikalı paraşütçünün bulunduğu büyük bir mevziydi, yolun yanındaki konumu nedeniyle Albertville'deki kurmay kışlasının ileri karakol görevinde olan bölgedeki en büyük kışla ve birliklerin cangıl çatışmalarına hazırlandığı yerdi.

Kongolular bu kışlayı işgal etmeyi kafalarına koymuşlardı, fakat birkaç kez deneyip başarılı olamamışlardı. Tatu, daha küçük bir kışlaya saldırmayı önermişti. Bu konudaki tecrübemiz, devriye gezen bir bota Aly'in önderliğinde yapılan saldırıdan geliyordu. Che, bilgi toplamak için ilk önce esir alınmasının önemli olduğunu söyledi. Ama berikiler bu kışlanın, çevremizdeki en yakın kışla ve işgal edilebilir yer olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. Che, biz Kübalılar'a, kendimizi savunmamız gerekebileceğini anımsatarak hazır olmamız için bizi uyarıyordu. Inne pusuyu yönetecekti, çünkü Ejército Rebelde'de teğmendi ve iyi bir savaş tecrübesine sahipti. Albertville'e giden yolda bir pusu kurma talimatı almıştı.Ve Che beni, birliğin başı olarak smıyordu:

— Ana karargâhı nereye hazırlayacaksın?

— Nehrin yanındaki bir tepeye.

— Aptallıklardan kaçının! Inne (Pichardo) komutanınız ve Ansurune (Vinajera) ikinci komutanınız.

Sonunda bir şeyler yapıldığı için memnundu, fakat onun gelmesine izin verilmediği için üzgündü. "İnsan ölmek istediğinde değil, ölmek zorunda kaldığında ölür." Fakat yine de burada kalması gerekiyordu. Şunları söylüyordu: "Acaba gelirsem, bizi buradan geriye yollarlar mı? Sonuçta kendi ülkeleri..."

O sıralarda telsizlerimiz yoktu. Alelacele iletişimi sağlayacak haberci *compañero*'lar seçildi. Aym görevi üslenmiş diğerleri ise Che'nin yanında kaldılar.

Hareket etmeden önce milli marş ve 26 Haziran marşı söylendi ve Che, sırayla her *compañero*'yla el sıkışıyordu.

İlk önce 36 Kübalı harekete geçti, sonra onlara 7 Kübalı daha katıldı.

KAHAMA: Bugün Che'nin barakası ateş aldı. .Herkes yardıma koştuğu için kötü bir şey olmadı. Kulübe, temizlik esnasında ateş almış. Sadece mahya ve bir duvar yanmıştı. Bu böyle devam ederse, itfaiyeci diplomasıyla geri gideceğiz.

Forces'a doğru hareket

DREKE: Emilio Mena'yı, namı diğer Pablo'yu günlük tutmak için seçtik.

MENA: 21 Haziran. Hareket halinde, Yanga yerleşim merkezinde konaklama, 22'sinde harekete devam.

DREKE: Bir cangıldayız. Ağaçlar o kadar sıkkı, insanlar ışık göremedikleri için neredeyse gece olduğunu düşünüyorlar. Kampımızı kurduk, yemek pişirdik, *bucali* yedik: İki-üç gün önce verdikleri ve bizim tuzladığımız ceylan eti de vardı yanımızda. Kışlaya yaklaşmamıza rağmen vardığımız Kayenya köyünde bizi

sıcak karşıladılar. Ertesi sabah, kolun öncüleri olarak diğer öncülerden önce cepheyi araştırmaları için 5 veya 6 *compañero* seçtik. Hiç kimse kışlaya olan uzaklığın kilometre veya mil değerini veremiyordu. Herkes uzak olduğunu, çok uzak olduğunu söylüyordu. Gerçekten uzak olduğunu biliyorduk, fakat onlara inanmıyorduk. Luluaburg'taki üsten kışlaya kadar, geçilecek yolu olmayan, yani dağlık ve ormanlık bir arazi de neredeyse 50 km idi.

Bize Ruandalılar'ın bizi beklediğini ve askeri bir törenin yapılacağını söylediler. Dar bir yoldan yürüdük. Halkın bir kesimi dışarıya çıkarak kolu takip etti, gerillaların çoğunu tanıyorlardı. Yürüyüş esnasında, Ruandalılar bizi geçiyorlardı, bizden daha hızlı yürüyorlardı.

Gece oldu, ateş yakıldı. Korktuk. Birliği bölmeye karar verdik ve öncüleri gönderdik. Kampın etrafına nöbetçi diktik. Nöbet tutmak istemeyip köydeki evlerde yatmak isteyen Kongolularla bir tartışma yapıldı. Biz, pusuya düşmeyi engelleyebilmek için evlerde kalmak istemiyorduk. Çoğumuz, yılanlardan korunmak için belirli bir yükseklikte, bitki ve dallardan yatma yerleri hazırladık. Hamak kurma alışkanlığımızdan vazgeçmiştik. Bazıları biraz, bazıları ise çok az uyuyordu. Gece, balta girmemiş ormanda her taraftan ses geliyordu. Zannedersem, şempanzelerin, fillerin sesleri gerçekte olduğundan çok daha yüksek geliyordu bize. Bazıları uyuyabiliyordu, bazıları ise çok az uyuyabiliyordu. Çatışmaya ilk ciddi hazırlanışımızdı bu.

Yılanlar

DREKE: Yılanlara, Kobra adı veriliyordu. Uzun, büyük bir sopa alıp sürüngenler kaçana kadar yere kuvvetli bir şekilde vuruyorsun. Ağaçtan sarkıp boğazınıza saldıranlara karşı geniş kenarlı şapkalar giyerek, yakaları yukarıya kaldırarak, uzun kollu giyinerek ve pantolonun paçalarını çizmelere sokarak veya sıkı bir şekilde bağlayarak korunulabiliyordu. Çünkü bunlar en kötüleri.

Ağaçta, birbirlerine bile saldırıyorlar. Devamlı bunları düşünürsen, seni gözlediklerini ve üzerine atlayacaklarını zannedersin. Ama öyle bir şey olmuyordu pek.

Che kampta kalmak istemiyor

Kabila'ya yazılan bir mektupta:

CHE: Sizden, sadece arkadaşlarımın politik komiseri olarak ve yoldaş Mundandi'nin emirlerine tabi kalmam koşuluyla Front de Force cephesine gitmeme izin vermenizi rica ediyorum. Kısa bir süre önce onunla konuştum ve bunu kabul etti. Orada yararlı olacağıma inanıyorum. Cevabınızın elime geçmesinden 3-4 gün sonra geri gelirim. Saygılarımla. Tatu

Fakat Che sadece kaçamak cevaplar alıyordu, böylece ikinci grup da Che'siz harekete girişti. İkinci bir mektup yazdı, fakat geç kalmıştı. Kabila cevap dahi vermedi.

KAHAMA: Che, Dogna, hastalar ve ben üste kalmıştık. Başka işlerin yanısıra Tatu'nun kulübesini yeniden inşa etmekle de uğraşıyorduk. Akşam nehire gittiğimde, beni birkaç Kongolu *compañero* arıyordu. Dağın eteklerinde birkaç filin görüldüğünü söylemek için arıyorlarmış. Tatu, Chino ve birkaç Kongolu ava çıktılar. Fakat oraya vardıklarında "tombo"lar çoktan oradan ayrılmışlardı. En azından bir şey yaşamıştım. Bir geyik vurmuştum.

Dördüncü grup

VİDEAUX: Fidel, o zamanlar Küba'da, henüz bir savaş deneyimi olmayan bir grubun, Sierra Maestra'da yürüyüşe geçmesini önermişti. Beni, 35 kişilik bu grubun başına getirdiler. La Vega de Jibacoa'dan Minas del Frío'ya doğru yukarıya, sonra Jigüe'nin üzerinden, sonra Turquino'dan aşağıya inerek Zapato'nun üzerinden, daha sonra Minas de San Miguel'in üzerinden Pino del

Aqua'ya, Oro de Guisa'dan Santa Barbára dağ geçidine doğru yürüdük. Yedi buçuk günlük bir yürüyüş. Fakat biz menzilleri uzattığımız halde beş günde bitirdik. Özellikle Genge adındaki bir *compañero* olağanüstü bir çaba sarfetti; ayağında bir parça platin olmasına rağmen bütün yürüyüşümüze, sonuna kadar katıldı. Santiago üzerinden uçtuk. Yolculuğumuzu yaptığımız uçak, ilk seferinde pisten çıktı. Yaralı yoktu. Ertesi gün teçhizatımızla birlikte Havana'ya döndük. Miramar ve Siboney'de birkaç eve yerleştik ve özenli ve gizli bir şekilde hazırlıklara başladık. Birbirimizin saçlarını kestik. Fidel, bizi son kez ziyaret etti. Benim oturduğum evde 4 kişiydik. Pasaportlarımızı hazırladılar, adlarımızı değiştirdiler, oraya vardığımızda adlarımız başka olacaktı; sonunda Kisuahelice bir adımız olacaktı. Fakat ben, yanlışlıkla gerçek imzamı attım. Pasaportlar, dışişleri bakanı tarafından imzalanması gerektiği için görevli bana şunu sordu: "Peki, ben şimdi yeni bir pasaportu nereden bulacağım?" Ama bu söylediklerinde pek ciddi değildi. Yeni bir pasaport getirdi ve ben yeni adımla imza attım. "Birazdan şef buraya gelecek." Birkaç filmle zamanımızı geçirdik. Fidel geldi ve kendisiyle yemekhaneye gitmemizi istedi. Afrika kıtası hakkında birtakım açıklamalar yaptı, gelenekleri, yemekleri, yaşam şekilleri hakkında bilgiler verdi ve bütün bunlara ayak uydurmanın çok zor olduğunu, ama birçok şeyin de buna bağlı olduğunu söyledi. Neredeyse iki saat konuştu ve sonra vedalaştı.

Birkaç grup halinde yola çıktılar

GENGE: Tanzanya'ya giden uçaktayız, Prag ve Kahire'de aktarma yapıldı. Prag'ta President Oteli'nde, Kahire'da Atlas Oteli'nde kaldık.

VİDEAUX: Paris'e şöyle bir göz bile atamadık, çünkü boş zamanlarımız çok kesin bir şekilde düzenlenmişti. Fakat gene de kaçmayı ve küçük bir tur atmayı başarabildiğimiz oldu. Eyfel Kulesi'ne gidiyorduk ve otelin çevresindeki caddelerde dolaşıyorduk. Sonra Cezayir'e geldiğimizde havaalanında bizi büyükelçi Papito Sergue-

ra ve 1. sekreter Oramas Oliva karşıladı. Arabadayken, radyodan, Kahire'ye devam edeceğimiz uçağın bir kaza yaptığını ve birkaç kişinin öldüğünü duyduk. Bunun üzerine Oscar Oramas bize; "Yapmamız gereken şey, yaşadığınız için kadeh kaldırmaktır." dedi. Öyle de yaptık. Cezayir'de bir tur attık, deve eti yedik ve uçağa binmediğimiz ve canımızı kurtardığımız için bunu kutladık.

Sonra Kahire'de, yanlarında iki çuval dolusu silah ve alet olan *compañero*'larla buluştuk. Bunlar, Küba'dan kimbilir hangi yolla gönderilen silahlardı. Orada, bize devam edeceğimiz yolculuğumuzda yanımızda götüreceğimiz bir koli silah verdiler. Tanzanya'ya varana kadar yapılan aktarmalarda uçaktan inmememizi ve silahları devamlı kontrol altında tutmamızı söylediler. Uçağımız Kenya'da teknik nedenlerle bir aktarma yaparak Kahire'den Tanzanya'ya gidecek. Kenya'da inmemiz gerektiğini söylüyorlar, biz de inmeyeceğimizi açıklıyoruz... İnmemiz için ısrar ediyorlar, biz de inmemekte diretiyoruz. Sonunda, ayaklarımızın arasındaki silah yükümüzle uçakta kaldık. Mürettebattaki adam ise "Mademki öyle siz bilirsiniz, birazdan görürsünüz" gibilerinden bir hareket yaptı. Makinalar, dolayısıyla klimalar kapatıldı. Kısa bir süre sonra sıcaktan ölecek hale geldik, dayanılmaz bir sıcak vardı. Mürettebat geri geldiğinde bize gülmekten yerlere yatıyorlardı. Fakat biz ciddiyetimizi koruduk ve Tanzanya'ya kadar yerimizden kalkmadık. Orada, uçaktan indiğimizde ve bütün sorunlarımızın sona erdiğini düşündüğümüzde, gümrükten geçerken polisler bizi durdurdu ve yükümüzü beyan etmemiz gerektiğini söylediler. Çelişki şuradan kaynaklanıyordu, yükümüzün üzerinde diplomat damgası vardı, oysa pasaportlarımız diplomat pasaportu değildi. Özel pasaportlardı; dolayısıyla kendimizi kaydettirmemizi söylediler. Burada konuya ben el attım ve "Hayır, mümkün değil." dedim. Sıkışmıştık. Büyükelçilikten bir *compañero* müdahale etti, fakat polis dinlemedi. Büyükelçiliğe telefon açıldı ve birinci sekreter geldi. Tanınmış bir sima olduğu için polis bu meseleyi uzatmadı.

Bizi yerleştirdikleri evlerde sadece iki *compañero* vardı. Diğerleri yola çıkmışlardı bile. Bu artçıların başına getirildim. Görevim, diğer yeni gelenleri karşılamaktı. Aynı akşamda 4 *compañero* daha geldi. Onu Pombo ve Tumaini izlediler.

POMBO: Başkomutan beni, Che'nin Belçika Kongosundaki girişimine katılmakla görevlendirdi. Bir akşam bana yapmam gereken görevi ve gerilla harekâtlarımn gelişmişlik durumunu açıkladı. Özellikle de, Che'nin şahsi güvenliğinden benim sorumlu olduğumu bana anımsatıp duruyordu.

VİDEAUX: Orada Kisuahelice-Fransızca-İspanyolca bir sözlük vardı. *compañero*'lara Kisuahelice adlar verebilmek için, nesne adları seçmemi veya aklıma gelen diğer şeylerden ad bulmamı söylediler. Kendime "düşünen kafa" anlamına gelen Kisua Kitambo adını seçtim. Bir baş olarak düşünmesi gereken insan benim diyordum kendi kendime. Bu grupla gelen Genge'nin adını hala hatırlıyorum. Herkese, benimkine benzer iki ad takıyordum; Harry Villegas'a Pombo Poljo; Carlos Gelho'ya Tumaini Tuma adını verdim. Daha sonraları, onlara sadece Pombo ve Tuma dendi. Üç doktor daha geliyor: Doktor Candebat, Chumi ve Fara. Bunlara her gün uçakla 3-4 kişi daha ekleniyordu. Sonuncusu gelene kadar bu böyle devam etti. Toplam 38 *compañero*'yduk.

GENGE: Ara seslere dikkat edin, Kisuaheli dilinde onlardan çok vardı. Yaşlılara hemen güven vermiştim; beni köylerine götürüyorlardı. Sahte kimlikler ardına gizlenmemiz gerekiyordu. Çünkü melezlerin bulunmadığı bir yöredeydik. Ben de kendime sahte bir kimlik seçtim. Manyoka tarlalarına gittim ve nasıl yetiştirildiğini, tohumların nasıl ekildiğini gözlemledim. Tek başıma işe koyularak Tanzanya'daki bir pigme kabilesinin güvenini kazandım. 8 mm'lik bir fotoğraf makinam vardı ve devamlı resim çekiyordum. Epey pombe içtim. Onu yavaş içmek gerekiyor. Ne zaman beğendiğim bir kelime duysam bir kenara yazıyordum. Kisuaheli diline alışıyordum, bol baharatlı yemeklerini ve balık yi-

yordum....

VİDEAUX: Birkaç *compañero* her gün büyükelçiliğe gidip yemek işini hallederken bir yandan da elçilikle temasta bulunuyorlardı. Bunlardan biri Olivia idi. Para işlerinden sorumlu olduğu için ona mangır Kralı diyorduk. Onlar, Tatu'nun, herkesin yanındaki dövizleri toplamamız önerisini bize aktardılar. Emir değil, sadece bir öneriydi. Fakat *compañero*'lar tarafından olumlu karşılandı. Ne Fransa'da, ne de yolda bir şey harcamadığım için, 70 dolardan fazla param vardı. Bazıları biraz harcamışlar veya hiçbir şey harcamamışlardı. Hepsini topladığımızda neredeyse 700 dolarımız oldu. Sonunda Dar es-Salaam'ı terk ettik.

GENGE: Üç günlük otobüs yolculuğu.

VİDEAUX: Bitki örtüsü Küba'nınkiyle benzerlikler gösteren oldukça düz bir araziden geçtik. Balçıklı topraktı, Afrika'da neredeyse her yer böyleydi. Ve verimliydi: çok bitki vardı, örneğin manyoka bitkisi, yerfıstığı, portakal görülebiliyordu. Bir sürü hayvan da vardı: Önümüzde kaçışan ceylanlar, zürafalar, mandalar gibi. Ortalıkta hiçbirini görmememize rağmen aslanların da bolca bulunduğunu duymuştuk. Sadece zaman zaman seslerini işitirdik. 1000 km'den fazla yol katettik. Yolculuk için yanımıza kuru gıda ve benzin almıştık. Sonunda, ülkenin bir köşesinde olan Kigoma köyüne vardık. Kongo Kurtuluş Hareketinden birkaç *compañero* bizi karşıladı. Tremendo Punto da oradaydı. Yanımızdaki silah parçalarını birleştiriyorduk. Che'ye gönderilecek kitap ve ilaçları nakliyat için paketliyorduk. Che'nin M'1'i ve Beretta tipinde başka bir makinalı tüfeği, neredeyse 40 cm uzunluğundaki birkaç purosu ve Fidel'in ona hediye ettiği bir saati yanımızdaydı.

Barınakta sıcak bir yemek hazırladık. Silahları paylaştık ve üniformalarımızı giydik. Karşıya geçiş için hazırdık. Göl sıkı bir şekilde gündüzleri uçaklar, geceleri ise botlar tarafından denetleniyordu. Göle ilk açılan Genge, yolu Belçikalı botlar tarafından kesilmeye çalışıldığı için geri dönmek zorunda kaldı. Geri geldi ve

biz, Changa (Lawton) bir sürat motoru getirene kadar orada kaldık; geceyle birlikte yapacağımız yolculuğa hazırlanıyorduk. Önce öncüler yola çıktılar, sonra diğerleri büyük tekneyle arkadan geldiler; büyük teknede Pombo ve Tuma ile birlikte gidiyordum, Genge ise küçük teknedeydi. Üçüncü de ise Balala ve Fernando Amelo vardı. Yolculuk esnasında teknemiz arızalandı. Gerçekten bir şeyin kırık olup olmadığım veya bir komployа kurban gidip gitmediğimizi bilemediğimiz için endişeleniyorduk. Fakat kısa bir süre sonra kaptanımız arızayı tek başına giderebildi ve biz de yolumuza devam ettik. Bu yüzden biraz geride kaldık. Bu gecikme nedeniyle şafak sökmeden biraz önce Kibamba'ya vardık.

Takviye geliyor

24 Haziran

CHE: Aralarında 3 doktorun bulunduğu, 39 yeni *compañero* geldi.

VİDEAUX: Ortalık iyice aydınlanmadan, her şeyi tekneden indirmemiz gerekiyordu. Gün ışığında havadaki gözlemciler deniz devriyesine haber vererek, başımızı ağrıtabilirlerdi. Tekneleri boşalttık ve herşeyi Kumi'nin denetimi altında olan askeri hastaneye yerleştirdik.

Yürüyüşe çıkmıştık ki, 500 m ilerlemeden uçaklara yakalandık. Uçaklar saldırıya geçtiler, bizse ağaçların arkasındaki çalılıklarda siper altına girdik. Uçaklar bomba atarak teknelerden küçük olanını parçaladılar. Birkaç kişinin de öldüğü bir karışıklık yaşandı. Tatu, bizi uçaklarla bombaladıklarını duyunca, bizi oradan çıkartmaları için Dogna ile birlikte birkaç *compañero* gönderdi. Onlara, hiçbir sorunumuz olmadığını söyledik. Sadece Kongolular tarafında kayıp vardı.

KAHAMA: Dağa yapılan yürüyüş, onlar için çok yorucuydu. Gün, hikâye ve fıkra anlatarak geçti.

VİDEAUX: Öğleden sonra yavaş yavaş son *compañero*'lar geldiler.

Kimsenin bana bir şey söylememiş olmasına rağmen Che'nin orada olacağını biliyordum. Mangır Kralı'nın "El Hombre" diye sözünü ettiği biri vardı. "El Hombre kim?" diyordum. Che'nin yardımcıları Harry Villegas ve Carlos Coelho'nun geldiklerini görünce neredeyse bayılıyordum.

Che'nin eski asistanları, Coelho ve Villegas, Fidel tarafından doğrudan Kongo'ya gönderilmişlerdi. Coelho Manzanillo'da, Oriente'de bir çiftlikte doğmuş, 25 yaşındaydı, okuma yazma bilmiyordu, sığır çobanıydı; 17 yaşında dağlara çıktı ve Ejercito Rebelde'de haberci ve savaşçı oldu. Sonraları Che Guevera'nın tugayında Las Villas işgaline katıldı. 1959'un Mart ayından itibaren Che'nin korumasıydı. Evliydi. Harry Villegas da 1940'ta Yara'da doğmuş, Coelho gibi o da 17 yaşında Sierra Maestra'daki ayaklanmaya ve Che Guevara'nın tugayına katılmıştı. O günden beri de Che ile olan bağlarını hiç koparmadılar.

VİDEAUX: Che'nin orada olduğunu tabii ki biliyorlardı, fakat açığa vurmak yoktu. Onu, kulübesinde zencefil bitkisinden yapılmış bir bankın üzerinde otururken bulduk. Bir çok kulübe vardı. Bazıları 5-10 kişilikti ve ortalarında Tatu'nunki vardı. Onu gördüğümde "Che'nin kendisi." diye düşündüm. Tatu, Che'ye özgü bir tarzda giyinmişti, fakat kasketinde yıldızı yoktu. Yerinden kımıldamıyordu. Önünde askeri vaziyet aldığımda, bunun gereksiz olduğunu, böyle bir kışla disiplinini burada uygulamayacaklarını ve rahat olmamı söyledi. Bana "Yolculuğun nasıl geçti?" diye sordu. Ayrıntılı bir şekilde anlattım. Ondan sonra ona parayı verdim. Parayı saydı ve nasıl bir duruma düşeceğimizi bilmediğimiz için, bu paranın belki bize çok yararlı olabileceğini söyledi. Ve bütün para toplandığında, *compañero*'ların çok iyi davrandıklarını da ekledi.

Ondan sonra bana, çok önemli bulduğum bir açıklama yaptı. O zamana kadar, ne kadar az şeyin yapıldığının bir bilançosu gibiydi. Bu da, bu adamın dürüstlüğü hakkında bir fikir sahibi olmamı sağladı. Bize, Dreke'nin bir gün önce Force Bendera'ya doğru hare-

ket ettiğini ve onlarla gelemediğini söyledi. Konuşmanın, neredeyse 2 saat sürmesi yüzünden akşam olmuştu. Sonunda bana şunu söyledi:

— İstiyorsan kulübemi sana verebilirim.

Ve ben;

— Hayır, Tatu, yarın doğru dürüst yerleşene kadar, diğerlerinin yanına gitsem daha iyi olacağını düşünüyorum, dedim. *compañero*'lar hamaklarını çevredeki direklere bağladılar. Daha henüz kulübemiz olmadığı için, bu geceyi dışarda geçirecektik.

GENGE: Che bizi tebrik ettikten sonra yattı. Che bildiğimiz gibi sakallıydı. İyi bir karşılamaydı. Gıda getirmiştik. Yukarı, Luluaburg'a malzeme götürdük. İklim değişiyordu, hava serinlemişti, ceketlerimizi giymemiz gerekiyordu. Dağa tırmandığımızda, saat 8-9 arası uçaklar kahvaltımızı berbat ettiler. 8 uçaktı: bizi top ateşine tuttular, napalmlar havada patladı. Uçaklara karşı hiçbir tedbir alınmamıştı.

POMBO: Tanzanya'ya geldiğimde, *comandante*'nin oraya varmış olacağını biliyordum. Gerekli antrenmanı yapmadığım için, "üs" olarak tanınan Luluaburg kampına çıkış benim için çok yorucuydu. O kadar yorucuydu ki, oraya varabilmek için yardıma ihtiyaç duydum.

GENGE: Üsse vardık. Bizi ilk olarak etkileyen şey, havanın değişik oluşuydu. Çok sık ağaçlı bir cangıl vardı, bitkiler de içiçeydiler.

POMBO: Bu kamp alışık olduğumuz askeri düzene sahip değildi. Yerliler küçük kulübelerde oturuyorlardı ve sadece kendileri için yemek pişiriyorlardı. Bu, bize çok fena dokunmuştu, dolayısıyla birinci görevimiz, mutfağı düzenlemek olmuştu. Tatu'yla anlaşarak, ben yiyecek sorumlusu oldum.

ILANGA: Başlangıçta bakımla ilgili hiçbir sorunumuz yoktu. Mutfak tek elden idare edilmiyordu. Kongolularda her birlik kendisi için yemek pişiriyordu. Che, mutfakların biraraya toplanmasını sağladı.

Forces'a Varış

DREKE: Sabah 6'da yola çıktık, yürürken soğuk hissedilmiyordu. Bir saatlik yürüyüşten sonra tanımadığımız bir yol ayrımına geldik. Ben öncülerle yürüyordum ve M'bili arkamızdan geliyordu. "Bana bir şey olursa, sen el atarsın." dedi. Hızımızı artırdığımızda, Ruandalılar mola istediler. İlk defa bir yerleşim bölgesine gelmeden mola verdik. Halk, bir askeri kolun yaklaştığının farkına varmış, Kübalılar'ı görmeye gelmişti. Nöbetçiler diktik ve orada yarım saat kaldık. Portekizce bilen bir Kongolu vardı ve Portekizce oradaki halkın diline benzediği için onlarla iletişim kurabiliyorduk.

Cangılın koruması altında tekrar yola çıktık. Yolda daha birçok kez mola verdik. Gölün üzerinden uçaklar geçiyordu. Bizi farketmiş olmalarından endişeleniyorduk, ama bizi görmemişlerdi, rutin görev icabı oradan geçiyorlardı. Birkaç yaylım ateşi duyduk. Teknelere atış yapıyor, ama tutturamıyorlardı; o yükseklikten zaten olanaksızdı bu. Yoksa gölün üzerinden mi saldırıya geçiyorlardı? Birisini geri gönderdik; baktı ve saldırımn üsse doğru gerçekleşmediği haberiyle geri döndü. Yavaş yavaş gece oluyordu. Kobralara karşı korunabilmek için birtakım önlemler aldık.

MENA: Beklenen Mundandi geldi.

DREKE: Ruandalılar'ın dili Kisuaheli dilinden farklıydı. Bir iletişim kurabilmek için notlar alıp Kisuahelice kelimeleri yanlarına yazarak bir sözlük oluşturduk. Kendimizi alfabe sırasına göre sıralandırıyorduk. Kongolular ve Ruandalılar arasındaki fikir ayrılığını farkettiğimiz için nelerin olabileceğini kestiremiyorduk. Tatu'nun parolası, karışmayıp uzak durmaktı. Ruandalıların kampına geldiğimizde, dağıtılmış ve kötü bir şekilde silahlandırılmış küçük bir grup adamla karşılaşmayı umuyordum.

Bunlar benim beklentilerimdi. Kampın yakınlarında bir grup Ruandalı bizi karşıladı. Bizi kampa götürürlerken, daha sonra Kübalılar'ın büyük dostları haline gelen iki *compañero*, Jerome ve Compani (ince uzun boylu ve esprili bir siyahi) geldiler ve bize

sarıldılar. Başları, Zakarias dışarıya çıktı, bize elini uzattı ve sarıldı. İyi kötü anlaşıyorduk, o Kinyaruanda dilinde, diğerleri Kisuaheli dilinde, biz ise hiçbir şey anlamadan! Oturup bekledik. Kısa bir süre sonra M'bili'yi, Inne'yi ve beni cangılın ortasında açtıkları büyük bir alana götürdüler. Orada silahlı, koyu renkte üniformaları olan ve aynı yeşilimsi renkte kasketler giymiş bir birlikle karşılaştık. Yüzden biraz fazlaydılar, 5-6 tane bazuka ve üç ayaklı makinalı tüfeklerle çok iyi bir şekilde silahlandırılmışlardı. Güzel, dostane ve keyifli bir tören yapıldı. Onlarla kardeş gibi olduk. O gün, böyle geçti. Gerillaların kamp olarak kullandıkları yer, terk edilmiş bir köydü. Beğenmemiştim bunu, yerleşiklik izlenimi veriyordu. Bazı evler hemen cangılın yanındaydı.

MENA: Ayın 25'inde Mundandi ile görüşüp tartışmak için bir toplantı yapılıyor. Ertesi gün Calixte'ye katılacak olan Nane'nin grubu kolu terkediyor. 5 adamın daha cepheye gitmesiyle burada 34 kişi kalıyoruz.

DREKE: Ertesi gün saldırı planını incelemek için bir toplantı düzenledik. Aralarında, 75 mm'lik Çin topunu kullanması gereken topçu Sultan'ın da bulunduğu diğer *compañero* grubunu beklemek istiyorduk. Ancak Sultan ishal olduğu için onu almadan gittik.

Inne kışlaya doğru bir keşfe girişti. Bir keşif daha yapmak istiyorduk. Niye ayın 29'unda saldırmamızı istiyorlardı?

Keşfi 26'smda yaptık. Inne küçük bir grupla yola çıktı, M'bili çok ağır, çok yavaştı. Bize hızlı adamlar lazımdı. Yolumuz çatışma izlerine rastladığımız derin bir hendekten geçiyordu. Biraz Portekizce bilen çocuk yanımızdaydı. Nöbetçiler geceleri herhangi bir ses duysalar, havanlarla ateş ediyor ve daha sonra yatıyorlardı. Kışlaya yaklaşınca büyük bir bina kompleksi görüyoruz. Kışlanın etrafı dikenli tellerle çevriliydi ve içerde bir çok bina ve kulübe görünüyordu. Bize, kampın bir köşesinde Belçikalıların oturduğu söylendi. Nişancı hendekleri görünüyordu. 2-3 beyaz adam dolaşıyor, birisi atış talimi yapıyordu. Kampın bir bölümünü göremiyorduk.

Bu yüzden de düşman birliklerini tam olarak tahmin edemiyorduk. Asmari'nin kullanacağı makinalı tüfeği nereye yerleştireceğimizi kararlaştırdık. Ruandalıların başlarıyla ikinci bir buluşma yapıldı. Konuşuldu ve yere krokiler çizildi. Gözlemci soru sormaya başlıyor, Inne ile İngilizce konuşarak iletişim kuruyor. Bir gözlemci daha bulmaya çalışıyoruz. Enerji santraline düzenleyeceğimiz saldırıyı planlayıp saldırının ayın 29'unda yapılmasını kararlaştırıyoruz. İnsanlar biraz yoruldu. 25-30 kişilik Ruandalı bir grup saldırıya katılmayacaklarını söylediler. Ruandalı komutan Zakarias onların elbiselerini ve silahlarını ellerinden aldı, onları tokatladı ve iç çamaşırlarıyla bıraktı. Biz, çatışmadan geri dönene kadar onları bırakmamasım istedik. Saldırı saati sabah 5 olarak belirlendi. Kışlada, bu saatten az sonra herkes uyandırılıyor ve kışlanın meydanında alay tekmil veriyordu.

MENA: Ayın 27'sinde bize Che'nin üsten gönderdiği ve aralarında Wasiri ve Sultan'ın da bulunduğu, 6 Kübalı daha katıldı.

DREKE: 27'sinde hareket ediyoruz. Bir geceyi uykusuz geçirerek sırf yürüyoruz. Inne'nin (Albertville'e giden yolda), Olachea/ Mafu'nun Lulimba'ya giden yolda) pusu kurmaları gerekiyordu ve saldırı başladıktan sonra onları pusudan avlayacaklardı.

Saatlerimizi eşitledik. Sabah saat 5'te ateş açacaktık. Bizimkilerin pusuları kurmak için yeterince zamanları vardı. Onlardan 1000 m ötede, bir genel karargâh kurdum. Karargâhımız, telefon ve telsizlerin olmayışı nedeniyle yakın ve çoğu yeri doğrudan gözetleyebileceğimiz bir yerde olmalıydı. Benim yanımda Pablito ve Anga, sıhhiye eri, M'bili, Zakarias ve 4 veya 5 Ruandalı kaldılar. Saatin 5 olmasını bekledik.

Kampta iki hasta kalmıştı: Biri astım krizi geçiren ve sıtmaya tutulan, çok kuvvetli Bahaza idi. İstemediği halde orada kaldı. Diğeri ise bataklık humması yakalanan Anane idi.

Forces'a saldırı planı

CHE: de Forces veya Bendera cephesi Kimbi Nehri'nin kıyısmdaki hidroelektrik santralı etrafmda kurulmuş. Su Ruandalıların hakim olduğu dağlardan geliyor, elektrik hatları ise yayladan geçiyordu, (çünkü dağlar dik bir şekilde Kongo Nehri havzasının oluşturduğu yaylaya iniyordu). Yerleşim bölgesi iki bölümden oluşuyordu: biri santral yapılmadan önce varolan eski bölüm, diğeri ise içersinde 80 haneli bir askeri mahallenin ve türbinlerin bulunduğu binanın yanında yükselen yeni bölüm. Kimbi Nehri, nişancı hendekleriyle etkili bir şekilde desteklenmiş doğal bir savunma hattı oluşturuyor. Saldırıdan önce bunlar sadece yüzeysel bir şekilde araştırılmıştı. Küçük uçakların iniş kalkışlarını yapabilecekleri bir alan vardı. 500-700 kişilik bir düşman taburunun varolduğunu tahmin ediyorduk. 5 km'lik bir mesafede, Albertville'e giden yoldaki kavşakta özel kıtalardan oluşan diğer bir birlik vardı. Orada bir askeri okulun veya temel askeri eğitim için bir okulun olduğu da söyleniyordu.

Mundandi ile üzerinde anlaşabildiğimiz tek konu çarpışmanın en önemli noktalarında Kübalı komutanların yönetimi almalarıydı (...) Planımız kısaca şuydu: İshirine'nin yönetimi altındaki küçük bir grup chariot diye adlandırılan enerji santralının türbinlerine verilen su kaynağına saldıracaktı. Biraz aşağıda ise Azi bir grup adamı ile Kimbi Nehri'nin üzerinden geçip dağların çevresindeki üslere saldıracaktı. Ortada ise Azima bir grup Ruandalı ile havaalanını işgal edip ilerleyecek ve Azi'nin grubu ile birleşecekti. Mafu bir diğer grup ile Lulumba'dan gelecek olan takviye grubun durdurulmasını sağlayacaktı. İnne'nin 75 mm-top ve diğer ağır silahlar ile alacağı mevzi ise en önemlisiydi. İnne Albertville girişinde pusu kuracaktı.

Genel karargâhımız Kimbi-Nehri'nin karşı kıyısındaki eteklerde kurulacaktı. Orada Moja ve Mundandi bekleyeceklerdi. Mundandi önce iki ayrı karargâhın bulunması teklifini getirmiş fakat sonra-

dan ikisinin birleştirilip tek karargâh haline getirilmesinin daha iyi bir fikir olacağı konusunda ikna olmuştu. Fakat planımızın bazı zayıf noktaları vardı: İnne'nin henüz araştırılamadığı için bilinmeyen bir bölgeden geçmesi gerekiyordu. Mafu ve Azi çevreyi biraz olsun biliyorlardı. Azima dağlardan dürbün ile yüzeysel bir araştırma yapmıştı.

Albertville'den gelecek olan takviye grup için çok iyi yerleştirilmiş pusulara gereksinim vardı. Mundandi ile Katenga'ya yapılacak saldırının ana harekât yönü hakkında çok tartışıldı ve sonunda Salumi'ye bir saldırı emrinin yollanmasını kabul etti. Daha sonra bu saldırının 30 Mayıs için öngörüldüğü oysa Mundandi'nin 29'unda saldıracağı ortaya çıktı.

Çarpışma

DREKE: *comandante* Mundandi'nin de bulunduğu genel karargâhımız cepheden hemen hemen 800 metre kadar uzaktaydı (nehrin kıyısında) ve ben M'bili, Paulu, Saba ve Anga ile birlikte orada kaldım. Genel karargâhda bu gruptan fazlasını bulundurmamaya karar vermiştik. Aradaki mesafe nedeniyle pusu için destek gerekebilirdi. Bu yüzden adamlarımızın çoğunu oralarda bulundurmayı düşünüyorduk. Üç ya da dört Kübalı yaklaşık 12 Ruandalı Azima ile birlikte cepheden saldırıya geçeceklerdi. Buradaki amacımız Belçikalıları olabildiğince büyük bir zarara uğratmaktı. Afrikalıları kışlanın hemen önündeki siperlere yerleştirmişlerdi; çünkü Afrikalılar onlar için sadece yemdi. *compañero*'larımız köyde ve orada bulunan aileler için kaygılanıyorlardı. Ruandalılara sorduğumuzda bize köyde ailelerin bulunmadığını söylediler.

Her şey doğrudan makinalı tüfekle kışlaların (yatay olarak) taranması ve çok becerikli işe yarar biri olan Azi tarafından atılan 75 mm'lik top mermileriylebaşlıyordu.

AZİ: Havan topunu, topu, uçaksavarı ve yer toplarını düşman mev-

zilerinin 300 metre uzaklığına, tam nişan istikametine yerleştirdim. Havanı daha geriye düşman pozisyonunun 500 metre uzaklığına çektim. 45 Ruandalı ve 5 Kübalı ile birlikte düşman havaalanından 200 metre kadar ötede bulunan nehri geçtik. Nehri tam geçmişken, düşman hattına 100 metre kala bir Ruandalı yanlışlıkla ateş etti. Birliğimiz biraz karıştı. 5 adamımızı kaybettik.

DREKE: Bir Ruandalı'nın silahı yanlışlıkla ateş aldı. Fakat biz disiplinli davrandık ve ateş açmadık. Saat 5 buçukta diğer grup harekete geçiyor. Saat 6'da kışlada kalk çağrısı yapılıyor ve bombalar kışlaya düşmeye başlayınca kışladaki ordu oldukça şaşırıyor. Daha sonra koğuşlarda ana hendekle bağlantısı bulunan hendeklerin bulunduğunu öğrendik.

Ateşimize karşılık olarak kısa bir süre içinde toparlanıp, havan ateşi ve toplarla cevap veriyorlar. Oldukça yoğun bir baraj ateşi başlıyor. Bu durumda sadece Kübalılar ateş edebiliyorlar. Ruandalılar havaya ateş ediyorlar. Fazla cephanemiz olmadığı için önce yaylım ateşi açılıyor, sonra da tek tek, hedefli atışlar yapılıyor. Tek atışları beceremeyen Ruandalılar parmaklarını sürekli tetikte tutarak 30'a yakın mermiyi boşuna harcadılar. 500-600 kişilik bir tabura karşı savaşıyorduk. Amacımız kışlayı ele geçirmekten çok (-ki bu fırsat doğsaydı bunu da yapabilirdik) orduyu pusuya düşürmekti. Bu yüzden pusuda bir top ve çok sayıda makinalı tüfek bırakmıştık.

Saldırıyı ordu kendiliğinden geriye doğru çekilene kadar sürdürmemiz gerektiği anlamına geliyordu bu. Adamlarımız bu yüzden kendilerini ağaçların arkasında emniyete almışlardı. Ruandalılar çarpışma süresince fazla hareket ettikleri için iki adam kaybetmişlerdi. Bizim iki yaralımız vardı. Kışla kapısına yakın mevzilenmiş olanlarm ise hiçbir kaybı yoktu.

Azi'nin grubundan beş ya da altı kişi tabana kuvvet kaçtı. Onlar hakkında düşüncelerimiz ise oldukça olumsuzdu: Silahlarını atmışlardı, kaçmışlar ve yaralı *compañero*'ları geride bırakmışlardı.

Daha sonra öğrendiğimize göre kaçanların çoğu acemi ve yeniymiş. *dawa* nın çok güçsüz olduğunu ve kendilerini koruyamadığını söylediler. Savaşta herkes korkabilir. Fakat bu korkuyu, hayatını bir misyona dönüştürerek yenebilirsin. Sisli, hayvanların dolaşıp durduğu korkulu bir ormanda 50'lik veya 30'luk bir kalibrenin çıkarttığı ses çok etkileyici bir şeydir. Hiç kimse için kolay olmadı. Bizimkiler gibi çok onurlu bir şekilde dayananlar için bile. İki-üç Ruandalı bizimle birlikte mevziyi korudular. Korkaklığın belirtilerinin ortaya çıktığı yerde her an bir kahraman da doğabilir. Bunu biliyoruz. Fakat adamlarımız bunu anlayamıyorlardı. Onlardan çok fazla şey ummuştuk.

CHE: Operasyonun genel havası şuydu: Büyük bir hevesle başlamış ve çarpışma daha başlamadan çoğu mevzide adamlar eksilmiş ve sonuç olarak da tam, darmadağınık bir ricat başlamıştı.

DREKE: *[Che'ye sunduğu bir raporda]* Size Ruandalı *compañero*larımızın bütün cephelerde silah, cephane ve yaralı ya da ölü *compañero*ları da geride bırakarak, oldukça düzensiz bir şekilde geri çekildiklerini iletmemiz gerekiyor. Yaralı ve ölü *compañero*lar Mumundi'nin de tanık olduğu gibi bizim *compañero*lar tarafından bulunup toplandılar.

AZİ: Saat 10'da grubumda aralarında bir çavuşun da bulunduğu dört Ruandalı kalmıştı. Saat 12'ye kadar pozisyonumu korudum. İki ölü ve üç yaralıdan sonra 25 metre kadar geri çekildim. Moja'ya bir mesaj yolladım ve saat 12.30'a kadar buradaki pozisyonumu korudum. Daha sonra nehri geçerek havanın, silahların bulunduğu hatta geçtim. Daha önce Tuno ve Sita'nın bulunduğu hat çökmüş ve her ikisini de görememiştim. Sita biraz geç de olsa ortaya çıkmıştı daha sonra. Kısa bir süre geçtikten sonra Moja'dan havan ve makinalı tüfekleri uzaklaştırıp düşmanların nehri geçmelerine karşı pusu kurma emri aldım.

Bu sırada İnne'nin grubu çarpışmaya yanlış yerden katılmıştı.

DREKE: *compañero* İnne'nin görevi en önemlisiydi. Albertville'den

Force'a giden çevreyolunu işgal edip düşmana gelecek olan muhtemel takviye için kullanılma olasılığı bulunan yolu kesecekti. Fakat İnne hiçbir zaman doğru yere varamadı. Yanına aldığı rehber ölüm korkusuna kapılmış ve bir adım daha atmamakta direniyordu. Ondan başka kimse yolu bilmiyordu. Kaybolduklarını farkeden İnne tarlaların arasından geçmeyi ve çevre yoluna çıkarak konumunu anlama ya da oralarda bir yerde pusu kurma kararı aldı. Ruandalılara olan güvenini kaybeden İnne, çevre yolu civarlarında pusu kurmayı kararlaştırdı. Daha kararlaştırılan yere varmadan ilk silah seslerini duymuş ve kendini ordunun dışarıya çıktığı kışlanın önünde, askerler tarafından sarılmış bir şekilde bulmuştu. Pusu grubu pusuya düşmüştü.

Çatışma başladığında İnne en yakın düşman hattına saldırmaya kalkmış; bu hedef askeri akademi olunca orada da ağır silahlarla karşılanmıştı.

Çarpışma öncesi *compañero* İnne topun getirilip kurulmasını istemişti. Çünkü topu taşıyan Ruandalılar cephaneleri ve diğer silahları da geride bırakarak kampa doğru kaçmışlardı. Bu silahları *compañero*'larımız arayıp buldular. Bazı tanıkların ifadelerine göre kısa bir süre sonra İnne de vurulmuştu.

İnne iki bacağından da yaralanmasına rağmen ateşi sürdürmüş ve iki kolundan da yaralanmıştı. Bunun üzerine makineli tüfeği devralması için Kawawa'yı [Warner Moro'yu] yardıma çağırmıştı. İnne'nin yardımcısı Ansurune [Kaptan Crisogenes Vinajeras], İnne'yi oradan çıkarmak için arkadan yaklaşmıştı. Thetayne-Thelatini [Çavuş Ballester, mühendis] ona arkadan destek olacaklarım bağırarak belirttiler; ve bu anda ikisi de bir patlama sonucu hayatlarım kaybettiler.

compañero'lar cesetleri gizlemeye çalıştılar (*İnne, Norberto Pio Pichardo* çoktan ölmüştü) Ama bunu başaramadılar. Ordu onları sarmıştı ve iki *compañero*, birisi Compañi, yaralanıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Ceset aramaları yine de devam ediyordu. Bu ara-

da iki *compañero* daha hafif yaralarla geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Kısa bir süre sonra bir rehber Thelatinis'in cesedini buldu. Ansurune ise kayıptı. Onun da öldüğü kanısına vardılar.

Çarpışma düşman hattının 200 metre kadar ötesinde olmuştu. Sanırım tamamen sarılmışlardı. 4 Kübalı *compañero*'nun yanısıra aralarında *comandante* Mundandi'nin kardeşinin de bulunduğu 14 Ruandalı bu çarpışmada hayatlarını kaybetmişlerdi. Ruandalıların bilançosu belli olmadığı için ölü sayısı tam olarak saptanamadı.

Bu talihsiz harekâtta gene de hatanın büyük bir bölümü Kübalı yönetimdeydi. Tartışılmaz bir cesaretle, düşmanı küçük görerek, *compañero* İnne, aslında asıl görevi içine girmeyen bir cephe saldırısı ile görevini yerine getireceğini sanmıştı. O ve diğer *compañero*lar bu sırada hayatlarını kaybederken, düşmanın takviye güçle-rinin geleceği Albertville yolu açık kalmıştı.

M'bili ve Saba'yı cepheye yolladım; çünkü şiddetli baraj ateşi bizi huzursuzlaştırmıştı. Azima'nın yönünden de saldırı ateşinin gelmemesi de garipti. M'bili yolda kaçan *compañero*'larla karşılaştı. Düşmanın iyi tahkim edilmiş mevzilerden ateşe karşılık verdiğini görmüştü. Azima'nın saldırıp saldırmadığı konusunda da hiçbir bilgisi yoktu. Bize rapor vermek için geri döndü. Kışlaya açılan ateşin zaman araları gittikçe büyüyordu. Birkaç Ruandalı mermilerini tüketmişlerdi. Çarpışma sınırı ise arkaya doğru çekilmişti. Azima'ya ne olduğuna bakması için bir *compañero* gönderildi. Dönüşte yanlarında bir de yaralı Ruandalı vardı. Kısa bir süre sonra ise sırtından yara almış bir Ruandalı daha geldi. Herhalde bizim kurşunlarımızla yaralanmıştı. Düzenli bir çatışma hattı oluşturmasını sağlamak için Saba'yı Azi'ye yolladılar. Çünkü sırtından yaralanmış bir *compañero* vardı. Azi *compañero*'ları birkaç metre geri çekti. Ana karargâh ile pusu arasında yolu elverişsiz olan bir kaç kilometrelik bir mesafe vardı. Saat 8.20'de bir Ruandalı İnne'nin ölüm haberini getirdi. Pepecha ve Kufa Cabeza isimli bir Ruandalı da ölmüşlerdi. Aradaki dil sorunu yüzünden tam olarak nelerin

olup bittiğini ilk önce anlayamadık. O alanda çok yoğun bir top ateşi vardı. Bu Ruandalı raporunu henüz bitirmemişken bir Ruandalı daha geldi ve hiçbir Kübalı'nın ölmediğini ve bütün cephelerde çarpışmanın devam ettiğini söyledi.

Compañero İnne'nin ölüm haberini alınca *compañero* M'bili'yi 20 adamı ile birlikte gerçek durumun ne olduğunu öğrenmek için oraya yolladık. Mafu savunma hattının tepesinde M'bili Kasambala'ya, Sultan'a ve İnne'nin takımına bağlı daha başkalarına rastladı.

Azima iki Kübalı ve iki Ruandalı ile birlikte yanımıza geldi. Önce kaybolduğunu ve bunun üzerine adamlarının kaçtığını anlattı. Ruandalılar orada bir filin bulunduğunu bu yüzden mevzilerini terkettiklerini söylediler. Ona düşman tarafından sarılmış olan Azi'ye yardım etmesini emrettim.

Yaralı Ruandalıyı, yolun yürüyerek iki gün süreceğini bilmeme rağmen, bir rapor ile Tatu'nun yanına yolladım. M'bili, durdurmak zorunda kaldığı (durun! durun!) 40 Ruandalı ile birlikte İnne'nin pususuna doğru yola çıktı. Daha sonra yaralı bir Ruandalı ana karargâha gelip bütün Kübalıların öldüğünü söyledi. Kısa bir süre sonra ise hafif yaralı bir Kübalı (Saba) geldi ve bize sonunda neler olduğunu anlattı. Ruandalılar geri çekiliyorlardı, kaçıyorlardı.

Bu anda cephedeki durumdan çok pusu mevzilerindeki durum bizi kaygılandırıyordu. Oradaki *compañero*'ları geri çekmek zorundaydım artık. Ve bunu elimdeki imkânlarla yapmam gerekiyordu. Küçük gruplarla, kendi kararlarını vermeleri gereken Kübalılarla.

Sita, ikizlerden biri, Ruandalı bir yaralıyla karargâha geliyor. Ölü bir arkadaşını olduğu yerde bırakmıştı. Çok zeki ve güçlü bir delikanlıydı. Ölüyü nehirde bırakmak zorunda kalmıştı; çünkü askerler onu takip ediyorlardı. Bir ölüyü geride bıraktığı için çok üzülüyordu. Bir diğer Ruandalı Azi'den bir haberle geldi. Azi yeniden savaşmaya başlamıştı; mevziini tutuyordu ama, ne yapması gerektiğini bilmiyor, yönlendirici bilgi istiyordu. Öğleye doğru ikinci bir mesaj geldi. Durum çok güçtü ve kendi başlarına kaldıklarını

söylüyordu. Saat 12:30'da iki uçak göründü. Ruandalılar hemen silahlarını attılar. Fakat uçaklar bomba falan atmadılar. Bunlar sadece keşif uçaklarıydı, kışlanın üzerinde birkaç tur attılar ve kalan adamlarımızı da kaçırttılar.

Ana karargâhımızın yerini değiştirip iki adamı orada bırakıp dağılmış adamlarımızı aramak için yola çıktık. Pablo da bütün çatışma boyunca bizim yanımızdan ayrılmayan iki Ruandalı ile birlikte orada kaldı. 600 metre geri çekilip bir tepede koruma çemberi kurduk. Ben yanıma bir AK ile Makarov tabanca aldım. Kademe kademe bir geri çekilmeydi bu. Pablo bir çalılığın altına oturup adamların nerede kaldığını bulmak için bir liste oluşturdu.

Durumu gözden geçiren M'bili bana bir rapor yollayıp eğer kabul edersem takviye gönderilmemi, bu önerisini mantıklı bulmam durumunda Takviyeyle hareket edip saat 6'ya doğru ana yolda olacağını söylüyordu. Bunu *comandante* Mundandi ile görüştüm. Bana Ruandalı adamların savaşmaktan çekindiklerini ve bu yüzden de oraya yollanacak adam olmadığını söyledi. İnne'nin grubunda hayatta kalmayı başaran Ruandalılar da savaşmamakta kararlıydılar ve üsse doğru yola çıkmışlardı. M'bili'nin yanına aldığı 20 Ruandalı da, tıpkı Mafu ile olan adamlar gibi savaşmak istemiyorlardı. Bu yüzden M'bili'ye dört ya da beş *compañero*'yu ceset aramaları için orada bırakıp gece geri çekilmeleri için talimat verdik. Saat 7 gibi, yaralıların bize M'bili'den getirdiği bir haber sayesinde neler olduğunu öğrendik. Düşmanı pusuya düşürmek için kurulan hat düşmüştü ve M'bili geriye kalan adamlarla orada kalıp cesetleri arayacaktı. Bana ölenlerin bir listesini yolladı.

Kahretsin! Neden Mafu'nun değil de İnne'nin bulunduğu yere gitmişti? İki pusuyu birbirinden ayıran yola geldiğinde yollar birleşmişti. Mafu yeni bir pusu kurmak için oraya kaymıştı. Orada M'bili ile karşılaştılar. Bana yolladığı bir notta neler olduğunu anlattı:

M'BİLİ: *compañero*'ların ifadelerine göre cesetlerin bulunması gereken yerleri arıyorum.

DREKE: Çarpışmanın bu safhasında çok önemli bir kararın alınması gerektiğine inanıyordum. Yeni başarılı bir pusu daha kurmaya imkân yoktu artık. Enerji santralına saldıran *compañero*'lar geri geldiler. Arada bir cereyanlar kesilmişti.

CHE: İshirine diğer Kübalılar ve yedi Ruandalı ile birlikte, silahlarla ve roketatarlarla donanmış bir şekilde hareket edeceklerdi. Görevi chariot'u ateş altına alıp makineli tüfek yuvasını devre dışı bırakmak ve elektrik kaynağına zarar vermekti: Işıklar birkaç dakikalığına söndü, o kadar. Ruandalılar harekât yerinden iki kilometre kadar geride kaldılar. Harekât Kübalılar tarafından gerçekleştirildi.

DREKE: Gece olduğunda bir bilanço çıkarıldı ve bir iletişim ağı bulunan bir koruma çemberi oluşturuldu. Kimse uyuyamıyordu, birkaç adam dağılmıştı. Ordunun gece vakti bize saldırmayacağını umuyorduk. Ertesi gün M'bili'ye bir haber yollayıp buraya gelmesini söylediler. "Eğer buraya gelemeyeceksen *compañero*'larla birlikte geri çekil." Ayın 30'unda saat 4'de Azi'nin mevziinde sadece kendisi ve Kübalı *compañero*'lar kalmıştı. *commandante* Mundandi bu konu hakkında bilgilendirildi ve bu alana yakın bir dağa çekilme kararı alındı.

MENA: Fakat Mundandi o sıralar adamları üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve 30'u akşamında geri çekileceği haberi duyulmuştu.

AZİ: Mevziimi (nehrin yakınlarındaki pusu) 30 Haziran saat 6'ya kadar korudum. Sonra geri çekilme emrini aldım. Pusuda sadece biz Kübalılar kalmıştık. Ansali, Achali, Ajili, Abdala, Almari. Aramızda tek bir Ruandalı yoktu. Ruandalılar ana karargâhtan bir saldırı emri alınca, dağların üzerinden kamplarına kaçmaya başladılar. Ruandalılar silah ve cephanelerini öylece bırakıyorlardı. Cesetleri ise bulunamıyordu. *compañero* Azima, Alakre, Arobo ve 50 Ruandalı ile birlikte benim emrim altındaydı ve nehrin öbür tarafını işgal etme emrini almıştık (mevzimizin hemen hemen 500 metre kadar uzağında bulunan nehri geçip hazır duruma geçecekleri gece Ruandalılar bir ses duymuşlar ve bunun bir 'tem

bo' (fil) olduğunu söyleyip grubu ormanda yalnız bırakmışlar. Onlar da geri dönmek zorunda kalmışlar.

DREKE: Ana karargâhtaki ikinci gün; biraz daha geri çekildik. Tano kayboldu. Moskova Radyosundan saldırı hakkında haber duyuyoruz. Saldıranlar arasında yabancıların bulunduğunu söylüyorlar. Gündüz iki üç helikopterin indiğini görüyoruz. Bundan Belçikalı ölü veya yaralıların olduğu sonucunu çıkarıyoruz; çünkü siyahları zaten hemen oracıkta gömüyorlar.

Çarpışmadan önce *compañero*'ları, her ihtimale karşı kimsenin yanına Kübalı olduğunu belli edecek hiçbir belge veya kağıdı almaması hususunda uyarmıştık. Kimliklerin ortaya çıkmaması gerekiyordu. Buna çoğunluk uydu, fakat İnne'nin grubu sırt çantalarında bazı dokümanlar bulundurmuştu. Sanırım eşyalarını başka bir yerde bırakıp, ön hatta savaşacaklarını sonra gene geri dönüp onları alacaklarını sanıyorlardı. Dolayısıyla, etrafları sarıldığında çantaları ve evrakları yanlarındaydı. Bir tanesinin içinde düşman, çarpışmaya Kübalı savaşçıların da katıldığı anlamına gelen bir gazete bulmuştu. Bu da güvenlik kurallarına aykırıydı. Gazete taşımak yasaktı, fakat Ansurune gene de birkaç tane almıştı yanına. Ayrıca ölenlerden biri "hecha en Cuba" yazılı bir iççamaşırı giymişti. Bilmedikleri bir şey vardı, o da orada dört ölünün bulunduğuydu. Gazeteler sadece iki ölü haberi veriyordu.

.Che daha sonra bir esirden Force'daki kayıplar hakkında açık bilgi alacaktı: On yedi kişi ölmüştü. Askerler önce ölülerin saat ve ayakkabılarını almışlar sonra da ölüler siviller tarafından gömülmüştü. Çarpışma sırasında iki tanesi Katanga'da olmak üzere dört düşman subayı ve birçok asker ölmüştü.

DREKE: Biz Kübalılar, Kongoluların kendilerini alıştırdıkları silahlı barışın dengesini bozmuştuk. Silahları vardı fakat ailelerinin yanında, evlerindeydiler. Savaşmıyorlardı.

Fakat Dreke o an bunun ne anlama gelebileceğini bilmiyordu.

Che her yerde

Muhafazakâr romancı ve gazeteci Jean Larteguy, "Paris Matche"de, Che Guevara'nın asıl kayboluş nedeninin Fidel Castro tara-fından öldürülmüş olmasına bağlayan bir teorinin propagandasını yapıyor.

Fakat buna rağmen Che Guevara hayatta olmalıydı. Çünkü bir İtalyan gazeteci onunla Peru'da bir röportaj yaptığını iddia ediyordu.

28 Haziran'da yayımlanan *Newsweek*'te şöyle deniyor:

"Comandante Guevara, Çin ve Afrika'daki coşkulu MNO ziyaretlerinden Havana'ya döndüğünde, Fidel Castro tarafmdan sıcak bir kucaklama ile karşılanmış ve bunun üzerine kaybolmuştu."

Söylentiler şunlardı: Endüstri Bakanlığından istifa ettikten sonra kendini öldürmüştü; Vietnam'daki ya da Dominik Cumhuriyeti'ndeki gerillaları yönetiyordu. Bir hikâyeye göre ise firar etmiş ve 10 milyon dolar karşılığında Küba'nın sırlarını ABD'ye açıklamıştı.

Birkaç hafta önce muhabirler Fidel'e Che'nin nerede olduğunu sorduklarında onun cevabı, daha iyi görüntü alabilmeleri için neden M2 kameralarını kullanmadıkları olmuştu. Havana'nın sinemalarında gösterilen aktüalite filmlerin arasında, Che'yi Haziran başında Küba'nın doğusunda şeker kamışı hasatı sırasında iş başında gösteren bir film vardı.

Bu basının büyük bir kısmını rahatlatmıştı. Fakat Küba ekonomisindeki rolünün ne olduğu sorusu oluşmuştu kafalarda. Fidel'in verdiği garip bir cevap ise daha da karıştırdı kafaları.

— Halk, Che hakkındaki gerçeği ne zaman öğrenecek?

— Commandante Guevara dilediği zaman.

Haziran ayının bilançosu

CHE: 30 Haziran. Bu bilanço, bu zamana kadar aldığımız bilançoların en kötüsü. Bütün işaretler yeni bir döneme girdiğimizi gösterdiğinde, Mitoudidi'nin ölümü herşeye tuz biber ekti. Kararsızlık

her zamankinden de büyük. Kigoma'ya göçler hâlâ sürüyor. Kabila birkaç kez ziyaret haberini vermiş fakat ortalıkta görünmemişti. Tam bir organizasyonsuzluk. Olumlu nokta, adamların cephelere gidiyor olmaları. Fakat öte yandan olumsuz olan da çok saçma ve çılgın bir saldırının gerçekleşmiş olması ve Çombe'nin güçleri için bu saldırmın bir ikaz olabileceği ihtimaliydi.

Che'nin cepheden aldığı haberler

DREKE: "Tatu ya da Kumi: 29'unda saat beşte saldırı başladı. Her şey iyi gidiyor. Sanırım Katenga'ya saldırıldı. Orada Nane'nin şef olarak başlarında bulunduğu beş *compañero'*muz ve iki Ruandalı var. Patria o Muerte. Moja"

Kısa bir süre sonra ikinci bir haber geliyor

DREKE: "Saat 7.30. Her şey yolunda. Adamlarımız rahatlar ve olumlu davranıyorlar. Her şey kararlaştırılan zamanda başladı. Ateşimizi top ve havan ateşi ile açtık. Size daha sonra daha ayrıntılı bilgi yollayacağım.

CHE: Fakat aynı zamanda 20 kadar ölü, haberi gelmişti. Aralarında Kübalılar da vardı; ayrıca yaralılardan haberler ulaşmaya başlamıştı. Her şeyin o kadar iyi gitmediğini anlamaya başlamıştım.

KAHAMA: İlk günden itibaren cephenin yıkıldığını ve üç yaralının olduğunu belirten haberler duyulmaya başlamıştı.

DREKE: Üçüncü günde M'bili eksiksiz, kesin bilgilerle Tatu'ya gitmek üzere yola çıktı. Tatu'yu tanıyanlar bile şaşırıp kalmışlardı; çünkü tepkisi oldukça dengeliydi; oldukça üzücü ölümler gerçeğine rağmen operasyonumuz olumluydu.

Diğer çatışmalar

NANE: Medina, Marino, Chibás ile birlikte (toplam altı kişiydik) Makungo'ya (Katenga)'ya, Kübalıların başına yollanmıştım. Talimat vermeye başladık ve geri çekilme çalışmaları yaptık, keşiflere çıktık.

CHE [*Katenga*'da]: Saldırıya 170 kişi katılmıştı. Silahlarımız Ruandalılarınkinden oldukça kötüydü. Orada sadece makinalı tüfek ve kısa menzilli roketatarlar bulunuyordu. Sürpriz baskın faktörünün artık bir değeri kalmamıştı. Çünkü saldırı, Mundandi'nin açıklamadığı nedenlerden dolayı, bir gün sonrasına, 30'una ertelenmişti. Ve düşman uçakları bütün alan üzerinden geçmiş ve oradaki mevziilerini koruyanları önceden uyarmıştı.

Bu 170 adamdan 70'i çarpışmadan önce firar etmiş; birçoğu da tek bir ateş açamamışlardı. Kararlaştırılan zamanda Kongolular kışlaya ateş açtılar. Fakat çoğu zaman gözleri kapalı ve parmakları tetiğe devamlı basık olduğu için havaya ateş etmiş, kurşunlarının çoğunu böylece boşa harcamışlardı. Düşman ise 60 mm'lik tam isabetli havan ateşi ile cevap vermiş ve bizi anında kaçmak zorunda bırakmıştı.

NANE: Kongoluların hepsi geride kaldı. Ben de: "Ben öne geçiyorum." diyorum. Kongolular beni engellemeye çalışıyorlar. Bazukalarından birini alıp kulübelerden birine ateş ettim. Kongolular arkadan geldiler. Havan ateşi. Arkada kalanlardan sekizi öldü. Kongolular bizi yalnız bıraktılar. Yalnız kaldığımızı görünce, biz de hemen oradan uzaklaştık. Önce bir ara karargâha sonra da üssümüze çekildik.

CHE: Kayıplarımız dört ölü ve 14 yaralıdan ibaretti. Yaralı sayısı geri çekilmede yaşanan korkulu bir panik halinde kaçıştan kaynaklanmıştı.

TOM: 5 ölü ve 63 yaralıdan bahsediliyordu.

CHE: Yenilginin kabahati ilk önce, dikkatsiz olan büyücünün üzerine atıldı. Onlara kötü bir *dawa* vermişti. O da, suçu kadınlara ve gerillaların korkuya kapılmış olmalarına bağlayarak kendini savundu. Fakat orada kadın yoktu ve kimse de korkusunu açıkça itiraf etmiyordu. Büyücü umutsuzluğa kapıldı ve azledildi. O grubun şefi *comandante* Colixte'nin ana görevi artık daha becerikli yeni bir *muganga* bulmaktı. Bu amaçla bütün çevrede aramalara başladı.

TOM: Kongolular her şeyin *dawa* iyi olmadığı için, kötü gittiğini söylüyorlardı. Pusu cephesinden de vazgeçiliyordu. Çünkü köprüyü geçerken düşman askerleri tarafından sarılıp ateşe tutulanların çoğu kaçmışlardı. Geriye on kişi kalmıştı.

CHE: Bu çift saldırının sonucu Kongolular ve Ruandalılar için büyük bir moral bozukluğuydu. Kübalılar arasında da oldukça büyük bir sıkıntı ve umutsuzluk vardı. Savaşçılarımızın her biri, çatışma esnasında grupların birdenbire nasıl dağılıp kaçtıklarına, değerli silahların daha rahat kaçabilmek için öylece atıldığına tanık olmuştu. Afrikalılar arasında arkadaşlık ve birliğin olmaması nedeniyle, yaralıların nasıl kendi kaderlerine bırakıldıklarına, kendi korkularına yenilişlerine ve emirlere hiçbir şekilde uymadan tehlike anlarında kaçma alışkanlıklarına tanık olmuşlardı. Kaçışlarda örnek olanlar çoğu zaman subaylardı ve aralarında birkaç siyasi komiser de bulunuyordu. (kurtuluş ordusunun zayıf noktalarından biri)

Ağır silahların çoğu Kübalılar tarafından kullanılıyordu ve bu yüzden kurtarılabildi. Çoğu FM ve DT tipli makinalı tüfekler Ruandalıların ellerinde oldukları için kayboldu. Her tip silah ve cephane gibi.

NANE: Daha sonra Che bilgi istedi. "Nasıl gitti?" Önce kendisi bile bu adamların savaşmak istemediklerine inanamadı.

Kayıp birisi geri dönüyor

MENA: Pazartesi, ayın 5'inde Tano yaralı bir şekilde ortaya çıktı.

CHE: 7 gün sonra ortaya çıkan Tano *[Forces'daki çarpışma sırasında]* yaralanmış ve arkadaşları tarafından yalnız bırakılmıştı. Kendisini ormana sürüklemiş. Orada nöbete çıkan Ruandalılar tarafından bulunup iyileştirilmiş ve daha sonra da birliğine yeniden katılmış.

DREKE: Tano öğleden sonra, neredeyse akşama doğru kayboldu. Onu aramaları için adam yolladık. Önce bir grup yolladım, sonra

bir tane daha. Radyo kanallarını dinledik, acaba bir yerde esir olarak kayıtlı mı diye. Aramaya devam ettik.

Sonra Tano ortaya çıktı ve "Cubano! Cubano!" diye bağırdı. Yaralıydı. Kolunda artık kurtlanmış etrafına koku salan oldukça derin bir yara vardı. Tüfeği ve kurşun kemeri ile buraya kadar sürükleyebilmişti kendini. Bize birkaç Ruandalıyı öldüren askerlerle çarpıştığını anlattı. Gerçek bir Doğulu'nun içgüdülerine sahipti. İki Ruandalıyla karşılaşıncaya kadar dolaşıp durmuş. Onun gelişi genel morali yeniden biraz yükseltti. Doktor, onu geçici olarak tedavi ettikten sonra üsse geri yolladık.

Yaralılar

VİDEAUX: Bize diğer yaralıların aranması gerektiği haberi ulaştı. Che, her zamanki gibi, gönüllü arıyordu. Altı-yedi kişi elimizi kaldırdık. Dört yaralının bulunduğunu söyledi. Daha sonra M'bili'den aslında hiç yaralı olmadığım öğrendik. Ölmüşlerdi, düşman tarafm-dan bulunmuşlardı. Ayrıca bir de günlük bulmuşlardı. Aman Tanrım!

İLANGA: Kibamba'da iletişim halindeydik. Che, cesetler geride bırakıldığı için çok sinirliydi. "Aman Allahım, bu adam bir ölü için kaygılamyor," dedim kendi kendime.

İlk gelenler isteksizleşiyor

DREKE: Che bana bir gün bir not yolladı: "Şu ve şu dönmek istiyorlar." Ayrıca doktorlar Saba, Azali ve Sahili de geri dönmek istiyorlardı. Bütün bu kişilerin önce silahları alındı. Birliğin taşıyıcıları olarak görevlendirildiler ve partideki ya da gençlik organizasyonlarındaki üyelikleri silindi. Önce onları Küba'ya geri yollamayı düşündüler. Fakat o anki durum müsait değildi. Birliğimiz dağılabilirdi. Kendilerini duruma hiçbir zaman adapte edememişlerdi, sorun buydu. Ama bir bakıma onlara hak vermemiz gereki-

yordu. Kongolular kaçıyorlardı, biz kalıyorduk. Benim için çok zor bir durumdu. Che ise Afrikalıları sürekli savunuyordu. Zayıflıklarını açıklamaya çalışıyordu.

CHE: Çarpışmadan sonraki günler birçok asker firar etmiş ya da istifalarını istemişlerdi. Mundandi bana uzunca bir mektup yazdı. Tabii her zamanki gibi kahramanca hikâyelerle dolu, hep kardeşinin kayboluşundan duyduğu sıkıntıyı dile getiriyordu. Ve kardeşinin bir kamyon dolusu askeri ortadan kaldırdıktan sonra öldüğünü de ekliyordu (...). Diğer savaşçılar için de üzülüyordu ve Kongo'da bu kadar çok kişi savaşıp ölürken genelkurmayın Kigoma'da bulunmasını protesto ediyordu. Bunun yanısıra düşman birliklerinin üçte ikisinin de safdışı bırakıldığını ifade ediyordu. Bu mektuplar dağılma belirtilerinin başında gelmeye başlamıştı. Bir süre sonra bu belirtiler, Kübalı birlikler de dahil olmak üzere, bütün bağımsızlık savaşı ordusunda başgöstermeye başladı.

Che bunun üzerine mücadelede yapılan hataların analizine başladı. Ona göre en büyük hata düşmanın küçük görülmesindeydi.

CHE: ... rakip ordunun becerilerinin kendisini provoke eden isyancı askerlerin becerileri ile eş tutulmasından kaynaklanan bir hata...

Disiplin eksikliği

CHE:... Acı da olsa İnne'nin davranışı eleştirilmeli. Cesur ama aynı zamanda da, sadece üç Kübalı *compañero*'yu değil, ayrıca bir düzine de Ruandalı'yı da ölüme götürdüğü için oldukça zararlıydı yaptıkları.

Savaş Moralinin Bozulması

Bu nokta üzerinde uzun süre durdum. *(korkak, moral bozukluğu belirtisi olan ifadeler kullanan Azima eleştiriliyor)* Bizi bekleyen şeylerin apaçık bilincindeyim: sadece açlık, kurşunlar ve her türlü sefalet değil, bazı durumlarda ise hiçbir ateş etme tecrübesi olmayan, kendi Afrikalı *compañero*'larımız tarafından öldürülme ola-

sılığı da vardı. Mücadele uzun ve zorlu olacaktı. Bunu biliyordum ve bunu onlara söylemiştim de. O an yeni gelenlerin, aramıza yeni katılanların kaygılarını dile getirip bize katılmak istememeleri durumunda geri dönme isteklerini kabul etmeye hazırdım; ama sonradan çark etmeleri söz konusu olamazdı. Oldukça sert bir ses tonu ile ikazda bulunmuştum. Fakat yeni gelenlerin hiçbirinde o an güçsüzlük belirtileri görünmüyordu. Oysa bu gelişmelerin ardından Fort Bendera'ya düzenlenen saldırıya katılmış ve nasılsa kampa geri dönebilmiş üç adam ayrılmak istediklerini dile getirdiler. Şaşırmıştım. Ayrıca aralarından biri de partimize üyeydi. Adları; Abdala, Ansali ve Anga.

Bu tutumları karşısında onları ikaz etmiş ve onlara karşı en sert önlemleri alacağımı belirtmiştim. Onlara karşı hiçbir zorunluluğum yoktu, zaten ikazlarımı yaparken onlar yoktu, ben sadece yeni gelenlerle konuşmuştum. Fakat belli bir zaman vermeden, ilk fırsatta onları bırakacağıma söz verdim. Ayrıca, savaşta yıllarca bana sürekli refakat etmiş ve altı yıl boyunca asistanlığımı yapmış olan *compañero* Sitaini'nin, Küba'ya geri dönmek istediğini söylemesi beni çok şaşırtmış ve üzmüştü.

Chino'nun argümanları

CHE: ..... ucuz bahanelerdi; üç-beş yıllık kaygılardı...

DREKE: Che'nin kendi asistam Chino gitmek istediğini açıkladı. Bu çok zor bir durumdu ve gerçek bir yıkım, bir koptu Sitaini ... Hangi cesaretle Che'ye gitmek istediğini söyleyebiliyordu? Korkmaya başlamıştım.

CHE: Chino o andan sonra artık ortalıkta dolşan bir cesetti sadece.

ALMARİ: [*4 Haziran tarihli, Kahama'ya yazılmış*] "Üsteki sevgili *compañero*'larım. Bildiğiniz gibi beş *compañero*'muzu kaybetmenin acısını yaşıyoruz. Diğer *compañero*'larımız iyiler.

KAHAMA: Hayatımda hiç bu kadar çok korkağı birarada görmemiştim. Fakat, iyi bir şefinin olduğuna inanan bir Kübalı olarak pozisyonumu koruyorum."

NEGRO: Bu *compañero*'lar en ufak bir silah sesi duyunca bucak bucak kaçıyorlar, ve öteki compañeroların ölümünden de onlar sorumlu. Kahama, Kübalı *compañero*'larla birlikte olduğum için korkmuyorum, ama Küba'da olmayı çok isterdim, ateş altına alınan pek çok Kübalı da benimle aym fikirde. Unutma, bunlar aramızda kalacak.

VİDEAUX: Ertesi sabah Che, kulübelerin yeniden dağıtılması için emir verdi bizler de bu isteği yerine getirdik; daha sonra personeli toplayıp ilk defa hepimize hitap etti. Durumun ve misyonumuzun ne kadar sürebileceği hakkında konuştu. Üç yıl ile beş yıl arası burada kalabilirdik, ama bu kesinlikle üç yıldan az olmayacaktı ve eğer bir *compañero* kalacak gücü kendinde bulamıyorsa bunu hemen söylemeliydi, çünkü geriye dönmek için henüz geç kalmış sayılmazdı. Zaferin kazanılması an meselesiydi ve savaş ne kadar çabuk başlarsa zafer o kadar erken kesinleşecekti. Kendini yorgun hissetmeyenlerin tekrar göl kenarına gitmelerini ve orada kalan eşyaları getirmelerini önerdi. Gidebilecek gibi olanların bir adım öne çıkmasını söyledi, hemen hemen herkes bir adım öne çıktı.

CHE: (*Üsteki gruba:*) De Force cephesinde olanlar hiçbir şeydi, asıl savaş şimdi başlıyor, o cephede karşılaştığımız zorluklardan daha fazlasıyla karşılaşacağız. Kongo'yu kendi ülkemiz yerine koyamayız, buradaki şartlar bizimkilerle aynı değil, burada organizasyon ve yönetim yok; bu nedenle yeraltında da Küba'daki savaşta olduğu gibi mevcut bir örgüt yok. Bu savaştan kaçan, sözünde durmadığı gibi devrime de ihanet etmiş olacaktır. Bu, yerlilerin ilk çarpışmasıydı. Burada köyler telefonla ele geçirildiler. Ülkemize ancak, yaralı kolunuzun ya da bacağınızın iyileşmesi için gidebilirsiniz ya da aşağıda kalan *compañero* [Parade] gibi hastalanıp dövüşemeyecek duruma gelirseniz savaşa katılmazsınız. Bu *compañero* gözümüzde çok saygın bir yere sahip. Yolda kemiklerimiz bir yerlere gömülmezse Leopoldville'de birbirimizle el sıkışacağız.

MENA: Bunun üzerine Küba'ya geri dönmek isteyen Ansini ve Ajili'yle bir tartışma yapılıyor. Dreke oturup onlarla konuşuyor.

Che Guevara için en büyük sorun, Ruandalı ve Kongolu gerillaların davranışları ve uğranılan yenilgi yüzünden grupların dağılmasını önlemekti. Geri dönmek isteyenlere ilişkin haberler artıyordu, bunlara iki doktor da dahildi.

CHE: Küba'daki seçmeler yetersizdi; aşikârdı bu; ama Küba devriminin mevcut şartlarında iyi bir seçim yapmak oldukça zordu. Bir adamın silahlı çatışmada nasıl olduğuna dair anlatılanlara ve onun geçmişine güvenerek seçim yapamazsınız; gerçi savaşçı bir geçmiş iyi bir ölçüttür, ama daha sonra hayatın rahat geçen yılları da kişiyi değiştirebilir, bunların yanı sıra bir de devrim sonucunda devrimci olan o büyük çoğunluk (burada yoksa) iş zordu. "Gerektiğinde ölüme kadar." sözünün ne anlamı var?

Kabila'nın gelişi

Che Rivalta'ya bir mektup yazarak Tanzanya yönetimine...

CHE: ... burada olduğumun bildirilmesini ve Küba'nın yerine benim karar verdiğim uygulama için özür dilenmesini istiyorum. Kurye bu konuyu Kabila'yla konuşacaktı, ama o bunu hemen reddetti.

Che bu mektupta Kongolular ile Ruandalılar arasındaki çelişkiyi analiz ediyordu, ama analiz tutarsızdı; çünkü bir yandan Ruandalılardan değerli askerler olarak söz ediliyordu ama aynı zamanda da yenilgiden onları sorumlu tutuyordu. Cephede uygulanan yönetim biçimlerinin birleştirilmesini ve bir Kübalıya da yer verilmesini istedi. Kendisinin de cepheye gitmesi için ısrar ediyordu.

CHE: O günlerde moralim bozuktu ve iyice karamsardım, ama 7 Temmuz'da Kabila'nın geldiğini duyduğumda belli belirsiz bir mutlulukla göle indim, devrimin başı, sonunda operasyon bölgesine gelmişti.

KUMİ: Kabila aralarında birkaç Gineli melezin bulunduğu heyetiyle gelmişti. Kibirliliği beni çok şaşırtmıştı, çok iyi Fransızca konuşuyordu.

CHE:*Kabila,* içten ama kaçamak; geri duran bir tutum sergiledi.

Kabila'yla birlikte kurmay başkanı Masengo ve dışişleri bakanı Nbajira'da gelmişlerdi. Kabila Che'nin, Tanzanya hükümetinin, buradaki varlığından haberdar edilmesini isteyen dilekçesini onaylamadı.

CHE: Ona gene eski sazı çaldım; cepheye gitmek istiyordum. En önemli görevim kadroların eğitimiydi ve bu cephede savaşmakla olurdu ancak, artçılık yaparak değil.

Kabila Che'nin önerisini çok temkinli karşıladı. Bu Arjantin ve Kübalı riske girmemeliydi, dünya devriminin yöneticisiydi gibi gerekçeler öne sürdü. Buna karşılık Kabimba'dan başlayan ve değişik cepheleri görmesini sağlayacak bir gezi yapmalarını önerdi, hemen o akşam yola çıkabilirlerdi. Ama aynı konuşmada o akşamdan vazgeçildi, derken gezi başka bir zamana ertelendi ve unutulup gitti. Aly ve 10 adamına pusu kurma görevi verildi, Teğmen Kiswa'ysa Uvira'ya keşife gönderildi. O günlerde üste bir toplantı yapıldı.

CHE: Oldukça ilginçti. Kabila adamlarının zihniyetini ne kadar iyi bildiğini gösteriyordu. Kahire'deki toplantıda neler yapıldığım ve hangi sonuçlara vardığını akıcı ve alaylı bir şekilde Kisuaheli dilinde anlatıyordu. Köylülere de konuşma hakkı tanıdı ve onları tatmin edecek kısa cevaplar verdi. Bütün bunlar katılımcıların, nakaratını "Kabila va, Kabila eh" diye tekrarladıkları bir şarkı eşliğinde halk oyunu oynamasıyla noktalandı.

Kabila hep hareket halindeydi, boşa geçen zamanı telafi etmek istiyordu sanki. Üstelik savunmayı organize etmek için girişimde bulundu, herkesi cesaretlendiriyordu; öyle ki bu disiplinden yoksun yerin bile dış görünümü değişmişti. Hemen 60 adam topladı ve

bunlara üç Kübalı eğitmen hendek kazma, ateş etme dersi vermeye başladılar.

11 Temmuz

CHE: Kabila'nın gelişinden beş gün sonra, o gece Kigoma'ya doğru gitmesi gerektiğini söylemek için beni çağırttı. Bunun dışında Soumaliot'nun orada olduğunu anlatarak onun organizasyonda yaptığı hataları, demagoji ve istikrarsızlığını sert bir şekilde eleştirdi. Soumaliot'u, Tanzanya hükümetinin, bizzat onun kendi emirleri doğrultusunda tutukladığı, Gbenyelileri ya da düşmanca davranışlarda bulunanları serbest bırakmakla suçluyordu. Soumaliot'un diplomatik ilişkiler kurmak için başkan seçildiğini ve son derece başarısız olduğu, savaş organizasyonu alanından elini ayağını çekmesi gerektiğini söylüyordu. Konuşma sırasında Soumaliot'nun aslında Dar es-Salaam'da bulunduğunu ağzından kaçırdı.

Che endişelenir ve bu endişesini Kabila'ya Tanzanya sınırına mı yoksa Dar'a mı gideceğini sorarak belirtir. Kabila hemen döneceğini, ertesi gün yine orada olacağını söyler.

KUMİ: O giderken ne Che'ye ne de bize haber verildi.

CHE: Kabila'nın gideceği haberi yayılınca Kongolu ve Kübalılar yeniden cesaretlerini kaybetti. Doktor Kumi, Kabila'nın Kongo'da sadece yedi gün kalacağını tahmin etmiş, bunu da önceden bir kâğıda not etmişti. İki gün yanılmıştı doktor; denizdeki en cesur "amiralimiz" Changa sinirden köpürerek "Eğer bu adam yalnız beş gün kalacakdıysa neden o kadar çok viskiyi yanına aldı?" diye sordu (...) Kabila itibarını yitirmişti; bir an evvel dönmezse işler çığırından çıkacaktı. Bu sorunu ona elimden geldiğince nazik bir şekilde anlatmaya çalıştığım son bir konuşma yapmıştık; başka şeyler hakkında da konuştuk ve bana —her zaman yaptığı gibi— dolaylı yoldan, herhangi bir ayrılma olursa tutumumun ne olacağını sordu. Ona Kongo'ya iç politikayla ilgili sorunlarla uğraşmak için gelmediğimi, çünkü bunun zararlı olabileceğini söyledim. Gelişimin asıl nedeni Küba hükümetinin beni oraya

göndermiş olmasıydı ve her şeyden önce ona ve Kongo'ya karşı sadık ve dürüst kalacaktık. (...) Ertesi gün onun varlığıyla hareketlenmeye başlayan üste yine bir durgunluk başgöstermişti. Hendek kazılmasından sorumlu olan askerler şeflerinin yokluğunu bahane ederek o gün çalışmayacaklarını söylediler.

KUMİ: Kabila'nın ziyaretiyle birlikte devriye botları ve uçaklar da görülmeye başlandı.

VİDEAUX: O gün bütün kıyı boyunca uçan ve arada sırada ateş eden uçaklar geçti. Yerimizin belli olmaması için uçaklara ateş etmeme emri almıştık. Emre göre onlar saldırmadığı sürece ateş edilmeyecekti. O gün sabahtan başlayarak alçaktan uçan uçaklar tarafından göz hapsine alınmıştık, yine bu uçuşlardan birinde Terry "Şimdi onu düşüreceğiz." dedi. Ona "Vuralım." dedim. Uçaklardan biri gölün üzerindeyken FAL'yle ateş açtık, aşağıda makinalı tüfeğiyle mevzilenmiş olan Genge'de ateş etmeye başladı. Kısa bir süre sonra onlar da karşılık verdiler. Kongolular da Kübalılar gibi ateşe karşılık verdiler, bunun yanısıra topla da ateş ediliyordu. Alçak uçuş sırasında aşağıdaki top ateşini gören uçaklar yükselerek gözden kayboldular.

Adamlardan birisi "Bir tanesini vurdum.", bir diğeriyse "hayır, onu ben vurdum." diyordu; ama gerçekte kimsenin bir şey vurmuşluğu yoktu. Biraz sonra sinirden deliye dönmüş olan Tatu geliyor ve kimin ateş ettiğini öğrenmek istiyor. "Vur emrini kim verdi?" Aşağıda duran ilk Kübalılar'ın yanına gitti ve sordu, kimse cevap veremedi. Gerçekten de kimse bilmiyordu, çünkü Terry "şimdi onları vuracağız." demiş, ardından o ve ben ateş etmeye başlamıştık, daha sonraysa karşılıklı ateş açılmıştı. Bizim yanımıza geldiğinde de aym soruyu sordu.

Terry cesurdu; "Bendim, Tatu." dedi.

Tatu bizim bunu yapmış olabileceğimize inanmadığını ve bu davranışımızın yanlış olduğunu söyledi.

— Bizi tahrik etmişlerdi, bunun üzerine vuralım diye düşündük ve ateş ettik.

— Ateş açmak için konuğumuzun olduğu günü mü buldunuz? Şimdi bizim güvenlik kurallarına uymadığımızı düşünecekler.

Başarısızlıkla sonuçlanan pusular

DREKE: Adamlarımızın moralini düzeltmek için bir şeyler yapmalıydık. Asıl amacımıza ulaşamamıştık. Dört *compañero*'nun ölümü grubun küçük bir bölümünü çok etkilemişti. Havayı biraz yumuşatmak için şoseye pusu kuracaktık. Biz Kübalılar azınlıktaydık ve diğerlerine örnek olmalıydık, ayrıca yapacağımız bu küçük saldırıyla Belçika ordusundan bir adım önde olacaktık. En azından savaş donanımım deneyecektik. Mundandi adamları toplamaya başlamıştı. Bütün tersliklere rağmen onları hiç değilse havan ateşi altına almamız şarttı.

MENA: 7-10 Temmuz arasında Dreke küçük pusular kurmaya ve küçük çarpışmalar başlatmaya çalışıyordu.

Aym yedisinde Wasiri, Afendi, Kukula ve yedi Ruandalıyla birlikte Forces ve Katenga arasında pusuya yattı; bir diğeriyse Forces'den Albertville'e doğru uzanan şosede bulunuyordu, bunu kuranlarsa şef Tamusine, Maganga ve yedi Ruandalıydı; hepsi bazuka ve hafif makinelilerle donanmıştı.

8 Temmuz'da Almari ve Baaza için bir grup hazırlandı. Cepheden ayakla iki saat uzaklıkta olan Force santraline top ve havanlarla ateş açarak onlara biraz meydan okuyacak, daha sonraysa pusuları harekete geçirmek için geri çekilecektik.

Bir top atışı ve iki havan atışı yapıldı, nöbetçiler de havan ve makinalı tüfeklerle karşılık verdiler. Gece boyunca ormanı taradılar.

Ertesi gün Wasiri ve diğerleri geri döndüler. Pusuya yatmamışlardı, çünkü Ruandalılar onlara gündüzleyin ilerleyemeyeceklerini aksi halde nöbetçilere yakalanacaklarını söylemişlerdi. Wasiri tek

başına çıktığı keşifte ilerleyebileceklerini tespit etmiş ve döndüğünde bunun mümkün olabileceğini söylemişti. Ruandalılar'sa onu dinlemeyerek hava kararmadan önce hareket etmek istememişlerdi, sonunda hepsi kaçtı.

M'bili ve Moja, Mundandi'yle buluşarak Ruandalılar'ın durumunu tartıştılar. Mundandi, adamlarının sorunlarının politik olduğunu ve Kabila gelmeden savaşmayacaklarını söyledi.

10 Temmuz'da başlarında M'bili olmak üzere yirmibeş adamın Albertville-Lulimba şosesine pusu kurmaları öneriliyor; gelgelelim Ruandalılar gitmemekte direterek orada kalıyorlar.

Düzenli geri çekiliş

DREKE: Che birliğe karşı çok dikkatli davranıyordu. Diyordu ki: "Onların savaşmasını sağlamalıyız; siper çatışmaları için hendek açmasını öğrenmelerini sağlamalıyız. Kaçmamında bir usulü vardır. Duruyorsun, iki el ateş edip yürüyorsun yine duruyorsun. Önemli olan geri çekilmemek değil bunu doğru yapmak." Şaka olsun diye nasıl kaçılacağını gösterdi. Che: "Tek istemediğim şey silahı atıp kaçmanız." Şakasına: "Kumandanım ben de geri çekildim. Ama düzenli bir şekilde," dedik.

Che'nin korumaları

VİDEAUX: Çok mütevazı bir insandı. 115-120 kişilik, Kübalılar'dan oluşan bir birlikten üç kişiyi korumaya onun hizmetine vermenin onun sahip olmak istemediği bir ayrıcalık olduğunu söylüyordu. Bunun yapılmaması gerektiğini düşünüyordu, bu yüzden onunla tartışmak zorunda kalmıştık. Pombo onun güvenliğinin kişi olarak sağlanması için bizzat emir almıştı; bunu Fidel, Pombo ve Tuna'ya Havana'dayken sıkı sıkı tembih etmişti; Tatu'nun başına gelebilecek her şeyden onlar sorumluydu. Günler geçiyor ve üç kişiyle nöbet tutmak oldukça zorlaşıyor. Hatırlıyorum da, Tuna ve ben

soğuktan korunmak için Che'nin kulübesinin önüne bir hendek kazmıştık, bu aynı zamanda da siper görevini görüyordu. Dibine yaprak döşediğimiz, böylece biraz olsa ısındığımız hendekte nöbet değiştiriyorduk. Danhuse'yi de aramıza aldık, ama bunu Che'ye söylemeye cesaret edemiyorduk. Pombo, Tuna ve ben, bunu ona kimin söyleyeceğini belirlemek için toplanmıştık. Hepimiz "sen söyle.", "Hayır, sen söyle." diyerek topu birbirimize atıyorduk, sonunda üçümüz birlikte giderek onunla konuşmak istediğimizi söyledik.

— Evet, benimle ne hakkında konuşacaktınız?

Ona her şeyi, emniyet sorununu anlattık...

— Şef benim, hem bu benim değil sizin düşünceniz. Sürekli dolaplar çeviriyorsunuz... ve birkaç şey daha söyledi. Sonunda konuşmayı bıraktı ve Danhuse'yi yanımıza aldık, daha sonra "24 numara." dediğimiz aşçı da bize katıldı. Akşam sekizden gün ağarana kadar nöbet tutuyorduk. İçinde küçük bir bank ve bundan biraz daha büyük bir yatak bulunan, dal ve otlardan yapılmış kulübesinin önünde bekliyorduk. 30-40 kadar kitap da kulübede bulunanlar arasındaydı; bunlar iki sırt çantasını dolduruyordu.

Michel'in idamı

DREKE: Michel'in tutuklandığı haberini almıştım, ihanetten, aramıza bazı kişilerin sızmış olmasından Michel'in bir casus olmasından çok rahatsız olmuştum. Yönünü yordamını şaşırmış bu adam... derken ne olduğunu ve neyle suçlandığını öğrendim.

MENA: *(13 Temmuz, Salı)* Sonradan öğrendiğimize göre Michel, bir sivil ve bir de Ruandalı tutuklanmıştı. Michel kolları ve bacakları bağ-lanarak bir kulübeye hapsedilmişti, 20 adam onu gözlüyordu. Suçu Forces'deki çatışmaya gitmeden önce adamlara bir şeyler içirerek ölümlerine neden olmaktı. *comandante* Mundandi onun vurularak öldürülmesini istiyordu, önceki gün kurmaylarıyla bu konuyu tartışmıştı.

CHE: Michel gerçekten de çok vahşi bir şekilde öldürülmüştü.

MENA: İshirine saat dokuzu on geçe üçünün de vurulduğunu bildirdi.

DREKE: Savaş alanına gitmeden önce askerlere içecek vermişti, ama asıl içmeleri gereken *dawa*yı içmemişlerdi, bu yüzden kurşuna dizilmişti. Ne olduğunu anlayamamıştım, hala da anlamış değilim.

Adamlarımıza olanları anlatmıştık, ama onlar da bir şey anlamamışlardı. Ayin yapmaması kötüydü, ama bu yüzden kurşuna dizilmek.. Bir daha ondan haber almadık, kurşuna dizildiğini bile duymadık.

Mundandi, Che'yi bularak Michel'in bir toplantı sırasında, vetosuna rağmen alınan bir karardan sonra kurşuna dizildiğini söylüyor. Forces'e saldırmadan önce köylülerle konuşarak dışarıya bilgi sızdırdığı iddia edilmişti. Che'ye göre böyle bir davranışa izin verilmemeliydi, devrimci demokrasinin ordu yönetiminde de işler kılınması gerekirdi; ve Michel'ın Genelkurmay'a danışılmadan öldürüldüğünü söyleyen Che'ye göre Mundandi'nin açıklamasına rağmen asıl sorun bir kadın problemiydi. Sonra Masengo ona Mundandi'den farklı bir açıklama duyduğunu anlattı. Kısa bir süre sonra Ruandalı şef hastalanarak bir aylık izin aldı.

DREKE: İşkenceyi ve fiziksel cezalandırma çeşitlerini durdurmak için çok çalıştık. Dilimizi biraz daha ilerlettiğimizde onlarla bu konu üzerine konuştuk; en azından bu işlemleri kamplarda yapmaktan vazgeçmelerini sağladık.

Olanlar Ruandalılar arasındaki gerginliği tırmandırıyor. Cepheye ancak Kongolular da giderlerse gideceklerini açıklıyorlar. Kongolu bir komiser olan Alfred gitmek istiyordu, ama onu engellediler; Mundandi'nin idam edilmesini istiyordu aksi takdirde davadan vazgeçecekti.

MENA: Ruandalılar topluca firar ediyorlardı, bazıları giderken üniformaları da beraberlerinde götürüyorlardı.

Birkez daha dawa

DREKE: *Dawa* kurşuna karşı yapılan, koruyucu bir büyüdür. Ruandalıların yaptığı büyüyle Kongolular'ın yaptığı büyü aynı değildir. Su ve bazı otların karıştırılmasıyla bir çanak *dawa* yapılır. söz konusu kişi kayışlarla dövülür, sonra süngünün düz ağızıyla yada bir bıçakla vücuda bir çentik çizilir; ardından üzerlerine kül serpilir.Kübalılar'ın kendi güçlü *dawa*ları olduğu için *dawa*ya ihtiyaçları yok diyorlardı. Onlara buna inanmadığımızı anlattık, onlarsa: "Yalan söylüyorsun, senin *dawan* gizli," diyorlardı.

Muganga kırbaçlarken "Kurşunlara karşı, uçağa karşı, havan mermilerine karşı," diyordu. Sonunda birbirlerine sarılıyorlardı, gögüs göğüse, silahlarının üzerineyse su ve herhangi bir pislik serpiştiriyorlardı. Büyücü bazen "Kufa cabeza." diyordu, bir gün de muskasını ters takan bir asker savaşa gitmemişti. Ruandalılar *dawa*dan fazla bahsetmiyorlardı, onların akşamları ölüp ölmeyeceklerini kendilerine söyleyen bir tanrıları vardı. Onlar ne süngü ile kan akıtıyorlardı ne de üzerlerine kül serpiyorlardı. Güçlerini kaybedeceklerine inandıkları için el sıkışmıyorlardı.

Ruandalılar uçaklara karşı *dawa*larının olmadığını söylüyorlardı ve uçaklardan kaçıyorlardı, buysa bizim için büyük bir sorundu. Onlara sipere yatmalarını söylüyorduk, fakat onlar kaçıyorlardı. Askerlere karşı savaşıyorlardı, ama söz konusu olan silah uçak olunca hepsi kaçıyordu.

— Siz de büyü yaptırsamza.

— Hayır, hayır. Biz bunlara inanmıyoruz.

— O zaman sizinkinden biraz da bize verin. Sizin büyünüz iyi.

İLANGA: *Dawa* Kisuaheli dilinde ilaç anlamına geliyor. Yaşlılar kökleri tanıyorlardı ve *dawa* suyunu hazırlıyorlardı. Bizim gözümüzde onlar büyücü değil doktordu. *dawa*nın etkisi psikolojiktir, herkese etki eder ama tek bir şartla: cephede arkana bakmayacaksın. Bu kural arkanda bıraktığın ölüleri görmemen için ko-

nulmuştur. Savaşçıların üzerine *mulele mai* denilen bir otla su serpilir; bu sana gelebilecek her tür zararın suya dönüşmesi anlamına gelir. "Mai" Kisuaheli dilinde su demekti. Savaşçıların bütün vücuduna önden ve arkadan bu su serpilir. Bıçakla yapılan denemeyse bu kişide *dawa*nın etkisini gösterip göstermediğine bakılıyordu.Bıçak ya da süngü göğüse yerleştiriliyor ve bir çekiç ya da odun parçasıyla üzerine vuruluyordu. Büyülendikten sonra arkalarına bakmamaları gerekliydi. Arkaya bakanlar korkudan taş kesilirler ve kurşuna hedef olurlar, "ilacın" yani *dawa*'nın etkisi böylece yok olur. *Dawa*'nın etkisindeyken kadına dokunmak yasaktır. Afrika inançları Müslümanlıkla benzeşiyordu, İslamiyet bu inançları etkilemiştir kadın aybaşı olduğu için değersizdir. Kadın uğursuzluk getirir, bu yüzden "ilaç"lanmış bir adam kadınlarla birlikte olamaz, bir kadınla yattığında kendini küçük düşürür ve sihir gücünü kaybeder. Diğer bir gereklilikse hırsızlık yapmamaktı, saflık esastı, hırsız korunmasını kaybediyordu. Bu katolik inancına da uyuyordu. Savaş sırasında bir başkasının malına el sürmek, yağmalamak yasaktı, bunu yaptığın takdirde korumanı yitiriyordun ve mermiler için hedef tahtası oluyordun. Buna hepimiz inamyorduk. *Mulele mai* derken kullanılan *mulele* bizim için de dirençlilikle aynı anlama geliyordu.

Halkımız batıl inançları olan, cahil bir halk. Batıl inançları silah gibi kullamyorduk. Ancak saf bir insan *muganga* olabilir ve yalnız çocuklar saftır. Sen fesat bir insansan kimseyi kutsayamazsın. Çocuklar ve delikanlılar saflığın sembolüdür. Taktik, düşmanın üzerine bir protesto yürüyüşündeymişsin gibi ilerlemekti. Biz gösteri yürüyüşçüleri askerlerden fazlaydık ve ordu bile bizden korkuyordu. Sopalarla, taşlarla ve mızraklarla ilerleyerek, hiçbir merminin bize zarar veremeyeceğinden emin, dans edip şarkı söylüyorduk. Düşman korkuyordu. Ordu *dawa*nın bizleri ölümsüzleştirdiğine inanmaya başlamıştı, bunun üzerine düşman büyüye inanmayan beyaz, paralı askerler getirtti.

M'bili'nin kurduğu pusu

Che Masengo'dan Kübalılar'ın Kongolular'a katılmaları için izin istiyor; böylece sırf kendileri de yabancı olan Ruandalılarla değil Kongolular la da ilişki kurmuş olacaktı. Kongolu komutan Kübalıların kendilerine arada sırada yardımcı olmalarına razı oldu. Aynı zamanda Che pusu harekâtının farklı biçimlerde ve Ruandalılar'la uygulanması için Dreke'ye direktifler veriyordu. Gruplara cephedeki güvenliği sağlamayı amaçlayan ilk eylem Forces'i Albertville'e bağlayan yolda uzun zamandır Azi tarafından gözlemlenen bir yerde bir kamyona karşı yapıldı.

CHE: Azi'den aldığımız istihbaratlara göre kamyonlara eşlik eden eskortlar yoktu.

M'bili'ye eşlik edecek olan Kaptan Zakarias, bundan böyle Front de Force'da şefti.

DREKE: Bu pusu onlar bizi karşı saldırıya zorlamadan önce saldırma stratejisinin bir parçasıydı. M'bili Force'da olandan sonra bu düşünceyle yanıp tutuşuyordu.

MENA: M'bili'nin yönetiminde kurulacak olan pusuya katılacak adamlar 16 Haziran'da seçildi: 25 Kübalı ve gruba sonradan yerleştirilmiş olan Ruandalı Pierre; ayrıca 26 Ruandalı daha. Bugün Fara, kendi rekorunu kırarak hasta olduğunu iddia eden 57 Ruandalı'yı muayene etti, bunların sonucunda sadece beşinin gerçekten hasta olduğunu tespit etti. 51 kişilik grup ayın on yedisinde yola çıkacak.

Pusu bir ucunda Azi diğer ucunda Mafu ve ortada M'bili'yle 20 adamı bulunacak şekilde düzenlenmişti. (...) 22 Temmuzda, sabah saat altıda bir kamyona saldırdılar. M'bili ve Azima birlikte ateş açtılar.

DREKE: M'bili çok cesur ve sakin dövüşüyordu. Havan mermileri ve toplar çevresinde uçuşurken o sanki Havana'daki rampada yürüyormuş gibi davranıyordu.

CHE: Elli adam içinde beş asker bulunan bir kamyona saldırdılar. Sultan'ın yaptığı bazuka atışıyla ateş etmeye başladılar, birkaç dakika hiç durmadan kamyona ateş ettiler, sonunda tümü siyah olan paralı askerler delik deşik olmuşlardı. Kamyon sigara, yiyecek ve içkiyle yüklü olduğu için askerlerden yalnız birinde tüfek vardı. Daha büyük saldırılara hazırlanmayı amaçlarken bundan daha iyi bir ganimet olamazdı, ama bazı olaylar sevincimizi yarım bırakıyordu. Ateş açıldığı sırada geri geri yürüyerek ateş eden Ruandalılar adamlarımızın hayatını tehlikeye attılar, hatta *compañero* Arobaini'yi elinden vurarak bir parmağını kaybetmesine neden oldular.

Zakarias onu yanlışlıkla vuran kişinin iki parmağının kesilmesini önerdi ama M'bili onu caydırmayı başardı. Bir Ruandalı'nın kaçmasını engellemek isteyen bir Kübalı bu çabasının karşılığını eli ısırılarak ödedi.

CHE: Bu trajikomik pusu hikâyesinde başımıza gelenler bundan ibaret değil.

Kamyonda bira ve viski bulunuyordu. M'bili, yiyeceklerin götürülmesini içeceklerin ise imha edilmesini istiyordu ama bu imkânsızdı; içki içmeleri yasak olan Ruandalılar —Kübalıların gözleri önünde— birkaç saat içinde körkütük sarhoş olmuşlardı. Zakarias dönüşte bir köylüyü öldürdü.

DREKE: Pusu düşmanın hareketlerini kısıtladı. Beş ölünün haberi radyoda yayınlandı.

CHE: Her şey bu silahlı grubun gelişmesine bağlıysa, Kongo devrimini başarıya ulaştırmak için tahmin ettiğimiz beş yıl fazlasıyla iyimser bir düşünce sayılırdı.

Calixte'nin Makungo'daki cephesi

MENA: 18 Temmuz. Moja (Dreke) saat 12'de Makungo'ya doğru yola çıkıyor; orada bulunan Kübalıları gruplandıracak, yanında Paulu, Marengo ve Banhir bulunuyor. İki saat kırk beş dakika sonra

hedefe varıyorlar. Bundan bir gün sonra *comandante* Calixte kendini Moja'ya takdim ediyor. Silahlanma ve cephenin durumuyla ilgili tespitler yapılıyor. Moja ona pusuyla ilgili sorular sorarken pusu kurmadıklarını öğreniyor. Fara bu cephede hastalıkları önemsiz bir kaç hastayı ziyaret ediyor, Nane'yse köprüleri gözden geçiriyor.

Ayın yirmi birinde Makungo'nun artık oturulmayan bir mahallesi havadan bombalanıyor, yirmi ikisindeyse on dört Kübalı ve 45 Kongolu bir pusu hazırlıyorlar.

Rumba yapan çocuklar

GENGE: Tatu bana Kibamba'nın Kasima'dan Sele'ye kadar olan savunma planını verdi. Ona ayaklı destekleri olmayan 12,7 mm'lik silahlar almamızı önerdim. Kütük toplamaya başladık ve vurulmamış olan toplar için tekerlek bulduk. 14 kütüğün üzerine Çin malı bir uçaksavar yerleştirdik. Tekerlekleri topları hareket ettirebilmek, kütükleriyse topları yükseltmek için kullanıyorduk, bunun yanı sıra dörtlü bir top yapmıştık. Düşmanın cephanesini ele geçirene kadar kendimizinkini dikkatli kullanmalıydık.

Orada pek çok öksüz çocuk vardı ve ben onların öyle çıplak, ve elbisesiz neden orada bulunduklarını öğrenmek istiyordum. Tatu'yla konuştum: "Onlara elbise yardımı yapılabilir, herhangi bir şekilde... haki donlar ve gömlekler verilebilir". dedim Tatu bu düşünceme katıldı. En küçükleri yedi yaşındaydı ve benim manevi oğlum oldu, adını Fidelito koyduk.

Düşman uçakları gelip bombardımana başladığında onları neşelendirmek için teneke kutulardan iki davul yapıp rumba çalmaya başladım.

— Politikacı bey, bir nutuk atın da dinleyelim.

Ufaklıklardan birisi patlamaların ortasında kalkıp dans etmeye başladı. "Annem de böyle dans ederdi." diyordu.

Ufaklıklar bize haberleşmede yardımcı oluyorlardı, son derece

güvenilir kimselerdi. Kadınları göl kenarını beklemekle görevlendirdik. Seyyar hastanede ve su aramada bize yardımcı oluyor, aym zamanda Kumi ve Morogoro'yla birlikte hastalara bakıyorlardı. Hatta *mugangaları* doktorlarımıza yardımcı oluyordu: önleyici ilaçlar, dört çeşit ot, lahana lapası, şu ottan dört tutam ve kirli su. Küçük hastanede her şey yolundaydı, pek çok hastayı kurtarmıştık yalnız 18 yaşındaki bir *compañero*'yu kaybetmiştik, kıza Chumi (Candebat), Olivé ve Haitili bakmıştı.

Üs

Bu sırada Küba birliği dört cepheye ayrılmıştı: Che Guevara ve grubun önemli bir bölümü Luluaburg'la Kibamba arasında gidip gelmektedir, Aly Kabimba'da, Nane Kongolular'la birlikte Makungo'da ve Dreke'yse Fort de Force cephesindedir.

ILANGA: Üste bir gün. Herkes sabah altıda ya da yedide uyanıyor. Eziyet. Sığınak, tünel ve siperler kazılıyor. Kigoma ve Dar es-Salaam ile telgraf bağlantısı kuruluyor. Kahvaltı: Sütlü kahve.

GENGE: Luluaburg'daki üsse geldiğimizde birliği Tatu'nun talimatları doğrultusunda şekillendirdik, bizler eğitimci olsak bile gerektiğinde cepheye gitmeliydik. Tatu'nun emri: "Arada bir değişim gereklidir!"

DREKE: Genge ve İshirine Kisuaheli'yi iyi konuşuyorlardı, etrafta dolaşıp birbirlerine kötü kelimeler öğretiyorlardı.

VİDEAUX: Üssün yerini öğrendikten sonra her yeri yakmak amacıyla benzin bidonları attılar ama bidonlar çalıların arasına düştükleri için patlamadılar. Ormanın nemi bir duvar gibiydi, orada ne benzin ne de kibrit yanardı. Benzini sakladık ve gerektiğinde küçük jenaratörde kullandık, orada bulunduğumuz sürece benzine ihtiyacımız olmadı.

GENGE: Uçak sis ve ağaçlardan bizi görmeden saldırıya geçti, kör gözle napalm balonları atıyorlardı. Bir tanesi tam yanıma düştü,

ama patlamadı. Şuna bir bak! Tatu yanıma geliyor ve diyor ki:

— Korktun mu?

— Hayır, ama altıma edeceğim.

Che gülmekten kırılıyor. Bizimle birlikte, sınıf olarak kullandığımız bir barakada oturuyordu. Birdenbire Azi'nin eşya çantası alev aldı, neredeyse bütün baraka yanacaktı.

VİDEAUX: Bu süre içinde yerlilerin de gideceği bir okul organize etti. Che, dil ve kültür dersleri veriyordu; daha sonra yerine en çok kültürel bilgiye sahip olan Süleyman ve doktorlardan birisi geldi. Kendisi arada sırada ders veriyordu; bunu yaparken bir ağaç kütüğüne yasladığı küçük bir kara tahta kullanıyordu.

İLANGA: Bir mektupta Kisuaheli dilbilgisinde bir hata yaptıysam saatlerce benimle bu konu üzerinde tartışırdı; ama kendisi Kisuaheli dilini konuşamazdı, doğru dürüst konuşmayı asla öğrenemedi. Birkaç kelime. Bana "öğretmen bey, burada şunu şunu söylüyorsunuz ama yüklem neden buraya geliyor?" diye soruyordu. O zaman günlük konuşma dilini neden olarak gösteriyordum. Konuştuğun gibi yazarsın. *Kukula*: yemek; *ninakula*: yiyorum; *nitakula*: yedim; *nilikula*: yiyeceğim. Çok kolay. Anlaşabilmek için en önemli etken kolaylık.

VİDEAUX: Görev dağılımı başlıyor. Bununla Che'nin kendisi ilgilenmiyor; defterine not tutuyor, aldığı bilgileri, savaş deneyimlerini vs. yazıyor.

İLANGA: Kaldığı yeri değiştirirken sırt çantasıyla ve tüfeğiyle yola çıkardı. Tüfek hafif bir Amerikan silahıydı, şarjörü, altimetresi, pusulası ve dürbünü vardı. Dağa tırmanmak onu yoruyordu.

VİDEAUX: Bir antrenman dönemi başladı: İlk gün bir, ikinci gün iki ertesi günse üç km yol koşulacaktı. Bu koşular sırasında arslan dışında pek çok hayvana rastladık, çünkü arslanlar insan kokusu alınca saklanıyorlardı. Sürekli olarak fil ve maymunlarla karşılaşıyorduk, çünkü onlar kaçmıyorlardı. Ormanlarda her tür ağaç var-

dı, ayrıca çok sıktı ve bir palmiye türü vardı ki, ondan yağ çıkartılıyordu. Ormanlarm bu hali çok işimize yarıyordu, çünkü uçaklar pek çok kez üzerimizden geçmelerine rağmen bizi bulamamışlardı.

İLANGA: Tatu "Genelkurmay başkamna Kisuaheli dilinde bir not yazacağız." dedi. En öndeki mevzie bir doktor göndermek istediğini söyledi. Kübalılara Kongo yönetiminin ön saflarda bir doktor istediğini söylemişti, ama fikir onundu. Cepheye gitmek istiyordu.

Bir haber ulaştırıp döndüğüm günlerin birinde manyoka, pirinç ve olgun muz pişirmişlerdi. Gelip oturuyorum. Raporu yemek sırasında almayı alışkanlık haline getirmişti. Tabak, kaşık, dört lokma. "24, Freddy'nin muzları nerede?" "Yalnız iki tane kaldı, ama onlar da benim." dedi aşçı. Bunun üzerine ceza olarak üç gün aç bırakıldı, çünkü yemeği yapan öncelikle diğerlerine dağıtmalıydı. Kendime "Bu beyaz zehir gibi adam." dedim.

Bana hamağını verdi. İmtiyazlarının olmadığını ve paylaşmayı seven ve herkesten önce veren birisi olduğunu gözlemliyorum; ona güvenmeye başladım. Herkesin lider zannettiği Moja aslında lider değildi; Tatu'nun asıl kimliğini bir *Bohemia* okuduğumda öğrenmiştim.

— Bu sensin Yoldaş Tatu.

— Hayır, hayır oradaki benim kardeşim.

VİDEAUX: Rutubet Tatu'nun astımını fazlasıyla etkiliyordu. Onunla birkaç kez dolaşmaya çıktım, astımın onu zorladığı belliydi. Onunla yolculuğa çıktığımızda yanımızda köpek sarmısağı bulundurmaya çalışıyorduk. Bu, çevrede fazlaca yetişen acı bir sarmısak çeşidiydi. Astım kendisini zorlamaya başladığında iki, üç diş sarmısağı çayla birlikte yutuyordu. Çay matarasını sürekli yanında taşırdı. Kumi'nin bulunduğu dağda iki kez çok ağır astım krizi geçirdi, ama bunlar onun zaman kaybetmesine neden olmadı. Astım spreyini sıkıp, çayıyla birlikte sarmısaklarını yuttuktan sonra şöyle bir göğe bakıp yoluna devam etti.

GENGE: *compañero* Changa'yı çok seviyordum, haftada bir kere Kigoma'dan üssümüze uğradığında getirdiklerini ben teslim alıyordum ve onu teknelerin saldırılarına karşı koruyordum.

Bir gelişinde 3,9'luk Fransız bazukalardan getirmişti, en iyilerinden ama şarapnelleri neredeydi? Jean Poli'yle birlikte silahları denemek için sahildeki binaya gittik, hiçbir sonuç alamadık. Roket atarlar gelmişti, ama şarapnel yoktu. Kahire üzerinden gelen pek çok malzemede eksikler vardı. Beş düşman çevremizi sarmıştı, bunlar: Bize bu malzemeyi gönderenler, panter ve aslan gibi yırtıcı hayvanlar, hareketin kendi içindeki zıtlıklar , iklim şartları ve günde üç defa saldıran uçaklardı. Vurabildiğimiz birkaç uçak dumanlar saçarak gözden kaybolmuştu.

VİDEAUX: Böylece ilk ve ikinci ayımız üsten dışarı çıkmadan geçti.

Disiplin ve sigara

VİDEAUX: Pek çok *compañero* Kongolular'ın korkak olduğunu düşünüyorlardı, ama ben aynı düşüncede değildim. Korkak ve cesur milletler yoktur, bu bir yönetim ve bilinç sorunudur. Düşük kültür seviyesi, disiplinsizliği ve firarı beraberinde getiriyordu. Her şey tozpembe değildi, durumun kendine özgü sorunları vardı, din burada her türlü organizasyondan daha baskındı.

Makinalı tüfekli Ionne pek çokları gibi başarılı görülecek bir savaşçıydı. Aramızda iyice yalıtılmış ve disiplinli bir grubumuz vardı; iki subay tarafından yönetiliyordu ve dokuz güvenilir *compañero*'dan oluşuyordu. Che bizlere bir gerilla için disiplinin, savaşma isteğinin, savaşa katılmaktan daha önemli olduğunu öğretmişti.

GENGE: Disiplinsizlik gösterdiğinde çarpışmaya üç gün silahsız katılıyordun. Sürekli tıkınanlara günde iki kez yemek verilmiyordu. İkizler bir şişe süt yürüttükleri için cezalandırıldılar, Padilla'nın

cezasıysa bir çatışmaya silahsız katılmaktı. Aşırı bir disiplin.
VİDEAUX: Che'nin Fidel'in gönderdiği kırk santimetrelik sigaralardan bir tanesini çıkartıp şöyle sorduğunu hatırlıyorum:
— Çok iyi değil mi? Buraya gelsene, sigara içiyor musun?
— Eh işte.
— İçiyor musun, içmiyor musun?
— İçiyorum.
Ve çantasından çıkarttığı pipoyu bana verdi, sonra o dev sigaralardan birini yaktı ve dedi ki:
— Al, bu seni kırk gün idare eder. Pipo'ya her gün bir santimetre doldur, böylece sana kırk gün gider. Bitince buraya gelirsin, kaldıysa sana bir tane daha veririm.
Bir zaman sonra pipoyu kaybettim, bir yerde düşürdüm. Fazla sigara içmiyordum. Biraz içip sonra söndürüyordum ve tekrar yakıyordum. Bunun üzerine Che'ye;
— Pipoyu kaybettiğimi biliyor musun? dedim.
— Pipoyu mu kaybettin? Neyse sana bir tane daha vereceğim, umarım bunu kaybetmezsin.
Pipomu bir daha asla yanımdan ayırmadım.
GENGE: Tatu bana yiyecek almam için yüz, iki yüz Frank verdi. Parayla yola çıkmıştım "Sizden kurtuluş hareketi için mümkünse bir keçi, bir inek, manyoka almak istiyoruz. Parasını ödeyeceğiz." Kisuaheli'de karşılama uzun sürdü, "Uyuyabildiniz mi? Nasılsınız? Aileniz nasıl?" sorularıyla beş dakikamız boşa gitmişti. Her on onbeş günde bir oraya iniyorduk. Pazarlık etmen gerekmiyordu, hatta bazı şeyleri hediye ediyorlar, bağış yapıyorlardı. İyi niyetlerini suistimal etmedik.

Santo Domingo

Haziran '65, Dominik Cumhuriyeti'nde halk ayaklanması, denizcilerin istilası, silahlı halk direnişi.
Kuzey Amerika radyosunda iki kişilik personeli olan küçük bir

Küba denizaltısının adaya geldiği iddia edildi, söylentilere göre adamlardan biri Che'ydi. Bunun dışında bir kaç Kübalının proamerikan triumvira'sına üye olan Imbert Barreras'ın bürosuna gizli bir rapor bıraktıkları söylentisi yayıldı. Buna göre Che Guevara Caamanos'un emri altında, gerçekten Dominik devrimi için savaşırken, Ciudad Nueva sokaklarında ölmüştü.

Aly

Kongo'da Aly diye bilinen Santiago Terry, Sierra Maestra'dan eski bir askerdi. Raul Castro'nun birliğinde savaşmıştı.

KUMİ: Terry'yle ilk karşılaşmam bir tartışmayla başlamıştı. Terry'i Kabimba'da Katenga sınırının yakınına yerleştirmişlerdi. Orada ani bir saldırıya uğrayınca ne var ne yok bırakmıştı; şimdi birini yollayıp bir şeyler talep ediyordu. Diğerlerinin hakkı olan bir şeyi ona verme yetkim yoktu. "Üzgünüm ama sana birşey veremem." "Buradan eli boş dönmeyeceğim." Bunun üzerine Aly'nin kendisi geldi. Ona: "Sana sigaralarımı verebilirim, çünkü ben içmiyorum." dedim. Bana Che'den aldığı bir kâğıdı gösterdi ve Tatu'nun ona yetki verdiğini söyledi. Kâğıtta gerekli yardımın yapılması isteniyordu. Ona ne varsa verdim, pirinç, fasulya, şeker ve teneke kutular. Bu buluşmadan bir arkadaşlık doğdu. Malzemeyi ona verdiğim ve gitmeye hazırlandığı sırada "Ya bana teklif ettiğin sigaralar?" diye sordu. Bunun üzerine birbirimize sarıldık ve ölümüne kadar dostluğumuz devam etti. Bu karşılaşmadan sonra bana sık sık bir şeyler gönderdi: 9 mm'lik mermilerle dolu bir çuval da bunların arasındaydı.

DREKE: Terry (Aly) cesur, gözü pek ,iyi kalpli ve sağı solu belli olmayan bir insandı, tartışmayı severdi. Onunla günlerce beyzbol hakkında tartışabilirdiniz, onu haklı bulduğunuzdaysa başka bir fikri savunmaya başlardı.

Kahama'nın anlattığı bir fıkra yüzünden Aly'yle aralarında büyük bir tartışma çıktı. Aly kabalaşabilirdi de; kızışan tartışmadan Ta-

tu'da haberdar oldu, bir toplantı yapıp disiplin üzerine konuştu, sert tedbirler almakla tehdit etti onları; birlikten atılabilirlerdi. El sıkışıp barıştılar, birbirlerine sarıldılar ve arkadaş oldular. Arkadaşlıkları Küba'da da devam etti.

Che haziran başında Aly'nin Kabimba'daki cepheyle ilgili Raporunu alır. Çalılıkları kundaklayan üç polisi tutsak edip birini öldürmüşlerdi. Durum diğer cephelerde de olduğu gibi kötüydü. Jandarmalara yenildiklerinde grubundaki yirmi Kongolu'dan on altısı kaçmıştı.

Bujumbura'da keşif

VİDEAUX: Kısa bir süre sonra Burundi Krallığı'nın başkenti Bujumbura civarında, güneyde Kongo'yla sınırlanan, Viktorya gölüne yakın küçük bir ada. Silahlı ve silahsız adamlardan oluşan bir gerilla grubunu yöneten Albay Vidaliga adlı birisi burada bir cephe açmaya çalışıyordu. Anlattıklarına göre, Uvira yakınlarındaki bir kışlaya saldırmışlardı. Kongo bölgesinde, Belçikalılara ait küçük bir noktaydı ve Bujumbura'ya yakındı. Doğruluğu tartışılır şeyler anlatıyordu. Birkaç silah ele geçirmişti ve Küba yönetiminden yardım istemişti. Adamlarının eğitimi için kendisine Kübalı göndermemizi istiyordu. Che onun kendisine doğru söylediğinden emin değildi, bu yüzden beni orada bilgi toplamakla görevlendirdi. Böyle bir birliğin varlığını, ne kadar silahları olduğunu, Belçika kışlasının durumunu ve onlara saldırmanın mümkün olup olmadığını saptamam için yeteri kadar zamanım vardı.

Che'nin bana en az dört adam vereceğini umuyordum, ama bu konularda -durumlarda- hep tutumlu davranırdı. "Tatu, yanıma birilerini verecek misin?" diye sorduğumda "Evet, Kingulo adlı bir Kübalı da seninle gidecek." dedi. Videliga'yla birlikte yola çıktık, aşağı yukarı 7 gün yolculuk yaptık. Akşamları kayıkla Tanganika Gölü kıyılarında yol alıyorduk, gün doğarken kayığı karaya çekip saklıyorduk ve uyuyorduk. Diğerleri dinlenirken bir gözcü bekliyordu.

Parolayla ilgili bazı sorunlar yaşadık. Kisuaheli dilinde bir devrim türküsünden seçilmiş bir bölümdü parola; ona gene Kishualice türkünün farklı bir bölümüyle cevap verilecekti. Çıkan anlaşmazlık sonunda Gerillalar üzerimize ateş açtı ve kısa sürede anlaşmazlık bir çatışmaya dönüştü; bunun üzerine bağırarak gelenin Albay Vidagila olduğunu söyledik, şansımıza kötü bir şey olmadı. Aynı gün orada karaya çıktık ve yakındaki bir köye uğradık. Vidagila bize yemek yapması için bir kadınla anlaştı -konuştu-. Fındıklı piliç yedik, çok lezzetliydi. Köy halkının büyük bölümü akşamleyin toplandı ve Vidaliga bizleri onlara takdim etti. Köylüler bizim için büyük bir karşılama töreni yaptılar. Dönüşte yanımıza karargâhtaki *compañero*'lara götürmek üzere yiyecek hazırlamayı teklif ettiler, onları kırmadık.

Gözlemlerime göre geldiğim yerde Vidaliga'nın söylediği kadar adam yoktu. Bazılarında SKS-mavzerleri vardı, diğerlerindeyse hiçbir şey yoktu. Vidaliga üç yüz adamı olduğunu söylüyordu, ama biz tahminen iki yüz kişi görmüştük, daha fazla adam olsaydı bile buralarda bir yerde saklanıyor olmalıydılar. Adamlar üniformasız yerlilerdi. Üzerlerinde birbirine düğümlenmiş paçavralar ve peştemal vardı; ellerindeyse kargı ve oklar. Bunlar, Vidaliga'nın bir araya getirdiği yerliler, kabile üyeleriydiler.

Belçika kışlasının durumunu ve özelliklerini araştırmak istiyorduk; ama Kongolular'ın bizimle gelmek istememeleri işimizi zorlaştırıyordu. Arkamızda kalan gerillalarla kışla birbirlerine ateş açtı, biz de ateşin tam ortasındaydık. Tepedeki bazı gerillalar tüfek ve makinalı tüfeklerle -alışkanlıktan- her gün kışlaya ateş açıyorlardı. Belçikalılar da ateşe cevap veriyorlardı. Tam keşifimizi yapacağımız kışlaya yaklaştığımız sırada bizi dikkate almadan ateş açtılar, kışla da ateşe cevap verdi, sonra yine ateş ettiler ve kışladan da ateş edildi. Kışlaya yaklaşabilmek için karanlığı bekledik. Bana kılavuzluk eden *compañero* ısırganotu dolu bir çukura düştüğü için kriz geçirdi, olay hepimize oldukça üzücü gelmişti.

Ertesi gün araştırmaya devam ettik ve gerek kışlayı savunma biçimleri, gerekse de silahları konusunda bir fikir sahibi olmaya çalıştık. Piyade silahları ve birkaç topları vardı. Kışla göle çok yakındı ve orada üç yüz kişilik bir tabur vardı.

Bujumbura'dan dönerken de bazı zorlukları aşmamız gerekti. Kayıkla, kıyıya iyice yakın (neredeyse kıyıya yapışık) yolculuk ediyorduk. Gündüzleri saklanıp akşamleyin yola çıkıyorduk. Bize ateş açanların köyünün yakınlarında bir yere kamp kurduk ve herhangi bir sürpriz ve ihanetle karşılaşmamak için bölgeyi araştırdık. Yeniden köye uğradığımızda bizim için bir şölen hazırlanmıştı: alışılmış şeyler, yemek, hediyeler, fındıklı yiyecekler ve hurma şarabı vardı. Bunların dışında iki de oğlak verdiler; yolda yiyebilmemiz için onları kesmek istediler, ama ben iki keçiyi ve tavuğu canlı götürmek istediğimi belirttim. Hayvanları kayığa bindirip karargâha geri döndük ve Tatu'ya rapor verdik.

Tatu'nun amacı neydi? Öncelikle kendisine verilen bilgilerin doğruluğunu öğrenmek istiyordu, özellikle de Kongolular kendileriyle birlikte dövüşmek üzere Tatu'dan Kübalı istiyorlarsa. Açıkçası Kübalılar'a ihtiyaç varken, onları yanlış bilgi alıp gereksiz bir yere göndermek istemiyordu. Tatu, diğer taraftan Kübalıları savaşabilecek durumdaki Kongolu gerillaların bulundukları her yere yaymak istiyordu ve bunu kendi yöntemleriyle yapacaktı. Amacı Kongoluları ve Kübalıları organize ederek uygun bir zamanda Belçikalıların karşısına çıkmaktı.

Üsse geri döndüğümüzde Tatu'ya hayvanları gösterdim. "Bak" dedim ona "Bunları bize oradakiler verdi; onlar hayvanları kesmek istediler, ama ben onları buraya canlı getirdim." Tatu bunun iyi bir fikir olduğunu söyledi. Onları buraya getirdiğimize göre kendimiz için yetiştirebilirdik. Freddy'e getirdiğimiz keçiler için bir teke bulmasını söyledi. Şansımıza küçük bir teke bulabildik. Hayvanları karargâhın yakınında tutuyorduk ve onları seviyorduk. Tavuğuysa aşağıya, Kumi'nin revirine gönderdi.

Che'nin bu hayvanlardan başka Simba adını verdiği küçük bir köpeği vardı -tıpkı aslan gibi-. Hafif dalgalı, uzunca tüyleri olan küçük bir köpekti; sürekli Tatu'nun yanındaydı, onu gölgesi gibi takip ederdi.

Sonuçsuz tartışmalar

Her bölgenin komutanının katıldığı bir toplantı düzenleniyor. Toplantıya Mundandi, Kaptan Salumu (ya da Colixte'nin temsilcisi Salomon) ve Fizi çevresindeki operasyonların şefi olan Lambert katılıyor. Che cepheye gitme talebini tekrarlıyor ve Masengo güvenliği ileri sürerek onu durdurmaya çalışıyor. Che ona karşı çıkıyor ve ona kendisine güvenip güvenmediğini soruyor.

CHE: Mücadeleden asıl sorumlu kişi karargâhta otururken Kübalı keşif birliklerinin başının cephedeki yaşantıya katılması başka eleştirilere neden olacaktı.

Ancak baskı fazlaydı ve Che en azından onları ikna ederek harekât bölgesinde dolaşabilme izni almayı başardı. Masengo'yla birlikte Kibamba'nın 27 km kuzeyindeki Kazima'ya bir gezi düzenleniyor. Che Guevara'nın günlüğünde yazdıkları yaşanılan disiplinsizliği ve karmaşayı kanıtlıyor. Ortalığa çeki düzen verilmeye çalışılıyor. Bölgede bulunan dört Kübalı sıtmaya yakalandıkları için Kibamba'daki üsse geri gönderiliyorlar. İnceleme ve keşif, göl üzerinden Kibamba yönünde sürdürülüyor. Burası Maulanas'ın etkisi altındaki bir bölge. Masengo'nun hemen hemen hiç otoritesi yok... Mundandi'den tamamen bağımsız hareket eden bir grup Ruandalıya rastlıyorlar.

CHE: Orada bulunan bir tepeye 75 mm'lik geri tepmesiz bir top yerleştirilmişti, fakat bölgenin stratejik önemi olmadığı için bu davranış çok anlamsızdı. Top sadece yakından geçen teknelere etkili olabilirdi, bundan başka bir işe de yaramıyordu. Topçular makinayı kullanmayı bilmedikleri için hep ıskalıyorlardı, botlar da topun menziline girmemeye çalışıyorlardı.

Che topun Kibamba'ya götürülmesini önerdi fakat kimse bunu kabul etmedi.

CHE: Masengo durumu anlamıyor değildi; sadece otoritesini kuramamıştı ve aldığı kararları uygulayacak gücü kendinde bulamıyordu. Ele geçirilen her silah kutsaldı ve onu bizden ancak düşman alabilirdi, nitekim bunu da kolaylıkla başarıyorlardı.

Masengo Che'ye, Uvira'ya bir saldırı düzenlenmesi önerisinde bulundu, ancak daha önceden keşif yapılmadığı ve adamlar savaşacak durumda olmadıkları için Che öneriyi reddetti. Bunun yerine sömürgenin diğer bölümüne, Tanganika Gölü'nün dışındaki bir noktaya pusu kurulmasını ve adamların içeri sızmalarını önerdi. Ama kimse Kübalılar'ın bu önerisini desteklemiyordu, sonunda böyle bir girişimin hazırlanan saldırıyı tehlikeye sokacağı öne sürülerek Che'nin isteği reddedildi.

Savaştan bıkanlar çoğalıyor

Ilanga'nın hastalığı

Dar es-Salaam'dan haberler var. Silahlı bir tekne. Yiyecek ve FAL'ler için 17000 mermilik cephane geliyor. Ayrıca, Kübalılar'ın Kongo'ya geldikleri haberi basına sızmış, ama Rivalta Kongolular'ı bunun yalan olduğuna inandırmayı başarmıştı. Elçiye yazdığı mektupta Che bu durumda en iyi çözümün suskun kalmak olduğunu belirtti. Otto ve uzun zamandır hasta olan Sitaini mektupla birlikte geri gönderiliyorlar.

CHE: İstemedikleri halde kalmak zorunda olan savaş bıkkınları, durumlarını haklı göstermek için *compañero*'lar arasında yankılar uyandıran olumsuz propaganda yapıyorlardı.

MENA: *(Günlükten alındı; 4 Ağustos)* Dr. Fara, saat yedide Moja'ya Küba'ya dönmek istediğini söyledi. "Hiçbir sebep yokken; sırf korktuğu için böyle yapıyor."

KAHAMA: *(Günlükten)* Ansini ve Ajili birkaç gün önce gelerek

Che'yi aradılar ve ona ayrılmak istediklerini söylediler. Şimdi hepsi üste oturmuş bir karar çıkmasını bekliyorlar.

CHE: Onlara karşı çok sert davrandım. Onları hiçbir yere göndermeyeceğimi, ancak üste kalarak ikmal işleriyle uğraşabileceklerini söyledim.

GENGE: Freddy Tatu'yla birlikte geldi. Sopa yutmuş gibi duruyor, konuşmuyor, gözlerinin akı gözüküyor. Ne olmuş ona böyle? Tatu bir dizi önlem alıyor ve doktorlar müdahale ediyorlar. Freddy Ilanga hiç tepki vermiyordu, konuşmuyordu, *iriambo* bile demiyordu. Onu barakamdaki yatağa yatırdık, burası tehlikeli, kimsenin giremeyeceği bir barakaydı. İçeri girebilmek için benim boyumda olmak lazımdı, aksi takdirde çarpacağınız mayın kafanızı uçururdu, kelleyi kurtarmayı başarsaydınız bile bu sefer de bir mayına basabilirdiniz; kurtuluş yoktu. Onu konuşturmak için barakama getirmiştim; ama tek kelime bile konuşmuyordu, ağzı köpürmüştü. İlaçlarla Tatu ilgileniyordu. İçtiği çorbalar ve glikoz serumu onu biraz düzeltmiş, yeniden kendine gelmişti; ama kim olduğunu ve nerede olduğunu hâlâ tam olarak bilmiyordu.

CHE: Sara nöbetleri geçiren Ilanga birkaç gün sonra bizden ayrıldı.

ILANGA: Che beni Lawton'la (Changa) birlikte gölün diğer tarafına gönderdi, Changa benimle ilgileniyor ve beni tedavi ediyor. Geri dönüyorum, geçen zaman zarfında tıbbi işlerin sorumluluğunu Zerqueria üstlenmiş. Bana erzak taşımada Changa'ya yardım etmem ve diğerleri için tütün almam emrediliyor. Sağlığıma kavuşabilmem iki hafta sürmüştü.

Temmuz ayının bilançosu,
Savaşçılara mesaj

CHE: *(Günlüğündeki aylık bilanço)* Kötü silah dağıtımı düzeni değişeceğe benzemiyor, ne düzen ne de uyum var. Yavaş da olsa bir ilerleme kaydedeceğimize ve Kabila'nın bana bir şeyler yap-

mam için bir şans tanıyacağına inanıyorum. Bir gelişme olana kadar burada burslu öğrenci gibi misafirim.

Katenga'daki pusudan haberler:

CHE: Çocuklar orada dört gün kalıp yol üzerinden muhafızlar gelmeyince geri çekildiler, ama önce köprüyü yaktılar.

Azi Front de Force'dan hepsi Kübalı on dört adamıyla gelerek yeni bir pusu kurmak için gerekli malzemeleri alıyor. Bölgedeki şartlar nedeniyle biraz yiyecek almak zorunluydu.

CHE: Çarpışma alanındaki birliklere yiyecek sağlamak en hassas konulardan biriydi. Karargâhlarının bulunduğu yerde biraz et ve manyoka bulmaları mümkündü, ama en verimli tarlalar ovalardaydı; çünkü köylüler nerede yaşıyorlarsa doğrudan orada ekim yapıyorlardı. Düşman askerlerinin yağmasından sonra bulundukları yeri terkederek düzlüğe göre hiç de misafirperver olmayan dağlık bölgelere yerleşmişlerdi. Burada manyoka bulabilmek için çok geniş ve tehlikeli araştırmalar yapmak gerekiyordu. Bu araştırmalar Kübalılar tarafından yapılıyordu, çünkü Ruandalılar ordunun kendilerini beslemekle yükümlü olduğunu söyleyerek aramaya itiraz ediyorlardı. Yiyeceğin yeterli olmadığı günler de vardı, o zaman da ağır silahlar dersine girmeyi reddediyorlardı ya da herhangi bir hazırlık çalışmasına katılmıyorlardı.

"Hapana chakula, hepana travaille" Yemek yoksa iş de yok.

Üsse ülke dışındaki Kongolu devrimciler arasında anlaşmazlıklar olduğu haberleri geliyordu. Soumaliot başkan Gbenye'yi görevinden alarak, bunu yapmaya yetkisi olmadığını söyleyen Kabila'ya meydan okumuştu. Masengo; Kabila'nın yerini almak için Kigoma'ya doğru yola çıkmıştı.

Göl kıyısındaki savunma merkezlerinde işler Kabila gittikten sonra durmuştu. Pek çok Kongolu firar etmişti. Adamlar bölgedeki otorite yokluğu nedeniyle kavga edip, dövüşüyorlardı. Guevara'ya göre bütün çalışmalar boşa çıkmıştı.

CHE: Bir ara yüz kızartıcı bir olay oldu: Kendisinden pilav isteyen askeri geri çeviren bir sorumlu, asker kendisini silahla kovalamaya başlayınca Kübalılar'ın kulübesine sığınmıştı. Adam Kübalılar'ın "tapınağı"na sığınmıştı ve şansına kabul görmüştü. Zannedersem asker pilavını alabildi, ama disiplin cezası almadı. (...) Bunun yayılmasını önlemek için savaşmak isteyen Kübalılar'ı üsten uzaklaştırıp Küba'ya geri dönmek isteyenleri üste bıraktım, ayrıca makinalı tüfekleri kullanan sersemleri, hastaları ve birkaç eğitimciyi de göl kıyısında bıraktım. Birkaç gün daha bekleme kararı aldım, eğer bu süre içinde herhangi bir değişiklik olmazsa, izin almak için yalvarıp yakarmayı bırakıp cepheye gidecektim.

12 Ağustos 1965 Askerlere şu konulara da değindiği bir mesaj yazıyor:

CHE: Durumun iyi olduğunu söyleyemeyiz. Hareketin liderleri zamanlarının büyük bir bölümünü bölgenin dışında geçiriyorlar.(...) Organizasyon çalışmaları orta kadrolar çalışmadığı için neredeyse sıfıra inmiş durumda, onların başarısız oldukları zaten biliniyor ve kimse onlara güvenmiyor. (...) Gerilla birliklerindeki disiplinsizlik ve asker azlığı belirgin bir biçimde ortada; böyle birliklerle savaş kazanmak zaten imkânsız.

Che kendine Küba birliğinin varlığının işe yarayıp yaramadığını soruyor ve "yaradığı"na karar veriyor. Karşılaşılan zorlukların nedeni farklıdıklar, ama önemli olan bunlardan yararlanabilmek diye düşünüyor. Tekrarlıyor:

CHE: Görevimiz savaşın kazanılmasına yardımcı olmaktır. Kendimizden yola çıkarak onlara farklılıkları göstermeliyiz, ama bunu yaparken kadrolarını kendimize düşman etmemeliyiz. (...) Üste devrimci dostluklar kurulmalı. (...) Biz genelde buradaki (Afrikalı) *compañero*'lardan daha iyi kıyafet ve yiyeceklere sahibiz, bu yüzden her şeyimizi onlarla paylaşmalıyız, ama bunu yaparken devrimci ruhunu ispat etmiş *compañero*'ları kollayarak seçici davranmalıyız. Onlara bir şeyler öğretmek istiyoruz. Bunu yaparken

kötü olanlara kılı kırk yaran, takıntılı insanlar gibi tepeden bakmamalı, bunun yerine verdiğimiz derslerde insani sıcaklığımızı göstermeliyiz. Politik görevlerimizi devrimci alçakgönüllülüğüyle yürütmeli ve bunu en önemli silahımız olarak görmeliyiz. Fedakârlığımız ve kendimizi fedaya hazır oluşumuzla, yalnız Kongolu *compañero*'lara değil aramızdaki güçsüzlere de örnek olmalıyız.

Bilmemiz gerekenin şöyle minicik bir bölümünü bile bilmiyoruz. Kongolu compañeroları anlamak için Kongo hakkında daha fazla bilgi edinmeliyiz.

Che o güne kadar içinde kaybolduğu, şaşkın şaşkın dolandığı labirentten çıkabilmek için her yerde askeri ya da ideolojik çözümler arıyor, iki uyarıyla konuşmasını bitiriyor:

1) Savaştan bıkmış olanlara karşı nasıl bir tutum izlenilmelidir? Hain değiller, bu yüzden onları apaçık aşağılayamayız. Açıkça söylemek gerekirse, bu davranış bir devrimci için davranışların en yüz kızartıcısı, ama yüzünü kızartabilmek için önce devrimci olmalısın. Devrimci değilsen bu davranışlar diğerlerininki gibi sıradan bir korkaklık olur. Bugün bu *compañero*'lar kendilerini köşeye sıkışmış hissediyorlar ve aslında ne savunulması ne de haklı kılınması mümkün olan davranışları için savunma ve haklı çıkma yolları arıyorlar. Onların hata ve kusurlarını unutmadan onlara sıcaklık gösterelim ve bu buz gibi atmosfer karşısında kendilerini savunmaları için onları, davranışlarını meşru kılacak yollar aramaya mecbur bırakmayalım.

2) Askerlerin Kongoluları küçümsemesiyle ilgili: Hepimiz bir kere kaçmışızdır, karanlık aşamalardan geçmişizdir ve bu sırada kendi gölgemizden bile korkmuşuzdur. Bu da öyle bir aşama ve bizler onlara bunu aşmaları için yardım etmeliyiz.

Son olarak, bu mesajı parti üyelerinin okumasını ve üzerinde tartıştıktan sonra yakmalarını istedi; ayrıca mesaj savaştan bıkmış olan askerlerin yanında okunmayacaktı.

Front de Force'daki pusu

TOM: 15 Ağustos'ta, saat yedide Myala Nehri'ne ulaştık ve orada geceledik. Yolumuza devam ettik ve onaltısında patikadan üç km uzaklıkta bir çaya geldik, saat onda karargâh kuruldu, Azi ve Singida da pusunun nereye kurulacağını araştırmak için keşfe çıktılar. Öğle sonrası saat beşte postalar kuruldu, gece normal geçti.

Ayın 17'sinde saat altıda patikadan aşağı inen sivillerin seslerini duyduk. Birisi birine *Tuende* dedi, anlaşılan yolun bu bölümünde kurduğumuz pusuyu farketmişlerdi ve de Force'a geri dönüyorlardı. Singida M'bili'ye sivillerin kaçtıklarını söyledi; bunun üzerine M'bili, Force'den gelerek bizi hazırlıksız yakalamamaları için nöbetçiler koymamızı emretti.

CHE: Askerlerin bu seferki avı oldukça büyüktü; ama operasyon yoldan geçen köylüler yüzünden sonuçlanamadı. Bunlar yolda yabancı bir grubun izlerini bulmuşlar ve bunu ihbar etmek için birkaç km uzaktaki Front de Force'a hızla geri dönmüşlerdi. Köylülerin pusuyu farkettikten sonra kaçtıkları belliydi, bunun üzerine M'bili alarm verdi ve Front de Force yönündeki nöbetlerin güçlendirilmesini istedi. Akşamleyin bir hareket olmazsa pozisyonu değiştireceklerdi. Sabah saat onda Albertville'den iki panzer eşliğinde bir jip geldi. Ateş açılmasından sorumlu olan Sultan birinci panzeri parçaladı. Bazukayla jipi parçalayan *compañero* Afendi, atışı on metre uzaklıktan yaptığı için şarapnel parçaları onu ve arkadaşı Alacre'yi yaraladı. Diğer *compañero*'lar da el bombalarıyla ikinci panzeri yok ettiler. (Bu araçlarda bir asistan ve bir sürücü vardı, bunlar makinalı tüfeklerle donanmışlardı). 7 ölü vardı, bunlardan birisi beyazdı; M'bili onun Amerikalı olduğunu düşünüyordu, ama sonradan öğrendiğimize göre adam Belçikalıydı. Araçları gizlemeye çalışırken Front de Force'den büyük bir olasılıkla köylülerin uyardığı- bir düşman birliği geldi. Pusunun bir ucundan ateş etmeye başladılar.

TOM: Silahları gizlemeye başladığımız sırada Singida, Force'dan

bir muhafız grubunun geldiğini ve bunların bize 200 m uzakta olduğunu söyledi, o anda havan ve makinalı tüfeklerle ateş açtılar. Muhafızlar etrafımızı sarmak istedikleri için geri çekilmemiz emredildi. Önde Singida ve grubu olmak üzere geri çekildik.

Merkezdeki grup pozisyonunu koruyordu ve Azi ve grubuna, geri çekilebilmeleri için, arkadan koruma sağlıyorlardı. Azi'nin çevreyolundan geçtiğini görünce, biz (M'bili'nin grubu) geri çekildik.

CHE: Belge ve silahların ele geçmemesi için hemen geri çekilmemiz gerekiyordu. Birkaç adamımız kaybolmuştu, fakat daha sonra yine ortaya çıktılar. Sadece bir Ruandalı yoktu, ve emperyalist haber ajansları, ölü asker sayısının doğru olarak 7 olduğunu söylerken bir düşmanın da, büyük olasılıkla kör kurşuna kurban gittiğini de ifade etmişti.

TOM: Ana karargâha vardığımızda Singida bize en son geri çekilen *compañero* Alau'un eksik olduğunu söyledi.

Daha sonra *compañero* Alau'un diğer *compañero*'larla birlikte çevreyolundan geçmediğini ve onlarla birlikte ertesi güne kadar yolun öbür tarafında kaldığını öğrendik. Yolu geçtikten sonra Alau dağın üzerinde bulunan cephe bölümüne gitmişti. (Aslında bütün Ruandalılar kaçmıyordu; onların sadece küçük bir bölümüydü böyle davranan.)

Saat 1'de, Myala nehrinin başka bir yerine çekildik. Kaybolan *compañero*'nun tekrar ortaya çıkma olasılığı karşısında *compañero* İshirine, Singida ve Tiza geride kaldılar. Bir saat bekleyip ana karargâha döndüler. Saat 3'te kaybolan *compañero*'yu aramak için bir takım gönderildi. Saat 6'da ondan hiçbir iz bulamadan geri geldiler.

M'bili, Kaptan Zakarias ile planlanmış diğer pusu hakkında konuştu, ve Zakarias, subaylarının, yiyeceklerin orada kalmak için yeterli olmadığını söylediklerini anımsattı ona. Bunun üzerine

M'bili, yemeğin yeteceğini söyledi ve Zakarias'a hepimizin kardeş olduğunu ve Kübalılarm orada kalmaları halinde onların da orada kalacağı karşılığını verdi. Ayın 20'sinde saat 10.30'da pusulara doğru yola çıktık. Ayın 21'inde saat 6'da, et ve *pombe* almak için Force'a doğru yola çıkan iki sivili tutukladık. Saat onbirde yerimizi öğrenen bir sivil kaçtı ve onu yakalayamadığımız için pusuyu toplayarak dağa çekildik.

M'bili iki *pombe* testisini de anında imha etti.

Che Guevara üssü terkediyor

Che Guevara'nın sabrı tükenmiş durumda. 16 Ağustos'ta yukardaki üsse çıkıyor. Nihayet ayın 18'inde sabahın erken saatlerinde kararını veriyor ve Front de Force'a gitmek için yola koyuluyor ve gece yarısında oraya varıyor. 4 aylık gönülsüz beklemenin sonu.

CHE: Yüksek yaylalarda, bana sonsuzmuş gibi gelen bir yürüyüş. (...) Kendimi biraz bir asker kaçağı gibi hissetmeye başladım, ama uzun bir süre üsse geri dönmemeye kararlıydım. Front de Force'a gelir gelmez kendimi, yorgun bir şekilde yere attığımda *compañero*'lar hemen gelip Ruandalılar hakkında şikâyette bulundular, özellikle Zakarias'tan şikâyetçiydiler. Adamlarını fiziki işkenceyle cezalandırıma önlemlerine başvuran Zakakrias önüne her geleni öldürebilirdi. Her şeye rağmen karşılama içtendi.

Kampı İnceliyor

CHE: Dik bir şekilde uçuruma inen bir dağ eteğinde bu kurak dönemde yeşilden tamamen yoksun doğal otlakların yer aldığı geniş kumsallar. Gündüzleri hava sıcaklığı iyiydi, ama geceleri oldukça soğuktu ve ateşin kenarında yatılıyordu.

Che bir inek derisiyle örtünüyor ve bir pire Che'ye musallat oluyor. Ertesi sabah Front de Force'un hidroelektrik santralini görüyor ve son cepheden saldırının niçin yenilgiyle sonuçlandığını anlıyor. Cephelerin tek tek bilançosunu çıkarıyor: Uvira, 350 si-

lah, bir top, bir hava savunma topu, bir havan. Fizi [oldukça geniş bir bölge, Barakas'ı kapsıyor] 1000-2000 silahlı adam (etrafa dağılmış durumda), bir top, ve birkaç tane havan. Lulimba [Lambert] 150 silah, üç uçaksavar, bir top, 2 havan. Kamambare'ye giden yolda Lambert'ın 45 adamlık bir birliği daha vardı. Lulimba ve Force arasında Kübalıların, durumlarını bilemediği 3 komando birliği var; Faume'nin yönetiminde, olan komando birliğiyle hiç yüz yüze gelmedikleri için ona "hayalet" diyorlar. Diğerlerinden biri Kalonda'nın öbürü de Mukundi'nin yönetiminde. Dağlarda: Calixte, 150 silah ve Ruandalılarla beraber olan Mudandi ve 300 silah, 3 makinalı tüfek, iki top ve 2 uçaksavar, bir top ve 2 havan. Göl kenarında: kullanılması zor bir top ve etrafa dağılmış birkaç tane hava savunma topu daha.

CHE: Dimdik dağ yamacından yukarıya doğru gelen adamları karşıladım. Bu, yüz ifadelerinin değişmesine ve morallerinin düzelmesine neden oldu.

DREKE: 21 Ağustos. Tatu şimdilik kalmak için cepheye geldi. *compañero*'lar arasında büyük bir sevinç yaşandı. M'bili ve ben ise kaygılanıyorduk. Tatu yanında Tumaini'yi ve "24 "ü getirmişti. Tatu'nun kafasında bir sürü fikir vardı. Bıyık bırakmış, zeytin yeşili bir üniforma giymiş, 25 kalibrelik bir rus tabancası ve M-1 silahı ile donanmış, Bask beresini takmıştı. İyi durumdaydı. Sadece biraz yorgundu. Chino ise üste kalmıştı. Kongoluların, Che'nin mücadeleye doğrudan katılmasına karşı tepki göstermelerinden ciddi ciddi endişeleniyorduk. Che "Kabila'nın buraya gelmesini sağlayamadım." dedi ve aslında çok ciddi biri olduğu halde, şakacı bir tavırla ekledi "Ben artık tüydüm. Beni üsse geri çağırmak için buraya gelip beni almaları gerekecek. Kendiliğimden asla dönmem." Artık birliğinin başındaydı.

Compañero'larımızı cesaretlendiriyordu. M'bili'nin kurduğu üssü çok olumlu değerlendiriyordu. "Bu bir savaştır. Savaşlar ise öldürmek ve ölmek için yapılır. Bu arada gereksiz kayıplardan

kaçınmaya çalışacağız. Ama..." Ansuruni'nin ölümünden dolayı çok kızgındı. Bu harekât için uygun bir lider aramaya başladı. Ama uygun birini bulamadı. Ona göre Chamaleso mükemmel bir lider olabilirdi. İlanga ise iyi bir ekip şefi olabilirdi. Mitoudidi'nin acı ölümü onu derinden yaralamıştı. Masengo'nun hatalı olduğunu düşünüyor, zaten onu pek fazla önemsemiyordu.

Che, sonunda Ruandalı Zakarias ile tanışıyor. Aralarında birkaç tatsız konuşma geçiyor. Bir süre sonra ise tutsak bir tüccar garip şartlar altında ölüyor.

Taktik değiştiriliyor

Bu organizasyonda gerilla ordusunun ağırlığının Kongolulara kayması gerektiği için Che, Masengo'ya bir mektubunda köylülere daha farklı davranılması ve tutsakların da ajan olarak kullanılması önerisini yapıyor.

CHE: Ruandalılarda kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen bundan daha fazlasına ulaşmanın mümkün olmadığı kanısındaydık. Bu (askeri) eğitimin ağırlığını Kongolulara vermeliydik. Sonuçta zaten Kongo'yu onların kurtarması gerekiyordu. Bunun üzerine, *compañero* Mafu'nun hassas dengeleri bozmamak için 12 adamı ile Ruandalıların yanında kalmasına, ben de dahil olmak üzere, geri kalan adamların Calixte'nin cephesine gitmesine karar verdik.

Gruptan ayrılmadan önce Ruandalılar, savaşın durumu hakkında Che ile konuşma isteğinde bulunmuşlar, Che'den faaliyetlerinin eleştirel bir analizini yapmasını istemişlerdi. Che ise iki noktayı vurgulamıştı. Birincisi, ordunun yemek/gıda ihtiyacını karşılarken izlediği, hiç hoş olmayan tutumdu. Bu ordunun, kendi kendini geçindirebilecek ve halk ile birlikte çalışacak bir ordu olması gerekiyordu; "asalak" niteliklere bürünmemeliydi. İkinci nokta ise, Kongolulara karşı olan bu güvensizliğin artık bir son bulmasıydı. Ruanda'daki mücadele, Kongo'daki mücadelenin vereceği so-

nuçlara bağlıydı; çünkü Kongo'daki mücadele emperyalizm ile o an için belki de en belirleyici çatışmayı oluşturuyordu. İkinci eleştiri fazla yankı bulmamıştı.

CHE: Sonuçta tutumlarını değiştirmekte pek istekli değillerdi.

RİVALTA: *[19 Ağustos]* Soumaliot'dan ayrılan birkaç Kongolu grup bana gelip destek ve mücadeleye katılmak istediler. Kabila'yı, onları mücadeleye sokmamakla suçladılar. Kabila ise onların hareketten tümüyle dışlandıklarını söylüyordu.

Kabila, yakında Kongo'ya döneceğine söz vermişti. Che, cevap olarak bana Kabila'ya güvenmediğini, fakat diğerlerinin de daha iyi olmadıklarını söyledi.

Che'nin Mozambik'e yollamak istediği birkaç *compañero*, Tanzanya hükümetinde ve Mozambik'te temasa geçmemiz gereken bazı adamların, bu buluşmayı zaman bakımından uygun bulmamaları üzerine oraya gidememişlerdi. Che, bana onları Kongo'ya yollama talimatını verdi. Ben de, hoşlarına gitmemesine ve bana sorun çıkarmalarına rağmen, bu talimata uydum. Elçilikte kaldıkları birkaç gün içersinde bu üç *compañero* moral bozucu davranışlarda bulundular. Brazzaville gitmeleri gerekirken yolu şaşıran diğer adamları da Kongo'ya yolladım (sanırım aralarında doktor, De la Pedraja da vardı).

CHE: Burada eğitimciler için bir üssün kurulması projesine karşı duyduğum kaygıları dile getirdim. Diğer harekâtlardan gelen adamlar burada başgösteren disiplinsizlik, organizasyonsuzluk ve motivasyonunu kaybetme örneklerinden etkilenebilir ve bu durum daha yeni yeni yetişen bağımsızlık savaşçısı için büyük bir şok etkisi yaratabilirdi.

"El Negrito del Batey"

GENGE: Ben çavuştum Aly de *comandante*. Fakat Tatu bizi, orada öncelikle herkesin asker olduğu konusunda ikaz etmişti. Neyse, bir şeyler hakkında konuştuk ve sonra da "Negrito del Batey"

hakkında tartışmaya başladık. Ben de rumba bembé yapıyordum, "Changó" adlı gerçek bir rumba orkestrasında çalıştım. Aly, "El negrito del batey"in bestesini yaptığını iddia ediyordu; ben de ona "Peki bu besteyi nasıl yapabildin ki? Ben onu çok daha önceden biliyorum ve altında hiçbir zaman sizin adınızı görmedim, Santiago Terry." deyince tartışmaya başlıyoruz. Afrikalı öfkeleniyor, ben de ona "Lütfen bırak bunları artık. Biz ikimizde burada birer askeriz. Bana daha fazla sataşırsan kavga çıkar." diyorum ve o an araya birkaç *compañero*, Kahama ve diğerleri giriyor bize birkaç söz ediyorlar; sonuçta olay duyuluyor. Che bizi çağırttı "Neler oluyor?" diye sordu. "Aslında olay şu, Tatu, yani her şey bir yanlış anlaşılmadan ortaya çıktı. Biraz fazla öfkelendik, ne bileyim işte, her şey bundan ibaret." Bize "Sarılın bakayım." dedi ve olay kapanmıştı.

Calixte'nin kampında

Che Guevara yeni operasyon bölgesine giderken Dreke'yi geride bırakmıştı. Dreke orada Kongolularla ve Mafu'nun grubuyla birlikte bir eyleme katılmaya söz veren Zakarias'ı bekleyecekti.

CHE: Calixte'nin kampı yürüyerek ikibuçuk saatlik mesafedeydi. Ovalara doğru oldukça dik inen sıradağların eteklerindeydi. Savunma için bundan iyisi olamazdı; çünkü dağın yamaçları oldukça dik ve kuraktı. Yani, basit silah ateşleri ile buraya çıkışı kolayca engelleyebilirdik. Kampta dört ila 10 kişilik sade saman kulübeler vardı. Bize boş duran birkaç tanesi tahsis edildi.

Calixte, Lambert ile birlikte Lulimba'ya doğru yola çıktı. Ama daha önce rahat bir şekilde, Kübalıların Ruandalılar ile aynı birliğe dağıtılmalarının hoşuna gitmediğini ifade etmişti; çünkü birliklerde tam bir iletişim bozukluğu vardı. Calixte Fransızca konuşamıyordu, Che de Kisuaheli dilini bilmiyordu. Tercüman olarak birkaç Kübalı savaşçı çağrıldı. Fakat onlar da birkaç temel Kisuaheli kavramından fazlasını bilmiyorlardı.

CHE: Calixte ile düşman askerlerinin daha yakınında bulunmamız ve hatta zamanı gelince onları ateş altında tutmamız gerektiğini ko-

nuştum. Bu işe hemen başlamalıydık. Calixte bu teklifimi kabul etti ve etrafı kontrol edip bilgi toplamaları için Azi ve grubunu derhal görevlendirdik. Makungo'nun hemen hemen 4 kilometre kadar uzağına yerleşip geçici üssümüzü kurmalıydık.

Azi ve grubu yola koyulmadan önce köylüler küçük bir eğlence düzenlediler.

CHE: ... Bizim şerefimize. Adamlar orman cinlerine ya da benzer şeylere benzetmişlerdi kendilerini ve törensel danslarını yapıyorlardı. Hepsi, basit, etrafı şeker kamışı ile çevrilmiş, dağın tepesine yakın bir yere dikilmiş bir taştan ibaret olan bir puta tapıyorlardı. Kurban kesiyorlar, kısa aralıklarla bu taşa kurbanın kanını sürüyorlardı. Kurban bir koyundu, ve eti daha sonra orada bulunanlar arasında paylaştırıldı. Bu dini merasim oldukça karmaşık gözüküyordu. Fakat en önemli özelliği de kolayca anlaşılabiliyordu. Tanrıya, taş bir puta bir kurban kesiliyor ve sonra o kurbanın etleri yeniyordu.

Che daha sonra, oluşturulacak yeni cephe için bir bilanço yapar.

CHE: Yeniden kararlılıklarından emin olmak şöyle dursun, tersine böyle bir şeyin onlarda bulunduğundan tamamen şüphe ettiğimiz insanlara savaş yönetimi öğretme biçimindeki zahmetli görevimize başladık. İşimiz, umutsuzca sağa sola tohum saçıp kötü mevsim gelmeden herhangi bir tohumun filizlenmesini uman köylülerinkine benziyordu.

Makungo'da pusulardan yapılan saldırı çalışmaları sürüyordu. Zakarias birkaç Ruandalı ile birlikte kampa gelir. Cepheleri tek bir cephe haline getirme fikirleri tartışılırken, düşman birliklerinin kampın dört saat ötesinde olduğu haberi oraya ulaşır. Nyangi tarafından gelecek olurlarsa onları Katenga ve Lulimba arasında sıkıştırma kararı alınır. Onları orada oyalama görevi Azi'ye ve emrindeki altı Kübalı ve on Kongolu adama verilir.

Doktor Che

DREKE: Fidel'in siyah olduğunu düşünüyorlardı. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı burada oldukça kabarıktı. Radyoları yoktu, Che'nin kim olduğunu bilmiyorlardı. Onu burda, Doktor Ramón olarak tanıyorlardı. Doktorları çağırdıkları gibi çağırıyorlardı onu da: *Tatu-muganga.*

CHE: Köylüler bize karşı olağanüstü sevecenlerdi. O kadar ki, eski mesleğim olan doktorluğu yapmak zorunda hissettim kendimi. Fakat oradaki durumlardan dolayı sadece geleneksel hastalık haline gelmiş bel soğukluğuna karşı Penisilin iğneleri ve sıtmaya karşı hap vermekle sınırladım kendimi.

POMBO: Cepheleri tek tek gezdik ve bu sırada Che eski mesleğini, doktorluğu yeniden yapmaya karar verdi. Kısa bir sürede bir efsane doğmuştu. Nereye gittiyse orada beyaz doktor Tatu olarak onu herkesin tanıdığım gördük. Başka doktorlarımızın da olmasına rağmen çoğunluk Tatu'ya gelip muayene oluyordu. Che yeniden, Sierra Maestra'da yaptığını yapmaya başlamıştı ve böylece hızla yerlilerin yakınlığını kazandık.

Sansür

VIDEAUX: Dar es-Salaam'dan ayrılmadan önce mektup yazıp yazamayacağımızı sormuştum. Yazılabildiğini söylediler ve ben de bunun üzerine kardeşim Miguel'e yazdığım bir mektubu, yollaması için Rivalta'ya verdim. Fakat mektup hiçbir zaman yerine varmadı. Osmany'e verdiğim ikinci mektup ise yerine ulaşmıştı.

Daha sonra Che bana, somut durumlara uygun bir iletişimin olabileceğini, Tanzanya üzerinden rahat bir bilgi alışverişinin olduğunu ve orada dört ay boyunca mektuplaşmaya izin verildiğini, fakat Dar es-Salaam'da her şeyin sansürlendiğini açıkladı.

KUMI: Bana "Buranın nasıl bir yer olduğunu biliyorsun. Nereden geldiğini ne kadar çabuk unutursan, hayatta kalma şansın da o ka-

dar yüksek olur." dedi. *Compañero*'ların bana verdikleri mektupları yollamadım. Fakat onları yırtıp atmadım da. Aralarından biri, İsrael "Braulio" Reyes (Azi) mektup yazdığını ve hâlâ bir cevap alamadığını söyleyip sürekli yakınıyordu. Ona, mektupların yollanmadığını söyledim, Che bunu duydu ve bana mektupları neden imha etmediğimi sordu. Neyse ki bu olayın gerisi gelmedi.

Kahretsin! geliyorlar mı, gelmiyorlar mı?

Çevreyoluna düzenlenen saldırıda kırk Kongolu, on Ruandalı ve otuz Kübalı bulunuyordu. Daha sonra, aslında Mozambiklileri eğitmesi gerekirken birliğe katılmayı yeğleyen on Kübalı daha katıldı çalışmaya.

CHE: Savaşçılarla birlikte, yağmur zamanında çok akıntılı olan, fakat o an ancak kalçalarımıza kadar gelen Kimbi-Nehri'ne geçtikten sonra kararlaştırılan yerde mevzii tuttuk. (...) Taktiğimiz oldukça basitti.

... Kamyonların geçişinden sonra bütün köprüler yıkılacaktı. Böylece kamyonların kaçış imkânı olmayacak ve pusuda kıstırılacaklardı. Ellerinde tank mayınları vardı, fakat gerekli tapaları hiçbir zaman alamadılar.

CHE: Bomba fitillerini kullanarak mayın patlatma yöntemi geliştirmiştik. Buna göre bir fitilin ucundan ateşlendiğinde, mayın 5-10 saniye içersinde patlıyordu. Fakat bu yöntem oldukça tehlikeliydi. Mayının aracın geçişi sırasında patlaması, ateşleyenin becerisine ve kamyonun hızına bağlıydı. Dolayısıyla bu yola çok az başvurduk.

MENA: 1 Eylül, saat üç buçukta Moja'nın emri altında çevre yolunda bir pusu kuruldu. Ana karargahın başma Che geçti.

CHE: Karargâhı pusunun 500 metre uzaklığına kurdum. (...) İlk iki gün sakin, olaysızdı. Adamlar zamanlarını oldukça sıkıcı bir bekleyiş ile geçiriyorlardı. Saatler geçmek bilmiyor, duyulan her ses bir

motor uğultusuna dönüşüyor ve hemen bir alarm veriliyordu. En öndeki sınırlardan oldukça uzak bulunmama rağmen, ben bile sıkça ses yanılgılarına kapılıyordum.

MENA: *(2 Eylül)* Tatu günde iki kez pusulara geliyordu. Üzerimizde sürekli uçaklar uçuyor.

DREKE: Düşman askerlerini Fizi'ye giden bir yolda bekliyorduk. Oradan sıkça asker konvoyları geçiyordu. Günlerdir oradaydık ve hala gelmemişlerdi. Che birçok *compañero* ile birlikte çok yakında bulunan karargâhtaydı. Bir keresinde ise yolun tam ortasına dikilmiş ve "Kahretsin! Geliyorlar mı, gelmiyorlar mı?" diye sormuştu.

MENA: 4 Eylül'de Azi'nin grubu bir grup asker ile karşılaştı. Kuvvetli bir çatışma çıktı. Ateş edildi. Bu olay, Nyangi'den Lulimba'ya giden bir yolda, diğer karargâhta, ama karargâhtan bir saat uzaklıkta gerçekleşti.

CHE: Pazar gününe kadar, yani bekleyişimizin beşinci gününe kadar adamlarımızı kontrol altında tutabilmiştik. Fakat o günden itibaren Kongolularda sabırsızlık belirtileri görülmeye başlandı. Kamyonların sadece 14 günde bir geldiği söylentisi yayıldı.

Hiçbir şey yapmamak, kötü su, ishal ve kötü yemek...

CHE: Beşinci günde içinde yaşadığınız yetersizlikleri bir kez daha gösteren çok gülünç bir şey oldu. Ben rahat rahat ana karargâhtaki hamağımda yatıyordum. Birden bir filin hafif koşusunu andıran patırtılar duydum. Yemek işleri ile görevli altı ya da yedi Kongolu, tamamen kendilerinden geçmiş bir şekilde "askeri Çombe, askeri Çombe" diye bağırarak koşuşturuyorlardı. Onları mevziilerimizin yirmi-otuz metre uzağında gördüklerini söylüyorlardı. Hemen silahlarımı aldım, hamağımı ve çantamı orada öylece bıraktım. O an yanımda olan Kübalılardan biri Çombe askerlerini gördü. Durum çok kızışmıştı, Kongolulara güvenemiyordum ve yanımda da sadece 4 Kübalı vardı. Üstelik aralarından biri üste, Singida, hastaydı. Onu Moja'nın yanına, bana destek yollamasını söylemesi için yol-

lamıştım. Kongoluları da onunla birlikte gönderdim, çünkü böyle bir durumda büyük bir engel oluşturmaktan başka işe yaramayacaklardı. Sonra nehire doğru birkaç adım koştum. Düşmanın beni görmemesi gerekiyordu. Düşmana yaklaşıp aynı yoldan geri dönecek olanları takip ettim. Kısa bir süre sonra gelenlerin asker değil, bizi gördükten sonra kaçmaya başlayan köylüler olduğunu söyleyen bir haber ulaştı bize. Bir adamımız uzaktan durumu takip etmişti. Bu olayı konuşurken Moja'nın yolladığı bir rehber bize ulaşıp konuşmalarımızı dinledi, koşarak Moja'ya askerlerin karargâhı ele geçirdiklerinin haberini götürdü. Bu eylemin lideri olan Moja bunun üzerine pusuyu kaldırıp yakında bir yere geri çekilip, beni arama emrini vermişti. Bazı söylentilere göre ben Kimbi-Nehri'ne doğru kaçmışım. İki saat boyunca sürekli aynı yerlerde dolaşıp durduk. Bu durumu bazı Kongolular fırsat bilip, bir daha dönmemek üzere kaçtılar. Bu tür kayıplarımız çok olmuştu. Bu da düzensizliğin bir sonucuydu. Tabii ki Kongoluların yaramaz okul çocukları gibi, çocuksu tepkilerinin üstüne savaş tecrübesi olmayan *compañero*'larımızın hataları da ekleniyordu.

11 Eylül pususu

Sürpriz baskın faktörü ortadan kalkınca pusunun yeri değiştiriliyor. Che 8 Eylülde geçici olarak Kongo'ya yeni ulaşan Emilio Aragónes ve Oscar Fernández Mell ile görüşmek üzere kampa döner. Moja, adamlarının gitmek istemelerine rağmen pusudaki pozisyonunu korur. On bir gündür beklemektedirler. Che yeni gelenlerle geri döner.

NANE: Ben bir organizasyona katılmıştım. 14 gün boyunca bir barajın arkasında bekliyorduk. Tapaları olmayan mayınlar döşemiştik oralara. Mayınları el bombalarına bağlamayı kararlaştırdım. Herkes hamaklarında yatıyordu. Açlardı ve yemek için muz ve manyoka arayışı içersindeydiler.

MENA: 11 Eylül Cumartesi günü düşman ortadaki grubun hatlarına

vardı. Orada Moja, Nane, İshirine ve Kaptan Zakarias bulunuyordu.

DREKE: Pusunun başına geçtim. Kamyonların gürültüleri duyuluyordu. Tatu hâlâ ana karargâhtayken operasyon başlıyor. Günlerdir karargahı adım adım pusuya yakın bir yere taşıyıp duruyor, bu isteğine direnemiyordu. Kahama arka sol taraftaydı. Sağımda ise İshirine vardı. Amacımız kamyonları içeriye almak ve daha sonra da ateş açmaktı. İlk iki ya da üç kamyon pusuya ancak girdiklerinde en sol köşede bulunan bir *compañero* ateş açtı ve adamlar kamyonlardan atlayıp etrafımıza dağılıp bizi sarmaya başladılar.

MENA: Bir Ruandalı bazuka ile ateş etti. Genel bir ateş başlıyor. Bir kamyon 100 metre kadar uzaktaydı. Kamyondaki askerler anında araçtan inip dağılmaya başladılar. Sol cepheye saldırdılar ve bu sırada Kahama'nın grubu ile karşılaştılar. O taraftaki Kongolular kaçmaya başladılar.

DREKE: Pusuya düşmüş kamyonu taradık, ölülerin ve yaralıların silahlarını aldık. 12-13 tane kayıpları olmuştu.

MENA: Altı tane silah alınıyor onlardan. 10 tanesi ölmüştü. Ayrıca bol miktarda reçel bulduk.

NANE: Sadace basit silah ateşi ile durumu lehimize çevirdik. Yaralımız bile yoktu. Silahlarını aldık.

Fazlaca Marihuana ve Lulimba'nın maaş listesi vardı yanlarında.

DREKE: Ama bazıları dağılıp sol tarafa saldırdılar.

İkinci araç bazukadan zarar görmemişti. Çünkü bazuka arıza yapmıştı ve adamlar kaçışmaya başlamıştı Kaçarken de Kongolulardan oluşan ve Kübalıların da aralarında bulunduğu bütün sol cepheyi beraberlerinde sürüklediler. Kamyonlara zarar verilmedi. Düşmanın saldırıya geçmesi üzerine birlik düzensiz bir şekilde geri çekilmeye böylece de dağılmaya başladı.

DREKE: Pusuya düşmeyenler bize ateş açamazlardı; çünkü bulunduğumuz yer alçaktaydı. Chibâs'ı oraya yolladım, etrafımız sarmaya başladıklarını düşünüyordum. O an dört *compañero*, Margolles,

Aragones, Victor Shueb Colâs ve Jose Palacio ana karargâha geldi. Fakat Tatu orada değildi. İshirine'yi onu araması için gönderdim çünkü düşman bize arkadan yaklaşabilirdi.

Bize doğru ilerleyen askerlerin önüne geçmeye karar verdik. İshirine diğer dört *compañero* ile karargâha vardı ve bize Tatu'nun ana karargâhta olmadığım, iki *compañero* ile *"24 numara"* ve Tumaini ile birlikte çatışmaya girdiğini söyledi. Che, cephede çatışıyor, askerlere ateş ediyordu.

Che'nin bu tutumu, onunla büyük bir tartışmanın yapılmasına yol açtı. Ona bunu neden yaptığını sordu̇k. "Burada Şef benim." dedi. Eleştirimizi dinledi fakat "arada bir bazı kuralları bozmak gerekir." dedi.

Che bunu anılarının arasına yazmadı.

Kuşatılmayı önlemek için geri çekilme faaliyeti başladı.

CHE: Bu durum bana, hiç değilse küçük çatışmaları başarabilecek askerleri organize etmenin bile ne kadar zor olduğunu gösterdi. Ayrıca kendi ordularında alıştıkları ve burada farklı olan bazı durumlarda şaşkınlığa düşen bazı Kübalıların bu durumları da ne kadar yetersiz olduklarını gösteriyordu.

Che, Çombe'nin askerlerinin kendilerini müdafaa edişlerini övüyor ve karşı tarafta sadece beyaz askerlerin değil siyahların da iyi savaştığını belirtiyor. Kongolular atılan ilk kurşundan sonra kaçmışlardı. Ruandalılar bu sefer iyi dayanmışlardı. Aralarından biri hatta bazukasıyla kamyona zarar vermiş, bir diğeri de düşmanın çizmelerini almayı başarmıştı.

CHE: Ruandalılar ele geçirdikleri silahları kendilerine ayırdılar çünkü Kongolular bu çatışmaya hiçbir katkıda bulunmamışlardı. Arada bir gerginlik oluştu ve az kalsın büyük bir tartışma çıkıyordu. Ruandalılar kendi cephe bölümlerine geçtiler.

Ansali, M'bili ile birlikte keşfe çıktığında kamyonu benzinle yakmak isterken yanıklar alıyor.

MENA: Suleiman ve Yolivo kayboluyorlar. İki gün sonra, saat sabah onda geri geliyorlar. Tatu onları, silahlarını alarak cezalandırıyor.

CHE: Hâlâ, bazı şeylerin daha iyiye dönüşeceği izlenimini taşıyordum.

Siri, Tembo ve Bulgarlar

DREKE: Margolles, Emilio Aragónes ve Oscar Fernández Mell, yani Che'nin genel karargâhı desteklemeleri için çağırttığı adamlar, Palacio (Karin) Victor Shueb ve diğer doktorlar Kongo'ya varıyorlar ve alaya katılıyorlar. Orada, Che onlara yeni adlar verdi.

Che, kendisini Küba'ya geri çağıracaklarından, ya da bu savaştan vazgeçmesi için baskı yapacaklarından korkuyordu.

CHE: Partinin organizasyon sekreterinin bile görevini bırakıp Kongo'ya gelmesi bir türlü mantığıma sığmıyordu. Argones ve Margolles buraya gelme isteğinde bulunmuş ve Fidel bu isteklerini geri çevirememişti.

Onlara şu adlar takılır: Aragönes'e, görünümü nedeniyle Tembo (Fil), Che'yi Santa Clara çatışmasında tedavi eden Ejercito Rebelde'in şefi doktor Fernández Mell'e ise Che'ye göre karakteri sirke gibi olduğu için Siki (sirke) adı verilir. Daha sonra Kerim gelir. Ona da yüksek politik ve kültürel ufkundan dolayı Tom'un politik delege görevi verilir. Bunların kalıp kalamayacağı henüz kesin değildi. Öncelikle, beyaz oldukları için kabul edilip edilmeyeceklerini beklemeleri gerekiyordu.

Tembo, Kongo'ya gelen 120. Kübalıydı. Kayıpları o sırada, gölde bulunan Changa'yı ve iki geri dönmüş adamı çıkarınca, o an için birliğin sayısı 107 adam ve dört doktoru buluyordu.

CHE: Oldukça büyük bir orduydu bu ve bu orduyla bir şeyler yapılabilirdi. Fakat görüldüğü gibi ve benim de önleyemediğim nedenlerden dolayı, çok büyük bir alana dağılmıştı. Bir operasyon sırasında otuz veya kırk adamdan fazlasını bir araya getiremiyor-

duk. Bir de sıtma geçirip hastalananların sayısına bakılınca, bu ordunun aslında savaşın sonucunu belirleyebilecek bir ordu olmadığını kavrayabilirdiniz. Fakat şartlar farklı olsaydı, bu ordu belki de yeni bir tür ordunun çekirdeği olabilirdi.

Daha önce terhislerini isteyen adamlardan üçü, Abdala, Ansali ve Bachi, yeniden birliğe katılmak istiyorlardı. Ayrıca, daha önce Çin'de ve Bulgaristan'da eğitilmiş bir grup Kongolu öğrenci de birliğe katıldı.

CHE: Bu çocukların ilk kaygısı, kendilerine ailelerini ziyaret edebilmeleri için sadece iki haftalık bir iznin verilmesiydi. Bu süreyi kısa bulunca daha sonra uzattılar.

Che bu gruba oldukça kuşkuyla yaklaşıyordu. Bunların hepsi dağlara çıkmak istemeyen birer kuramcıydı. Kolonyalist şartlar altında yetişmiş, Fransızca konuşan ve batı kültürünün bütün negatif unsurlarını benimsemiş, kabile başkanlarının oğullarıydı.

CHE: Çatışma sırasında riske atılacak durumunda değillerdi (...) Çok yüzeysel bir marksizm ile cilalanmış bir şekilde geri dönmüşlerdi. "Kadro" olmanın öneminden emin, disiplinsiz ve bir bakıma da ihanete varan davranışlar sergiliyorlardı.

Aly Kabimba'da

Aly, orada bulunan şeflerle yaşanan bazı sorunlara rağmen göle geri döndü. Che Guevara'dan düşüncelerini saklamasına rağmen aslında oraya dönmekte çok isteksizdi. Changa ve Masengo ile birlikte, Aly de Fizi'de tutsak edilen Kongo devrimci hareketinin başkaldıran bir fraksiyonunun üyelerini, yollamaya gider. Kasima'da bir çatışma yaşanır. Masengo oradaki şefleri yanına çağırıp başkaldıranları tutuklama emrini verir. Yolculukları Uvira'ya doğru devam eder. Geceyi orda geçirmek için Mumebe'de konaklarlar. Bir toplantı. Kübalı bir compañero olan Ernesto tutukluların serbest bırakılmasını yoksa kan dökületeğini söyler. Kübalılar bu

fraksiyon savaşı çılgınlığım soğukkanlı bir şekilde izlerler.

Yeniden yola koyulacakken yine bir çatışma çıkmıştı. *Birkaç asker tutukluları serbest bırakmıştı. Masengo grubunu toparlayıp askerleri yakalayabildi, fakat tutuklular kaçmıştı. Uvira yolculuğu burada kesilmişti. Aly, 8 Eylül'de Che'ye yazdığı bir mektupta: "İlerledikçe her şey zorlaşıyor." der. Geri dönüş sırasında bir yerleşim alanından Aly ve yanındakilere ateş açılıyor. Bütün bu olup bitenlerden hiçbir şey anlamayan ve kendini saçma bir durumun içinde bulan Kübalı bir rapor tutucu için olaylar tam anlamıyla kaotikti. Bir asker sabun istiyor, verilmeyince de adamlarını kışkırtıyor ve isyan çıkıyor. Bir asker ise, etrafına sürekli ateş açarak esirleri değil, onları serbest bırakan askerleri yakalıyor. Yani yanlış anlaşılmalarla dolu bir komediydi bu. Daha sonra...*

GENGE: ... Aly'nin grubu Kabimba'da birkaç Belçikalı makinalı tüfek nişancısını tutsak ediyor; birbirlerine o kadar alışıyorlar ki, sonunda Belçikalılarm ellerine bir makinalı tüfek bile verildi. Bir tanesi aşçı olup tavuk temizliyor, diğeri ise makinalı tüfeği ile kendi uçaklarına ateş ediyordu. Aly "onlar da artık aileden." diyordu.

DREKE: Videaux'u Terry'nin temsilcisi yapmak oldukça zor bir karardı. Onun gibi gözüpek ve aklıbaşında birine ihtiyacımız vardı.

Katenga yolunda araştırmalar

VİDEAUX: Bunun üzerine araştırmalara başladık. Katenga yolu üzerinde faaliyete geçebilmemiz için nelerin gerekli olduğunu bilmemiz şarttı. Bu Tatu'nun bize verdiği görevlerden biriydi. Stanleyville'e karşı yapılacak büyük bir operasyon sırasında düşmanı orada tutacaktık.

7-11 kadar Kübalı ve bir grup Kongolu benim yönetimim altına verildi. Görevimiz çevreyi araştırıp bir pusu kurmaktı. Elimize Force'daki sürekli bir grup değişimi hakkında bilgiler geçmişti. 6 ayda bir garnizonlar değiştirilip savaş bölgesinden çıkartılıyordu. Bu

günlerde işte böyle bir birlik değişimi olmalıydı... Kongolularla sorunlarım vardı. Başlangıçta grubuma 100 kadar Kongolu verilmişti. Fakat Kasima'dan ayrılıp yola çıktığımın ilk günü çok tuhaf bir durum oluştu. Birkaç kişi bizimle gelmeyeceklerini söyledi. Başlangıçta 10-15 kişiydiler, fakat daha sonra birkaç kişi daha katıldı onlara. Bizimle birlikte gelmek isteyen gönüllüler aramaya başladım. 60 kişi kadar, gönüllü olarak katıldı bize. Daha sonra asıl sorunun ne olduğunu öğrendim. Dinsel bir şeyler işte...

Bütün yolu geride bıraktık ve akşama doğru yerimize varıp araştırmalara başladık. Gece olmadan da pusuya yattık. Yerimiz çevreyolu üzerinde değil, bir bayırdaydı. Düşman grupları herhalde iki üç gün önce buradan geçmiş olmalıydı, ama şimdi hiçbir hareket yoktu. Bekleyip göreeğiz... Soğuk, sivrisinek. Kongolular ateş yakmaya alışmışlardı ve sabaha doğru bir ateş yaktılar. Önce bunun farkına varmadım. Ama farkettiğimde hemen gidip ateşi söndürdüm. Oluşan ışık üste görülmüştü. Herhalde burada neler olduğunu araştırmaya geleceklerdi. Biz ise pusuda yatmaya devam ettik.

Saat yediyi birkaç dakika geçe Belçikalı bir birliğin bize doğru yaklaştığını farkettik. 7 kişilik bir öncü mangası ilerlerken birkaç kişi de arkadaydı. Bir karara vardık. Tek imkânımız küçük grup, pusunun önünden geçerken onu ateş altına almaktı. Ve gerçekten de gruptan birkaç gözlemci pusuya girip herhangi bir iz aramaya başladı ve buldu da (Kongolu bir gerilla ordusuna dikkatli olmasını öğretmek gerçekten de çok güç). Birisi bir iz bırakmış olmalıydı. Bizi farketmişlerdi. Silahsız bir şekilde karşılarına geçip topu ateşledik. Arkada kalan iki kişi kaçmayı başardı; onları yaraladık ve çalılıklarm arasından üssümüze geri döndük. Gece, manyokaları taşıdıkları için serbestçe dolaşan iki tutsak kaçtı. Kısa bir süre sonra ise uçaklar uçmaya başladı. Eğer elimizden kaçanlarla iletişim kurabildilerse, nerede olduğumuzu biliyorlardı.

Bunu göz önünde tutarak diğer üç tutsak ile birlikte kampa geri

döndük. Onları onlarla ilgilenmeleri için Kongolu komandolara bıraktık.

Tutsaklardan birini Che'nin ana karargâhına götürdüler. Diğer ikisi Kongoluların karargâhında kaldı. Sonuçta o ikisi orada çalışmaya, yemek pişirip eşya taşımaya başladılar. Güvenlerini kazandılar, fakat güven ikiyüzlülükle de kazanılabilir. Özellikle de biz onlara, serbestçe dolaşmalarına izin verecek kadar güvenmiyorduk. Bu tür aldatıcı güven verme olayları kampta, bütün Afrika'da sürekli olan bir şeydi. Yani iki farklı şeyi aynı anda yapabiliyorlardı: Bir Fransızı bir deliğe atıp orada çürümesine izin verebiliyorlar, öbür taraftan da üç tutsağın kampta serbestçe dolaşmasına göz yumabiliyorlardı. Yani seni hem öldürebilirler hem de serbest bırakabilirlerdi.

Hayvanlar

ILANGA: Che "Operasyon yapacağımız bölgede, insanlara zarar verebilecek ne tür hayvanlar bulunuyor?" diye sordu.

Kübalılar gelmeden önce köylüler, yaşlı bir aslanın sürekli sürüye saldırdığım söyleyip yakınıyorlardı. Fakat bu çevrede aslanlara çok nadir rastlamyordu. Asıl korkulması gereken, sayıları aslında fazla olmayan zehirli yılanlardı. Kisuahelice'de *nyoka* diye adlandırılmışlardı. Aslında büyük bir tehlike oluşturuyorlardı. Fakat oralarda çokça kertenkele yaşadığı için yiyecekleri de aslında oldukça boldu. Sana saldırmalarının nedeni ise, üzerine bastığın içindi. Fakat hava soğuk olduğunda bir tanesinin ısınmak için yanına sokulup kıvrılarak yatma olasılığı da vardı. Ama onu korkutacak ani hareket yapmazsan, sana hiçbir şey yapmaz. En azından, benim orada olduğum süre içinde, dışarıda uyuduğum halde, yılanlarla ilgili hiçbir sorunum olmadı. Morogoro hakkında bir söylenti var: buna göre Morogoro üste, barakanın girişinde bir yılan görür ve ona silahıyla ateş açar. Morogoro mermileri ziyan etmekten başka bir şey yapmamıştı. Aslanları topla avlamaktan farksızdı davranışı.

GENGE: Bir defasında bir fil avlamıştık. Fil çok lifli olduğu için hiç kimse biraz olsun et çıkaramamıştı. Her milimetrede beyaz lif vardı, ama et bulmak mümkün değildi.

FREDDY: Kübalının birisi, bir defasında kampa giren orta boyda bir maymunu vurmak için yaklaşık 4 mermi harcadı. Erzağımız bitmek üzereydi. Che onu, FAL için ayırdığımız mermileri böyle harcadığı için cezalandırdı.

GENGE: *Virulo,* her gece elbiselerinin içine yerleşen ve hayatı cehenneme dönüştüren beyaz bir tahtakurusu çeşidi. Seni bir türlü uyutmaz. *Guacha* ise, siyah arpacık kurduna benzeyen, ve kafanda bir sürü şişikler meydana getiren büyük bir pire çeşididir.

ALEXİS: Birçok aslan var ama onların hepsi patikamn çok daha gerisinde yaşıyorlar; nedeni onların ağaç sesinden bile korkmaları. Birçok da yılan var, bunlardan bazıları ise çok zehirli. Seni soktuğunda beş dakikada ölürsün. Filler var, fakat ormanda yaşamıyorlar. Çok büyükler, ama tırmanacak kadar güçleri yok. Bu yüzden tepelere tırmanmayı sevmiyorlar ve ovalarda kalmayı tercih ediyorlar.

Che Lulimba'da

Che'nin günlüğünün Ağustos sonu bilançosu

CHE: Araştırma için burada bulunduğum süre sona ermişti. Bu da benim bir adım ileride olduğumu gösteriyordu. (...) Çevredeki bütün köylülerin biraraya getirilip organize edilmeleri ve cephenin tek elden yönetilmesi gerekiyordu. Her şey farklı bir yönden görünüyor şu anda bana. En azından bugün. (...) Ama birkaç gün sonra olumsuzluklar yine durumu belirliyordu. (...) Masengo ve Kabila'nın Fizi yöresindeki komutanlarla arasındaki ilişki ve devrim ile Tanzanya hükümeti arasındaki ilişki bunların arasında en kötüleriydi. Kabila ve Masengo Kibamba'ya gelmişlerdi. Anında, Tanzanya'daki otoritelerin, bizim istediğimiz silahları göndermeye

karşı çıktıkları haberi yayıldı. Bunların arasında özellikle beklediğimiz, tank mayınının ateşleyicisi vardı, ayrıca Kabila'nın gecikmeden dönmesini istiyorlardı.

Lawton (Changa) bu anlatılanların doğru olduğunu belirtiyor. Buna karşılık Che, bir saldırının gerçekleştirilmesi için Katanga-Lulimba karayolunun bloke edilmesini öneriyor. Böylece takviyenin gelmesi önlenecekti. Pombo ve Nane pusulardan sorumluydular.

CHE: Ve biz bir köprünün etrafındaki bölgeye saldırmaya başladık, gün be gün ve düşman köprüyü çok hızlı bir şekilde tekrar onarıyordu; ta ki saldırmamızı imkânsızlaştıran büyük bir garnizonu oraya yerleştirene dek.

Che, bu beyhude saldırılar sırasında zaman değerlendirmek için etrafta geniş çapta bir sosyal yardım programı gerçekleştirdi. Henüz yeni gelmiş Doktor Hindi, köylülerin sorunlarını anlatmaları için muayene saatleri ayarladı ve Che, kendisi köylerde sebze tohumları dağıttı.

Che bundan sonra Lulimba'ya gidip Lambert'e yeni eylemlerin yapılmasını önermeye karar verdi; aynı zamanda iskân bölgesine saldırı yapma olanağının olup olmadığını araştıracaktı, çünkü elde edilen bilgilere göre orası sadece 103 adam tarafından korunuyordu. 14 Eylül'de Che Lulimba'ya gitmek için yola çıktı, öncülüğü Azi yapıyordu.

CHE: Oldukça bulutlu bir hava vardı ve sürekli yağmur yağıyordu. Böylece çabuk ilerleyemiyorduk ve bu durumda, köy yolunda bolca bulunan terkedilmiş evlere sığınmamız gerekiyordu. (...) Şafağa karşı pusumuzun bulunduğu yönden çatışma sesleri ve hava kuvvetlerinden çok şiddetli ateş sesleri duyduk.

Birkaç gün sonra Dreke/Moja tarafından bu olayın nedenini öğrenecekti.

MOJA: Askerler savunma hatlarını yarıp ilerlediler, bu sırada ken-

dilerinin de adam ve silah kayıpları oldu. Asıl amaçları Lulimba'ya yönelik manevramızı önlemek değil, kendi saldırılarım hazırlamaktı. Onlar hakkında yeterince bilgiye sahip olmamamız bizim dezavantajımız oldu.

CHE: Öğleye doğru keşiften geri dönen Azima'ya rastladık. Muhafızlarla karşılaşmadan Lulimba adını verdiğimiz iskân bölgesine kadar ilerleyebilmişti. Kullanmış olduğu yol, dağda bulunan isyancıların mevzilerinden Front de Force'un köy yoluna giden noktaya kadar paralel uzanıyordu ve sonra kumullara doğru ilerliyordu.

Sonra, bir keşifte La Mission'dan bir kilometre önde bulunan terkedilmiş bir protestan kilisesini araştırırken farkediliyorlar ve 16 top ve havan tarafından bombardımana tutuluyorlar. Grup o gece orda kalmaya ve Lubonja kurmayına bilgi vermeye karar veriyor. Bir sonraki gün onları Lulimba üssüne, Lambert'in ordusunun kampına götürüyorlar: Sokak kenarında terkedilmiş, tahtakurularının kaynadığı kulübeler, yer sığınakları ve zeminlikler yok, ön hatta birkaç tane hava savunma topu ve bazuka.

CHE: Nişancı sığınakları her zaman bir sorun yaratıyordu; çünkü herhangi bir inanç yüzünden Kongolu askerler, kendilerinin kazdıkları sığınaklara girmiyorlardı. Böylece, kendilerini saldırılardan korumak için güvenilir bir savunma hattı oluşturamıyorlardı. Mevzinin gücü, önündeki tepeler arasından kıvrılan, yolu kesen uçurumun dikliğinden kaynaklanıyordu. Oradan, dağdan yukarıya doğru gelen kuvvetlere kolaylıkla saldırılabiliniyordu. (...) Kampta az kişi vardı ve tek bir şef bile yoktu.

ALEXİS: Tatu gece, şafakta geldi. Yürüyerek gelmişti. Şefimiz bize, bir misafirin geldiğini bildirdi. Büyük bir olay değil bu. Rütbem yoktu. Hava savunma topundan sorumluydum. Topu 8 kişi idare ediyordu.

Hemen Lubonja'ya gitmek istiyorlardı, ama kampa bir gün sonra

bir komutanın geleceğini ve bu yüzden orda beklemelerini söylediler. Lambert'in, Fizi'de hasta bir kızının yanında olduğunu bildiriyorlar. Bir buçuk ay boyunca şu bu nedenden dolayı Lambert kampta değildi.

ALEXİS: Kübalıları ilk kez gördüğümde şunu düşündüm: "İyi. Başka bir ülkeden gelenler olduğu için şimdi savaşı kazanırız." Ama şunu da düşündüm: "Ama bunlar beyaz. Beyazlar niçin buraya geliyorlar ki, zaten beyazlara karşı savaşmıyor muyuz?"

Yönetimin ricası üzerine Che, tümü silahsız adamlardan oluşmuş 100 kişilik bir grubun karşısında, bir konuşma yapıyor.

CHE: Onlara her zamanki vaazı veriyorum: Silahlı adam hemen asker anlamına gelmez, sadece silahlı bir adamdır o kadar. Devrimci asker kendini savaşta oluşturup biçimlendirir, ama sizde savaşılmadı. Onları dağlardan inmeye, Kübalılar ve Kongolularla beraber aynı koşullar altında savaşmaya davet ettim, çünkü onlarla beraber savaşın acılarına katlanmaya gelmiştik. Bu savaş zor bir savaş olacaktı, barış henüz uzaktaydı ve fedakârlık olmadan zafer olamazdı. Onlara, modern silahlara karşı kullanılan *dawa*'nın her zaman amaca uygun olamayacağım ve ölümün savaş saatinde savaşın sürekli refakatçisi olacağını söyledim. İşte bunların hepsini yetersiz Fransızcamla anlattım ve Charles Bembo bunları bölgenin diline, Kibamba diline çevirdi.

ALEXİS: Beni çağırttırdılar. Galiba 4 veya 5 kişiydik. Şefim bana şunu söyledi: "Misafirimiz var." "Ne misafiri?" "Birkaç Kübalı." Evlerin birinde Tatu vardı. Geldiğimizde şefimiz bir konuşma yapıyordu. "Bizim için savaşmaya gelen Kübalı kardeşlerimizle tanışmanız gerekiyor." Hepimizi tanıştırdı. Tatu'nun yanında birkaç beyaz bulunuyordu, zannedersem üç kişi; Aragones'i, Dreke'yi, Pombo'yu ve M'bili'yi hatırlıyorum; aralarında bir politikacı da vardı. Bütün Kübalılarla tokalaştık ve muhabbet etmeye başladık. Che söylediklerini Freddy'ye tercüme ettiriyordu. O Fransızca konuşuyordu ve Freddy Kisuaheli'ceye çeviriyordu. Tatu'nun üstünde

bir üniforma, silahı ve bir matara vardı. Onunla birçok kez konuştum, çünkü birçok kez silahımın yanına geldi. Şunu sordu: "Kim kullanıyor bu silahı?" Şefim böyle cevap verdi: "İşte bu yoldaş." ve beni gösterdi. Bunun üstüne Che bana; "Silahını iyi tanıyor musun?" diye sordu. Evet, bunun bir Rus yapımı makinalı tüfeği olduğunu ve onu iyi tamdığımı söylüyorum. Gözümü bir mendille kapatarak onu muharebeye hazır duruma getirebiliyordum, herşeyini biliyordum. Bunu, tutukladığımız bir düşman askerinden öğrenmiştim; bana bakımım ve onu nasıl yağlayacağımı öğretmişti. Şunu sordu: "Kaç senedir bu silahı kullanıyorsun?" Cevabım: "Bir buçuk yıldır," oldu. Başka birisine daha sordu ve o "8 aydır," dedi.

Harekâtımızın güçlü olduğunu söyledi, ama yöneticilerimizin bazıları köylülere kötü davranıyorlarmış ve bir devrimci, köylülere asla kötü davranmamalıymış, çünkü onlar için savaşıyormuşuz. Bazı kişilerin teğmen veya kaptan olmaları için değil de ülkemizi kurtarmak için savaşıyormuşuz. Bu, gerçekten küçük bir nutuktu. Şefimiz Binbaşı Lambert'ti. Che'yi karşılayacak personeli o seçti. En fazla prestij sahibi olan ve güvenilen bizdik. O zamanlar şunu düşünüyordum: "Niçin bir beyaz bize yardım etmek için o kadar uzaklardan gelsin?". "Orda evini, karısını bıraktı..." Siyasi eğitimimiz yoktu. Bir beyazın gelip biz siyahlara yardım etmesini anlayamıyordum, hem de savaşımız beyazlara karşıydı. Başkaları benden de kötü şeyler düşünüyordu. Ülkemizin özgürlüğü için değil de sadece beyazlara karşı savaştığımızı düşünüyorduk. Aslında niçin savaştığımızı bile bilmiyorduk. Yöneticiler devlet başkanları gibi yaşamak istiyordu. Çoğu hiçbir zaman, ihtiyaçlarımızı ve savaşın nasıl gittiğini öğrenmek için cepheye bile gelmezdi. Sadece rahat yaşamak istiyorlardı.

Tanzanya'daki Lojistik

RİVALTA: Che Kongo'dayken bana, içine telsiz istasyonu ve yayın direği kurulabilecek bir ev aramamı söyledi. İletişimi kur-

mamız ve beklenmedik olaylara karşı hazırlıklar yapmamız vazgeçilmez önlemlerdi. Bunun için bakanlığın parasını kullanacaktım. Özel görevler için para, ama aldığım talimata göre bunu bakanlığa bildirmemeliydim. Kongo parasıyla veya Frankla bir köy evi, araba, sırt çantaları, çizmeler, koruma gözlüğü gibi başka eşyalar aldık. Birkaç bankada hesap numaraları açıldı. Bunlarla Angola, Mozambik, Malavi ve Burundi'deki bağımsızlık hareketleri destekleniyordu... bir gazetenin çıkarılması için Kambona'nın elemanları da yardım alıyorlardı. Chiristian, Teekoy ve başka ticarethanelerle çalıştık; alışverişle ve değişik sorunlarla ilgilenmesi için Nasto'yu görevlendirdik. Paramızın idaresiyle ilgili Che bana, gelir ve giderleri bir deftere işlememi söyledi. Bu defter hala bende, dönüşünde defteri ona gösterdim. Faturaları ve operasyonlarla ilgili kâğıtları sonradan yaktım, ama sadece geride herhangi bir sorun yaratabilecek belge bırakmamak için; başka bir nedeni yoktu. O zamanlar Osmany'ye Aragones'in getirdiği parayla ilgili herhangi bir şey söylememiştim, çünkü belli durumlar için kenarda para bulunmalıydı. Bu durumu Osmany'ye sonradan açıkladım, ama kötü bir niyet yoktu bunda, çünkü para duruyordu ve onu kullamyorduk. Osmany'ye birşey söylememem beni daima rahatsız ederdi, çünkü Che'yle birlikte operasyonlarla ilgilenen ve bilgileri alan *compañero* oydu. Ama para meselesini doğrudan kendi kontrolüm altında tuttum ve bana yöneltilen soruları başkalarına aktarmaktan kaçındım; çünkü paranın gerçekten gitmesi gereken yere ulaşması gerekiyordu. Bana bilgiler gelmediğinde veya Che'yle görüşemediğimde parayı gizliyordum, çünkü emir almadan hiçbir şey yapmazdım.

Fizi'ye yolculuk

17 Eylül'de komutan dağdan aşağı inilmesine izin veriyor, ama Lambert emir vermeden önce taarruza geçmek istemiyor; Che Lambert'i Fizi'de ziyaret etmeye karar veriyor. Köylülerin kar-

şılamaları sıcak ve samimi. Yolculuk için bir kamyon kullanılıyor.

CHE: Yolda, her geçtiğimiz köyde silahlı adamlar vardı; her birinde, evde veya arkadaşlarında kalan bir şef vardı, bakımlıydı ve genelde yeterince yiyecek ve içecek bulunuyordu. (...) Askerler çok büyük bir özgürlüğe sahip gibi görünüyorlardı ve durumlarından (oldukça) memnun gibiydiler; gerçi omuzlarında daima bir silah taşıyorlardı, ama disiplin, savaşma isteği ve organizasyon belirtisi diye bir şey yoktu.

Lambert'in ve Maulana'nın adamları arasında büyük bir mesafe vardı; ve birbirlerini kedi ve köpek gibi gözlemliyorlardı. Masengo'nun müfettişi Charles'ı hemen tanıdılar ve ona oldukça soğuk bir tavırla yaklaştılar.

Sonradan Che Fizi'yi şu şekilde betimliyor:

CHE: Küçük bir iskân bölgesi, ama yine de Kongo'da tanıdığım yerler arasındaki en büyük yerleşim yeri.. Birbirinden titizce ayrılmış iki semtten oluşuyor; biri küçük ve tuğla duvarlı evlerle dolu bir semtti, bunların bazıları çok modern; diğeriyse Afrikalıların semti, bildik kulübeler, büyük sefalet, ne su ne de temizlik var.

General Maulana'nın bölgesinde bulunuyorlar; Lambert'le arasındaki sürtüşmelerinden dolayı general onları çok soğuk bir tavırla karşılıyor. Che birdenbire kendisini kabile çatışmalarının ve iki Kongolunun gergin ilişkilerinin içinde buluyor. Onu yemeğe davet ediyorlar. Lambert generalin karşısında "usulune uygun" vaziyet alıyor. Che, fazla ayrıntıya girmeden Lulimba'ya yönelik saldırı hakkında Lambert'le yaptığı konuşmalardan bahsediyor.

Maulana asistanıyla Che'ye haberler gönderiyor: haberciler de [Kasongo bölgesinin albayı gibi] Lumumba döneminin eski gazilerindendi. Masengo ve Kabila'ysa sonradan katılarak etkili oldukları kabile bölgelerinde silahlanmayı düzenlemişlerdi. Maulana'nın adamları Kübalı danışmanlar istiyorlar; Che'yse

kuvvetlerini geniş bir cepheye dağıtmak yerine bir noktada toplamak istediğini ve bir veya iki Kübalının durumu değiştiremeyeceğini açıklıyor. Bunun yerine onları göle top ve havan eğitimi almaya çağırıyor; çünkü Fizi'de topların kullanılması sadece bir kişiye, tutuklu bir paralı Yunan askerine bağlı.

CHE: Bu argümanlar onları hiç mi hiç etkilemedi (...) General beni Baraka'ya ve köyü Mbole'ya davet etti. Diplomatik bir tavırla davetini kabul ettim, ama aynı gün içinde Lulimba'ya dönmeliydik. Yola çıkmadan önce beni yanlarında Fizi'ye bir gezintiye götürdüler ve orda Kasongo'dan gelen bir yaralıyı görme fırsatı buldum. Kurşun kalçasına girmişti ve tedavi edilmemiş yara iltihaplanarak dayanılmaz bir koku yapmaya başlamıştı. Onun hemen tedavi görmesi için Kibamba'ya götürülmesini tavsiye ettim (iki haftadan beri bu durumdaymış) ve bizimle birlikte Baraka'ya gelmesini önerdim. Ama onlara göre kamyonu muhafıza takımıyla doldurmak daha önemliydi ve yaralıyı Fizi'de bıraktılar. Sonradan bu yaralı hakkında herhangi bir şey duymadım, ama sonunun çok kötü olduğunu tahmin edebiliyorum.

Şimdilik en önemli şey "şov"u organize etmekti; General Maulana savaş kıyafetlerini giyiniyordu; görünümünü biraz gülünç hale getiren leopar kürküyle kaplanmış bir motor kaskı taktı. Bu hali Tumaini'nin ona "Kozmonot" adını takmasına yol açtı. (...) Mbola'da bir personel değişikliği oldu; koruma takımı olarak gelen askerler, Fizi'ye gelenlerle değiştirildiler. General Maulana'nın konuşmasıyla doruk noktasına ulaşan bir askeri geçit yapıldı. Gülünçlük, şarlomsu boyutlara vardı; bütün bunlar, sanki aç ve sıkıntı içinde bir slapstick komedisi seyretmek mecburiyetindeymişim gibi geldi bana. Şefler bağırarak çağırarak, hoplayarak zıplayarak anlamlı bir şekilde yarım dönüşler yapıp duruyor ve zavallı askerler gelip gidiyor, ortaya çıkıp yine kayboluyorlar ve marş marş egzersizleri yapıyorlardı. (...) Aynı gece Fizi'ye geri döndük ve Lambert'le konuşup hemen yola çıkmamız gerektiğini söyledik.

Dedikodulara göre Che Afrika'daymış

MARCHETTİ: Che 1965'in baharında Küba'dan kaybolduğunda, Castro'nun otoritesine saygısızlık ettiğinden tutuklandığı veya idam edildiği düşünüldü. Başka bir söylentiye göre Che tedavisi olanaksız bir şekilde delirmiş ve Küba'da bir yerde kontrol altındaymış. Başka bir rapora göre de Che kendine sadık adamlardan küçük bir grup kurup devrimler başlatmaya yola koyulmuş. Başlangıçta istihbarat neye inanacağını bilemiyordu, ama yavaş yavaş farklı bazlardan ve operasyon merkezlerinden bilgiler gelmeye başlamıştı. Önce kısa kısa ve sonra daha ayrıntılı bilgiler Afrika'ya [Kongo, bugünkü Zaire] işaret ediyordu. CIA raporlarının kaynağına göre savaşa yabancı devrimciler katılıyordu ve taktiklerinin bazıları sadece Che'ye özgüydü.

Ajan servisi bunun doğruluğunu denetlemeden ülkenin doğusundaki isyanlar azaldı. 1965'in sonlarında Tanganika Gölü'nde sessizlik hakimdi, ama birkaç paralı asker, eski Kübalı muharipler de Afrika'daki yüksek ajanlar gibi, Che'nin orada olduğundan emindiler. (...) CIA sadece, onun ortalıktan kaybolduğunu biliyordu ve söylentiler yeniden ortalarda dolaşmaya başladı.

Hava kuvvetleri propaganda yazıları atıyor

MENA: 21 Eylül'de *comandante* Calixte bize, uçakların atmış olduğu propaganda broşürlerinden birini veriyor. Yazıda, Mobutu, Kongo halkını, Kongo'ya halkın zenginliklerini zorla çalmak için giren Çinli ve Kübalı komünistlere karşı uyarırken, teslim olacak isyancılara da savaş tutsağı muamelesi yapılacağını söylüyordu.

DREKE: Calixte'ye, savaş biter bitmez gideceğimizi açıkladım.

MENA: Kongo'ya sadece, iktidarda olan hükümete karşı savaşmak için geldiğimizi ve savaşın sonunda tekrar Küba'ya gideceğimizi söyledik. İktidarı ele geçirdikten sonra kendileri, devrimciler olarak kendi yollarını kendileri belirleyeceklerdi. Yazı komutana geri

verildi. Geri dönen *compañero*'lar, uçakların özellikle Front de Force'un iskân bölgelerine propaganda yazıları attıklarını ve bizimkilerin, onları uzaklaştırmak için makinalı tüfeklerle uzaktan ateş ettiklerini anlattılar. Bir sonraki gün uçaklar o bölgeyi bombaladı.

Köyler bombalanmaya devam ediliyordu. Hava kuvvetleri, üstünde belirsiz ölü resimleri bulunan propaganda yazıları atıyordu. Bu yazılarda bu ölülerin simba'ların yağmaları sonucu ortaya çıktıkları iddia ediliyordu. Kisuaheli dilinde ve Fransızca yazılmış bir çağrı bulunuyordu; çağrıda yazılan şunlardı:

CHE: ... Kübalıların ve Çinlilerin ekmeğine yağ sürmek için kendilerini kurban etmemelilermiş, çünkü onlar onların altınlarını alacaklarmış. (...) Bölgeyi bombaladıktan ve altını üstüne getirdikten sonra propaganda yazıları attılar. Baskıcı devlet ordularının aşikâr standart yöntemi.

"Kendi hayvanlarımız"

WILLIAM BLUM: Dulles acil bir program için CIA fonundan 100.000 Doların verilmesini onayladı. Amaç, Lumumba hükümetini düşürmek ve yerine Batı yanlısı bir hükümet getirmekti. Allen Dulles, Lumumba'nın öldürülmesini "hemen ve her şeyden önce gerçekleştirilmesi gereken bir hedef" olarak belirledi. 60'lı yılların başlarında CIA, Kongolu politikacıları alıp satıyordu. 64'lü yılların ortasından itibaren Birleşik Devletler Leopoldville'e uzun süre boyunca günde 1 milyon dolar askeri yardım verdi. Birleşik devletler, birliğin ve Kongolu subayların Fort Knox'da eğitilmesi için yaklaşık 200 asker yolladı. Çombe yaklaşık 400-500 kişiden oluşan beyaz (paralı) askerlerden bir ordu kurdu. CIA Kuzey Amerikalılardan, Domuzlar Körfezi'nin eski Kübalı muhariplerinden, Rodezyalılardan vea Güney Afrikalılardan (Güney Afrika Hükümeti bunları destekliyordu) oluşan kendi "çetesini" oluşturdu. CIA görevlilerinden biri şöyle diyordu: "Biz kendi hayvanlarımızı yanımızda getirdik."

Masengo ile takas; Lubonja'ya yolculuk

6 Eylül'de Masengo'nun bir mektubu daha geldi. Bu mektupta tavsiyeye uygun olarak yönetimin yarısını birleştireceğini ve başına da Lambert'i getireceğini belirtti. Sonra da mevcut iç siyasi durumu değerlendirdi: Gbenye'yi, devrimi Leopoldville'e satmakla ve bunun için de Doğu Afrika ülkelerini (Tanzanya, Uganda, Kenya) aracı olarak kullanmakla suçluyordu. Che'nin, Dar es-Salaam'da bulunan Küba Büyükelçiliğiyle konuşmasını ve bu olaya el atılmasını istiyordu.

Che bu suçlamalara kuşku içinde baktı. Büyükelçilikten yardım isteyebileceğini belirtti, ama olaya karışmadı. Onun için, harekete geçmek daha önemli olduğundan Lulimba'ya bir taarruzda bulunmayı öneriyor.

CHE: Düzlük alanda da tutunabilmemizin gerçekten mümkün olduğunu ispatlamış bulunuyoruz. Che üste bekleyerek daha fazla zaman kaybetmemek için en yakın zamanda bir görüşme öneriyor.

CHE: Şu sırada neyle meşgulsem işim de o.

20 Eylül

CHE: Bir sonraki gün jiple yola çıktık, ama yavaş yavaş benzinimiz tükeniyordu ve yola yürüyerek devam etmek mecburiyetinde kaldık. *Yolda, pombo kaçakçılığı yapan Lambert'in arkadaşlarından birinin konutunda duraklıyoruz. Lambert sarhoş oluyor. Che'nin yorumu:*

CHE: *[Sarhoşken]* sempatik yanlarının ortaya çıktığı bir gerçek.

Lambert genelkurmayı Lubonja'da kurmayı öneriyor; Che'ye göre 350 adamlık bir birliğin genelkurmayı savaş alanından 25 km uzaklıkta bulunmamalıdır.

CHE: Cephede savaşçılarımızın yanında olmalıydık. İstemeyerek de olsa bunu onayladı ve önümüzdeki gün yola çıkmayı kararlaştırdık.

Umumi karargâhı inceliyorlar ve her zaman olduğu gibi iyi silah-

lar ve cephane buluyorlar, Belçika Bazukaları ve makinalı tüfekler. Lambert'in birleşmiş birlikleriyle, Kalonga-Kibuyo ve Calixte Lulimba'yı nasıl çembere alabileceklerini planlıyorlar. Lubonja'dan yola çıkmak üzereyken, bir muganga dawa'yı yapana kadar beklemek zorunda kalıyorlar. Uçaklar görünüyor: 4 tane "Tataga" uçağı ve 2 tane B-26; 15 dakika boyunca bombalanıyorlar; birkaç kişi hafif yaralanıyor, 6 yıkılmış ev ve birkaç tane de zarar görmüş araba var. Kongolular kaybın bu kadar az olmasını dawa'ya bağlıyorlar. Üsse geldiklerinde orda sadece 730 adam buluyorlar, diğerleri etrafa dağılmışlar. Lambert, "tatilcileri aramaya çıkacağını ve gerekli disiplini tekrar kuracağını" söylüyor.

Gecikmeden dolayı sinirlenen Che bir keşfe çıkıyor.

CHE: Lulimba sandığımız köye geldiğimizde orda kimse yoktu. Kimbi nehrine doğru yola devam ediyoruz ve köyden 2 km uzaklıkta bulunan bir pusuda bütün adamların beklediğini görüyoruz. Lulimba sandığımız köy kesinlikle Lulimba değildi; çünkü Lulimba, Kimbi nehrinin kıyısından 4 km uzaklıkta bir yerde bulunuyordu.

Araştırma birlikleri düşman kuvvetini 150-300 gibi tahmin ediyorlar. Herhangi bir durumla karşılaşmadan ilerlemişler, bilgi yetersizliğinden dolayı, düşmanla neredeyse burun buruna gelmişlerdi.

CHE: Şimdi en önemli şey, mümkün olan bütün savaşçıları biraraya getirip onları uyanık tutmak ve bir deneme saldırısı yapmak; böylece güçleri tartmaktı. Ama ilk önce daha iyi ve emniyetli bir üs oluşturmamız ve Lambert'in o ünlü 300 adamını getirmesini beklememiz şarttı. Lulimba'ya yaklaşık 4 km'lik bir mesafede bulunan misyona çekildik. Orada, Lambert'in farklı üslerin şefleriyle yapacağı tek tek konuşmaların sonuçlarını bekleyecektik. Misyonun yanındaki kamp bir izci grubunun "weekend" kampını andırıyordu, güvenlik önlemleri şaşırtacak kadar azdı. Çok uzaktan bile, tartışan insanların bağırışları veya kilisenin bir köşesine yerleşmiş askerlerin aralarında geçen canlı konuşmaların yankıları du-

yuluyordu. Askerleri nöbet yerlerinde tutmak zor bir işti. Lambert'in, adamlarını aramak için durmaksızın gelip gitmesi etkili gibi görünüyordu, ama adamlar asla ortalıkta görünmüyordu ve sayıları hiçbir zaman 40'ı aşmıyordu.

Kübalı Wasiri ve Banhir'in keşiflerinde, başlangıçta tahmin edilen 350 askerden çok daha fazla askerin bulunduğu ortaya çıkıyor. Hükümetin birlikleri nehrin iki tarafına dağılmışlardı. Manyoka bulmak için düzenli bir şekilde hareket ediyorlardı.

CHE: Bu halde onları pusuya düşürmek oldukça kolaydı. Ava çıktıklarında kampımızın ön gözcülerinin bulundukları yere kadar uzanıyor, böylece nöbetçilerin tedirginliğine neden oluyorlardı.

Che bölgeyi araştırıyor; muhafızların neden oldukları atış sesleri üste paniğe ve kaçışlara neden oluyor.

CHE: Bu kaçışlardan sonra geride sadece 25-30 Kongolu kaldı.

Lambert geliyor. Söz verdiği 120 asker yerine, savaşmaya istekli ve gerçekte orada varolup olmadıkların her koşulda bilmenin pek mümkün olmadığı 70 asker getiriyor. Kendi kuvvetleri düşman kuvvetlerinden daha az olduğundan Che taarruz planından vazgeçmeye karar veriyor.

CHE: Düşmana birkaç tokat atma gibi basit bir amaca yönelik üç tane küçük pusunun kurulmasını önerdim. İkisini manyoka tarlalarına kuracaktık; oraya emniyet önlemleri almadan gidiyorlardı; diğerini de köy yoluna kuracaktık. Adamlarımı yeniden organize etmeyi denemek için nöbet noktamı Kiliwa deresine kaydıracaktım. Asıl amacım Lambert'ten kurtulmak ve bir karma birlik kurmaktı. Bu istek gerçekleştirilemedi; çünkü yeterince Kongoluyu biraraya getiremedim. Lambert, konuyu adamlarıyla tartıştığını söylüyor, ama asla bir cevap gelmiyor.

Force'daki pusu

CHE: M'bili'nin Katenga ve Lulimba arası kurduğu pusudan haberler geliyor; düşman zarara uğramış, ama yine de ilerleyebilmiş. Moja, pusularda sadece Kübalıların kaldığını bildiriyor. Kongolu-

lar ise 2 veya 3 gün sonra en üst noktadaki merkez kamplarına kaçmışlar. (...)

DREKE: *(23 Eylül)* Tatu emirler gönderiyor. Iliada ve Odysee'yi sipariş ediyor; ayrıca "pusulardan yapılan saldırı sayısı artmalı ve bunun için yeni yerler seçilmeli." diyor. Beklenilmeyen saldırı ve pusular, birkaç tane kurduk, birini Lulimba'ya giden köy yoluna bir başkasını da Force'a.

ALEXİS: Kalonda'da bir pusu. Toplam 52 gerillaydık; aramızda 3 Kübalı vardı. Pombo harikaydı. Düşman, onu beklediğimizi bilmiyordu. Şefimiz şunu söyledi: "Tek cip geldiğinde hemen saldırmayın. 4 veya 5 cip pusuya düşene kadar bekleyin ki silah elde edebilelim." Ama savaşçılarımızdan birisi hatalı davrandı. İlk cip geldiğinde korktu ve ateş etmeye başladı. Diğerlerinin yeterince yaklaşmalarını beklemedi. Sadece 2 cip gelmişti ve herkes ateş etmeye başladı. 7 cipleri ve 1 kamyonları vardı. Düşman galiba 40-50 kişiydi ve bu pusuda 4 kaybımız ve 4 ölümüz oldu, düşmanınsa iki. Bu çatışmada 8 silah elde ettik ve iki düşman asker öldürdük.

Açlık (I)

GENGE: Bir gün, yanımızda bulunan tepeden tırnağa silahlanmış 2 veya 3 Arap ve Lübnanlı, aklımıza, kızarmış köpek ve maymun eti yemeyi soktu, şu işe bakın.

VİDEAUX: Burda herkes hayatta kalmak için savaşıyordu. Savaş daha gündelik hayatta başlıyordu: yük taşırken, işte, hastalıkta, yemekte, son gücünle bir işi yaptığında, açlıkta ve susuzlukta. Her zaman açlık vardı, onunla yaşamayı öğreniyordun, çünkü her gün tükettiğin enerjin ürettiğinden fazlaydı. Vücut, aldığından çok daha fazla enerji yakıyordu. İnsan kurda dönüşüyor; herhangi bir şey gördüğünde yiyip yiyemeyeceğini düşünmeye başlıyor. İki gün boyunca hiçbir şey yemediğinde ortaya çıkan açlıkla, günlük açlık vardı. Bize biraz pirinç gönderdiklerinde bir veya iki gün boyunca

yiyeceğimiz oluyordu ve sonra ne bulursak onu yiyorduk: bir maymun...

Bu duruma hızla adapte olan ilk kişi Vincente'di. Kamptan yaklaşık 500 metrelik bir mesafede bulunan bir ağacın dalında bir dişi maymun bulduk. "Çaresi yok. Bizimdir." diyerek üzerine ateş ettik. Düşerken ayaklarının biri ağaca takılı kaldı. Aslında beni sarsan, insan gibi davranmasıydı, avuçlarım kavuşturmuş, yakınıp duruyordu orada. Bir süre öylece durduk ve düşündük. Ama boş ellerle geri dönemezdik, çünkü grubun yiyeceği yoktu. "Pekâlâ. Tamam insana benzeyebilir, ama şimdi onu kurtaracak merhamet kurşununu atacağız." Kafasını kesip kampa döndük ve gerisini hallettik.

Bir sonraki gün bir parça fil eti bulduk. Yerliler ava çıkmışlardı ve bir parça fil etiyle dönmüşlerdi. Sonra, kalan eti getirmek için bir grup yolladık. Bize bir parçasını verdiler ve ben "hadi, onu pişirelim" dedim. Ateş yaktık ve eti tencereye attık, ama su kaynamaya başladığında içinden kurtlar çıktı. Böylece iştahımız kaçmıştı. O gün hiçbir şey yemedik.

Sırt çantamızda her zaman demirbaş erzağı bulunurdu. Tatu'nun bize ne kadar çok disiplin öğrettiği bundan belli oluyor. Tatu yiyeceklerle ilgileniyordu. Sana her verdiğini özel not defterine yazardı: bir kutu süt, bir avuç tuz, bir kutu et. İşte bu, demirbaş erzağıydı ve hiç kimse ona el süremezdi. Nehirdeki su aygırlarını da pusuya düşürdük. Bu koşullar altında kendi yağıyla kavrulduğunda tadı fena değildi. Uygun bir şekilde hazırlandığında mükemmelmiş. Bir aslan vurmuş olsaydık onu da yerdik.

Bağımsız bir birlik

CHE: Makungo'da biraraya gelmelerini sağladığım adamlara ulaşıp, onlarla gerilla ordusunun merkez grubunu, disiplinsiz askerlerin olumsuz etkilerinden uzak bir yerde oluşturmam gerekiyordu. Ama Lambert'i deli topluluğuyla da yalnız bırakamazdım;

böylece Moja'nın 10 adamla birlikte onun yanında kalmasına karar verdik. Buna karşılık bana, eğitilmek için 10 tane seçilmiş gönüllü adam verecekti. Lambert sözünü sadece yarı yarıya tuttu; bana 10 adam verdi, ama bunlar gönüllü değildi, seçilmiş hiç değildi.

Lulimba'ya yaklaşık 5 km uzaklıkta bir derede Tembo'nun başında bulunduğu gruba ulaştım. Tembo bu zor yürüyüşe dayanarak umutsuz Kübalıların saygılarını kazanmıştı. Moja'yla beraber yardım edecek adamlarla toplam 35 kişiydik; bu küçücük bir birlikti. 120 Kübalıdan geri kalanı gölün etrafına, yukardaki üsse, Front de Force'a ve Front Calixte'ye dağılmışlardı. Yolculuğumuz uzadıkça birliğimiz küçülüyordu, onları birarada tutamıyorduk. Hangi gözcü olursa olsun, yanında bir Kübalı olmadan hiçbir yere bırakmıyordum. Amacım geçmişte yaşananların aynısımn tümüyle tekrar yaşanmasım engellemekti. Yeni gelen grupta yeni adamlar vardı: Rebocate dediğimiz ve Azima'nın kardeşi olan bir teğmen, Haitili bir doktor; ismi Kasulu'ydu ve bize tıbbi bilgilerinden daha çok Fransızca bilgileriyle yardımcı oluyordu. Ve radyo komünikasyon grubunun şefi Tuma da bunların arasındaydı. Onunla almış olduğu emirleri tartışıyorduk ve başlangıçta Dar es-Salaam'da kalması söz konusu olduğundan emirleri ona göre değiştiriyorduk. Onları organizasyon nedeniyle değiştiriyordum. Ona, gölün yukarı bölgesinde bir istasyon oluşturarak, Dar es-Salaam'la ve Kigoma'yla bağlantı sağlamasını ve Küba ile doğrudan telgraf görüşmesi yapabilmek için güçlü bir yollayıcı bulmasını emrettim. Başta düşünmüş olduğum gibi savaş Kongo'dan yönetilemezdi, tamamen Dar es-Salaam'dan koordine edilecekti.

GENGE: Che şunu söyledi: "1000 kişiden 100 kişi, 100 kişiden 10 kişi ve 10 kişiden 2 kişi seçilmeli."

— Ama niçin, Tatu?

— Etkili bir birlik kurmak için.

RİVALTA: Che, Kongoluların eğitimi için, 100 adamının 100 eğitici tarafından eğitilmesini önerdi. Ve bunlar 20 kişilik gruplara

ayrılacaktı, aynı Sierra Maestra'da yaptığımız gibi. Sonra bunları cepheye göndererek hangilerinin işe yaradığını öğrenecektik. Tahminine göre sonuçta 2 veya 3 kişi kadroya alınacak niteliğe ulaşabilecekti.

Açlık (II)

GENGE: Yemek için bir maymun bulmak artık o kadar kolay değildi, çünkü bombardımanlar yüzünden gizleniyorlardı. Manyoka ve manyoka yaprağı yiyorduk. Filler vardı, ama fil eti yenilecek gibi değildi; ve düşman hava, su ve kara operasyonlarına başlamıştı bile. Bir koyun, keçi, ceviz veya mısır bulmak için uzağa gitmek şarttı. Bir defasında kara bir tavuk gördük, midem açlıktan kazınıyordu ve onlardan biri bana şunu söylüyordu:

— Hayır. Bu yenilmez, çünkü uğursuzdur.

Hiçbir şeye inanmıyorduk. Onu yedik. Bizi koruyan özel güçlerimizin olduğunu öne sürüyorlardı, çünkü herkesten önce biz gidiyorduk, hem de gülerek. Uçağa karşı mı savaşmaya gidiyoruz ya da bir çatışmaya mı yoksa benzer bir yere mi, hiç fark etmezdi. Her zaman cesaretle giderdik.

Eylül sonu

28 Eylül'de Dreke/Moja, Che Guevara'ya bir rapor yazıyor ve ona, bütün bir cephede ilerleyen düşman birliklerinin olduğunu söyleyerek onu uyarıyor.

DREKE: Bugün saat 10:30'da muhafızlar havan atışlarıyla birlikte yürüyerek Lulimba'nın köy yolundan ilerliyorlardı. Hava kuvvetleri, bombardımanlarıyla onlara destek veriyor. Ben, Albay'la ve başka *compañero*'larla beraber hava savunma topunun yanındaydık. Ateş emri verdik, böylece düşman askerlerinin görev başındaki *compañero*'ları çember altına almalarını engellemek istiyorduk. Pusularda bulunan ve düşmanı engellemekle görevlenen

Kongolular ateş etmediler ve o ana kadar da ortalıkta görünen olmadı. Ekibin yemeğiyle ilgilenen *compañero* Tiza ve Chail yanımıza kadar gelebildiler. Bu pozisyonda adamlarımızla birlikte muhafızları ateş altında tutacağız. Şu an 8 kişiyiz.

Che M'bili'den haber alıyor: İki tanka saldırmış ve birisini parçalamış. Fakat düşman yine de saldırmış. Grubundaki birçok Kübalı hastaymış ve pusuda sadece 3 Kongolu kalmış. Bugünlerde radyodan, saldırının para karşılığı görev yapan Albay Hoare adlı "Deli" lakabıyla çağrılan biri tarafından yönetildiğini, 2400 kişinin Fizi-Baraka'ya saldırdığını ve Baraka'nın düştüğünü öğreniyor Che. Lambert'in yenilgiyi inkâr etmesine rağmen, birçok askerini yitirdiğini kabul ediyor.

29 Eylül. Victor Dreke, Che Guevara'ya, Lambert ve Nane'yi bir yerden top temin etmek için gönderdiğini bildiriyor. Lambert geri gelmemiş, fakat Nane iki havan ve bir topla geri gelmişti. Daha sonraları Lambert sarhoş bir şekilde ortaya çıkıp topu yerleştirdikten sonra, üssü tekrar ele geçirmeyi öneriyor. Moja bu öneriyi reddediyor. Hava kuvvetlerine yakalanmamak için hafif bombardımanlardan sonra geri çekiliyorlar.

CHE: Durumumuz gitgide kötüleşiyor, ve bir ordu kurma projesi, silahlar, askerler ve cephaneyle birlikte elimizden kayıp gidiyor. İyimserliğim nedeniyle bunu farkedecek durumda değildim ve Eylülün bilançosunu yaparken şunları yazdım: Mücadelem, bağımsız bir birliğin oluşturulması üzerine yoğunlaşmalı. Bu birlik, kusursuz bir şekilde silahlandırılmış ve tedarikli olmalı, aynı zamanda hızlı bir saldırı kıtasına örnek olmalı. Eğer bu başarılabilirse manzara önemli ölçüde değişecek; başarılamazsa devrimci bir orduyu oluşturmak imkânsız olacak. Yönetimdeki zayıflık bunları engelliyor.

Buna rağmen Che düşman saldırısının başlangıcını doğru tahmin ediyor.

DREKE: Hiçbir şey olmadı. Hiçbir birlik hareketi yok. Hava ha-

rekâtı bekliyorduk. Gerçekte ise karşı ordu, genel bir saldırı hazırlığı içindeydi. Bizi aldatmak için çevremizde birkaç uçak ve bot hareket ettiriyorlar ve bizi genel cepheye gerçekleştirilecek saldırıdan uzaklaştırmak istiyorlardı. Gerçekte karadan göle doğru bir saldırı hazırlıyorlardı. Bizi gölden uzaklaştıracaklarından endişeleniyorduk. Fakat daha sonra, yani son saldırı düzenlendiğinde, bunun tersinin gerçekleştiğini ve bizi göle doğru sıkıştırdıklarını gördük. Bunu, bizi ya eve ya da cehenneme göndermek için yaptılar.

Che, Fidel tarafından öldürüldü

MAY: "France Presse" gazetesine göre Fidel ve Che arasında geçen bir tartışmada birkaç el ateş edilmiş ve Che ölmüş. Peru gazetesi "La Prensa" ise, Che'nin Çin taraftarı olduğu için Sovyetler tarafından ortadan kaldırıldığı rivayetini yaydı.

GILLY: Troçkist gazete J. Posada'a göre Fidel Che'nin ölümünün üzerini örtmüş.

Gerilla savaşı akademisi

Che, Kiliwe-Çayı'nın yakınlarındaki kimseye ait olmayan sınır arası bölgede, elverişsiz bir durumda bulunuyordu. Onlara yiyecek sağlamaya hazır ve karşılığında para istemeyen köylülerle ilişki kurmuştu. Fakat onların ellerinde zaten kısıtlı imkânlar vardı ve bunlar devamlı sıkıntı yaratıyordu.

M'bili'den haberler: Pusudan diğer bir harekât daha gerçekleştirildi. Fakat düşman yine hatları geçmeyi başarmıştı. Birkaç tank parçalandı. Bu, bu sefer "oldukça akıllıca bir tertip" ile gerçekleştirildi: bir el bombası sayesinde infilak ettirilen mayın ile tank havaya uçurulmuştu.

Che, Siki'yi doktor olarak görev alması ve Moja'ya yardım etmesi için üs yöresine gönderdi. Savaş maneviyatı hakkında cesaret

kırıcı yeni haberler geldi.

Masengo ve sorunu anlamış görünen Mukindi ile konuşma yapıldı. Che, Masengo'nun sabotaj harekâtı için artçı olarak Kübalı savaşçılar hazır bulundurma isteğine karşı çıktığında ve ona bütün bu karışıklık içerisinde merkezileştirme hakkındaki kendi mantığını anlattığında, Mukindi yirmi kişilik bir köylü grubu oluşturmayı ve bunlarla onun yanında kalmayı öneriyor.

Masengo, Che'nin yönetimindeki ve Lambert'in emirlerinden bağımsız hareket eden bir birlik modelini kabul ediyor.

CHE: Gerilla akademisi gibi birşey oluşturmamız gerekiyordu. Öğrenci olarak en çok köylüleri istiyordum. Mujumba 60 kişi bulma görevini üstüne aldı. Fakat değişik cephelerden de askerlerin bu eğitimi görmesi gerekiyordu. Cephelerden eğitime asker çekmek de, benim pek hoşuma gitmeyen birşeydi. Ayrıca, her cephedeki harekâtı yönetebilmek için kurmayı amaca daha uygun bir şekilde organize etmek istiyorduk. Benim onayımla Siki kurmayın danışmanı olarak, Tembo politik organizasyon için ve doktor Kasulu ise Fransızca çevirmeni olarak oraya gönderildi.

Masengo, ondan birkaç Kübalı daha rica etmek için Che'yi ziyaret ediyor, Che, çok özenli bir seçim yapma koşuluyla, bu ricayı onaylıyor: "Bir kadro, önüne gelen herkesle oluşturulamaz." Ayrıca gittikçe artan güçlüklerin damgasını bastığı durumu düzeltmek için Tanzanya hükümetinden yardım istemeye hazır olduğunu bildiriyor.

Tartışma esnasında bir kaza oluyor: Agane, ot bir kulübede bir kibrit düşürüyor, kulübe ateş alıyor, bombalar patlıyor.

GENGE: Kongolu savaşçılar arasında Çombenin ordusundan gerillaya katılan, bir sürü yarbay ve albayın yanısıra harekâta destek veren fakat yüksek rütbeli subay olmayan, askerler, gazeteciler veya turist gibi olan ve her cuma evine gidenler vardı. Kübalılar nedenini anlamıyorlardı. Askeri eğitim veriyorlardı, onlara yardım edi-

yorlardı ve sanki sorun onların değil de Kübalılar'ınmış gibi çekip gidiyor,onları orada bırakıyorlardı. Kuşku verici durumlarda hazır bulunması gerekenler ise yoklardı. Bu bir çelişkiydi. Ateş açılsa kaçıyor, Kübalıları yarı yolda bırakıyorlardı. Bu yüzden Tatu, gerçek savaş koşulları altında hazırlanabilecekleri bir okul organize etti: yanlış yöne koşarsan, makinalı tüfeklerin yaylım ateşine yakalanabiliyor, kafanı yanlış zamanda kaldırırsan, bir kurşun yiyebiliyordun; mayın tarlasında yanlış hareket edersen, bir mayına basabilirdin ve bu mayın gerçekten patlayabilirdi; nişancı hendeklerine geç atlarsan, bir kurşuna yakalanabiliyordun ve bu kurşunlar gerçekti. Bundan sonra hemen gerçek çatışmanın olduğu değişik cephelere gidiliyordu. Ve bu, onları gerçekten ilerletti, onlara oldukça yardımcı oldu.

Machadito'nun gelişi

DREKE: Tatu sürekli hareket halindeydi, hiç dinlenemiyordu, doktor olarak görev yapıyordu. Bu suretle Kübalı *muganga* ve Doktor Tatu olarak büyük bir ün kazanmıştı.

GENGE: Ulises Estrada bir grupla birlikte geldi. Telmo, Oliva, Machaditos ve Vernier Küba'dan gelmişlerdi. Tatu onları burada aşağıda karşıladı, sonra Luluaburg'taki üsse çıktılar. Bir şişe "Vat 69" getirmişler. Kime getirdiklerini bilmiyorum çünkü, Che içki içmez.

Kübalı sağlık bakanı Machado Ventura Kongo devrim hükümetinden meslektaşı Mujumba ile geldi; mektuplar ve Fidel'den bir mesaj getirdi. Yolculuk esnasında savaş seslerine göre yollarını tayin etmişler.

CHE: Soumaliot'un ve meslektaşlarının Fidel ile yapmış oldukları uzun konuşmalardan haberdar oldum. Devrim kurulundaki insanların ayrıntılı açıklamaları gerçekle bağdaşmıyordu. Bu durumlarda her zaman olduğu gibi, anlattıklarının sadece yarısı doğru,

yarısı ise burada kıtanın içinde neler olup bittiğini bilmediği için yanlıştı. Her bir yandaki askeri gruplara bakarak romantik bir kırsal manzara tablosu çizdikleri kesindi; cangıldaki savaş güçlerinden, sürekli çatışmalardan oluşmuş pembe bir tablo. (...) Küba 50 doktor vaadinde indirim yapmaya çalışmış ve Machadito bu konudaki şartları araştırmak için gelmişti.

RİVALTA: Daha sonra, ben Tanzanya'da elçiyken, Soumaliot'un Kü-ba'ya bir gezi yapacağı haberini aldık. Tanzanya'yı bizim rızamız dışında terk ettiği için, Che'nin de bize yazılı olarak talimat verdiği ve bizim kendiliğimizden de kararlaştırdığımız gibi Soumaliot'u dikkate almayacaktık. Şu durumda amacımız Soumaliot'un Tanzanya'da kalması ve Kongo'ya doğru yola devam etmesiydi. Buna rağmen, bizim beklentilerimiz dışında Küba'yı da içeren bir uluslararası tur düzenleyip bizi şaşırtı. Kimsenin ona yardım ve aldırış etmemesini kararlaştırdık. Hiç kimse, Kabila dahi Kongo'ya gitmediği için, onu oraya gitmeye zorlayacaktık. Harekatla ilgilenen tek kişi Dar es-Saalam'daki Kongo Kurtuluş Harekâtı temsilicisi olmasına rağmen üst düzey yönetici olmayan Tremendo Punto yani Chamaleso idi. Benim tahminlerime göre ne Kabila ne de Soumaliot gitmek istiyordu. Che'nin varlığını öğrendikten sonra herhalde korkmaya başladılar. Kigoma'ya geldiklerini hatırlıyorum. Arkalarından gittim, onları oraya götürdüm, vedalaştım ve Dar es-Saalam'a geldiğimde onların geri geldiği haberini aldım.

Che, 50 doktoru göndermenin bir anlamı olmadığını anlatmak için Machado ile irtibat kuruyor.

DREKE: 5 Ekim. Değişik cephelerin komutanları toplandılar. Aralarında Machado da vardı. Toplantı, Fizi ve Baraka arasındaki bir tepecikte gerçekleştirildi.

Şunlar toplantıya katıldılar: Masengo, Mujumba [sağlık bakanı], İle Jean, Calixte, Lambert. Ruandalı Zakarias gelmiyor. Che Kübalı kadroyu tanıtıyor: Machadito, Tembo, Küba Komünist Par-

tisi'nin organizasyon sekreteri Moja, M'bili. Che onları sert bir şekilde eleştiriyor; her şefin bir incelemesini yapıyor: her şeye katılmak isteyen, fakat hiçbir yere katılmayan [Lambert], kendini hiçbir zaman çatışmaya dahil etmeyen [Calixte]. Masengo'dan, Kabila'ya, Kongo'ya geleceğini ve karışıklığa bir düzen getireceğini söylemesini rica ediyor.

CHE: Disiplinsizlik, zulüm, dehşet ordunun paraziter nitelikleri...

DREKE: Tatu, Kabila'nın durumunu değerlendiriyor: bu adam işe yaramaz; ve en azından cephede olan Calixte hakkında daha yumuşak bir değerlendirme yapıyor. Che toplu bir kurmay oluşturuyor: Fernandez Mell'i kurmayın başına getiriyor, Victor Shueb Colas'ı haber şefi, Palacio'yu ise politik şef yapıyor; Tembo ise uygulama emir subayı olarak görev yapacak.

Sert açıklamalar yeni gelmiş kadrolarda belirli bir huzursuzluk yaratmış gibi gözüküyor.

CHE: *Compañero* Tembo açıklamalarımda birkaç kusur bulmuş ve bana, Kongo'nun sorunları konusunda pratik bir çözüm gösteremediğimi, ağırlıklı olarak olumsuz şeyleri vurgulayıp gerilla savaşının sunduğu olanakları vurgulamadığımı söyledi. Bu eleştirisinde haklıydı.

NANE: Che fikir ayrılığı nedeniyle, neredeyse birbirlerini boğacak duruma gelene kadar, Fernandez Mell ve Aragones ile kavga etti.

CHE: Birlikte durumu keşfetmeye çıktığım ve çoğu kez şiddetli bir şekilde birbirimize girdiğimiz Siki ve Tembo'yu ötekilerden ayrı tutmak gerekir, beni her zaman için canı gönülden desteklediler.

Bunun üzerine (Che) Kübalıların yanında yer alarak...

CHE: "... Fidel, içinde bulunduğumuz durumu doğru dürüst tahmin edemediği için Kübalılar mecburen Kongo'da kalıyorlar." söylentisine karşı çıkıyorum (...) Bir komutan olarak yeteneklerime güvenmelerini onlardan herhalde isteyemezdim, fakat bir devrimci olarak dürüstlüğümü saygıyla karşılamalarını isteyebilirdim. (...)

Hiç kimseyi, kendi onurum için kurban etmem. Eğer Havana'ya her şeyin bittiğini söylemediysem, bu ; sadece bunu gerçekten kabul etmediğim içindir.

Che Kongo'daki savaş için gelecek kadroların, sadece önemsiz engeller nedeniyle hâlâ gelmedikleri fikrinde diretiyor. Kübalılar hakkında olumlu değerlendirmeler yapıyor; onları disiplinli fakat yorgun ve yaratıcı fikirleri üretemeyen insanlar olarak değerlendiriyor.

CHE: Disiplinsizleri, Küba'ya geri göndermekle tehdit ettiğim romantik bir dönem geride kaldı. Eğer aynısını şimdi yapsaydım, en iyi olasılıkla harekâta hazır kuvvetler yarı yarıya azalırdı.

DREKE: Yeniler ve eskiler arasında fikir ayrılığı vardı. Daha henüz gelmiş olanlar, hayallere kapılmış bir şekilde, her şeyin kolayca çözümleneceğine inanıyorlardı. Onlara, burada neler olup bittiğini anlatmamız gerekiyordu. Hararetli tartışmalar oldu. Nizami bir ordu oluşturabilme imkânına inanıyorlardı. Sayıları ölçek olarak alıyorlardı sadece; sanki Havana'nın doğu ordusunu Kongo'ya öylece nakledeceklerdi. "Öyleyse tamam," dedik onlara ve böyle askeri yapılanmadan ne anlayan ne de onu isteyen Kongolulardan düzenli bir ordu oluşturmayı deneyin bakalım. Che, denenmesi gerektiğini kabul etti, fakat zor olacağı fikrimi paylaşıyordu. Düzenli bir ordu yapısının organizasyonuyla işe başlamaya karar veriliyor. İki hafta sonra haklı olduğumuzu gördüler. Bundan sonra aramızda fikir ayrılığı kalmadı.

Moja, Baraka'nın savaşsız kaybedildiğini bildiriyor. Che, bu konuda Bulgaristan'dan gelen Kongoluların suçlu olduğunu düşünüyor. Cepheyi yeniden teşkilatlandırmayı denemesi için Siki'yi Fizi'ye gönderiyor. Birkaç adam daha yollamak için, yönetimin tam olarak Kübalıların eline geçmesi koşulunu koyuyor.

DREKE: Aly'nin cephesinin daha iyi düzenlenmesi ve Force etrafındaki cephenin genişletilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.

Akademi, her cepheden gelen 50 askerle yeniden organize edilecek. Bu ilk organizasyon çalışmalarından sonra, Che daha önceki tartışmaları düşünüyor.

CHE: Daha önce Tembo bana fikirlerimi Küba'da karamsar buldukları izlenimlerini iletmişti. Bu, izlenim Fidel'in kendisinden gelen bir mektupla desteklendi; Fidel bana cesaretimi yitirmememi öğütlüyor, savaşın ilk zamanlarını hatırlamamı rica ediyor, devamlı böyle anlaşmazlıkların olduğunu anımsatıyor ve bunun askerlerin kendisinden kaynaklanmadığının altını çiziyordu. Fidel'e uzun bir mektup yazdım.

Fidel Castro'ya mektup

Sevgili Fidel,

İçimde çelişkili duygular uyandıran mektubun elime geçti. Bunun nedeni ise proleter enternasyonalizm adına yaptığımız ve bize çok pahalıya patlayabilecek hatalar. Ayrıca, yazarken benim yeterince ciddi olmayışım ya da senin tam olarak anlamamış olman nedeniyle de olsa, insanların, benim karamsarlık illeti denen korkunç hastalığa tutulduğumu düşünmeleri, beni kişisel olarak rahatsız ediyor.

Meleğin (Aragones) geldiğinde, mektuplarımdan birinin hüküm giymiş bir gladyatör izlenimi bıraktığını söyledi, ve bakan (Machadito), bana, senin iyimser mesajını ilettiğinde, senin (benim karamsarlığa düştüğüm) biçimindeki sanını doğruluyordu. Haberciyle uzun uzun konuşabilirsin ve o sana, cephenin çoğu yerini gördüğü için izlenimlerini ilk elden, yani ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu yüzden küçük hikâyeleri bir yana bırakıyorum. Sana sadece, görünüşe göre burada nesnel gözlemci ünvanımı yitirdiğimi ve gerçekte varolan durum karşısında sözde nedensiz bir iyimserliği korumuş olduğumu söylüyorum. Ben burada olmasaydım, bu güzel rüya çoktan bu genel felaketin içerisinde bitmiş olurdu, bunu sana garantileyebilirim.

Son mektuplarımda sizlerden bana çok adam değil de kadro göndermenizi rica ettim. Sizlere, birkaç özel silah dışında silah eksikliği olmadığını, hatta buna karşılık silahlı adam bolluğu yaşanmasına rağmen, askerlerimizin az olduğunu söyledim ve parayı tasarruflu ve acil ihtiyaçlar için harcamamız gerektiğini vurguladım. Bu talimatların hiçbirine uyulmamış, bunun yerine uluslararası itibarımızı sarsabilecek ve beni çok kötü bir duruma sokabilecek fantastik planlar hazırlanmış.

Sana bunu açıklamak istiyorum:

Soumaliot ve arkadaşları sizlere büyük bir yalan yutturmuşlar. Söyledikleri yalanların boyutlarını açıklamaya kalkarsam, çok uzun sürer. Bunun için şimdiki durumu mektuba eklemiş olduğum bir haritayla anlatmayı tercih ederim. Kurtarılmış iki bölge var: İçersinde bulunduğumuz bölge ve hesaplamalarımızın büyük bilinmeyeni olan Mulele'nin bulunduğu Kasai Eyaletinin bir bölümü. Ülkenin geri kalan bölümlerinde ise cangılda yaşamayı başaran birbiriyle ilişkisiz çeteler var. Bunlar savaşmadan yitirdikleri Stanleyville'yi gibi savaşmadan her şeyi yitirdiler. Fakat bundan daha berbatı da var. Yurtdışıyla bağlantıları olan çevredeki biricik grupların düşünceleri bütün bunlardan daha beter bir özellik gösteriyor. Kabila ve Soumaliot arasındaki fikir ayrılıkları her seferinde daha ciddi bir boyuta varıyor ve savaşmadan şehirleri teslim etmeye devam etmek için bir bahane olarak kullanılıyor. Kabila'yı, onunla ilgili hiçbir hayal kurulmaması gerektiğini bilecek kadar iyi tanıyorum ve Soumaliot hakkında aynısını söyleyemesem de size yutturduğu yalanlardan ya da onun yeryüzünün bu lanetlenmiş noktasında bulunmaya hiç tenezzül etmeyeceği gerçeğinden haberdarım. (...) Adamları itinalı seçmek gerektiğini söylemiştim; bana nitelikli adam yollamadın, ama haberci aracılığıyla zaten buradakilerin nitelikli kişiler olduklarını, yoksa zaten çoktan kaçmış olacaklarını ileri sürüyorsun. Söz konusu olan bu değil, söz konusu olan burada olan bitenlere katlanmak için gerçekten soğukkanlı ve den-

geli olmak. Burada sadece iyi adamlara değil, burada süper adamlara ihtiyaç var.

Bir de benim şu 200 adamım var. İnan bana, daha fazlası zararlı olurdu, tabii sadece kendi başımıza savaşmaya karar vermiş olsak o başka; ama bu durumda da, bunun için bütün bir tümen gerekirdi, ayrıca düşmanın hangi sayıda karşımıza çıkacağına bakardı bu. Belki son söylediğim abartıydı, belki sadece bir tabur, sınırları buraya geldiğimizde bulduğumuz gibi tekrar oluşturmamıza ve Albertville'e karşı harekâta geçmemize yeterli olabilir. Fakat burada önemli olan asker sayısı değil. Savaşmak istemeyen bir ülkeyi biz tek başımıza kurtaramayız. Savaşma isteğini oluşturmak ve askerleri Eyüp sabrıyla ve Diyojenin feneriyle aramak gerekir. Tabii bu baştaki leş yiyiciler, bu insanları gidecekleri yolda engelledikçe zorlaşan bir görev bu. (...)

Botlarla ve teknelerle ilgili konu zaten ayrı bir konu. Kigoma'daki limanın mezara dönüşmesini önleyebilmek için çoktandır senden 2 motor teknisyeni istiyorum. Bir aydan biraz önce bize 3 Sovyet botu gönderildi ve ikisi şu an kullanılamayacak bir halde, habercinin karşıya götürüldüğü üçüncü bot ise her köşeden su alıyordu. 3 İtalyan botu da öncekileriyle aynı kaderi paylaşacaklar, tabii Kübalılar onları daha önce parçalarına ayırmazlarsa. Ayrıca topçular için Tanzanya'dan alınması kolay olmayan bir onay gerekiyor. Bu ülkeler, miktar ne olursa olsun varlarını yoklarını tek bir kağıda oynama konusunda Küba gibi gözüpek değiller. (...)

Beni en çok yaralayan ise para konusu, çünkü bu konuya defalarca değindim. Savurgan dönemimin zirvesindeyim, savaşı kendi emirlerimle yönetebilme ve karışık bir birlik oluşturabilme koşuluyla (...), berikilerin gözü yaşlı ricaları karşısında en önemli cepheye takviye sağlama konusunda ikna oldum ve vicdanım sızlaya sızlaya her ay için 5000 dolar talep ettim. Şimdi ise yönetimdeki avarelerin, dünyanın tüm başkentlerinde güzel bir hayat sürdürmeleri için, ellerine 20 kat daha fazla bir miktar geçtiğini

öğrenmiş bulunuyorum (...) Köylülerin, akla gelen her türlü tersliklere, hatta kendi savunucularının çalma hırsı dahil, katlandıkları, sersefil bir cepheye bir Centavo (bu paradan) uğramayacak, Sudan'dan çıkamayan yoksulların yanına uğramadığı gibi. (...)

Kurtarılmış bölgedeki 50 doktorun yanında Kongo, 1000 kişiye 1 doktor gibi kıskanılacak bir oranıyla hava atabilir. (...) Buraya devasa sayıda doktorlar göndermek yerine devrimci doktor göndermek daha iyi olur. (...)

Objektif değerlendirmenizi rica edeceğim bir kaç tavsiye: hayali öbekleşmelerin başındaki bütün bu adamları unutun; bana 10 kadar kadro hazırlayın; tümünün siyah olması gerekmez; ve bize Osmany'in başındakileri yolla. Silahlara gelince: yeni bazukayı; elektrikli patlayıcıları, biraz R-4. Şimdilik bu kadar yeter. (...) Havan istemiyoruz, çünkü onlardan çok var. "Burundi ile olan olayı" unutun ve teknelerle ilgili meseleye olabildiğince duyarlı yaklaşm. Tanzanya'nm bağımsız bir ülke olduğunu ve orada, benim küçük aldatmacam dışında temiz bir oyun oynanması gerektiğini unutmayın.

Ve Che Fidel'i sözlerle kucaklayarak ona veda ediyor.

İshal ve yeni bir *muganga*

CHE: Her türlü imkânı kullanarak Kongoluları küçük ordumuza yerleştirmeye ve bu çekirdek grupla en önemli olanı, yani devrimin devamlılığına olan inancı kurtarmak için, onlara bir askeri eğitim vermeye çalışıyorduk. (...)

Yerleşik sıtmaya bir de gastroenteritis hastalığı (ishal) eklendi. Katı yürüyüş disiplini bilimin aklını yenene kadar, hatıra defterime durumun istatistiğini not ettim: 24 saat içersinde en az 30 kez tuvalete taşındım. Doğru sayıyı sadece çalılıklar biliyor.

Che'nin vücudundaki zayıflık genel durumu yansıtıyor gibiydi. Hâlâ çoğu Kongolu firar ediyordu.

CHE: Onlarla doğrudan bir iletişim kurma zorluğu nedeniyle çaresizlikten baygınlıklar geçirmek üzereyim. Gerçekten ne hissettiğimi doğrudan aktarmayı çok isterdim, fakat yapılan çeviri ve herhalde tenimin rengi buna imkân vermiyordu. Çoğu kez yapılan kural ihlallerinin birisinde (çalışmak istemiyorlardı. Bu, onlara özgü bir şey) onlarla sinirli bir şekilde Fransızca konuştum. Onlara, küçücük kelime dağarcığımda bulabildiğim en kötü şeyleri söylüyordum. Sinirimin zirvesinde ise onlara kendilerine etek giydirmek ve ellerine bir sepet verip manyoka toplamaya (bu bir kadın işidir) göndermek gerektiğini söyledim. Bunun nedeni ise hiçbir işe yaramamaları ve kadınlardan daha kötü olmaları. Ayrıca, onlarla bir ordu oluşturacağıma kadınlarla bir ordu oluşturmayı tercih ettiğimi söyledim. Çevirmen, sinirle söylediğim bu sözleri Kisuaheli diline aktırırken, adamlar bana bakıyorlardı; ve birden rahatsız edici bir saflıkla gülmeye başladılar (...).

Bir *muganga* getirttim. Herhalde ikinci sınıf bir *muganga* sayılıyordu, fakat o hemen duruma uyum sağladı. Kamptaki görevi üstlendi ve birinci sınıf *muganga*'ların yaptığı gibi sinek avlamaya başladı. Zekiydi. Buraya geldiğinin ertesi günü ona birkaç gün pusuda kalacak bir grupla hareket etmesi gerektiğini söyledim. Çünkü zamanla *dawa*'nın etkisi azalıyor ve pusudaki adamlar kendiliğinden pozisyonlarını değiştiriyorlardı. Fakat bunu hemen reddetti. Kendisi bizzat oraya gitmek yerine onlara, etkisi iki hafta süren yeni bir *dawa* verecekti. Böylesine ikna edici bu argüman karşısında bize 'peki' demek kalıyordu. Yürüyüş hızı bakımından harika sonuçlar veren, etki gücü artırılmış *dawa* ile adamlar yola çıktılar.

Katenga'daki mevzilerden vazgeçilirken Che diğer adamları topladı. Bunun üzerine Masengo'yla anlaşarak 2 grup Kübalı'yı pusudan baskın eylem yapma eğitimini sürdürmeleri için gönderdi. M'bili, 13 adam ve yardımcısı İshirine (sadece basit bir er olmasına rağmen Che ona yönetim görevleri vermek istiyordu) Ka-

londa-Kibuyo'ya doğru hareket ettiler amaçları...
CHE: ... en iyi Kongolu savaşçıları seçmekti.

Bozgun

İLANGA: Chino, Küba'ya geri döndükten sonra Kübalının birisideli numarası yapmak istedi Bana, "Gitmem gerekiyor, fakat seni yukarda görmeyi ümit ediyorum." dedi! Ben de "Gerçekten delisin." cevabını verdim.

DREKE: Santiago de Cuba'dan gelen Mariano Marengo da oldukça kötü bir durumdaydı. Bir keşif gezisi ardından ruhsal bir çöküntü geçirmeye başladı. Cangıl konusunda inanılmaz bir korkusu ve fobileri vardı. Bir köşeye oturdu ve ağladı. Bardak istiyordu, bunları yemeye kalktı. Tamamen kaybettik onu! "Yesin, ne olacak ki" diye düşünüyordum. Isırmaya başladı ve bütün bir şişeyi yedi bitirdi... Bok gibi bir şey! Onu üsse gönderdik. Belirli bir süre çok kötüydü. Bu durum hakkında sonradan yıllarca düşündükçe onun psikolojik bakımdan çökmüş olduğunu anladım. Belki başkaları başka durumlarda çöker. Sonuna kadar yanımızda kaldı. Ve son günlerde, savaşın artık kaybedildiği günlerde bizden tüfeğini istedi. Güzel bir jestti.

Machadito ve Ilanga'nın gidişi

GENGE: Freddy, beyin sıtması geçirdiğini düşünüyordu. Che sara olduğunu söyledi. Küba'ya geri götürülmesine karar verildi.

Motorlu bir kayıkla yola çıkmadan önce, Machadito, gitmek isteyen doktorları boşuna 6 ay daha kalmaları için ikna etmeye çalışıyordu. Sonunda gitmelerine izin verdi.

İLANGA: Machadito Küba'ya geri gitmek zorundaydı ve beni de aldı. Düşman gölü kapatmaya başlamıştı. Grubumuz, Machadito, Luis Estrada, Vernier ve bir telgrafçıdan oluşuyordu. Birkaç Kongolu da karşıya geçiyordu. Fakat doğru dürüst gemiyle değil de 18

BG'nde küçük bir takma motoru olan bir kanoyla geçiyorlardı. Düşmanın, 30 kalibreli silahla donanmış bir devriye botu gölün üzerinde dolaşıyordu. Sabah saat 4'te hareket ediyoruz. Aniden motorumuz duruyor. Teknemizde içerisinden yedek parçalarını alıp diğerini tamir edebilmemiz için ikinci bir motor vardı. Yakında hücum bot sesleri duyuyoruz ve telgrafçı ağlamaya başlıyor. "Tanıdığım ilk korkak Kübalı, ilk şamatacı." "Yaklaşırlarsa ateş ederiz." diyorum. Şansımız varmış ki motoru çalıştırabiliyoruz. Daha sonra, neredeyse Kigoma'ya vardığımızda ve oranın ışıklarını görebildiğimizde, motor ikinci kez duruyor. Yağ bitmiş.

Ulises :

Sorunun, yağ kartelini açmak olduğunu düşündüğü için,

— Ateş ederek kartele bir delik aç. diyor.

— Deli misin, onun içinde benzin var. Ona ateş edemezsin. Adam, İlanga'nın bir korkak olduğunu söylüyor. Ben de ona şu cevabı veriyorum.

— Ateş et o zaman.

Ve Machadito bana şu cevabı veriyor: "Seni beğendim, cesaretlisin." Kigoma'da, Lawton'un yanında, Tanzanyalı nöbetçilerle çevrili emin bir yerde kaldık. Changa'nın evi mutfaklı bir konuttu. Sadece Changa ve ben konutu terk edebilirdik. Bir araba gelip onları toplayana kadar diğerleri gizlenmek zorunda kaldılar. Ve Dar es-Salaam'a doğru 1500 km'lik bir yolculuk başladı. Pablo Rivalta Dar'da beni yemeğe davet etti ve yengesi bana, "Sakar nasıl" diye sordu ve ben de şu cevabı verdim:

-Harika, *pinga, moronga* - bana öğretilen İspanyolca bu kadardı. Havana'da kendimi çok kötü hissettim.

Devekuşu

VİDEAUX: Bir keresinde Genge Kibamba'dan üsse birkaç bomba ve mermi götürmek zorunda kaldı. Bir grup Kübalı ve Kongolu pigmelerin 3 tanesiyle yola koyulmuştu. Dağa tırmanıyorlardı ve

karanlık çökmek üzereydi. Yollarına devam ediyorlardı. Aniden hayali bir varlıkla karşılaştılar. Genge tüfeğini omuzuna dayadı ve gördükleri varlığa doğru ateş etti. Fakat atışlarının hiçbiri isabet etmiyordu. Varlık hareket ediyordu. Genge bir hayalet olduğunu düşünüyordu, bir kere daha ateş etti, fakat yine vuramadı. Varlık, yolun ortasında durdu. Böylece Genge yavaş yavaş o varlığa yaklaştı ve onun bir devekuşu olduğunu keşfetti. Korkusu, onun gerçeği görmesine engel olmuş ve daha kötüsü hedefini vuramamasına yol açmıştı.

Göldeki üsse karşı eylemler

JOHN WEISSMAN: 1966'dan önce (herhalde 1964'te), daha önce CIA tarafından Küba'ya karşı yapılan harekâtlarda ve Artime tarafından Küba'yı hedef alan savaşta kullanılan gemiler, Afrika'ya götürüldü ve orada komünist yayılmaya karşı koyabilmek için kullanıldı. 50 ayak uzunluğunda alüminyum gemilerdi bunlar. Bunlar en büyükleriydi, ana gemilerdi. Ayrıca özel görevler için sessiz çalışan motorları olan daha küçük hücumbotları vardı.

KUMİ: 2 Ekim '65'e doğru sürat motorlarıyla Hoverkraft hava yastığı botları meydana çıktı. Ben Genge adıyla çağrılan (Marcos Abreu) bir *compañero*'yu karşıladım. Bu kişi savunmayı yönetecek ve olası bir saldırıyı önleyecekti.

2. Dünya Savaşı'ndan kalan eski uçaklarıyla bizi havadan bombalıyorlardı. Hiçbir şey risketmeden gemileriyle yaklaşıyorlardı, gelip gidiyorlardı. Günün birinde, onlara karşılık veremediğimizde ateş açıp bize yaklaştılar. Abreu'un eski bir makinalı tüfeği vardı. Üs, Kibamba'daki kampın yanındaydı, neredeyse 200-300 m uzakta bir şevin üzerindeydi. Biz avantajlıydık. Karaya çıkmıyorlardı.

GENGE: Yanımda makinalı tüfekli 14 *compañero* vardı. Hiçbir zaman hiç kimse cesaretini yitirmedi.

12-13 Ekim kaybolan top

10 Ekim tarihli iki mesaj geliyor.

SIKI: [*Dreke*'ye] Muhafızlar, Fizi'ye yaklaşıyorlar ve onları durdurabilecek ya da durdurmak isteyen hiç kimse yok. Fizi'yi, Lubonja yönüne gitmek üzere terk ediyoruz. Köprüleri yıkmaya çalışacağım. Tatu'ya, yolculuğumun başarısızlıkla sonuçlandığını söyle.

Fernandez Mell, Mulane'de başka nedenlerin yanı sıra dilsel engeller nedeniyle hiçbir şey aktaramamış. Onu anlamış olsalar dahi, o durumda onu dinlemeyeceklermiş gibi gözüküyordu. Siki, kati bir şekilde nişancı hendeklerinin yapılması konusunda ısrar ediyordu. Baraka-Fizi arasındaki yol pusu kurmak için çok uygundu, fakat hiçbir şey yapılmadı.

İkinci mesaj Masengo'dan geliyordu, Fizi'nin durumunu anlatıyordu.

12 Ekim

NANE: Bundan kısa bir süre sonra paralı askerlerin saldırısı başladı. Ve biz geri çekildik. *Compañero*'nun biri bana "Uyanmaları için bu insanlara daha 500 yıl gerekiyor." dedi. En çok karşı koyanlar Ruandalılardı.

CHE: Düşman bir zafer yürüyüşüyle Lubonja'yı ele geçiriyor. Artık kuvvetlerini Lulimba'da, Baraka'da karaya çıkanlarla birleştirebilirler.

Lambert'in yardımcıları firarda. Che, Masengo'ya savunmayı 25 adamla ayakta tutamayacağını bildiriyor. M'bili'nin 13 adamı ve geri çekilmekte alan 10 kişi daha vardır elinde.

CHE: Pozisyonu korumak demek, 25 adamı ölüme götürmek demektir.

DREKE: Yine üste bulunan Tatu'ya bir mesaj gönderelim. Che, Lugoma'da pusu kurmaları için M'bili'yle birlikte 14 adam

göndereceği cevabını verdi. Bunu pek beğenmemiştim. Tatu'nun güvenliği için M'bili'nin orada kalması gerektiğini düşündüm.
Bu arada Belçikalılar yöredeki birliklerini kuvvetlendirmişler ve yerleşim alanlarıyla etraftaki tepeleri bombalıyorlardı. Herhalde uzun süredir beklenen saldırı buydu. İlerlemelerini bekliyorduk. Che bana "Elimde, ne var ne yok sana gönderiyorum, gerisini kendin bulman lazım." diyordu.
MENA: Che, saldırıya geçmiş düşman askerlerini engellemek için M'bili ile birlikte 14 Kübalı'yı gönderirken Moja silah ve mühimmat deposunun nakliyatını organize ediyordu. En büyük sorun ise cephanenin nakliyatı sırasında yaşandı. Çoğu Kongolu bir şey taşımak istemeyince, mümkün olduğunca katı davranmak zorunda kaldık. Kongolular firar ettikleri için Karim'in öncülerinin bir makinalı tüfeği kayboluyor. Kübalılar, deponun ve topların taşınması için bütün gece çalışıyorlar.
Düşman muhafız birliğinin ertesi sabahki saldırısı hava kuvvetlerinden destek alınmış bir şekilde Lulimba-Lubonja çizgisi üzerinde bekleniyor. Kongolularla yaşanan sorunlar: "Kaba yöntemlere başvurulması gerekiyordu; tehditle uyudukları kulübelerden çıkartıyorduk onları ne silah deposuyla ne de devrimle ilgilendikleri için çoğu kez bir kova suyla ayağa kalkmaya zorluyorduk onları."
DREKE: Kabila gelecek denildiği için yeniden bir toplantı yapmayı denedik. Her şey artık taşma noktasına gelmişti. Muhafız birlikleri işlerini sıkı tutarlarsa, buradaki her şey boşa gitmiş olacak. Kongolular, geri çekilmekten, savaşı bırakmaktan ve Mobutu'nun tekliflerini değerlendirmekten bahsediyorlardı. Che bir şeyleri kurtarmaya çalışıyordu: en azından 15 kişilik bir Kübalı grubun kalmasını ve daimi gerilla olarak hareket etmelerini istedi. İlk olarak Kübalıları biraraya getirecekti, bunun üzerine Terry'nin yönetiminde göle kadar ilerlemek için bir pusu kurduk ve cephenin varolduğu izlenimini bırakabilmek için birkaç yere topla ateş açtık. Baraka'ya

düşmanın henüz inmediği haberini aldık, fakat düşman gemilerinin yoğunluğu her an Baraka'ya inebileceklerini gösteriyordu.
Birkaç Kongolu ile aramızda gerilimler yaşandı. Düşmanın propagandası etkisini gösterdi. Kisuahelice radyo programları yayınlanıyordu. Bir ihanet ya da saldırganlık kaçınılmazdı artık. Siki, Margolles ve Tembo'yla birlikte üste bulunan Tatu'nun güvenliğinden endişe ediyorduk.
CHE: Herhangi bir görevle aramızda bulunan ya da kesin bir emir almamış olduğu halde bizle birlikte olan Kongoluları derhal silahsızlandırma emrini verdim. Ertesi gün, sanki en başarılı savunma hattımızı kurmuş gibi kayda değer sayıda silah topladık. *Bir 75 mm'lik top, havan parçaları, cephane, 5 makinalı tüfek, bomba ve aşağı yukarı 100 tüfek vardı. Masengo'yla anlaşarak kaçakların silahsızlandırılmasına devam edilmesi ve güvenilir Kongolularla yeni bir askeri birlik oluşturulması kararlaştırıldı...*
CHE:... böyle bir birlik için elverişli Kongoluların çok az olacağı düşüncesini aklımdan geçiriyordum.
Seçilenlerle, oldukça karışık geçen bir toplantı yapılıyor. Che, kalmak isteyenlerin ellerini kaldırmalarını, iş çok zor olacağı için, sadece gönüllüleri istiyor... Hiç kimse elini kaldırmıyor. Kalmak isteyenlerin öne doğru bir adım atmalarını söylüyor. İki kişi öne doğru çıkıyor, ardından hepsi.
CHE: Onların istekli olduklarından pek emin olmadığım için iyi düşünmelerini ve kendi aralarında konuşmalarını istedim.
15 adam tekrar geriye çekildi. Fakat olumlu şeyler de vardı. Che, eski rütbeleri kabul etmediği için bir komutan basit bir er olarak kalmak istedi.
CHE: Gönüllülerin sayısı beklediğimizden daha fazlaydı.

13 EKİM

MENA: Sabah saat yedi sularında Lulimba'dan gelen uçakların ve kamyonların motor seslerini işitiyoruz. Kongolular kaçıyor, yalnızca her zaman en önde olmaya çalışanlardan, topçu Alexis, ka-

lıyor ve bir an için bile uçaksavarını terketmiyor. Elimizde bulunan tepenin yamaçlarına tırmanan askerleri bombalıyoruz. Uté'nin kumandası altında sağa sola dağılmış iki veya üç Kongolu ve M'bili'nin pususundan alınmış on Kübalı var. Sabah saat onbir'e doğru karşı taraftan bir muhafız birliği tepeye çıkmayı ve bizi bir bölgede kıstırmayı başarıyor. Moja'nın emri üzerine adamlarımız Che'nin kampına geri çekiliyorlar, bunlara doktor Morogoro ve narkozcu Kimbi de katılıyor; Moja bir Kongolu binbaşı ile silahları ve cephaneleri güvenli bir yere götüreceğine, yatmaya gittiği için münakaşa ediyor. M'bili geri çekiliyor ve gittikçe ilerleyen muhafızların üçyüz adam olduğuna dair rapor veriyor. M'bili'in pususundan olan Aurino kayıplara karışıyor.

CHE: Adamlarımızın davranışları kötünün de ötesinde berbattı, sorumlu oldukları silahlar, örneğin havanlar gibi, Kongoluların eline geçiyor ve kayboluyorlardı. Ayrıca herhangi bir savaşçı hırsı yoktu, olmadığı gibi yalnızca kendi hayatlarını kurtarmayı düşünüyorlardı, aynı Kongolular gibi. Geri çekilirken organizasyon bozukluğu öylesine feci boyutlardaydı ki, yolda bir adamımızı kaybettik ve ona ne olduğunu hala bilmiyoruz. Bir tepede ateş altında kaldıkları sırada askerler tarafından yaralanmış veya öldürülmüş, veya yolunu kaybetmiş olup olmadığı konusunda hiç bir *compañero* bir şey bilmiyor.

DREKE: Aurino hakkındaki en son bilgiyi Kasambala'dan aldık. Onun yaralandığını görmüş.

MENA: Bahaza ve Dogna Che'ye, topla geri çekilmenin o an için imkânsız olduğuna dair bilgi verdiler. Kongolular kaçmışlardı ve bunun üzerine onlar da topu saklamışlardı.

Mobutu darbesi

Politik durum değişmişti. Çombe bir askeri darbenin kurbanı olmuş, Kimba bir hükümet kurmaya çalışıyordu ve güçlü adam artık Mobutu'ydu.

VİDEAUX: Kasabuvu'ya karşı yapılan darbeden sonra Mobutu'nun uzlaşma politikası disiplinsizliğe ve firarlara elverişli bir ortam yaratıyordu. Şöyle bir propaganda yayıyorlardı: Artık devrime gerek kalmamış, olumsuzluklar ortadan kaldırılmış, Kübalılara inanmamak gerekiyormuş, Çombe elenmiş ve Kasabuvu azledilmişti.

Devrimci hareketin yöneticileri ile yapılan bir uzlaşma sonucu bu tür dedikodulara karşı konuldu. Che sorumlu Kübalılar aracılığıyla bunların sadece propaganda olduğu, Mobutu'nun yalnızca katliamlara başlayabilmek için barış ortamı hazırlamak istediği görüşünün yayılmasını istedi; Che'ye göre, Chamaleso'nun çabaları da bu yöndeydi. Fakat bu haberler askerler arasında sadece daha fazla disiplinsizliğe yol açtı.

Che Dar es-Salaam'daki işlerden sorumlu compañero "Rafael" ile yaptığı konuşmada, Tanzanya ile bağlantılarının kesilmesi durumunda Havana ile doğrudan bağlantıda kullanmak için bağımsız bir radyonun ve güçlü bir yollayıcının zorunluluğuna dikkati çekiyor.

RİVALTA: Aslında Che'ye haberlerimizi bir telsiz üssünden güçlü bir gönderici ile iletiyorduk. Bu şekilde olayların gidişatını takip edebiliyorduk.

Ayrıca Che Kisuaheli dilini bilmeyen Changa'nın yerini başka bir *compañero*'nun almasını ve onun da Kongo tarafında hücum botların yanında kalmasını istedi. En son olarak da, askerlere dağıtılan haftalık yemeklerin Tanzanya'dan organize edilmesi fikrini öne sürdü.

CHE: Yemek ve genel bakım sorunu ile ilgili olan fikrimi sonradan düzelttim, çünkü yanlış olduğu ortaya çıktı. Temelde, burda örnek bir gerilla çekirdeği kurma düşüncesiyle buraya gelmiştik ve böylece Kongolular tarafından gelecek tüm zorlukları yenerek özverili ruhumuzu ortaya koyup devrimci askerlerin gittiği yolu gösterecektik. Fakat sonuç da, bizim adamlarımız tamamen aç, çizmesiz ve kıyafetsiz kalmışken Kongolular değişik yollardan el-

de ettikleri bot ve giysileri aralarında paylaşıyorlardı. Bu yüzden devrimci ruhu ve yolu göstereceğiz derken elde ettiğimiz sonuç, Kübalıların arasında huzursuzluk yaymaktan ibaret kaldı.

Bütün bunlar iyi donatılmış bir gerilla çekirdeğini kurma kararının nedeni olmuştu. Kuvvetler iki bölüğe ayrıldı, M'bili ve Moja lider, Ziwa ve Hzima yardımcıları olmak üzere seçildiler. Her bölük onbeş Kongolu ve kırkbeş Kübalıdan oluşuyordu.

CHE: Dağın yamaçlarına çok yakın ama gene de düzlükte bulunan yeni bir kamp kurmuştuk. Bir öncekinden yürüyerek bir saat uzaklıkta bulunuyordu. *Chamaleso (Tremendo Punto) ve ikinci komiser olan Charles geliyorlar. Kongo devrim hareketine karşı uluslararası düzlemden gelen baskılar gözönünde tutulduğunda, Küba birliğine yönelik gizli bir işbirliği durumunda, sonuna kadar bir direnme için çağrıda bulunacak tek kişi Chamaleso'ydu.*

CHE: O bundan sonrasının ne olacağım bilmiyordu, fakat kendini son saniyeye kadar savaşmaya hazırlamıştı. (...) Lubonja'da kurtardığımız yüzelli kutu cephanenin yükünü hafifletmek için, bayırın üst kısmına bir cephane deposu yapılması emrini verdim.

Yeni birliklere yerleştirilen yeni köylüler harekete katılıyor. Üçüncü bir bölüğün çekirdeği oluşuyor.

CHE: Hedefim dördüncü bir bölük oluşturana kadar asker toplamak ve onları eğitmekti.

Lubonja'da bulunan tüm cephane depolarını mümkün olduğunca izlemek için casuslar gönderiliyor.

CHE: Etrafta asker kaçakları geziniyordu. Charles bunlardan silahlarını almakla görevlendiriliyor. Firariler köylüleri rahatsız ediyorlar; dolayısıyla da köylüler firarilere verdiğimiz cezaları memnuniyetle karşılıyorlardı. Savaş akademisinde sıkı çalışmalar yapılıyordu. Subaylar ile parti sekreterleri arasında görüşmeler. Sekreterler işlerini düzenli bir şekilde yaptıkları halde, subaylar arasında kuşku yayılıyor.

Partinin bir toplantısında zafere kimin inandığını sordum ve sadece Moja, M'bili ve sonradan gelmiş olan doktorlar Fizi ve Morogoro ellerini kaldırdılar: olanların da zafer ihtimaline pek inanmadıklarını ve bana bağlılıklarını göstermek istediklerini tahmin etmek güç değildi, bir tür sadakat ispatı işte.

Che Bahaza'yı, sonradan Dreke'nin kurtardığı topun kaybından sorumlu tuttu.

CHE: Toplantıyı, kimsenin benimle, Kongolu silahlıları zafere götürecek bir ordu kurma hayalini paylaşmadığını anlayarak kapattım, az çok, hani anlamsız olduğunu düşünseler bile hayatlarını feda edecek yeterli sayıda adamın olduğunu bildiğim halde.

Organizasyon çalışmaları yoğunlaştırılmıştı. Düşmanın bu bölgelere kadar sokulma alışkanlığı olmadığı için nöbetçiler gevşeklikler gösteriyor. Çok sıkı sağanaklar başlıyor, devriyeler hâlâ köylerde silahlara el koyuyorlar. Ortak bir mutfak yapılıyor. Bu, Kübalı yemekleri sevmeyen ve sürekli protesto eden Kongolularla yeni sorunlara yol açıyor. Yemeğin birdenbire ortadan kaybolmaması için Kübalı ahçılar sürekli tetikte olmak zorunda.

Ile Jean altmış adamla geliyor, fakat Che adamlara güvenmediği ve onları birliğe yerleştirmek istemediği için geri çeviriyor, Ile Jean'nın elinden bir havan ve sonradan yedek parçalarla tamir edilen, parçalanmış bir makineli tüfek alıyor. Asker kaçaklarını vurmakla tehdit ediyor ve Askerlerin köylülere karşı olan tutumlarını eleştiriyor. Bu sözleri iyi karşılanmıyor.

CHE: (*Hedef*) elde tutulur tedbirler almaktı ve aynı zamanda ayrılmak isteyenlerin, silahlarını teslim aldıktan sonra gidişlerini kolaylaştırmaktı.

Paralı askerler ve kaçan köylüler

22 Ekim

Labonja taraflarından çatışma sesleri geliyor. Che Masengo'dan, bu aşamada savunma savaşlarına bulaşmamak için, ordaki bölgenin gölden savaşçılarla güçlendirilmesini rica ediyor. Çünkü

şu anda küçük ordusu kuruluş aşamasında bulunmaktadır. Che birliğini daha fazla parçalamamakta direniyor.

24 Ekim

Kongo'ya gelindiğinden bu yana altı ay geçti. Bir grup Kongolu fırtınadan korunmak için çinko saç almak üzere yola çıktılar. Yağmur şiddetlenmişti.

CHE: ... Top atışlarının ve aralıksız şiddetli yaylım ateşin duyulmasının ardından bir saat geçmemişti. Kongolular farkında olmadan, harekete geçmiş olan orduya rastladılar.

DREKE: Saat aşağı yukarı öğlenin biri veya ikisiydi, ben işimi halletmek üzere tuvalete gitmiştim. Tam işim bitti bitiyor derken, Che'yi okur vaziyette bıraktığım kulübenin istikametinden karşılıklı şiddetli ateş sesleri duydum.

MENA: Saat bir buçukta Tatu'nun Kilonwe'deki umumi karargâh bölgesinden silah sesleri duyuluyor, havanlar ve makinalı tüfekler. Rebocate, birliği ile birlikte bayırın tepesine yerleşme emrini alıyor, amaç muhafızların üzerimize çullanmasını önlemek. Dreke, herhangi bir sürpriz saldırıya karşı koymak için birliklerini hazır tutuyor. Bahaza ve ötekiler topun başındalar, Kahama yolu kontrol eden bir uçaksavarın başında. Saat ikide paralı beyaz askerlerle çatışma başlıyor.

NANE: Che bana bir ya da iki inek almam için para verdi ve ben Ruandalı Compani ile yola koyuldum. Dört beş günümüzü aldı. İki inekle döndüğümüzde (Matanzas'da inek sürüsü güttüğümüz günlerdeki gibiydi) birdenbire kendimizi tam çatışma hatlarının arasında bulduk ve inekler sağa sola dağıldı.

GENGE: Che dik yürüyerek savaşıyor dolayısıyla kendini tehlikeye atıyordu. Birkaç Kübalı *compañero* korumak istedikleri için onu uyardılar. O şöyle cevap verdi: "Burada sadece bir *comandante* var." Kişiliğinin bu yönü biz Kübalıları her zaman kışkırtıp ateşliyordu. Bu olay çatışma sırasında en az dört kez tekrarlandı.

CHE: Kamp tam bir cadı kazanıydı. Kongolular kaçmıştı ve bu yüzden savunmayı organize edemiyorduk. Onlar *dawa* almak için *muganga*nın bulunduğu yere gitmişlerdi ve ancak *dawa*'yı aldıktan sonra yerlerine geçtiler. Savunmayı Ziwas'ın bölüğü en ön hatta bulunmak üzere organize ettim, ve askerlere iyi bir hoşgeldin demeye hazırlanıyorduk. Birden bir kaç *compañero*dan, dağların üzerinden bize doğru gelen ordu birlikleri olduğunu öğrendim; bizi kuşatmaya çalışıyorlardı. Ben hiçbir asker göremiyordum ve "kaç asker var?" sorumun karşılığında "çok" cevabını alıyordum. "Ne kadar çok?" cevap yine "çok"tu; ne kadar olduğu öğrenilemiyordu, ama söylenenlere bakacak olursak çoklardı. Çok kritik bir durumdaydık, çünkü onlar geri çekilmemizi engelleyecek durumdalardı. (...) Rebocate'nin liderliği altında, ellerinden geldiğince düşman güçlerine karşı koymaları ve onları durdurmaları için bir birlik gönderdim.

Tam bir keşmekeşin içindeydik: olduğumuz yerde kalsak, kıstırılma tehlikemiz büyüktü, geri çekilsek, daha yeni kurtarmış olduğumuz cephane deposunun ve donanımımızın tümünü kaybediyorduk, örneğin iki atmışlık havan, bir radyo üssü vb.. Herhangi bir şeyi yanımıza alacak kadar vaktimiz yoktu bu durumda. Karşı koymaya karar verdim. Ümidim gece olana kadar dayanıp sonra geri çekilebilmekti.

Tamamen gergin bir şekilde düşmanın en yakın yoldan, Lulimba'ya giden karayolu üzerinden gelmesini bekliyorduk. Ateş açtığımızdan bir dakika bile geçmemişti ki, ağır yaralanmışa benzeyen bir *compañero* koşarak gelmişti. Ne ki sadece Bazuka geri tepmişti. Askerlerin dağılmak üzere olan en ön hattımıza vardıkları haberini verdi. Acele bir şekilde geri çekilme emri verilmeliydi.

MENA: Kahama, Tatu'ya, bir kıskaç arasında kaldıklarını söyledi; Bazukamn geri tepmesi sırasında kafasına darbe almıştı... Tatu geri çekilme emrini veriyor; Moja, en yakın yerleştirilmiş olan grubun geri çekildiğini fark ettiğinde, bir kurye gönderiyor, bu da Che'nin

emrini yerine getirmek üzere geri çekilin talimatını yetiştirmek isteyen M'bili'ye rastlıyor.

Bahaza, Maganga, Ziwa ve Azima'dan oluşan bir gruba geri çekilme emri ulaşmıyor, bunlar düşmam kontrolde tutuyorlar.

CHE: O gün onurumuzu bu grup kurtardı.

MENA: Azima, Ziwa ve Bahaza geri çekilmeyi güvence altına alıyorlar. Paralı askerleri ateşe tutuyorlar. Bahaza yaralı bir şekilde yere çöküyor. Rebocate, kendilerini çembere aldığı sanılan paralı askerlerin sadece kaçışan köylüler olduğunu öğreniyor.

TOMBO: Adım adım geri çekilmeler tertipleniyor ve *compañero* Victor Shueb Colas küçük bir grubu oluşturan adamların başı olarak geri kalıyor. Amaç düşman saldırısına karşı koymak ve böylece birliğin büyük bir kısmının geri çekilebilmesini sağlamak.

Shueb ve grubu düşmanla çok sıkı bir çatışmaya giriyor, bu arada diğer kalanlarımız daha emniyetli ve tanıdık bölgeye geri çekiliyoruz. Dağlara.

DREKE: Az daha, Che öldürülmüş olacaktı.

Onüç adam

CHE: Moralim korkunç şekilde dibe vurmuştu. Kendimi hem bitkin hemde durumu kavrayabilme yetersizliğimden ötürü bu felaketin suçlusu olarak hissediyorum.

Kaybolanlar: Cephane deposu, havanlar, makineli tüfek ve bir Çin radyo göndericisi... Che düşman pusularım belirlemek üzere kılavuzlar yolladı. Birlik uzun bir süre için parçalanmıştı. Ona sadece onüç adam kalmıştı.

CHE: Fidel ile olduğundan bir adam fazlaydı, fakat şef aynı değildi. Moja, Pombo, Tumaini, Danhuse, Moustafa, Duala, Sitini, Marembo, Tremendo Punto ve ben.

POMBO: Aşağı yukarı ondört Kübalıydık. Tatu durumu inceledikten sonra, Sierra Maestra'da o günlerde sadece oniki kişi kalmış ol-

duğunu ve Fidel'in kendine olan güveninin zaferin kilit noktasını oluşturduğunu hatırlattı. İyimserliğimize çağrıda bulundu, bütün *compañeroları* toplayıp bize verilmiş görevi tamamlayana kadar bu savaşı sürdürmekten yana olduğunu söyledi.

ALEXİS: Kübalılar disiplinliydiler. Tatu bu ve şu olmaz dediğinde kimse gıkını bile çıkaramıyordu. Manyoka yediğimizde, herkes manyoka yiyordu, pilav yediğimizde herkes pilav yiyordu. Yemek için hiçbir şey bulunmadığında, kimse bir şey yemiyordu. Bu her zaman böyleydi. Bu da beni çok etkiliyordu. Che, "Burada kalıyorsun, şimdi geri çekilemezsin." dediğinde, Kübalıların her biri olduğu yerde kalıyordu.

Akşam olurken, kısa bir süre önce terk edilmiş bir köye varıyorlar.

CHE: Nasıl olsa köydeki her şey ertesi gün düşmanın eline geçeceği için biz de birkaç tavuk aldık.

POMBO: Bir kordon oluşturduk, bana da Shueb'i (Ziwa) bulma görevi düştü. Yalnız aynı gün yola çıkmamız olanaksızdı. Shueb ve adamları hareket esnasında, sayıca üstün düşmanla iki saat boyunca savaştılar.

Az sonra iki doktor, Fizi ve Kimbi çevre köylerden geri geldiler. Azima'dan gelen bilgiler, Bahaza'nın ağır yaralı olduğu söylentisi doğrular nitelikteydi. Che'nin grubu, sabah saat dörtte yola çıktı, bir yerleşim birimine saat altıda vardılar.

CHE: (Orada) bir sürü Kübalı ve Kongolu toplanmıştı.

Bilgi alışverişi esnasında olup bitenler anlaşılıyor.

POMBO: Her şey bir yanlış anlaşmadan kaynaklanmış: Bizi kuşatacağını düşündüğümüz "kol" , askerlerden değil de, sadece emin bir yer aramak için firar eden basit köylülerden ibaretmiş.

Düşman birlikleri düzlük alanı hiç terketmemişlerdi. Bu bilgi...

CHE: ... sıkıntımı ve üzüntümü daha da artırdı. Onlara pusu kurabilme gibi iyi bir imkânı kullanamamıştık. Onlara büyük zayiat verdirebilirdik, fakat yanlış bir bilgi sonucu böyle bir şeyi

gerçekleştiremedik. Bunun yerine savunmamız parçalandı ve kollardan biri yok yere dağıldı.

DREKE: Onlara karargâha giden yolu gösteren bir haine dair ipuçları vardı.

Bahaza geri çekilirken yaralandı...

CHE: ... kol kemiğinin yanı sıra bir de kaburgasının birini parçalayan ve akciğerine saplanan bir kurşunla vurulmuştu. Yarası bana seneler önce Küba'da yarasını tedavi ettikten birkaç saat sonra vefat eden bir *compañero*yu hatırlattı. Fakat Bahaza ondan daha sağlamdı. Sağlam kemikleri, kurşuna engel oluşturmuş. Kurşun, herhalde akciğer kanadına kadar ulaşamamış. Bahaza'nın yine de acısı çoktu: ona, elimizden gelen en iyi şekilde tahta ile çıkık bağladık ve dik dağlar üzerinden son derece yorucu bir yolculuğa koyulduk. Zemin, yağmurlar nedeniyle çok kaygandı. Yükümüz çok ağırdı. Kongolular doğru dürüst yardım etmedikleri için yükümüzü taşımak bitap düşmüş Kübalılara kalmıştı. (...)

Bahaza'yı götürmek için 6 saatimizi harcadık: son derece korkunç geçen bir 6 saatti. Adamlar, yaralıyı omuzlarında 10-15 dakikadan fazla taşıyamıyorlardı ve her seferinde yaralıyı bir diğerinin omuzlarına aktarmak gitgide zorlaşıyordu, çünkü az önce de söylediğim gibi, Kongolular yardımcı olmuyorlardı ve biz de sayıca oldukça azdık. (...) Yüksekten, vadideki sayısızca odun yığınını, yani askerler tarafından ateşe verilen çiftlik evlerini görebiliyorduk.

Bahaza'nın ölümü

MENA: 25 Ekim'de Che, Bahaza'ya bir röntgen filmi çekeceğini ve bunu iyileşince bir hatıra olarak saklayabileceğini söyler. Ona, devamlı ağrı kesici haplar verdi. İlk yardımı, yanında bulunan Morogoro ve Fizi yaptılar.

NANE: Bu üsteki insanlar çok sağlıklı olmak zorundaydılar. Bahaza kuvvetli bir siyahtı, Santiago yöresinden bir *compañero*ydu.

CHE: 26'sında daha henüz şafak sökerken hasta bakıcısı geldi ve

bana, Bahaza'nın çok kötü bir kriz sonucu öldüğünü söyledi. (...) Güneş doğduktan sonra huzur verici bir dini merasime başladık, bir mezar kazdık ve *compañero* Bahaza'yı defnettik. Kaybettiğimiz altıncı ve ölüsünü toprağa vererek huzura kavuşturabildiğimiz ilk adamımızdı. Geri çekildiğimiz andan itibaren yaptığı hareketler gibi, ölüsü de benim dikkatsizliğim ve aptallığıma sessiz, fakat mertçe bir protesto, bir hesap sormaydı.

Yenik düşmüş olanlardan oluşan küçük bir birlik bir araya geldikten sonra bir mezarbaşı konuşması yaptım. Kendi kendime konuşuyor gibiydim: Konuşmamda devamlı kendimi suçluyordum, hatalarımı kabul ediyordum ve Kongo'daki ölümler arasında benim için Bahaza'nınkinin en acı verici ölüm olduğunu söyledim. Daha kısa bir süre önce zaafları nedeniyle ona karşı ağır suçlamalarda bulunmuştum. Ve o, buna gerçek bir komünist gibi karşılık vermişti: Fakat ben sorumluluklarımı yerine getirmesini bilemedim. Bu yüzden de onun ölümünden ben sorumluydum. Katıksız hakikat buydu. Bana kalsa, bu hatamı düzeltmek için daha büyük bir coşkuyla ve daha fazla çalışarak elimden gelen herşeyi yapardım.

Nagikumo'daki kamp

Che çok sıkıntılıydı, çünkü üssü kaybetmekle her türlü iletişimin kesileceğinden endişe ediyordu; bu iletişim ne olursa olsun ayakta tutulmalıydı. Kongolular arasında bu konuyla ilgili iki eğilim söz konusuydu. Bir eğilimin önünü, Luluaburg'taki üsse doğru ilerlemeyi öneren Tremendo Punto çekiyordu. Diğerinin ise, bu yörede doğmuş olan ve bu yöredeki muhafızların yakınında kalmayı öneren Charles. Nagikumo'da, aynı adı taşıyan bir derenin kıyısına bir karargâh kuruldu. bu karargâh gölden 10 saat, Kabimba'dan bir buçuk gün ve Lubonja'daki üsten 2 saat uzaktaydı.

CHE: Burada bulunan Afrikalı komutanlar intikam almaya başladılar: Hepsi, yani Calixte, Ile Jean, Lambert (...), Kübalıların çok konuşmasını bilen fakat iş savaşmaya gelince her şeyi bir ke-

nara bırakıp kaçan ödlekler olduğunu sağa sola yayıyorlardı; köylüler onların yol açtıkları kötü sonuçlara katlanmak zorunda kalmışlardı sözde. *[Yerel bir komutan ise onları sıcak bir şekilde karşılıyor...]* Bu komutan, duymak isteyen herkese, bizi Belçikalılarla kıyaslamanın bir alçaklık olduğunu söylüyor. (...) Hiçbir zaman için kendi askerleriyle aym kaplardan ve onlardan ne eksik ne de fazla yemek yiyen bir beyaz insan görmemiş. Köylülerin saygısında insanı güçlendiren bir yan vardı.

Köylülerin sempatilerini kazanmak temel sorunlardan biriydi; çünkü köylüler o ana kadar savaşta neredeyse pasif bir güç oluşturuyorlardı. Köylülerin yardımlarıyla bir tepenin yanında hava kuvvetlerine karşı korunan bir hastane kuruldu.

Bu hastane, doktor Morogoro'nun müthiş bir başarısıyla işe başladı. Bu doktor, Lubonja'daki üssün yanında pusu kurarken bir kaza sonucu yaralanan iki Kongolu'yu iyileştirdi. Ayrıca bir bizon tarafından saldırıya uğrayan bir kadını tedavi edip kurtardı. Kongo yönetiminin ara kademelerinden gelen eleştiriler çoğalıyor. Ile Jean ve Hussein adında biri, Kübalıları eleştiriyor ve yeni oluşturulan bir birlikte bulunan ve Kübalılar için çalışmaları gereken Kongolularla dalga geçiyorlar. Bir de, yaralanmalarına sebep olan mayınların Kübalılar tarafından döşendiği söylentisini yayıyorlar.

CHE: Yaptıkları ne kadar çirkin olsa da, davranışlarını haklı kılacak nedenler olduğunu kabul etmeliyiz; çünkü son zamanlarda şeflere karşı çok sert bir tavır takındık. Ayrıca bunlara onların gözgöre göre inkârcılıklarını, batıl inançlarım, aşağılık komplekslerini, duyarlılıklarının zedelenmesini, hatta, yer yer, o zavallı haleti ruhiyelerine acı veren bir olguyu, bir beyazın, tıpkı o eski zamanlardaki gibi, onları azarlayıp, paylayıp, ne yapacaklarını onlara öğretmesini de eklemek gerekiyordu.

Bulunduğu yerde onlarla irtibat halinde kalabilen M'bili, düşmanla olası bir temastan kaçınmak amacıyla biraz geri

çekilmek için izin istedi. De Force cephesinde bulunan ve Kongoluların, Kongo'dan nasıl çıkabileceklerini tartıştıklarını anlatan Mafu'da böyle düşünüyordu. Grubunda, (bu amaçla) hücum botları ele geçirme önerisi dahi yapılmış. Che, birliği tekrar bir araya toplamak istiyor. Üssü kuvvetlendirmek için Mafu'ya talimat veriyor. Makungo'daki cephede bulunan Azi onunla karşılaşmalıymış. Che, Siki'ye bir mektup yazarak onu gelişmelerden haberdar ediyor:

CHE: İnsanların ümitsizlikleri berbat, herkes sadece göle varmak istiyor. Herhalde çoğu senin oraya gelir. Onları bana hemen, iyi bir şekilde cephaneyle donatarak geri gönder. Sadece gerçekten hasta olanlar kalsın. (...) Göle doğru giden yola devam edersem, bu büyük bir politik yenilgi demek olur, çünkü köylüler bize güvendiler ve biz böyle bir şey yaparsak kendilerini yarı yolda bırakılmış hissederler.

Ekim Sonu: Kabila'nın gölü aştığına ve onunla birlikte yeni Kübalı savaşçıların geldiğine dair söylentiler dolaşıyordu.

SİKİ VE TEMBO: [*Che'ye*] Nasıl bu kadar saf olup Kabila'nın dört gemiyle gelmiş olacağını düşünebileceğini anlayamıyoruz! Olsa olsa en fazla 4 gemi dolusu kadın getirirdi. Hâlâ Kigoma'da kalıyor. Kübalılar konusunda, herhalde haberciler, hayallerini gerçeklerle karıştırdılar (...). Buraya gelen tek Kübalı Changa. 19 gün sonra kimse gelmeyince, 3-4 günde 2 kez gölü aşarak gidip gelen tek kişiydi. (...) Bize, karşıya gidip gelmeyi sürdüreceğini ve endişelenmemize gerek olmadığını söyledi. Ve gemiye bindiğimiz takdirde gölün karşı tarafıyla olan iletişimimizin kesileceğini ekledi.

Masengo onlara, her şeyin bitmiş olduğunu söyledi. Başı çekmeye devam etmek için ne inancı ne de yeteneği kalmıştı. Çoğu Kongolu askere, silahlarını bırakmaları söylenen mektuplar geldi. Masengo, artık onları engellemeyi göze alamıyordu. Siki ve Tembo, Masengo'nun gölün karşısına geçmek için hazırlandığını düşünüyorlardı.

SIKI VE TEMBO: [*Che'ye*] Bu konuşmada Masengo'nun gerçekten acıklı bir tavır sergilediğinden emin olabilirsin.

CHE: Masengo hakkındaki haberler bana abartılıymış gibi geliyor. Bunlar birinci elden değil de üçüncü şahıslardan alman ve gergin sinirler nedeniyle abartılmış bilgilerdi.

Siki ve Tembo ona dört Kübalı savaşçı gönderiyor, bunlardan üçü hastalanıyor. Tembo'yu arkalarından göndermeyi öneriyorlar. Ayrıca Genge'nin bütün üssü denetlediğini, fakat artık geç olduğunu anlatıyorlar.

CHE: O, var olmayan bir şeyi denetliyor.

SIKI VE TEMBO: [*Che'ye*] Düşmanın, burada veya senin orada olup bitenler hakkında en iyi şekilde haber aldığını tahmin ediyoruz. Bu Masengo'nun da fikri. Çünkü çoğu kişi, yüksek rütbeli subaylar dahi, karşı tarafa geçtiler ve bir çoğunun nerede olduğunu kimse bilmiyor.

Sonunda kolayca kuşatılabileceği için, Che'nin o anki pozisyonunu da eleştiriyorlar.

Yönetim dağılıyor

Kasabuvu, Masengo'ya hükümet adına bir bakanlık teklif etti. Masengo ise abisinin savaşta öldüğünü ve kendisinin de ölmeye hazır olduğunu söyledi. Buna rağmen güvensizlik her alanda artıyordu. Üste bulunan Che Guevara alarma geçmiş haldeydi. Kumi ve Genge ona muhafızlık ediyorlardı. Che, hükümetin, Soumaliot ve Kabila'ya "yaklaşacağından" endişeliydi. Dar es-Saalam'daki Padilla'ya, gözlerini dört açmasını söylüyor.

Che, Tremendo Punto ile konuşuyor. Kongolu yönetimin dağılması ihtimaline karşı güvenilir bir komutan arıyor:

CHE: Tremendo neredeyse baygınlık geçiriyordu. Ordu yönetecek adam olmadığım düşünüyordu. Askerleri yeterince etkileyemezmiş. Sinirliydi. Görev duygusuyla, gerçi, devrim için tıpkı kaderine

boyun eğen bir hıristiyan şehit gibi ölmeye hazırdı; ama duruma kendi eliyle müdahale edebilecek durumda değildi...

Che Guevara için üssün güvence altına alınması öncelik taşıyan görevdi. Aly ve Mafu'ya güçlerini birleştirme talimatını verdi. Hala Kazima'daki muhafızları korkutabilmek için yeni bir grup oluşturabilmeyi ümit ediyor. Uluslararası durumu, kendi compañerolarının tahmin ettiği kadar olumsuz görmüyor, ama bu konuda yeterli bilgiye sahip değil.

JULES CHOME: 23 Ekim 65'te Kasabuvu'nun bizzat kendisi Accra'ya geldi. Afrikalı başkanların ve Nkrumah'ın bulunduğu bir toplantıda konuşma yaptı. Bu konuşma, bir yakınlaşma olarak değerlendiriliyor. Brazzaville'le barışmak istendiğini söylüyor. Ayrıca paralı askerlerin, Katanga'nın bölücü hükümeti tarafından Kongo'ya getirildiğini ve merkez hükümete bir sorun olarak miras kaldıklarını söylüyor. Paralı askerleri memleketlerine geri gönderme görevini üstleniyor.

Daha sonra Mobutu, Kasabuvu'nun açıklamalarını bir kenara bırakarak paralı askerleri savundu ve onları idealist olarak nitelendirdi. Paralı askerlerin gitmesi gerekiyorsa ancak, hak ettikleri onurla giderlerdi.

Yeniden Che, ölmüş söylentisi

GENGE: Tatu'nun oradaki varlığı ne zaman öğrenildi? Bir pazar günü radyoda Cleia Cruz şarkı söylüyordu. Şarkının ardından radyoda : "Az önce Tatu'yu öldürdük ve Genge'nin cephesini denetimimiz altına aldık." dediler. Aynı zamanda Kimbo'daki üssü etkisiz hale getirdik ve napalm bombalarıyla bombaladık." Başka bir programda Che Guevara'yı öldürmüş olduklarını iddia ettiler.

ILANGA: Zaire Radyosu , Gaston Soumaliot ve Che Guevara'nın Kibamba'daki savaşta öldüklerini ileri sürdü, gelgelelim ellerinde gerçekle ilgili belge melge yoktu; sadece söylenti yayıyorlardı.

Baştaki insanların çok azı, Che'nin Kongo'da bulunduğunu biliyordu. Örneğin, sadece Küba'ya davet edildikten sonra kendilerine Che'nin gerçekte kim olduğu açıklanan Ruandalılar gibi, hemen herkes onun Kongo'daki varlığından habersizdi. CIA, Che'nin orada olduğunu tahmin ediyordu. Fakat onun 9 ay önce Küba'da izini kaybettikleri için bunu kanıtlayamıyorlardı. Hiç kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Kongo'da olduğu sırada kimliği iyi bir şekilde gizlendi. Orada Kübalıların olduğu biliniyordu, fakat Che'nin aralarında bulunduğu bilinmiyordu.

Şiddetli bir çatışma/ ihanet

CHE: Saçma olduğu kadar üzüntü verici olan durumumuzda yüreklerimize biraz olsun serin sular serpen tek haber, Aly'nin iki çatışmada düşman ordusuna büyük zaiyat vermediği haberiydi.

VİDEAUX: Kabimba cephesinde bulunan Terry'nin yanına gitmem gerekiyordu. Orada yardımcısız kalmıştı, çünkü Mafu, Tatu tarafından Bendera cephesine gönderilmişti. Che bana, o zamanlar daha yeni oluşturulan Kabimba cephesi hakkındaki fikirlerini açıkladı. Daha o zaman orada 200'den fazla gerilla toplanmış. Bunlara, pek fazla insanın yaşamadığı, fakat çevredeki en büyük köyler olan Misima ve Kazima'dan da gerillalar eklenmiş. Terry, kendi başına bir insandı. Bazen inatçı ve hırçındı. Bu da gerginliklere yol açıyordu. Fakat *compañero*larına karşı hep açık sözlüydü, sıcak ve kardeşçe davranıyordu. Onu anlamaya çalıştığım için aramız iyiydi. Terry'nin çok değişik bir konuşma tarzı vardı. Bu tarzı, onunla kavga etmek isteyen herkese fırsat yaratabiliyordu. Ondan hiçbir zaman için açık bir şekilde ne bir "evet" ne de bir "hayır" cevabı alabilirdik. Bazen onun, sorun yaratan davranışlarına dikkatini çekiyordum. Aramızdaki samimi ilişki nedeniyle bu eleştirilerimi kabul ediyordu. Cesareti ve gücü nedeniyle her engeli geçebilecek bir adamdı.

CHE: Terry yetenekli, cesaretli ve korku bilmeyen bir insandı. Her

türlü görev için uygundu: zekiydi, kendi kendisini yetiştirmesini biliyordu, güvenilir biriydi, bir o kadar da tezcanlı ve ataktı.

KUMİ: Che her zaman için "Birkaç tane Terry'im daha olsaydı" derdi.

VİDEAUX: Çok yakın bir zamanda bir çatışma oldu. 16 Ekim günü yağmur yağıyordu. Bir Kongolu hızla barakaya girdiğinde biz hala hamaklarımızda yatıyorduk. O kadar hızlı bir şekilde girdi ki arkadan tekrar barakadan çıkmaması için onu tutmamız gerekiyordu. Şunları söylüyordu: *Askari mindi*; Misima dağlarındaki köy birçok Belçikalı asker tarafından ele geçirilmiş ve ateşe verilmiş. Öncülerden birkaç Kongolu *compañero*yu öldürmüşler. Bunun üzerine diğerleri yerlerini terk ederek oldukça geri çekilmek zorunda kalmışlar.

Terry ve ben, durumdan haberdar edilmiş olan Kongolu komutanla görüşmek için barakadan koşar adımlarla çıktık. Kararlarımızı yolda almak zorundaydık. Terry'nin tecrübeleri bu durumda yararlı oldu. Karargâhımızdan çıkınca bana şunu söylüyor: "Elinden geldiğince çabuk bir şekilde dağa varmaya çalış. Dağı, onlar işgal etmeden sen işgal et. Emin ol ki bunu deneyecekler." Bu arada insanlar bir araya toplanmış; bizi desteklemek ve Belçikalıların daha fazla ilerlemelerini engellemek için bir harekât hazırlığı yapılmaya başlamıştı. Bunlar, saniyeler içersinde alınan kararlardı. Ve olay şöyle gelişti: 4 Kübalı savaşçıyla ve yaklaşık15 Kongolu'yla yola çıktım. Hızla ilerleyebildik ve uygun bir yer tutabildik. Kendi birliğimle dağı güvence altına aldıktan sonra Terry takviyeyle geldi. Ağır bir makinalı tüfek getirmişlerdi. Bunu aslında hava kuvvetleri kullanıyordu, fakat biz bunu karadaki savaşlarda da kullanıyorduk. Bu tüfek, İone adındaki yetenekli bir Afrikalı tarafından kullanılıyordu. Bu Afrikalı bir Kongolu değildi. İnce, pek uzun olmayan, esmer, fakat Kongolular kadar esmer olmayan, daha çok Orta ve Güney Amerika'da yaşayan kızılderililere benzeyen bir Kenyalıydı. Falka (Aldama) adındaki bir Kübalı tarafından kul-

lanılacak olan bir havan topu yerleştirdik. Bütün hazır bulunan adamlarla bir savaş planı oluşturduk: Belçikalılar ilerleyecek olurlarsa, onlara saldıracaktık. İlerlemezlerse şafak sökerken saldırıya geçip onları Misima'dan kovacaktık.

Bütün gece boyunca ateş ettiler. Fakat biz onlara karşılık vermeyip bekledik. Tahmin ettiğimiz gibi sabah saat 3'e doğru çukurlukta bir hareket başladı. Bu hareket bizim için düşmanın yolda olduğuna ilişkin bir işaret niteliğindeydi. Fakat henüz, bize doğru ilerleyip ilerlemediklerini bilmiyorduk. Düşmanın, yerli komutanlar, tutsaklar ve işbirliği yapanların yardımıyla oluşturulmuş öncü birliğiydi bu. Dağa tırmanmaya başladılar. Sakindik. Aly'nin emirlerine göre, onların bize iyice yaklaşmalarını bekliyorduk. Ateş açabilmemiz için mümkün olduğu kadar yaklaşmaları gerekiyordu. 81'lik ve 61'lik havan toplarıyla ve hafif makineli tüfekleriyle piyadeleri bizden 200 m uzaklıktayken bizim pusumuzda çıt çıkmıyordu. 300 kişi olduklarını, tam bir tabur oluşturduklarını tahmin ediyorduk. Biz ise toplam 11 Kübalı ve 80-90 Kongoluyduk. İki havan topumuzu arkaya, görünmeyecek bir şekilde yerleştirmiştik. Makinalı tüfeğimizi de kurduktan sonra kademe kademe kama şeklinde pusuya yattık. Havan toplarının başındakiler dışında kalan Kübalılar öncülerimizdi, en önde duruyorlardı. Bütün bunları gecenin bir vakti, parmak uçlarımızda yürüyerek ve sessiz bir şekilde organize ettik. Herkesle tek tek ve şahsen görüştük. Bir kenarda kurmuş olduğumuz ve en etkili silahlarımız olan makinalı tüfeğimize büyük bir ilgi gösteriyorduk. Dağa tırmandıklarında ve uygun bir mesafede olduklarında Aly makinalı tüfeğimizle bir yaylım ateşi başlattı. Ona yardım ediyordum. Böylece çatışma başladı. Tek taraflı gerçekleştirilen bir çatışmaydı. Çünkü onların kafaları karışmıştı. Ayrıca, uzun ağaçları bulunmayan, fakat sık sık ağaçları olan bir ormandan kol halinde geçtikleri için şu an bir birlik oluşturamıyorlardı. Makinalı tüfeğimiz hedefini vuramıyordu. Pozisyonumuzun avantajlı olmasına rağmen düşmanlarımızı zarara

uğratamadık. Biz yukardaydık, onlar ise aşağıdaydı. Böylece hedefimizi doğru dürüst vuramıyorduk. İlk ateşimiz, ani bir şekilde geldiği için geri çekilmeye başladılar.

Kaçmayı sürdürürlerken onların topçuları da ateşe karşılık vermeye başladı. Silahlarını yerde bıraktılar. FAL, Süper-FAL, telsiz aletleri, kayda değer ganimetlerdi. Topçularının atışları üzerimizden geçip gidiyordu. Yerimizi belirleyemiyorlardı. Yürüyüş kollarıyla yaklaşmışlardı ve ortalık daha henüz karanlıktı. Karşılıklı ateş bir saat sürdü.. Onları belirli bir mesafede tutuyorduk. Havan toplarıyla kesintisiz, ama isabetsiz ateş ediyorlardı. Yukarıya doğru ateş ettikleri ve beklemedikleri bir anda saldırıya uğradıkları için, karşılık vermek onlar için kolay değildi.

Yeniden organize olmaya çalışıyorlardı, fakat biz ateş etmeye devam ediyorduk. Bunun üzerine geri çekilmeyi tercih ettiler. Kaçtıkları köye doğru ateş etmeye başlamıştık. Tabii ki geldikleri yere doğru gitmiyorlardı. Dar yollara ve Misima Nehri'ne doğru kaçıyorlardı.

Ortalık aydınlanınca saldırıya geçtik ve dağdan aşağıya doğru inerken devamlı ateş ettik. Gölün kenarından Katanga'ya doğru hareket ediyorlardı ve aynı zamanda ateşimize karşılık veriyorlardı. Vadiye doğru ilerliyorlardı ve dünden beri ölü gibi olan köyü işgal ettiler. Belçikalılar birkaç kişiyi öldürmüşler, diğerleri ise kaçmışlardı.

Ölü bulunan köylüler arasında birkaç Kongolu gerilla da vardı. Bizde ise sadece 1 ölü, 3 de yaralı vardı. Hepsi Kongoluydu. Ölen, bir gün önce vurulmuştu. 7 FAL, 2 Süper-FAL silahları, 2 bazuka, birkaç kutu sigara, birkaç sırt çantası, çok yararlı cephane, 3 tane telsiz donanımı ve bir sürü bomba ele geçirdik. Ölülerinden birkaçını götürebilmişler. Bunu daha sonra kan izlerinden anladık. Fakat hepsini götürememişler. Aşağıda üç ölü ve bir de harekatı yöneten subayın adına bir cüzdan bulduk. Bu çok önemliydi.

Onları takip ediyorduk, fakat artık çok uzaklaşmışlardı. Terry'nin emirlerini yerine getirerek, suyun tarafında yerleşmelerini önlemek

için peşlerinden gittik. Biz sudayken geride kalan bir Belçikalı aniden ortaya çıktı. Herhalde onu gördüğümüzü ve ona doğru ilerlediğimizi düşündü. Ateş açtı ve biz de ona doğru dönerek ateş ettik. Aly ateş etmeme talimatını vermişti. Fakat geç kalmıştı. Ölüyü sudan çıkartıp birkaç kilometre boyunca onları takibe aldık. Yaralılarını tedavi ettikleri bir kaç yere rastladık. Bu yerlerde aşırı derecede kan ve pansuman malzemeleri gördük. Onları beş kilometre daha, Katanga'daki üssün yakınlarına kadar izledik. Che için bu çatışma, askeri zaferimiz nedeniyle değil de, çatışmadan sonra elimize geçen belgeler nedeniyle bir anlam taşıyordu. Bu belgeler sayesinde biz Kübalılar hakkında, sayımız hakkında ve harekat bölgemiz hakkında bilgilerinin olduğunu öğrendik. Bize ihanet edilmişti; ve şu an, hakkımızda tam olarak neler bildiklerini öğrendik.

CHE: Ayrıntılı bir şekilde Kübalıların ve devrimcilerin nerede bulunduklarını gösteren bir gizli belgeyi elimize geçirdik. Ayrıca saldırı için kullandıkları güçler belirtilmişti: havada (Wigmo, Albertville'deki üste bulunan 4 tane T-28 ve 2 tane B-26) ve suda ("devrimci unsurların göle çıkmasını" engelleme görevini üstlenen 4 tane Ermens-Luka PT botları). Amaçları, gölün kıyılarını işgal etmek ve Kigoma yakınındaki bütün tertibatımızı yok etmekmiş.

KUMİ: Haritada, birkaç Kübalı'nın bulunduğu yerler, onun altında Luluaburg ve Che'nin bulunduğu üssün yeri işaretlenmiş.

Göl

SİKİ VE TEMBO: [*Che'ye*] Göl, bir kaçak karargâhına döndü. Dolayısıyla disiplin yerinde yeller esiyor.

Siki ve Tembo, Kumi'yle birlikte Genge'ye gölün yanındaki üssün sorumluluğunu verdiler.

GENGE: Cumartesi ve pazar günleri Afrikalıların boş günleriydi. Bu günlerde Tanzanya'ya gidiyor ertesi günün sabahı geri geliyor-

lardı. Bu büyük bir kargaşa yaratıyordu. Mualimo'ya karşı, yani profesörlerine ve politikacılarına karşı belirli bir güvensizlik duyuyordum. Çünkü boyuna ortalıktan kayboluyordu. Nerede olduğunu sorduğumda, bana "Baraka'da veya Fizi'de olduğunu" söylüyorlardı. Adamı bulmak olanaksızdı. Bu arada, Basungo'ların (beyaz paralı askerler) bize doğru ilerledikleri haberi geliyor. Tatu, yar-dımcılarından birini, gerillanın en genç savaşçısını, Kokumo'yu gönderiyor (aramızda iki genç çocuk vardı: Biri 14 yaşındaki Kokumo diğeri ise 16 yaşındaki "4 numara"ydı). Tatu onu, düşmanın yerini araştırması ve biraz bilgi toplaması için yollamıştı. Bize ise mayın döşeme emrini verdi.

Her şeyi hazırladık. Okuldaki çocuklarla birlikte parça tesirli mayınları döşedik. Onlara büyük bir darbe vuracaktık. Daha sonra birçok düşman askeri, patlayan mayınlar arasında hayatını kaybetti. Çünkü bir saat sonra, Sele'den sonraki üste, Nganga tepesi dolaylarında sarsıntı, patlama sesleri duyduk. *Compañero*lara şunu söylüyorum: "Bunlar nasiplerini alan ilk askerler." Onlar da: "Kim nasibini alıyor acaba?" karşılığını veriyorlar. Düşman aptal değildi ki. Köylüleri, yani Ruandalı ve Kongoluları biraraya toplayıp, sığırlarını ellerinden alıyor ve sığırları daha sonra da köylüleri önlerine katıp mayınların üstüne sürüyorlardı. Bu şekilde ilerlediler, fakat Kübalılara yaklaştıkları ve teknik bir şekilde donatılmış bir alana geldiklerini anlayınca durdular. 2000'den fazla asker vardı. Üssü, Kibamba'yı ve Nganga'yı ele geçirmek ve Sele'ye doğru ilerlemeyi istiyorlardı. Fakat şu anda bekliyorlardı.

Siki ve Tembo, Che'ye daha sonra gönderdikleri bir mektupta öğlen saat 12'den itibaren Kabimba ve Jungo ile göl arasında bulunan bölgenin bombalandığını anlatıyorlar. Bunun, bir çıkarma hazırlığı olduğundan endişe ediyorlar. Ciddi bir savunma için hazırda hiçbir Kübalı yoktu; çoğu hastaydı.

CHE: Ayın 30'unda, gece, 29'unda gönderilen bir mektup (*Siki ve Tembo*'dan gelen] elime geçtiğinde, Siki ve Tembo'nun çağrılarına kulak vermemeye karar verdim.

SİKİ VE TEMBO: Eski raporlarımızda da yazmış olduğumuz gibi senin şu anki durumun hiç hoşumuza gitmiyor. Muhafızların, bizi gölün üzerinde çembere almayı deneyeceklerini biliyoruz. Bize göre en iyi çözüm, senin şu anda bulunduğun yerdeki üssün bir bölümünü olduğu yerde bırakmak ve Kübalı birliklerin çoğunu buraya nakletmektir. (...) Sana yeterince yazmış olduğumuzu ve seni, buradaki durum hakkında olduğu gibi uluslararası durum hakkında da bilgilendirmiş ve uyarmış olduğumuzu düşünüyoruz. Yakında kendimizi dedikoducu karılar gibi hissedeceğiz. Şu an senden, bize aynı şekilde davranmanı rica ediyoruz, çünkü biz devamlı yeni haberler bekliyoruz (böylece üç dedikoducu karı oluruz).

Kabimba düşüyor

SİKİ VE TEMBO: [*Aly'nin cephesine*] Kabimba muhafızlar tarafından ele geçirildi. Şu an Katala'da bulunuyorlar. Aly ve savaşmak istemeyen Kongolu binbaşı arasında devamlı bir gerginlik yaşanıyor.

Aly ve elinde daha 4 Kübalı'nın bulunduğu Tom'un cephesinde (Kazima'da) durumlar kötüye gidiyor: Kongolular arasında aşırı bir dağılma isteği görünüyor; düşman pusu kurup duruyor.

CHE: Aly, yöresindeki 70 Kongolu askerden sadece 25'inin kaldığını söyledi. Başarısızlıkla sonuçlanan bir pusu ve her seferinde daha çok hırçınlaşan Kongolu komutanla yapmış olduğu tartışmalar hakkında bir şeyler anlatıyordu. Tabii ki hiçbir şey başaramamasına rağmen, üstüne üstlük Kongolu'nun rütbesi yükselmişti.

Luluaburg'taki üsse geri çekilme

MENA: 28 Ekim'de, akşam saat 9'da Che, Dreke'yle konuşmak için buluştu. Dreke hafif bir ateş ve baş ağrıları nedeniyle yatağa uzandı. Che ona, "Neyin var? Birkaç günden beri üzüntülü görünüyorsun?" dedi. Dreke, Kongolular arasında gelişen garip olaylara üzülmesine rağmen keyifsizliğinin sadece hastalıktan kaynak-

landığı cevabını verdi. Che, ortalığın ihanet koktuğunu ayrıca, çoğu *compañero*nun hasta olduğunu söyledi. Moja, burada gerektiği kadar, gerekirse temelli kalacağını söyledi. Birlikler, Kongo'daki savaş hakkında inançlarını yitirmişler, fakat hepsi gönüllü olarak gene de mücadeleye varmışlar. M'bili hakkında konuşuyorlar ve onun aralarındaki en güvenilir kişi olduğuna karar kılıyorlar.

DREKE: Orada kalmaları için önerilen 15 kişinin arasında Aly, Tiza ve İshirine bulunuyordu. Herşey gönüllü yapılıyordu. Che'ye: "Ben, burada kalıyorum, gitmesi gereken kişi sizsiniz." dedim.

MENA: Che, herkesin ertesi gün üsse geri dönmesi gerektiğini söylüyor. Köylüler için bir güvenlik birliği ve destek sağlanması için M'bili'yi orada bırakıyor.

Che, Luluaburg'taki üsse doğru yola çıkıyor. Rebocate, hastanedeki ikinci grubu, yani doktorlar grubunu oluşturmak için karargâhta kalıyor. Che, yolda aylık bilançoyu çıkarıyor: kayıpların, özellikle de Kongolular arasındaki cesaretsizliğin ve onlarla Kübalılar arasındaki krizin bilançosunu yapıyor.

Dönüşte Mundandi'yle buluşuyor ve onu, Ruanda'daki durumun Kongo'dakine bağlı olduğunu ve şu an geri çekilmenin çılgınlık anlamına geleceğine inandırmaya çalışıyor. Mundandi aynı fikirde olduğunu ve ayrıca Force cephesi yöresinde bir kaç sabotaj hazırlığı içersinde bulunduklarını söylüyor.

CHE: Döndüğümde, üssün durumu umuttan başka herşeyi vaadediyordu. Şu an, artık düşmanın niyetini biliyorduk. Ama bu niyetleri öğrenmek için bu belgeleri elimize geçirmemiz de gerekmiyordu; çünkü yapmak istedikleri apaçık ortadaydı. Yıkımın boyutu dehşet vericiydi. (...)

Üssü, ele geçirilemeyecek bir hale dönüştürmek için ya da en azından çok fazla kayıp verme bedeli karşılığında ele geçirilebilecek bir duruma getirmek için ilk hazırlıklarımızı yaptık:

Ruanda yönündeki tüm kullanılacak yollar araştırıldı. Bunu, Nganga'dan göle dosdoğru giden yolun bir bağlantısını bulmak için yaptık. Ve nihayet kolayca kullanabileceğimiz kuyuların yapımına yöneldik.

En azından iletişim ağı ve jenaratör çalışır durumdaydı. Geçen ay 110 haber gönderilmiş ve 60 haber alınmıştı. Che, Tumaini'nin ve diğer teknisyenlerin işini oldukça takdir etti.

DREKE: Luluaburg'a gelip, Che ile adamların seçimi hakkında konuşmuştuk. Che'nin durumu iyiydi. Biraz zayıflamıştı, ama nefes darlığı çekmiyordu artık. Ama dertliydi. Dar es-Saalam'la olan iletişimin kesilmesi onu rahatsız ediyordu. Birliğin bir kısmını buradan çıkarabilmek için gölü kullanmalıydık. Fakat kimseyi gereksiz yere tehlikeye sokmak istemiyorduk. Bu işe gönüllü olan Morgolleos'i bir pirogun içinde göle salıp salamayacağımızı düşündük. Kigoma'ya böylece bir mesaj götürebilirdi. Havana'daki bir yat kulubünde kürekçiydi. Ayrıca adamların büyük bir çoğunluğunu başka yere göndermeyi ve sadece 15 kişilik bir grubu orada bırakmayı kararlaştırdık.

Che göl kenarına gidip , Kuzima'ya saldırmakta direnen Masengo ile konuşmuştu. Che ise buna karşılık, bilgilere göre orada muhafız birliklerinin bulunmadığını söylemişti. Bu sırada Mundandi de Che'nin oluşturduğu savunma planı üzerinde çalışıyordu. Mundandi, Naganja'nın savunması ile ilgilenmeli; iki toptan biri ona yollanmalı ve düşmanın elektrik santraline bir sabotaj düzenlenmeliydi.

DREKE: 31 Ekim, Tatu, Aly'nin yakınına bir üçüncü cephe kurmayı kararlaştırdı ve Genge'ye bu kararı doğrultusunda talimat verdi.

Göldeki çarpışma

1 Kasım

GENGE: Changa, arkasında onu izleyen iki hücumbotu ile görünüyor. Havan, makinalı tüfek ve toplarla bir batarya oluş-

turuyoruz ve Changa'nın botunun arkasındaki takipçileri ondan uzak tutacak şekilde Changa ile peşindekiler arasında bir gedik oluşturuyoruz.

CHE: Sabaha doğru Changa geldi. Geleceği gökyüzündeki aydınlatma fişeklerinden zaten belli olmuştu. Devriye botları onu gördüklerinde tam bir deniz savaşı yaşanmıştı. Yanında, elinden makinalı tüfek yarası almış bir adam getirdi. Changa da *compañero*ların bazukasının geri tepmesi sonucu yüzünden yaralanmıştı. Kongolu ekip oldukça korkmuştu. Sonraki günlerde geri dönmelerini sağlayabilmek için büyük çabalar sarfetmemiz gerekmişti.

MENA: Changa yanında erzak ve *compañero* Braulio (kurye)'yu getirmişti. Ayrıca bir de yaralı Kongolu vardı yanlarında. Che bize, Kübalıların yaralanması bir Kongolunun yaralanmasından daha iyi, yoksa bütün suçu bizim üstümüze atarlar demişti.

GENGE: Changa'yı karaya çıkardık. Doktorlar onu muayeneden geçirdiler. Ona yüzü için kremler verdiler. Cerrahi bir tedavi gerekmiyordu. Fakat onu çıldırtacak kadar şiddetli yanık ağrıları vardı.

Genge geri çağırılıyor

GENGE: Tatu'nun talimatlarına uygun bir şekilde *compañero*larla birlikte yeni cepheyi açtık. Sadece iki bot dolusu silahımız vardı. Bir kayaya çarptık ve iki silahımız suya düştü. Bana kimsenin yardımcı olmamasına rağmen suya atlayıp onları çıkardım. Hemen hemen 15 gündür yollardaydık.

Nehrin kıyısındaki Kakone'ye vardığımızda, bana havanı, silahları ve topları taşımada yardımcı oldular. Köylüler ise bize çok iyi davrandılar. Bana bir çuval dolusu fındık, mısır ve manyoka, ayrıca üç gün önce kesilmiş ve artık çürümüş bir koyun verdiler ve "bu, misafirlerimize verebileceğimiz en iyi şey" dediler. Fakat ben onu ye-

medim ve benimle birlikte gelen Kongolulara verdim. Hemen ortalıktan kayboldular. Onlar için bu çok lezzetli bir şeydi ve sonra da huzurlu bir şekilde yattılar. Biz Kübalılar ise fındık, un ve çiğ manyokayı yemeyi tercih ettik.

Ordan ayrılıp, hemen hemen bir metre sonra başlayan ormana girdik. Minderlere uzandık, yaktığımız tahtaların korları tehlikeli yırtıcı hayvanları korkutmak için her an elimizin altındaydı. Yırtıcı hayvanlar sabaha karşı gelmeye başladılar ve tahtalar ile onları uzaklaştırmaya çalıştık.

Uçaklar uçuşmaya ve etrafa ateş etmeye başladılar. Ayrıca Kuzey Amerikalılar paraşütlerle, içlerinde pirinç ve propaganda materyalı bulunan paketler attılar. "Teslim olmak isteyen beyaz bir mendil sarsın kafasına. Kübalılar size yardım etmek istemiyorlar." Başa sarılmış bir beyaz mendil teslimiyetçiliğin bir simgesiydi. Daha sonra Kumi bana bir mesaj yolladı. En geç sabah saat üçe kadar üsse geri dönmeliydim. Yoksa kendi başıma, ordan oraya Kongo'da dolaşıp Mulele ile karşılaşmayı bekleyecektim. Motorlu bir pirog beni bekliyordu.

Önemli mesajlar

CHE: [*1 Kasım*]

Rafael'in bir habercisi beni bulup bana şu mesajı getirdi.

RAFAEL: *Compañero* Tatu: Pablo'yu bu sabah hükümete çağırdılar. Ona, bugüne kadar Kongo'nun bağımsızlık savaşına yardımcı olmuş hükümetlerin, Afrika devletlerinin olağanüstü toplantısından ve başka ülkelerin içişlerine karışmama kararlarının alınmasından sonra, yardım biçimlerini değiştirmek zorunda olduklarını bildirdiler. Bizden de bu politikaya katkıda bulunmamız için, Kongo'daki sınırlı desteğimizi geri çekmemiz ricasında bulundular. Bizim, diğer Afrika devletlerinden fazla başarılı olduğumuzu ve Kongo bağımsızlık hareketinin, bizim buradaki varlığımızdan biz geri

çekildikten sonra haberdar olacağını da belirttiler. Ayrıca devlet başkanının liderlerle temasa geçip, onları Afrika devletleri tarafından alınan bu kararlar hakkında bilgilendireceklerini de belirttiler. Bununla ilgili bir haber de Havana'ya yollanmış. Senden bir cevap bekliyoruz.

CHE: Can çekişen bir devrimi acılarından kurtarmak için ona vurulmuş darbeydi bu. Kongolu *compañero*lara henüz bu mesajdan söz etmedim ve sonraki günlerdeki gelişmeleri beklemeye başladım.

Kısa bir süre sonra Dar es-Saalam üzerinden Kübalılara hitaben Fidel Castro tarafından yazılmış ve Che'nin şöyle özetlediği bir mektup gelir.

FİDEL: İnsan olarak yapabileceğimiz elimizden gelen her şeyi yapmalıyız. Fakat manasız şeylerden kaçmmalıyız. Eğer burada bulunmanız, Tatu'ya göre yararsızlaşmış ve varlığımızın haklı kılınacak yanı kalmamışsa, geri çekilmeyi düşünmeliyiz. O anki nesnel duruma ve adamlarımızm tutumlarına göre davranmamız gerekiyor.

Kalmak istiyorsanız, size elimizden geldiği kadar ihtiyacınız olan insan ve malzeme yardımında bulunmaya çalışacağız. Tutumunuzun karamsar ve olumsuz olarak algılanacağını düşünmeniz ise bizi kaygılandırıyor. Eğer geri çekilme kararı alırsanız, bu Tatu'nun buraya geri dönme ya da başka bir yere gitme durumunu değiştirmez. Her türlü kararınızı destekliyoruz.

Gereksiz kayıplardan kaçınmaya çalışın.

4 Kasım'da Rafael'in bir mesajı daha gelir. Paralı askerlerin Kongo'dan çekilmediklerini belirtir ve mesajını şu sözlerle noktalar.

RAFAEL: Kongolulara sağladığımız bu devrimci desteği geri çekmek onlara karşı büyük bir hainlik olur. Onlar bunu istemedikleri ve mücadeleden vazgeçmedikleri sürece elbette.

Mesaj kesilir, ama daha sonra tekrar doğrulanır.

CHE: [*Fidel adına Rafael'e*] Muhafızlar son günlerde ilerlemeye

başladılar. Üssümüze bir ana saldırı düzenlemeleri olasılığı büyük. Fakat şimdilik bekliyoruz. Savunma pozisyonlarımız oldukça güçlü, en azından silahlanma bakımından geçerli bu. Cephanemizin eksikliğine ve Kongolu arkadaşlarımıza olan güvensizliğe rağmen...

Mesajda Aurino'nun kayboluşu ve Bahaza'nın ölümü hakkında da bilgi verilir.

CHE: Bir ara belirli, özel bir anda, Kongo (savaş) yönetiminin topluca kaçma olasılığından söz edildiğinde, böyle bir durumda, seçilmiş 20 adamla kalmaya (bu keçiden daha fazla süt sağılamazdı artık) gerisini gölün karşı tarafına yollamayı ve savaşı ya sonuç olumlu bir gelişme gösterene ya da son olanaklar tüketilinceye kadar sürdürmeye karar vermiştim. Savaşı kaybedip bütün olanaklarımızı tüketmemiz durumunda yola çıkıp bir başka çatışma ve mücadele alanına mı geçmem gerekir yoksa onurlu bir şekilde iltica hakkımı mı kullanmam daha doğru olur, karar vermek zorunda kalabilirdim. Bize son ulaşan haber karşısında tepkim Fidel'inkinin aynısıydı: Öyle elimizi kolumuzu sallayarak buradan çekip gidemezdik. Dahası, tek bir Kübalı olsun buradan çekip gidemezdi. Ve bu tavır ve tutumumuzu netleştirmek için Tanzanya yönetimi ile ciddi görüşmeler yapmamız şarttı.

Benim önerilerim: Yüksek düzeyde bir Küba delegasyonu yalnız ya da Tembo ile birlikte Tanzanya'ya gelmeliydi. Orada savunulması gereken tavır şu olmalıydı: Küba, Tanzanya'nın olurunu vermesi koşuluyla yardım önerisinde bulunmuştu. Tanzanya olur vermiş ve yardım gerçekleşmişti. Bu yardım ne belli koşullara bağlıydı ne de süresi belli bir yardımdı.

Tanzanya'nın şu andaki sorunlarını elbette anlayışla karşılıyorduk; ama aldığı tutum ve tavrı onaylamıyorduk. Küba'nın verdiği sözden ve yükümlüklerden geri adım atması, Kongolu kardeşlerini paralı askerlerin insafına terk ederek utanç verici bir şekilde savaştan kaçmayı benimsemesi söz konusu olamazdı. Ancak, Kongo-

lu kardeşlerimiz bizzat kendileri mantıki nedenlerle ya da önceden görülmesi olanaksız gelişmeler sonucunda bize rica ederlerse, savaşı ve mücadeleyi kesebiliriz, ama işin zaten buralara varmaması için elimizden geleni yapacağız. (...)
Ayrıca Tanzanya hükümetinden telgraf hatlarının işlemesini sağlama konusunda talepte bulunmalı; haftada bir ya da iki kez gemiyle akaryakıt yollamalarını istemeli; bütün bunlardan öteye bize iki hücumbot sağlayıp toplanmış ganimet silahların hiç değilse bir bölümünü bize bırakmalarını söylemeliyiz; onları botlarla bu yana geçirmemiz böylece mümkün olabilir; bir de, her iki haftada bir mektup alıp yollama imkânımız olmalıdır.

Dreke Kibamba'da

DREKE: 1 Kasım öğleden sonra Tatu bize, İshirine ile Aly'nin sınırına gitmemizi ve orada planlanmış yeni cepheyi açmamızı, Aly ile kalması için konuşmamızı emretti.
2 Kasım. Kibamba'da hendeklerimiz, korunma yerlerimiz ve ateş açma mevziilerimiz vardı. Bu sırada M'bili hala pususunda idi ve belki de göle doğru ilerliyordu. Azi, Azima ve M'bili üç pusu açmışlardı ve yanlarında 60 kadar Kongolu ve Ruandalı vardı. Amaç olabildiğince karşı koymak, onlara kayıp vermek, geri çekilmek, yeniden organize olmak ve tekrar çarpışmaktı.
Köylerde, ilerlediklerini söylediler. Çok büyük bir gürültü yapıyorlardı. Sadece karadan gelmiyorlardı. Öncelikle havadan bombalı saldırıda bulunuyorlardı. Yaklaşıyorlardı, fakat biz tepeleri elimizde tutuyorduk.
"Sütçü" diye de anılan arkadaşımız Angalia, yanında yavrusu da bulunan bir dişi fili vurmuş ve bir kova ile ölü filin sütünü sağmıştı. Mücadelenin ortasında fil sütü sağıyorduk.

Kayıp Kongolular

MENA: Mafu, 5 Kasım'da üsse vardı.
CHE: [*Mafu'nun söylediklerini özetleyerek*]: Bir gece, Calixte'nin

üssünden iki Kongolu gözlemci Force kampına geldiler. Geç olduğu için *compañero*larımız onları kalmaları için yanlarına davet etmişlerdi. Fakat onlar, Mundandi'nin kendilerini kulubesine davet ettiğini söylediler ve yola koyuldular. Ertesi gün bir daha görünmediler.

Mundandi'ye nerede oldukları sorulduğunda bize onları kamptan kovduğunu onu yanılttıklarını söyledi. Kendilerini siyasi komiser olarak tanıtmışlardı. Fakat sadece birer basit askerdiler. Kısa bir süre sonra iki Ruandalının, kaybolan bu iki *compañero*nun giydiği mavi ceketleri giydikleri ve Ruandalıların aslında tanımadıkları kasklar taktıkları görülmüştü. Daha sonra Calixte üsse geri dönmeyen adamlarının nerede olduğunu sordu. Bütün bunlar, o ikisinin Mundandi'nin adamları tarafmdan öldürüldüklerini ispatlıyordu. Fakat ortada kesin bir neden yoktu. Ya açgözlülük yüzünden ya da iki grup arasında yaşanan aşırı gerginlik nedeni ile olabilirdi. Ben tahminlerimi Masengo'ya anlattım; bu tür korkunç şeylerin sıkça olması sebebiyle de buna karşı önlem alınmalıydı.

9 Kasım

Kongo yönetiminin etkisizliği ve beceriksizliği karşısında

CHE: Birşeylere yarayan ve şimdiki gibi, Berlin'e girmek üzere olan Kızılordunun kurmayıymış havalarına girmeyen küçük, esnek bir genelkurmay oluşturulması önerisi getirdim.

Masengo bu öneriyi reddeder, ve genelkurmayın zaten kısa bir süre önce Siki'nin (önerileri) doğrultusunda yeniden organize edildiğini anımsatır. Ama genelkurmay oluşturma yerine de Che'yi askeri operasyonların şefi ilan eder. (Orduda ikinci adamdır Che artık.)

CHE: Elden geldiğince cephane ve mühimmat depolarını düzenledik, silahların korunması için önlemler aldık ve top için bir grup oluşturduk.

Mafu...

CHE: Savunmayı destekleyip güçlendirmek için Kisosi'ye gönderildi.

Che M'bili'nin Lubonja'dan yolladığı bir mektubu alır.

CHE: M'bili'nin bana adamları üzerindeki Kongolu baskısının gittikçe yoğunlaştığını ve öyle pek fazla karşı koymamın ve dayanmanın mümkün olacağını sanmadığını belirtiyor. Moral yıkımı doruktaymış.

M'bili'yle birlikte olan Küba'lıların çoğunluğu mücadeleden vazgeçmek istiyordu. Che, M'bili'ye adamlarını destek noktalarından biraz geriye çekme müsadesi verdi. Aly, bölgesel şefler ile arasındaki tartışma ve uyuşmazlıkları açıklamak için geldi. Masengo ve Tremendo ile yapılan görüşmelerin ardından, gerçek durumun araştırılmasına ve sonuçta Aly'nin, haksız olması durumunda görevden alınıp yerine başka bir Kübalının atanmasına karar verildi. En son çare olarak oradaki Küba birliğinin geri çekilmesi söz konusuydu.

Bütün bunlar olup biterken bir yandan da savunmanın organize edilmesine çalışılıyordu. Ne kadar sürelerinin kaldığını bilmiyorlardı, ama düşman birliklerinin bir cephe saldırısına kalkışmayı göze alamayacakları izlenimi güçlüydü. M'bili'nin elde ettiği bilgilere göre Lubanja'dan geri çekilmişler Lambert'in destek noktasını terk etmişler hatta Fizi'ye giden yolu bile bırakmışlardı. Che acele sondaj için adamlar yollamış,aldığı bilgileri doğrulatmak istemişti. Ancak, bir yenilginin...

CHE: ... Kitlesel bir ricat başlatabileceğinden ve morallari iyice çökerteceğinden korkuyordum. Önlem olarak önce düşmandan birkaç ağır silah ele geçirerek, düşmanı yoğun ateş altında tutmayı böylelikle bir karşı saldırıyı önlemeyi düşündüm.

10 Kasım. Ruandalılar çekiliyorlar

Front de Force'da yaşananlar ve Ruandalıların geri çekilme niyetleri hakkında bilgiler geliyor. Anchali Che'nin bir emrini yanlış anladığı için üsse geri çekiliyor. Che onu politikacı Tom ile birlik-

te yeniden cepheyi sağlamlaştırmak için yolluyor ve Ruandalıları o zamana kadar olageldiğinden çok daha fazla destekleme zorunluğunun altını çiziyor. Hemen bir gün sonra Calixte'nin bulunduğu Makungo kampı düşer. Ruandalılar silahlarıyla birlikte Nganja bölgesine çekilirler.

CHE: Nganja çevresini elimizde tutabilmek bizim için çok önemliydi. Bu bölgenin üsse bir geçit oluşturmasının yanısıra, göl büyük ölçüde blokaj altına alınmış olduğu için, yiyecek bir şeyler bulmak bakımından biricik olanağımız anlamına gelen sığır sürülerinin de orada bulunmasından kaynaklanan bir önemdi bu. (...) Bu arada çarçabuk *compañero* Azi'nin bir sürü mermisiyle birlikte üç havan, bir 12.7 lik makinalı, gene 13 mermisi bulunan bir topa sahip olan küçük topçu birliğini organize ettik. (...) Bu birlik aracılığıyla bu bölgeye yapılacak büyük saldırıya karşı koymayı ve düşmana hatırı sayılır kayıplar verdirmeyi amaçlıyorduk. (...)

Che Tanzanya'ya yolladığı telgrafın yanısıra bir tane de Küba'ya yollar.

CHE: Düşman basıncı artıyor ve gölü abluka altına alma girişimleri sürüyor. Yalıtılmaların etkisini önleyebilmemiz için lütfen bol miktarda Kongo parası yollayın. Saldırıların ardı arkası kesilmiyor. Hareketler hızlı gerçekleşmeli. Üssün savunulmasına hazırlanıyoruz.

Kabila gene geleceğini bildiriyor; önce 9 Kasım deniyor, ardından daha ileri bir tarih veriliyor. Gemisi bozulduğu için gelemeyeceğini bildiriyor. Sonunda Che Masengo ile açık konuşup Kabila'nın sık sık belirtilen gezisinin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini söylüyor: "Kabila hiçbir zaman gelmeyecek; evet ne şimdi ne sonra".

CHE: O anki savunma planımız şöyleydi. Nganja'dan doğruca göle giden yol M'bili ve bir grup Ruandalı tarafmdan kontrol ediliyordu. Üsden geçen diğer yol ise Azima ve Kongolular tarafından savunuluyordu. Moja, gölün Kazima'ya kadar olan kısmını savunmakla

görevliydi. Aly ise Kabimba'yı kontrol ediyordu.

MUNDANDİ: *[Che'ye bir not]* Pozisyonumuzu artık koruyamıyorum ve savunmayı garanti edecek durumda değilim. (...) Geri çekilmek istiyorum ve sizden anlayış bekliyorum. Kübalı *compañero*'larımı zor durumda bırakmayacağım. Fakat Ruandalı *compañero'ları* da tamamen yok edilmeye mahkum edemem. (...) Bu devrime bir katkıda bulunmak ve daha sonra da topraklarımızda bir devrim için yararlı olmak istedim. Fakat Kongolular savaşmak istemiyorlarsa dönüp kendi topraklarımızda ölmeyi tercih ederim.

Mektubun varlığım öğrendikten sonra Masengo, Mundandi'nin bölgesine doğru yola çıkmak ister. Amacı, Ruandalıların silahlarını almaktır. Che, doğrudan bir karşılaşmayı önlemek için ilişkiyi M'bili üzerinden kurar.

12 Kasım

Masengo bir mektupla Kübalıların tam o sırada ellerinde bulunmayan silahlardan ister; bu silahlarla Kazima'ya planlanan bir harekât yapılacaktır. Kübalılar gölde savunmayı sağlamak için çalışmalara devam ederler. Düşman devriyelerini zorlaştırmak için her tarafa mayın döşenir.

RİVALTA: Kongo'da bulunduğu süre içerisinde gelişen durumlar karşısında Che, Çinlilere bir mektup yazıp Çu En-Lai'dan yardım istedi. Bu, Kongo'da bulunduğu günlerin sonlarına doğru gerçekleşti.

Çu En-Lai ise ona, geri çekilmemesini ve daha sonra Kongo topraklarında savaşacak olan birlikleri, doğrudan savaşa girmeden eğitmesini tavsiye etti. Aynı zamanda Che'nin eline, Çu En-Lai'dan gelen ve grupların dağıtılmasını önlemesini tavsiye eden mektuplar geçti.

Kisama'da, Moja, Che Guavera'nın, Kisosi'ye geri çekilip orada

yedek güç olarak mevzileri tutmasını ve Kongoluların da geri çekilmesini sağlamasını isteyen mektubunu alınca ortaya bir yanlış anlama çıkıyor. Masengo, Moja ile Kongolu şef arasında arabuluculuk yapmak istiyor, Che, Moja'nın planlı bir ani baskını önlemesi ve buna karşı önlem alınmasını kabul ederken geri çekilmenin kitlesel bir ricate dönüşmemesi gerektiğinin altını kalın kalın çiziyor.

Fizi'de, Masengo ile Kübalılar arasında fesat sokmaya çalışan Kongolularla sorunlar. Kübalılar ağır silahları elinden aldığı için yakınıp duran Lambert; bir grup köylüye 12 bin Kübalı gönüllünün desteğini vaad ettiği için sağlık bakanı Mutchungo ile tartışmalar. Kongolu savaşçıların eşlerinin ve çocuklarının Kigoma'ya göçünün başlatılması talimatı.

Misima'da ikinci savaş

DEREKE: Aly'in Kazima'da düşmanla çatıştığına ilişkin raporlar ve haberler 13 Kasım da geliyor. Siki bana bunlardan söz ediyor. Adamlarımızdan altısı Belçika botları ile Kongo Hükümet askerlerine karşı savaşmaktaydılar. Bizi iki cepheden birden kıskaç içine almak isteyen düşmanın bir kıyı çıkartması yapabilmek amacı ile Kongo nehrinde botlarla üsse kadar bir keşif yaptıkları aşikârdı.

VİDEUX: Misima'ya saldırmayı bir kez daha denediler, ama biz mevzilerimizi daha önce güçlendirmiş; siperler kazmış ve 30 kalibrelik iki makinalı tüfeği oralara yerleştirmiştik. Belçikalılar saldırmaya kalkınca Kongolu gerillalar öylesine çabuk hareket ettiler ki, Kübalılar daha kıllarını bile kıpırdatma fırsatı bulamadan iş bitti.

Olay yerine hızla hareket ettiğimizde , Belçikalılar çoktan tasıtarağı toplayıp kaçmışlardı. Bu kez Misima Nehri'nin kıyısında geriye 2 ölü bırakmışlardı. Kongoluların tahminlerine bakılacak olursa koca bir alay gelmişti; ama biz bir alay değil de, Kongolu

gerillalarının nasılsa dikkatsiz davranacaklarına anlaşılmaz nedenlerle karar verip, savunmanın durumunu önlem almadan yoklamaya gelmiş hareketli bir öncü birliğin varlığına inanıyorduk. Ama işte Kongo gerillaları o gün Belçikalıları faka bastırmış ve yeniden Katanga'ya geri çekilmeye zorlamışlardı.

Belçikalılar, hava kuvvetlerinin yanı sıra gölden hücumbotlarla basınçlarını artırmaya, bu hareketleri geceleri de sürdürerek, her an bir baskın başlatabilecekleri izlenimi vermeye çalışıyorlardı.

Tatu bize her zaman, özellikle bu yerin muhakkak elde tutulmasının zorunlu olduğunu söylüyordu. Kabimba'daki bu cephe kesiti, Tatu'yu endişelendiriyordu. Misima, Tanganika gölü üzerinde devriye gezisi yapan bütün botların üssü olan, bütün ülkedeki en önemli Belçika üslerinden biri olma özelliği taşıyan Katanga'dan sadece 20 kilometre uzaklıktaydı. Dolayısıyla, küçük ama çok önemli, savunmanında en zayıf noktalarından biriydi. Ayrıca orada birde hava üssü bulunmaktaydı ve Luluaburg'u ve bizim mevzilerimizi bombalayan uçaklar oradan kalkıyorlardı.

14 Kasım: Tıklım tıklım tekne.

Sabahın alaca şafağında Changa, gıda malzemelerinden oluşan koskoca bir yükle çıkagelir. Rafael bir mesaj göndérip Tazanya'da gizli bir üs organize edilmesini öneriyor. Che kabul ediyor. Changa SSCB'deki öğrenimden dönmüş 40 kadar Kongolu getiriyor. Gelenlerin ilk yaptıkları şey, iki hafta tatil izni istemek oluyor...

CHE: ...ve ayrıca bir sürü şikâyetin yanı sıra, yüklerini koyacakları bir yer bulunmadığı ve kendilerine verilecek silah olmadığı için homurdanıp duruyorlar. Hani olup biten böylesine acıklı olmasa, insan, devrimin güvencesi olan bu gençlere bakıp bayağı eğlenmekten kendini alamayabilirdi de.

Che, yeni gelenlerin akıllarını başlarına getirir; nihayet Fransızca konuşabileceği birilerini bulmuş olduğundan çok memnundur.

Şefleri mantıklı davramr; ve daha ertesi gün savunmanın güçlendirilmesi çalışmasına destek vermek için üsse tırmanırlar. Masengo, Che'ye Kigoma-Albertville arasında bir tekneyi havaya uçurmaları için ayrıca yedi adam yollar. Che, Tanzanya ile yaşanan gerginliğin sürüp gittiği o sıralarda böyle bir eyleme kalkışmanın doğru olmayacağını, yanlış bir an seçildiğini söyler ve bu eylem yerine, düşmanın geri hatlarına saldırılar düzenlenmesini önerir; önerir önermez de, berikiler bir daha ortalıkta görünmez olurlar.

Boşaltma sırasında güçlükler ve zorluklar. Düşman botları gölü aralıksız kolaçan ediyorlar. Changa kadınları ve çocukları itip kakarak onların önüne geçip teknelere hücum eden 20-25 yaşları arasındaki gençlerle cebelleşip durur.

VİDEAUX: Tremendo Punto ve Amia gelip Che'nin derhal geri çekilmemizi istediğini bildirdiler. Bu emri alınca, ne yapıp edip gizli tutmaya çalıştık. Geriye çekileceğimizi öğrenince halkın arasında huzursuzluğun başgöstereceğini biliyorduk. Bize güvenmişlerdi. "Siz burada olduğunuz sürece Belçikalılar gelemez." diyorlardı. Onları yavaş yavaş, temkinli bir şekilde, çekilmemize hazırladık. Savaşın nasıl yapılacağını bilen biricik kişiler biz değiliz, dedik. Bir kez eğitilip bu konuda geliştirildikten sonra kendilerinin de bizler kadar iyi savaşabileceklerini söyledik. Köy muhtarı diyebileceğimiz kişi ile törenler ve şenlikler arasında anlaşma yapmıştık; bu nedenle de çekilme niyetimizi ondan gizli tutmamız kaçınılmazdı. Birincisi, bir kaosun doğmasını önlemek için, ikincisi güvenlik nedenleriyle bu anlaşmayı sürdürüyor görünmeliydik. Düşmanın durumu öğrenmesi halinde, saldırılara kalkışması ya da sabotaj eylemlerine girişmesi mümkündü. Gelgelelim niyetimizi saklamak için ne kadar uğraştıksa da , para etmedi; niyetimizi sezdiler ve durum ağızdan ağıza, kulaktan kulağa yayılmaya başladı, Aly'e, gidemeyeceğimizi, çünkü bu durumda Belçikalıların hemen köye gireceklerini söylediler. Çekileceğimizi öğrenen gerillalar

aynı tepkileri gösterdiler; köylüler gibi düşünüyorlardı. Koskoca bir keşmekeş. Bir şekilde kendimizi olup bitenin dışında tutabilmek için, çekilmemizin henüz nihai olarak kesinleşmemiş olduğuna onları inandırmaya çalıştık. Ne var ki, çekilme emrini almıştık bir kere. Karanlık basınca düzenli bir şekilde üssün yolunu tuttuk.

15 Kasım: Kürekli sandallarla yolculuk

Geri çekilmeye yetecek kadar taşıma aracımız yoktu. Elimizde sadece Chamaleso'nun getirdiği tekne vardı. Ona da sığmıyorduk. Biz de adamları parti parti taşımaya karar verdik. Önce bir grubu aldık, yolumuzun üstündeki belli bir noktaya, yarı yola kadar götürdük. Onları orada bıraktıktan sonra dönüp öteki grubu aldık. Ertesi gece de onları oraya taşıdık. Tremendo Punto ve Kübalı'yı saymazsak toplam 10 kişiydik. Aly ilk grupla gitti, ben geri kalanlarla birlikte bir gece sonra yola çıkmak için ertesi geceyi bekledim. Şansımıza , ilk grup, hareketin sempazitanı olan sandallı birine rastlamış; Kongolu onlarla birlikte geri dönüp bizleri aldı. Peşlerinden küreklere asıldık. Bütün gece sandalda kaldık.

16 Kasım: Ağır ağır çöküş

Kuvvetlerin birleşmesi sürüyor. Şimdi Aly'nin grubu yolda.

VİDEAUX: Ertesi gün bir miktar yaya yol aldık, çünkü hava uçakların kalkamayacağı kadar yağmurlu ve kapalıydı; daha öğleden sonra tekne üsse ulaşmış, *compañero*'ları bıraktıktan sonra bizi almak için geri dönmüştü. Tekneye binip aynı gün, gece basmadan üsse ulaştık. Orada, de Force'dan geri dönmüş olan Kumisde sahra doktorluğu yapan Moja'yı gördüm ilk kez. Onu hemen tanıdım; bıyık bırakmıştı fazladan, ama hâlâ bir zamanlar neyse oydu. Küba'dan bu yana görmemiştim onu, Candelarias'taki hazırlık çalışmalarından ve eğitiminden bu yana. Burada ilk kez,

ayrıldığımdan beri bana gelen mektupları aldım; birike birike 36 ya ulaşmıştı sayıları. Bir defada hepsini okumak hiç de kolay değildi. üç ya da dört tanesini açmış tam okumaya başlamak üzereydim ki, Tatu'nun benimle konuşmak istediğini ve derhal onun yanına çıkmam gerektiğini söylediler; bunun üzerine mektupları yaktım, çünkü bu kağıt tomarlarıyla dolaşmak istemiyordum; tırmanmaya başlayıp gece yarısı oraya vardım. Tatu beni selamladı, arkamızda bıraktığımız mücadele aşamasındaki başarılarımızdan ötürü bizi kutladı. Yönetim ve kendisi grubun tutumundan, özellikle de Aly ve benim Kongo gerillalarıyla yaptığımız çalışma ve işlerden çok memnundular. Birkaç önemli eylem yapmış olduğumuzu söyledi; özellikle Misima'daki eylem çok anlamlı ve önemli bir zaferdi ve herşeyden önce de ona göre bütün *compañero*lar büyük bir cesaret göstermiş, yüksek moralleri ile örnek olmuşlardı. Che nin övgülerine kendi payıma düşeni ekleyerek yanımızdaki Ruandalıların da çok iyi olduklarını söyledim.

Aly'in grubunun ulaşmasından sonra geri çekilmeyi güvence altına alması gereken Azi'den bir mektup geliyor.

AZİMA: *(Siki'ye bir mektupta şöyle diyor)* şu anda elimde 16 Kongolu ve sadece 9 Kübalı var; geri çekilmemiz çok zor, ayrıca durumumuz ve yerimiz apaçık biliniyor; hava kuvvetlerinden saklanma olanağımız yok. Kongolular gitmek istediklerini ve artık savaşmaya istekli olmadıkların söylediler. Ateş altındayız ve düşman askerlerinin gelmeleri durumunda Kongolular kaçacaklar. Buradaki durumun çok zor olduğunu anlatmaya çalışıyorum onlara, ama, bağışlayın, bende inancımı kaybetmeye başladım. Savaşmak istemeyen insanların yanına yollanmışız ve bunun pek mantıklı olmadığını sanıyorum; açıkça söylemek gerekirse; bize böyle bir talimat (ve misyon) vermenin dürüstçe olmadığına inamyorum, yiyecek yok, et bitti; bunun yerine yenilebilecek hiçbir şey yok üstelik. Ayrıca hergün yağmur yağıyor, sabahtan akşama kadar; sığınacak hiç bir yer yok çevrede.

Che bu mektup üzerine alabildiğine huzursuzlaşır ve Siki'ye oradaki durumu gözden geçirmesi için talimat verir. Azima'nın morali tamamen çökmüşse, kendisinin Aly'in yardımcısı Kisua (Videaux) ile değiştirilmesini söyler.

Siki geri döner ve durumu ve koşulların o kadar da kötü olmadığını kısa bir süre içinde geri çekilmeye başlayacaksa, biraz daha dayanmanın mümkün olduğunu rapor eder. Ancak savunma mevziini uzun vadede elde tutma bakımından savaşçıların morali yetersiz ve çok zayıftır.

CHE: Azima kişisel bir mesaj yollayıp o yeri, Kübanın bir parçasıymış gibi savunacağına yemin ediyor; görevinden alınmasına gerek olmadığını söylüyordu.

Aly, kendisini Kongolulara karşı çok sert ve ödünsüz davranmakla suçlayan Tremendo Punto ile kavga eder. Aly, Chamaleso'yu, kano ile gölü geçerken bir uçağın ortaya çıkması ile birlikte suya atlayıp tekneyi alabora ettiği için suçlar. Aly yüzme bilmediği için canını güçbela kurtarabilmiştir.

CHE: Aly'in sık sık kekeleyerek ve duraksayarak Tremendo Punto'ya adeta boşalttığı öfkesinin, bu trajik durumun göbeğinde oldukça gülünç bir yanı da vardı.

M'bili Jungo yakınlarında düşmanın yürüyüşe geçtiğine ilişkin belirtileri rapor ediyor; bu durumda ne "Kongolular ne de Ruandalılar savunma hatlarına girmeye yanaşıyorlar". Mevziler her iki kanatta yer alan sekiz Kübalı tarafından savunuluyor. Karşı tarafta 400 kadar muhafız askerin yer aldığı tahmin ediliyor. Pratikte artık sadece...

M'BİLİ: ...düşmanın, bu işlerin sonunu nasıl getirmeye karar vereceğini beklemek kalıyor geriye.

CHE: M'bili, nişancı siperleri kazmaya yanaşmayan, ardından da bu yüzden Charles ile aralarında sürtüşme çıkınca ona saldırıp silahına bile sarılan, bunun üzerine Kübalılar tarafından etkisiz hale

getirilen Kongolu bir şefin yol açtığı durumu rapor etti. Kongoluların, muhafız birliklerinin saldırması durumunda geri çekilmelerinin hatta zorunlu kalırlarsa Kübalılara ateş bile etmelerinin olasılık dahilinde olduğundan söz ediliyor. Saat 9'da yazılmış bir notta belirtiliyordu bu; 11.15'te yazılmış bir not ise Ruandalıların ortadan kaybolduğunu belirtiliyordu, nereye gittiklerini bilen yoktu, büyük olasılıkla memleketlerine dönmüşlerdi.

M'BİLİ: Herhalde bir ihanet söz konusuydu. Planlandığı gibi biraz geri çekilmeyi, iki gruba bölünmeyi, yeni mevziler tutmayı ve yolu mayınlamayı öneriyorum. Desteğe acil ihtiyacımız bulunmakta, ayrıca ihanetleri önleyecek önlemler almamız şart. Cevabı götüren *compañero* yeni yolu kullanmalı. *Patria o muarte.*

Birkaç saat sonra uçaklar M'bili'nin kısa süre önce terk ettiği mevzileri bombalıyorlar. Ön hat takviye ediliyor. Üsse geri çekilmek isteyenlerin silahları alınıyor ve mevzide kalanlara veriliyor. Kısa süre önce Rusya'dan gelmiş Kongolular cepheye gitmek istiyorlar, ama hep birlikte olmak koşulu ile. Ya emirleri uygulamak ya da çekip gitmek seçimiyle karşı karşıya kalınıyor. Kimileri gidiyor. Che, Tremento Punto ile görüşürken şöyle düşünüyor:

CHE: Ya hareketli bir savunma yolunu seçip bölgeyi terk edip her seferinde bir başka yere çekiliriz, ya da burada sağlam bir savunma hattı kurup gücümüz tükenene kadar savaşırız. Yapamayacağımız tek şey, ellerimizi ceplerimize sokup muhafızların bir mevziden ötekine yürüyüşlerini ve her şeyi hiç savaşmadan tek tek ele geçirmelerini beklemek olacaktır; savaş moralimizi daha da çökertecektir böyle bir tutum. Bu taktik ya da daha doğrusu bu zaaflı taktik, sadece ve sadece her şeyi yitirmemize ve tamamen darma dağınık olmuş bir şekilde ortada kalmamıza yol açacaktır.

Tercihler tartışılır. Ancak Che için sorun salt pedagojik bir sorundur. Sağlam bir savunma hattının gerçekte ciddi ciddi düşmana dayanabileceğine şöyle ucundan olsun inanmamaktadır.

Birçok Kongolu cepheyi terkedip bir daha ortalarda görünmemek üzere kaybolurlar.

17 Kasım: Dış savunma halkası çöküyor

VİDEAUX: Che'nin bulunduğu mevziye döndüğümüzde Che gitmemeye çoktan karar vermişti. Burada kalmak istiyordu, emindim bundan. Bunu kendi ağzından duymuştum. Beni çağırtıp, "Henüz bitmedik, senin görevin, şimdi M'bili'yi desteklemek ve muhafızları durdurmaya çalışmaktır." dedi.

O anda ise muhafızlar çemberi artık kapamak üzereydiler. Çember dışında tek bir Kübalı bile kalmamıştı. Hepimiz burada gerek dış gerekse iç çemberdeki savunmayı ayakta tutmaya çalışıyorduk. M'bili, de Force'a giden tarafta bir geri pusuda bulunuyordu. Che bana, Bulgaristan'dan gelmiş birkaç Kongolu gerilla verdi. Gerçi savaş deneyimleri bulunmuyordu bunların, ama eğitilmişlerdi. Che bana kabaca durumu açıkladı: Belçikalılar yaklaştıkça yaklaşıyorlardı ve şimdiye kadar onları hiçbir yerde durduramamıştık. Hava kuvvetleri gün boyunca birliklerimize saldırıp durdu. Akşam Bulgaristan'dan gelen grubu teslim aldım ve ertesi sabah, birkaç güçlüğün ardından M'bili'nin bulunduğu mevzilere doğru yola çıktık. Bulgaristan'dan gelen yaklaşık 40 Kongolu'dan en fazla 30'u yanımızdaydı.

M'bili'nin hatlarına ulaşıp mevziyi takviye ettik. M'bili'nin yanında on ya da oniki Kübalı ve bir grup Kongolu bulunuyordu. Gece bastırmak üzereyken oldukça geç saatlerde oraya varmıştık; hemen en zayıf tahkim edilmiş mevzilerden birine geçtik. Hayatımızı gereksiz yere tehlikeye atmadan Belçikalıların daha fazla ilerlemesini önlememiz gerekiyordu. Hem mevziyi tutmak hem de tek bir *compañero*'nun burnunun kanamasına izin vermemek çok zor bir görevdi. Durumu M'bili ile konuştum. Bütün gece dayanabildik. Belçikalılar oradaydılar, ama bir saldırı için karar veremiyorlardı. Beş ya da altıyüz askerdiler. Biz yukarıda dağdaydık. Dağda kalmaya pek hevesli değillerdi. Hava Kuvvetleri boyuna cephane ve erzak atıyordu onlara. Birliklerine çok yakın olduğumuz için bizi bombalamaya yanaşamıyorlardı. Mümkün değildi bombardıman.

İkinci gece Che'den bir elçi geldi ve çekilmemizi emretti.

İç çemberi takviye etmek için, Tatu'nun emrettiği gibi geri çekildik. Belçika birliklerini mevzimizin önünde durdurmuş olmamıza rağmen onları daha fazla oyalamamız mümkün değildi; başka yanlardan da yaklaşıp duruyorlardı Belçikalılar. Öğleden sonra mevziini, Belçikalılarla giriştiği şiddetli çarpışmalar sonunda terk eden Sima ile karşılaştık. Onları dış çemberin dışında tutma olanağı ortadan kalkmıştı böylece. Olanaksızdı bu, kuvvetlerimiz az ve dağınıktı, Kongolular moral açısından tamamen çökmüşlerdi; çoğu firar etmişti. Komutayı elinde tutan M'bili bile elinde ne kadar Kongolu kaldığını kesinlikle söyleyebilecek durumda değildi. Böyle anlarda, tek bir Kübalı'yı bile gereksiz yere kurban vermemek için denetimi artırmak zorundasındır. Kongoluların kaçının kaçıp kaçmadığını belirlemek olanaksızdı. Sayıca bizden daha fazlaydılar ve cangılda makilerin, ağaçların arkasında çarpışıyorduk, kaybolan birinin vurulup vurulmadığını ya da tersine kaçıp kaçmadığını belirlemek olanaksızdı; çekilme halindeydik; düşman ensemizdeydi ve her an çembere alınma tehlikesiyle burun burunaydık. Denetim gevşedikçe gevşiyordu.

DREKE: Birliklerimiz göl kıyısına çekilme halindeler. Kongolu savaşçılar ve siviller kaçıyorlar. Che çocuklar için çok endişe duyuyor. Çocuklara yiyecek (bir şeyler) verilmesi gerekiyordu ona göre.

18 Kasım: Muhafızlar yaklaşmaya devam ediyorlar

Che ertesi gün göldeki üsse Tremendo Punto, Masengo, Charles Bemba, Kent (Kenyalı biri) ve başka birkaç kişiyle daha görüşmek üzere aşağıya iner. Fizi'ye geri çekilme talimatı, oradaki koşullar nedeniyle ertelenir.

Geriye , Kuzeye, Uvira yönünde çekilme olanağı kalır; bu da göl kıyısı boyunca, yaya, düşman hatları üzerinden çok tehlikeli bir

bölgeden geçmek anlamına gelmektedir. Öteki tercih güney yönünde Bondo'ya gitmekti. Moja ve Aly, bir günlüğüne durumu kolaçan etmeleri için güneye yollanırlar.

CHE: Aly bunu Tremendo Punto'nun yeni bir eşşek şakası olarak nitelendiriyordu. Berbat bir fikirdi bu ona göre. Buradaki insanlar onunla işbirliği yapmazken dağlarda dolaşıp durmanın canına tak ettiğini homurdana homurdana anlatan Aly ile küçük bir ağız dalaşı yaşadık. Boşaltmayı Bondo'dan başlayarak organize etmemiz gerektiğini ona sert bir dille söyledim; o savaştan geri çekilecek ilk grupla gidebilirdi. Aly, sonuna kadar yanımda kalacağını söyledi hemen. Ancak şanına yakışmayacak bir yanlış anlaşılmayı önlemek içinde hemen ekledi: "Elbette bundan sonraki 20 yıl içinde birlikte dağlarda dolaşabilmek için."

Akşam, Tremendo Punto, Che'ye, Masengo'nun Che ile konuşmak istediğini, ama sonra vazgeçtiğini söyler. Masengo Che'ye savaşı bırakmayı önerecektir, ama bunu Che'ye söylemeye cesaret edememiştir. Sorumlu bütün Kongolu compañero'lar savaşı durdurmamız konusunda hemfikirdirler demeyi düşünmüştür Che'ye.

CHE: Ona, bunun çok büyük etkileri olacak bir karar olduğunu söyledim. Fizi'de Mukundi'de hatta buradaki cephede hâlâ organize durumlarını koruyan birliklerimiz bulunmaktaydı, ayrıca Uvira ve cephe kesimlerindekiler de yerlerinde duruyorlardı. Çekilmemiz durumunda düşman birlikleri bu cephelerdeki arkadaşlara kolayca saldırabilirlerdi. Çekilmemiz durumunda düşman onları dağıtabilirdi; çünkü bizsiz öyle pek dayanabilecek durumları yoktu . Tremendo'ya Masengo'dan kararlarını belirttiği yazılı bir belge almasını istedim. Tremendo Punto biraz şaşırmış, hafif utanmıştı, ama talebimde ısrar ettim. Ona, tarih denen bir şey olduğunu, ve tarihin, kolaylıkla çarpıtılan bölük pörçük verilerden ibaret olduğunu izah ettim.

DREKE: Che, Kongolulardan bir mektup, savaşı bırakmak istediklerine dair resmi bir dilekçe istiyor. Yerde oturmuşlardı: Chamaleso, Tatu, Tembo.

Konuşma yarıda kalır. Siki, yukarıdaki üsten, muhafız birliklerinin üç koldan büyük sayıda ilerlediklerini, Azima'nın ateş altında kalınca çarpışmaksızın geri çekildiğini radyoyla bildirir. Habercilerden Kübalı Süleyman ile bir Kongolu, ilk hava bombardımanından sonra bir daha ortaya çıkmamışlardır.

NANE: Paralı askerler dağa çıkıyorlardı ve biz, göl kıyısındaki Kibamba'ya doğru çekilmeye başladık.

Che Masengo ile birlikte çekilme kararı alır. Tremendo, Kongoluların kararının nihai çekilme anlamına geldiğini söyler; söylentilere göre gizli polisin şefi, olup bitenlerin arkasındaki kişidir. Derken, çok geçmeden her şey tam bir kaosa dönüşür.

POMBO: Hareketin yönetim kadrolarıyla olan kopukluklar yüzünden Tatu birden, Katanga'dan ülkenin kuzeyine kadar bütün Kongo'yu geçip Lumumba'nın bir zamanlarki eğitim bakanının, gerilla şefi olarak bulunduğu yere gitme fikrine kapılır. Ama bu, balta girmemiş ormanlarda, ortamı tanıyan kimse bulunmaksızın yaklaşık bin kilometrelik bir yürüyüş anlamına gelmektedir. Bu zorlukların yanı sıra, elimizde olmayan başka zorluklar ve engeller de düşünülüp tartışıldı.

VİDEAUX: Tatu, düşman saldırısını durdurmanın olanaksızlığını görünce, o gün, üsten geriye kalan her şeyi yok edip Tanganika Gölü kıyısında bir yer olan Jungo'ya çekilmemize karar verdi. Aralarında benim de bulunduğum bir *compañero*'yla yeni bir küçük birlik oluşturacaktık. Hastalık ve yaralanma nedenleriyle geri de kalacak olanlar için bir koruyucu ekip bırakılacaktı. Ötekiler, çemberi yarıp cangılı Barazzville yönünde aşıp oraya varmaya çalışacaklardı. Orada, hala savaşan son gerilla Mulele bulunmaktaydı ne varki, savaşı sürdürme konusunda Mulele ile irtibat kurmak mümkün değildi.

Che Masengo'ya, kendi adamlarının geri çekilmesini organize etme önerisini yapar. Kendi adamlarını ise Che kendisi organize edecektir.

CHE: *(Rafael'e)* Durum ümitsiz. Kimi birlikler olduğu gibi köylülerle birlikte düşman saflarına katılıyorlar. Artık hiçbir Kongo birliğine güvenmek mümkün değil. Şu andan itibaren ana verici üzerinden yaptığımız bağlantı ve ona bağlı bilgi iletişimi her an kopabilir, bu durumda Kigoma ile bağlantıyı yardımcı yollayıcı ile sağlayacağız. Changa makinaları onarmak için burada bulunuyor. İyi durumda mürettebatı olan tekneye acil ihtiyacımız var.

Che ve Rafael ulusal durumu değerlendirebilmek için karşılıklı telgraf çekiyorlar. Bu telgraflarda Tanzanya yönetimine baskı yapabilmenin en kısa yolunun Çin'den, Sovyetler'den ve Birleşik Arap Emirliklerinden geçtiğini . belirtiyorlar. "Accra Antlaşmasında ne deniliyor, bizi ortada mı bırakacaklar?" Rafael, Tanzanya'dan uluslararası baskılara izin verdiği sürece hesap sorulması gerektiğini söylüyor. Her şey çok karmaşık.

MENA: Ve Che, en son olarak da Dreke ile düşündüklerini yapma önerisi getiriyor.

CHE: *(Dar es-Saalam'a)* "Öncelikle burada üs kurmuş olan birlikleri tahliye edeceğiz, ikinci bir etapta da Kübalılar'ı. Biz küçük bir grupla burada kalarak Küba'nın itibarını koruyacağız. Bunu Havana'ya bildirin."

Hastaları, güçsüzleri ve burada ödleklesmiş olanları geri göndermek ve kalan küçük bir grupla savaşı sürdürmek istiyorum. Bunu düşünerek *compañero*'lar arasında küçük bir test yaptım, sonuç cesaret kırıcıydı. Hemen hemen hiç kimse daha fazla savaşmak istemiyordu, her şey benim kararıma bağlıydı...

Tahliyede sorunlar çıkıyor: Mafu Kazima'ya iki keşifçi göndermişti, arkalarındansa onları izlemesi için bir kişi daha. Hepsi çarçabuk geri döndü. M'bili ve grubu çok sıkı bir yürüyüş yapmak zorunda kalacaktı...

CHE:... Böylelikle gün ağarmadan aşağıdaki üssü toplayabildik. Şimdiye kadar karşılaştığım düşman saldırılarından yola çıkarak

yeni manevralar yapmak için bizi bir günlüğüne rahat bırakacaklarını düşünmüştüm. Böylece kolaylıkla dışarı çıkabilecektik. Düşmanla herhangi bir ilişki kurmamak ve eşyamızın büyük bir bölümünü kurtarabilmek için sürekli tetikte olmalıydık.

DREKE: Che, yapılacak olan saldırının amacının bizi göl yönünde sıkıştırmak olduğunu biliyordu. Siperlere yattık. Terry'nin mevziine kadar bir koruma zinciri oluşturmuştuk. Kalacak olanların listesi yapıldı. Yaralıları, güçsüz ve hastaları tahliye edecektik. Bazı *compañero*'larla gizli konuşmalar yapıldı.

MENA: Changa geri çekilme kararı açıklanmadan yarım saat önce Kigoma'ya doğru yola çıktı. Ertesi gün ondan haber alınamayınca, Tatu başına bir şey gelmiş olmasından endişelenmeye başladı.

19 Kasım: Ev yanıyor

Genge hastaları gemiye bindirerek onlarla birlikte Makungo'ya hareket ediyor. Kongolular Fizi'ye doğru geri çekilmeye başladılar.

CHE: Başlangıçta onları engellemek istedim, ama biraz düşündükten sonra gitmek isteyen herkesin gidebileceği talimatını verdim. Tahliye döneminde nasıl olsa herkesi yanımıza alamazdık.

Gün ağarırken yedi aydan fazla kaldığımız evi yaktık. Orada unutabileceğimiz pek çok kâğıt ve evrak vardı ve en iyisi hepsini birden yok etmekti. Gün doğarken barut deposu da yanmaya başlamıştı. Ne ben ne de Masengo bu anlamda bir emir vermiştik, hatta tam tersi söz konusuydu. (...) Değerli cephanemiz kâh patlıyor kâh yanıyordu. (...) Jungo yolundaki ilk tepede durmuş bu havai fişek gösterisini izleyerek geride kalanları bekliyorduk. Bunlar sayıca oldukça fazlaydı ve yüzyılların yorgunluğunu da beraberlerinde sürüklüyorlardı, bitkinlikleri, cansızlıkları ürperticiydi. Yüklerini hafifletmek için ağır silahların parçalarını yolda bırakırken bu silahların savaşta ne kadar önemli olduklarını unutu-

yorlardı. Hemen hemen hiç Kongolu kalmamıştı ve her şeyi Kübalılar taşımak zorundaydı. Sürekli olarak bizim için hayati önem taşıyan bu silahlara çok dikkat edilmesini, yapılabilecek muhtemel bir son saldırıya karşı kendimizi korumak bakımından onların ne kadar gerekli olduğunu anlatıyordum. Böylece bir top ve bir makinalı tüfeğin altında ezilen adamlar, daha önce iki tanesini yolda bıraktıktan sonra bunlarla yollarına devam ettiler.

VİDEAUX: M'bili ve ben sabah ikiyle üç arası Kübalılar'la birlikte yola çıkmak üzere anlaştık. Bu sırada bir grup Kongolu bizi koruyacak ve dıştaki çemberi güvence altına almamız için bize zaman kazandıracaktı. Sabah saat üç sıralarında üsse doğru yürümeye başladık. Yolun büyük bölümünü arkamızda bırakmıştık, üsse geldiğimizdeyse yeni kararlar alınmıştı. Çok çabuk karar verilmesi gerekiyordu, bu Tatu istediği için değil, durum ve hareket yönetimiyle yapılan toplantılar böyle gerektirdiği için zorunluydu.

CHE: İletişim bağlantılarını yapan takımı bekliyordum. Saat 6'da ilk iletişim kurma denemesini yapacaktık. Takımın amiri olan Tuma'nın yukarıdaki üssün yakınında bulunan tepeden göle doğru inişini seyrediyordum. Görünüş cesaret kırıcıydı. *Compañero*'lar normalde on dakikada çıkılabilecek bir tepeyi ancak üç saatte aşabiliyor ve yola devam etmeden önce nefes molası veriyorlardı.

VİDEAUX: Artık keçilerimiz de yoktu, çünkü biz geri çekilirken onlar hâlâ doğurmamışlardı. Çabuk olmalıydık ve arkamızda bıraktığımız her şeyi yok etmeliydik.

İlk bağlantı denemesi kodları çözümlemeye yarayan kâğıtlar bulunamadığı için başarısızlıkla sonuçlanıyor. Birisi üsse gidip kâğıtları getirmeli. Her şey ağır çekim film gibi. Öğlen saat üçte iki mesaj gönderildi:

CHE: "Changa, üssü bıraktık ve acil durum donanımından faydalamıyoruz, bu gece gelebilir misiniz, çabuk cevap verin."

Biraz sonra:

CHE: "Changa, düşman bugün henüz kıyıya gelmedi, pozisyonu-

muz: Jumbo, Kibamba'nın on kilometre kadar güneyinde. Masengo savaştan çekildi. Yapabileceğimiz en iyi şey, bir an evvel buradan çıkmak."

Göl üzerinden telgrafla "tamam, anlaşıldı." mesajını aldığımızda *compañero*'ların yüzündeki ifade de sanki büyülü bir değnek değmiş gibi değişmişti. (...) Yedide yeni bir iletişim denemesi daha yaptık. Başaramadık, göldeki şartlar ancak bir mesaj göndermemize izin verdi.

(...) Jungo'ya geldik, geceyi orada geçirecektik. Düzensizlik almış başını gidiyordu; öyle ki, yemek bile hazırlanmamıştı. Adamlarımızı saydık, dört kişi eksikti: muhafızların son saldırısından beri kayıp olan karakol nöbetçisi, keşif için Kazima'ya gönderilen iki kişi ve yukarıdaki üsten gelen gruplardan biriyle gelip daha sonra garip bir şekilde ortadan kaybolan dördüncü kişi. Kazima'daki adamların arkasından onları araması için bir *compañero* göndermiştik, ama yüzeysel bir aramadan sonra geri dönmüştü, çünkü bizi kaçırıp burada tek başına kalmak olasılığı gözünü korkutmuştu. (...) Rebocate'in yönetiminde bir grup oluşturduk, bunlar dağların üzerinden Nganja'ya mevzilenerek muhafızların gelebilecekleri yerleri kontrol altında tutacaklardı.

KUMİ: Kibamba'da toplanıyoruz, üç koldan çekilmemiz kararlaştırılıyor. Terry öncülük yapacaktı, bana kiminle gitmek istediğimi sordu. Che bana Terry'le gitmemi söylemişti, cevap olarak onunla gitmek istediğimi söyledim. Düşman çevremizi nal şeklinde sarmıştı.

VİDEAUX: Tatu'nun son kararı şöyleydi: Düşmanın telsiz istasyonunu ve diğer önemli şeyleri ele geçirmemesi için üs yok edilecekti. Üsse geldiğimizde sadece ateşi ve dumanı gördük, ama hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Bir yol ayrımında Che'nin arkada bıraktığı Delila adlı Kübalı bizi bekliyordu. M'bili'ye üsse gitmek yerine sağa dönmesini ve dümdüz devam etmesini söyledi; Kibamba Tepesi'nden aşağı, Jungo yönünde. Tam onun arkasındaydım ve

yol tarifini duymuştum, bu yüzden dümdüz devam ettim. Birliğin bir bölümünü küçük hastanenin arkasında yakaladım (Kumi de gitmişti). Bu, göl kıyısına yakın olan, ama Kibamba'nın diğer tarafında Katanga yönünde kalan Jungo'ya giden gruptu.

20 Kasım: Geri çekilme sona erdi

DREKE: 20 Kasım....

MENA: Deniz kıyısına yakın bir yerde bulunan *compañero*'lar, Wasiri, Amia ve Genge'yi aramaya başladılar. Che Tiza'yı Jumbo'da bırakarak ana grubun toplandığı Sele'ye gidiyor.

VİDEAUX: Tatu sabahleyin bir grup *compañero*'yu keşif kolu olarak göl kıyısına gönderdi. Bu *compañero*'lar daha sonra geride kaldılar, çünkü onlar aşağıdayken Belçikalılar çemberlerini göle kadar genişletmişlerdi. Ne onlar bizim tarafımıza geçebiliyorlardı ne de biz onları kurtarabilmek için onların tarafına geçebiliyorduk.

ISHIRINE (Martin Chibás): Birliğin çekilmesine karar verildiğinde Leopoldville'in yakınındaydık ve üsse doğru yola çıkmıştık. Yolda rotamızın üzerine düşman paraşütçülerinin indiği haberini aldık. Che olup bitene bakmamızı emretti. Keşif birliğinin başı olarak, Roberto Hernandez Calzada'yı, Luis Calzada Hernandez'i, ve dört Kongoluyu daha araştırmaları için indirme'nin yapıldığı yere gönderdim. Daha sonra buluşabilmek için dört yer belirledik, ama görevlerini bitirdikten sonra, ilerleyen düşman birlikleriyle silahlı çatışmaya girmemek için cangılın içine çekilmek zorunda kalmışlar, bunu yaparken yönlerini kaybetmişlerdi. Yolda onları aradık, ama belirlediğimiz noktalarda kimseye rastlayamadık, böylece bu *compañero*'lar da kayboldu.

VİDEAUX: Jungo'da toplandık; bu sırada Tanzanya'yla telsiz bağlantısı kurmuştuk; Tanzanya üzerinden de Küba'yla bağlantı kuruyorduk. Tatu yeni bir grup kurmak ve bu bahaneyle de orada kalıp şavaşmak fikrinde ısrarlıydı. Yalnızca kötü durum da olanlar,

Changa'nın teknesiyle muhasaradan çıkartılacaktı. Tatu orta tabakadan ya da kitlenin içinden yeni mücadele kadroları çıkacağına inanıyordu, ama böyle bir şey gerçekleşmedi. Mevzileri korumak oldukça zordu, gene de aralarında benim de bulunduğum, savaşabilecek durumda olanlar, Tatu emrederse savaşmaya hazırdılar. Geldiğimde bana kalanların grubunda olduğumu söyledi. Ona "Peki," dedim. Hiç bilmediğimiz bir bölgeden geçecektik.

Tatu kendisine özgü sakinliğiyle, gülerek beni yanına çağırdı. Yanına gittiğimde neredeyse iki kere kaybettiğimizi belirten sözler söyledi. Beni Kabimba'ya gönderdiğini, ama daha görevimi yerine getirmeden geri çekmek zorunda kaldığını belirtti. M'bili'ye destek vermem için gönderildiğimde de geri çağrılmıştım. Çok ciddi gözüküyordu.

CHE: 20 Kasım'da saat 6 ve 10'da yaptığımız bağlantı denemelerimiz de başarısızlıkla sonuçlandı. Telgrafçılar çok yavaş ilerliyorlardı, bu yüzden Sele'ye çok geç vardık, oysa geride bıraktığımız yol aslında bir saatten fazla sürmemesi gereken bir yoldu. Adamların çoğu orada toplanmıştı ve açlığı bastırmak için yemek de vardı. Hava kararırken geride kalmış olan Banhir geldi. Düşüp yaralandığı için bir *compañero*'ya çantasını almaya gelmelerini söylemiş ve orada beklemeye başlamıştı. Mesajı alınmadığı ya da anlaşılamadığı için ertesi gün de düştüğü yerde beklemek zorunda kalmıştı. Ayın yirmisine kadar üste kalmış ve bizimle olan bağlantıyı kaybettiğini zannetmişti. Muhafızlar üsse kadar ilerlemişlerdi. Evler terkedilmişti, bazı yollarda in cin top oynuyordu.

Saat iki buçukta Kigoma'yla bağlantı kurduk:

"Changa: Tahliye edilecek adamlar 200 kişi civarında. Her geçen gün durum daha zorlaşıyor. Kibamba'nın on ya da on beş km uzağındaki Sele kasabasındayız". Sonunda beklenilen mesaj geldi:

"Tatu: kıyıdan kıyıya geçiş bu gece gerçekleşecek. İzni dün bir görevli getirdi."

Adamlar çok rahat davramyorlardı. Masengo'yla konuşup akşamleyin yola çıkmamızı önerdim. Pek çok Kongolu orada bulunduğu için kurmay bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda diğer liderlerle birlikte biz de adamlarımızı tahliye ederken, Jean Paulis'in adamlarıyla birlikte Kongo'da kalması kararlaştırıldı. Yerli birlikler orada kalacaktı. Onlara geri çekilmek üzere olduğumuzu söylemeden; değişik bahanelerle en yakın köye gönderecektik. Göldeki pek çok noktaya ulaşmamızı sağlayan teknelerimizden biri geldi ve Kongoluların büyük bir bölümünü alarak gitti. Doğrudan bizim birliğimize bağlı olanlar bir şeylerin kokusunu almışlardı ve yanımızda kalmak istiyorlardı. Bugüne kadar en iyi davrananlar arasında bir seçim yapılmasını ve bunlara Kübalı muamelesi yapılarak bizimle birlikte gelmelerini emrettim.

Masengo nasıl istiyorsam öyle davranmamı söyledi.

Bu benim için bir kilit noktaydı. İki adam, burada bırakıyordu. Gitmemizle birlikte Kongo'nun içinden ve dışından hakkımızda bir iftira dalgası kabartılacaktı. Birliğim çok heterojen bir oluşumdu; ve araştırmalarıma göre hani dişlerini sıkarak da olsa ancak yirmi adam benim arkamdan gelirdi. Bu durumda ne yapmalıydım? Kongolu liderlerin hepsi geri çekilmişti ve köylüler aşikâr bir şekilde düşmanca davranmaya başlamışlardı. Geldiğimiz gibi gitmek ve arkamızda korumasız köylülerle savaşmaya gücü olmayan silahlı adamları bırakacağımız düşüncesi, yenilmişlik ve ihanete uğramışlık duyguları bana çok acı veriyordu.

Kongo'da —başında adamlarıma söylediğim gibi— bir yıl ya da beş yıl kalmak benim için sorun değildi. Bu benim gözümün önünde ve zihnimde, apaçık canlandırdığım devrimci mücadelenin bir parçasıydı. Benimle birlikte gerçekten altı ya da yedi kişinin geleceğini ve durumdan şikâyet etmeyeceklerini düşünüyordum. Ötekilerin bir kısmı bana karşı duydukları görev sorumluluğuyla, gene bir kısmı devrime duydukları ahlaki sorumlulukları nedeniyle yapacaklardı bunu ve ben bezgin, olanca coşkularıyla sa-

vaşamayacak olan adamları feda etmiş olacaktım. Ben bunu kısa bir süre önce onlarla birlikte yaşamıştım. Konuşmalarına katıldığım bir sırada bana şakayla karışık Kongolu liderler hakkında soru sormuşlardı, bense oldukça sert bir cevap vermiştim. Onlara öncelikle elimizi vicdanımıza koyup kendi davranışlarımızı tartmamız gerektiğini söyledim ve yaptığımız her şeyin doğru olduğunu iddia edip edemeyeceklerini sordum. Ben bunu iddia edebileceklerine inanmıyordum. Sıkıcı, düşmanca bir sessizlik olmuştu.

Aslında gecenin geç saatlerine kadar burada kalmanın mümkün olup olmadığı düşüncesi dolaştı kafamın içinde. Belki ben de kararını gerçekte hiçbir zaman vermemiş bir başka korkaktım.

FİDEL: Bu harekât daha yeniydi, bu yüzden güç ve birlik bütünlük zaafı vardı. Sonunda savaşı bitirmek isteyenler, eski Belçika Kolonisi'nin devrimci liderleriydi ve adamlarımız çekildi. Bu karar çok gerekli ve acildi. İçinde bulunduğumuz şartlarda savaşı sürdürmenin imkânsız olduğunu anladık.

VİDEAUX: Biraz sonra dağları ve cangılı aşarak Mulele'yle bağlantı kurma isteğimizin reddedildiği haberi Küba'dan geldi. Oradan ne yapıp edip sağlam bir şekilde çıkmamızı istiyorlardı. Öğleden sonra yolculuk için hazırlanmamız emrediliyor. Bunu büyük bir gizlilik içinde yapmalıydık. Her şeyi yerle bir eden Belçikalıların ilerlemesinden kaçan Kongolu gerillaların ve sivillerin arasındaydık.

Çok etkileyici, berbat bir curcunaydı bu. Hepsi kaçıyordu. Toplulukta yaralılar, yaşlılar, kadın ve çocuklar vardı. Onları buradan çıkartabilmek için pek çok tekneye ihtiyaç vardı, ancak elimizde bu kadar tekne yoktu. Elimizde sadece Changa'nın getireceği oldukça güçlü iki tekne vardı, ancak Belçikalılar göldeki ve kıyıdaki kontrolleri sıkılaştırdıkları için Changa'nın bu teknelerle bize ulaşabileceğinden emin değildik. Onların bize saldırmak istediklerini düşünmüyordum. Bizden korktukları ya da onları yeneceğimizi düşündükleri için değil, —çünkü bu Kübalı grubunun

sayısını ve savaş gücünü biliyorlardı— kesinlikle zayiat vereceklerini ve sonuna kadar savaşacağımızı bildikleri için. Düşmanın ilerleme olasılıklarını göz önünde bulundurarak siper kazmaya devam ettik.

Kibamba'ya mümkün olduğu kadar yakın olmak zorundaydık; çünkü teknelerle gelecek olan Lawton yeni konumumuzu bilmiyordu ve büyük bir olasılıkla Kibamba'da karaya çıkacaktı, düşmansa orada bekliyordu. Artık orada olmadığımızı bildiren mesaj doğru ulaşamamıştı, bu yüzden yeni konaklama yerimizi bilmiyordu. Lawton'la doğrudan bağlantı kuramıyorduk, Kigoma'daki bir yerden Dar es-Salaam'daki Küba elçiliğinde bulunan Pablo Rivalta'ya ulaşabiliyorduk. Lawton gelirse işaret vermeleri için kıyının pek çok yerine adamlar yerleştirdik.

21 Kasım: Son saatler

CHE: Kongolu *compañero*'ların tahliyeye karşı takındıkları tavırda, haksız bir suçlamanın belirtileri vardı. Geri çekilmemiz onlara göre bir kaçıştı, daha da kötüsü ülkede bıraktığımız insanları aldatmış suç ortaklarıydık. Diğer yandan, ben kimdim? Bana öyle geliyordu ki, Küba'lı *compañero*'lar Fidel'e yazdığım ayrılık mektubundan sonra beni başka dünyalara ait, Küba'nın somut problemlerinden uzaklaşmış birisi olarak görüyorlardı. Bu yüzden onlardan orada kalacak son kurbanlar olarak kendilerini feda etmelerini isteyemezdim.

ALEXİS: Che'yi savaşın sonunda, Kibamba yakınlarında üçüncü defa gördüm. Hemen hemen dokuz saate yakın orada kaldık. Liderlerimiz savaşın devam etmesi gerektiğini ve Dar es-Salaam'da kalmayacağımızı söylüyorlardı. Geri gelecektik.

DREKE: Teknelere binmeden önce birkaç kişinin uyuyabilmesi için nöbetçiler yerleştirdik. Birdenbire yaylım ateşi ve bomba sesleri duyarak düşmanın saldırdığını zannettik. Motor seslerinin

yakınlaştığını duyduk. Changa üç büyük tekneyle gelmişti.

GENGE: Sabah ikiyi on geçe sularında, tekne sesleri duyuldu. Azi onları haklamak üzere topları ayarladı. Birisi. "Hey Azi, biziz, Changa'nın tekneleri." dedi. Azi'yi sakinleştirdik, gelen gerçekten Changa'ydı.

CHE: Son saatleri yalnız ve ne yapacağımı bilmez halde geçirdim. Sabah ikide Kübalı mürettebatla birlikte tekneler geldi ve öğlenin ilerleyen saatlerinde yola çıkıldı. Gidişimizi en geç saat üçte planlamıştım, beşte gün ağaracaktı ve biz tam gölün ortasında olacaktık.

Tahliye başladı: önce hastalar bindirildi, sonra Masengo'nun bütün kurmayı, seçtiği kırk kadar adam ve bütün Kübalılar. Bunun üzerine acı veren, zavallı, utanç verici bir oyun başladı. Yalvaran bir sesle gelmek istediklerini belirten adamları geri çevirmek zorunda kaldım. Bu geri çekilmede kahramanca hiçbir yan yoktu, kimsede savaşma isteği filan kalmamıştı. Makinalı tüfekleri ayarladık ve kıyıdan gelecek olası bir saldırıya karşı adamları hazırladım. Böyle bir şey olmadı, sadece kaçan gerillaların kışkırtıcılarının, demir alırken kısık sesle küfrettikleri duyuluyordu.

DREKE: Silahlar kuruldu. Terry birinci teknenin burnuna 75 mm'lik bir top yerleştirdi. Ortadaki ikinci teknede Tatu ve M'bili vardı, ben artçı olarak üçüncü teknedeydim.

ALEXİS: Tanzanya'ya giden tekneye bindik, bu Che'yi son görüşümdü. Beni Küba'ya gidenler arasına nasıl seçtiklerini bilmiyorum, herhalde disiplinli ve devrimci davranışlarım yüzünden olacak.

MENA: Birinci tekne: Tatu, Siki ve Tembo. Teknenin burnuna bir uçaksavar topu yerleştirildi. İkinci tekneye bir makinalı tüfek ve arka tarafına 75 mm'lik bir top yerleştirildi.

VİDEAUX: Bizimle birlikte savaşan Ruandalılar'ın cesaretini göz önünde bulundurarak onları da Küba'ya götürdük. Sayıca fazla değillerdi, altı-yedi kişiydiler.

Göldeki yolculuğumuz heyecan vericiydi. Zannedildiği gibi telaşlı bir kaçış değildi, aksine iyi organize edilmiş ve planlanmış bir yolculuktu. Tatu'nun talimatlarına göre teknelere binildi. Tekneler her olasılığa karşı savaşa hazırlandı. Makinalı tüfek ve toplar kurulduktan sonra yalnızca Belçika tekneleri saldırırsa ateş açılması için emir verildi. Bu demekti ki; ölürsek hep beraber ama savaşarak ölecektik. Diğer silahlardan başka her teknenin burnuna 75'lik bir top kurulmuştu. Topçular Che'nin talimatlarına göre mevzilenmişlerdi. Kübalı birlik bu emirlere harfi harfine uydu. Topçuların yerleştirilmesi ve hareket etmeye hazır duruma gelmemiz akşam onbirden sabah üçe kadar sürdü. Hareket etmemizin tehlikeli olacağını biliyorduk. Demir aldığımız anda yüzlerce, binlerce insanın teknelere üşüşeceğini biliyorduk, fakat bunu engellememiz şarttı.

Hareket edişimizi emniyete almak için önce Kübalılar'ı ve seçtiğimiz tekneye alabileceğimiz Kongoluları tekneye yerleştirecektik. Belçika çemberinin diğer tarafında bulunan üç Kübalıyı saymazsak yüz Kübalı'dan biraz daha fazlaydık. Ne olursa olsun bunları tekneye sığdırmak zorundaydık. Sonunda saat üç gibi, neredeyse gün ağarırken yola çıktık. Teknelere binmek isteyen Kongoluları engellemeye çalışırken çıkan kavgalar yüzünden biraz gecikmiştik. Artık disiplin diye bir şey kalmamıştı, çünkü ertesi sabah hâlâ orada bulunuyor olmak ölmekle aynı anlama geliyordu. Bize saygı duydukları için onlara karşı kaba kuvvet kullanmak zorunda kalmadık. Bu kadar çaresiz durumda kalan herkesin bir şeyler yapmaya çalışacağını göz önünde bulundurmalıydık. Bizimle birlikte gelen Masengo ve Chamaleso gibi liderlerden bazıları disiplini sağlamamıza yardımcı oluyorlardı.

DREKE: Üç hücumbotla yola çıktık. Hava çok soğuktu ve Mobutu'nun devriye botlarının sesini duyabiliyordunuz. O saatlerde savaş uçağı uçmuyordu. Onlar ateş açmadığı sürece biz de ateş etmeyecektik. Saldıracak olurlarsa bütün gücümüzle karşılık verecektik. Benim teknem ve Aly'nin teknesi onlara karşı çarpışırken ikinci

tekneyi koruyacaktık. Che bu plana karşıydı. Tekneye binen son kişi olmak istiyordu. Huyunu bildiğimiz için orada kalmasından endişe ediyorduk. Ona kendisi de binmediği sürece bizim de binmeyeceğimizi söyledik. M'bili'yle birlikte tekneye bindi.

GENGE: Kigoma'ya doğru yola çıktık. Düşman savaş uçağı Kigoma'ya kadar bize eşlik etti, ama saldırmadı; çünkü bizler baştan aşağı top ve makineli tüfeklerle silahlanmıştık. Topların birinin başında Tatu bulunuyordu. Ölmeye hazırdık, ama uçak bize saldırmadı bunun yerine ne yaptı? Bizi takip eden ve Kigoma'ya giden "Motumbu"larla onların botlarına saldırdı. Bu botlar karaya vardıklarında kevgir haline gelmişlerdi ve içleri ölüyle doluydu. Gitmemizi yeğledikleri için bize saldırmamışladı. Düşüncemizi değiştireceğimizden korktukları için buna cesaret edememişlerdi.

VİDEAUX: Savaşa hazır bir şekilde yola çıktık. Gerektiğinde ateş edebilmek için teknenin yanlarına yaslanmıştık. Teknelerde kırk kişilik yer vardı, ama biz yetmiş kişiden fazlaydık. Teknemizde toplam yedi Kongolu ve bir Ruandalı vardı. Gün ağarırken hemen hemen gölün ortasına varmıştık. Uzakta bir iki tekne gördük, ama bunlar bize yaklaşmadı. Sabah 7'de karaya ulaşmamıza az kalmıştı. İki Belçika uçağı bizimle ilgilenmeden, üzerimizden geçip gitti.

NANE: Tekneler batacak gibi suyu gömülmüşlerdi.

DREKE: Düşman teknelerin ışıklarını görebiliyorduk. Yolculuğumuz çok uzun sürdü -hava tamamen aydınlanana kadar-. Herkesin elinde silah vardı. İlk uçak göründü. Sis sabah altı gibi kalktı, o sırada açılan bir perdenin arkasından çıkar gibi beliren tekneleri gördük. Hemen oracıkta bize saldıracaklarını düşündüm, ama yakınımıza bile gelmediler. Kigoma'ya kadar bizi izlediler. Tehlike büyükse ya karşı koymaya çalışmalısın ya da kaçmalısın. Kigoma'daki evleri gördüğümüzde küçük bir bot yaklaştı ve durduk. Che bottaydı, yenilgi üzerine konuştu.

CHE: *(Dreke'nin söylediğine göre) Compañero*'lar, bildiğiniz nedenlerden dolayı ayrılma zamanı geldi. Ben sizlerle birlikte karaya

çıkmayacağım. Her tür provokasyondan kaçınmalıyız. Geride bıraktığımız savaş pek çok deneyim kazanmamıza yardımcı oldu. Günün birinde Fidel size böyle bir görev verirse aranızda bazılarının yaşamlmış bütün zorluklara karşın *Presente!** diyeceğini umuyorum, gene tam 24 Aralık'ta Küba'da olursanız, aramızdan bazılarının özlemle hayalini kurduğu kızarmış domuzu yerken bu basit halkı ve Kongo'da bıraktıklarımızı hatırlayacağını umuyorum. İnsan bütün rahatlığı arkasında bırakarak başka bir ülkeye gitmeye hazır olduğunda, devrimcidir. Belki bir gün Küba'da ya da dünyanın başka bir ülkesinde karşılaşabiliriz. Şu andan itibaren amiriniz Siki, Moja yardımcısı ve Tembo da politik işler sorumlusudur.

DREKE: Deneyimlerimizi hatırlattı ve Kongo yönetiminin kararının bizi savaşmayı bırakarak geri çekilmeye zorladığım söyledi. Ölen ve unutmamamız gereken *compañero*'ların adlarını saydı. Bir gün geri döneceğimizi söyledi. Görev...

VİDEAUX: Son olarak, günün birinde gene bir yerde karşılaşacağımızı söyledi.

KUMİ: Daha sonra küçük botuyla uzaklaştı. Yanında Papi ve asistanı Coello vardı.

CHE: Teknelerin yavaşlığına rağmen gölü sorunsuz bir şekilde geçtik ve gündüz Kigoma'ya vardık. Bizimle birlikte, Albertville ve bu liman arasında gidip gelen bir yük gemisi de Kigoma'ya vardı. Sanki birisi bir baraj açmış gibi Kübalıların ve Kongoluların coşkunluğu kaynar su gibi tekneden patlayıp taştı; bana da bulaşmaktan çok beni derinden yaraladı bu coşku. Kongo'daki bu son saatlerimde kendimi hiç olmadığım kadar yalnız hissediyordum. Ne Küba'da ne de dünyanın herhangi bir köşesinde, yolumu, yönümü şaşırdığım yolculuklarda kendimi böyle hissetmiştim. Şimdi Odysseus gibi yolumu yönümü şaşırdığım bütün o yolculuklardan geri dönmüştüm ve yapayalnızdım.

*) *Burdayım / Hazırım.*

Kigoma'da

DREKE: Che'yle Kongo'da kalan üç adam hakkında konuşuyorduk. Onları kurtarmak için herkes gönüllüydü. Bana rapor vermem için Küba'ya dönmem gerektiğini söyledi. M'bili onunla kaldı. Bana söylediği en son sözler "Görüşürüz Moja." oldu.

Çok zordu, adamlar ağlıyordu, hüzünden mi sevinçten mi kimse bilmiyordu. Che'yi asla bir daha göremeyecektim.

VİDEAUX: Bu köpekçiği düşmanın taarruzundan sonra yanına alarak kurtarmış olmalı; çünkü Kigoma'nın kumullarında onu bir kez daha gördüm. Köpeği, yani Simba daima yanındaydı, Tatu'yla beraber Tanzanya'ya gitti; Che galiba köpekleri seviyordu. Kigoma'da üç gün kalmak mecburiyetindeydik. Kafalarımızı kazıttık ve pisliğimizden kurtulduk. Ayakkabısızdık, neredeyse çıplak. Her şey bitlenmişti, kendimizi dezenfekte ettik. Elçiliktekiler bize ilaç, merhem ve özellikle yiyecek verdiler. Sonra üç kamyonla ve bir ciple Dar es-Salaam'a gittik. O anki moralimiz iyiydi. Elimizden gelen her şeyi yaptığımıza inanıyorduk. Hata bizde değildi.

Che Dar es-Salaam'da

FİDEL: Che beklemek için Tanzanya'ya gitti.

POMBO: Yanında kaldım ve birlikte başkent Dar es-Salaam'a doğru yola çıktık.

RİVALTA: Kaldığım yerin bir kısmını telsizciye ve kendime ayırarak düzenledim. Che gürültüsüz patırtısız üst kata taşmabilmeliydi. Saçları hala uzundu, sonra bir değişim başladı.

Dar es-Salaam'a gelişinden kısa bir süre sonra Che, günlüğünden yola çıkarak bir manifesto yazmaya başlıyor; günlüğünü o aylarda en küçük ayrıntılara dikkat ederek yazmıştı. Manüskriptin başlığı şöyle olacaktı: "**Devrimci mücadeleden pasajlar (Kongo).**"

RİVALTA: Notlarından yola çıkarak *compañero* Colman'a 2 veya 3 hafta boyunca yazması için dikte etmeye başlıyor. Gündüz gece,

durmaksızın çalışıyordu. Sadece bazen, kafasını dağıtmak için benimle bir kaç parti satranç oynuyordu. Bir gün onu mat ettiğimde bana, hiçbir şey anlamamışcasına bakıyor, sanki kafasını oyuna vermemiş gibi.

Yazılanlar "Bahaza ve savaşta ölen *compañero*'lara ithaf edilmişti, çünkü ölümlerinin bir anlamı olmalıydı."

*CHE: Bu bir başarısızlığın öyküsü. Savaş episodlarına uygun olarak anekdot gibi ayrıntılara bile yer veriliyor, ama genelde izlenimler ve eleştirel düşünceler ağır basıyor; çünkü bana göre, bu anlatılanların bir anlamı varsa, o da başka devrimci hareketler için yararlı bazı tecrübelerin iletilmesindedir. Zafer, pozitif deneyimlerin büyük bir kaynağıdır; ama yenilgi de böyle bir kaynaktır; hele, eylemdeki insanlar, hayatlarım, modern kurtuluş mücadelelerinde henüz hiç uygulanmamış bir yöntem oluşturmak için kendileriyle sadece proleter enternasyonalizmin bağını paylaştıkları, başka bir dil konuşan insanların bulunduğu bir ülkede, bilinmeyen topraklarda tehlikeye atmışlarsa, bu deneyimler düşünceme göre, çok daha büyük bir kaynaktırlar.

(...) Daha net söylemek gerekirse, bu ağır ağır yol alan bir çöküşün öyküsüdür. Kongo bölgesine ayağımızı bastığımızda, devrim, gerileme aşamasına çoktan girmişti; daha sonra, en azından (tarihin) bu uğrağı ve Kongo'nun temsil ettiği bu devasa savaş alanı bakımından, devrimin tamamen çözülüp dağılmasına yol açan şeyler oldu.

(Burada anlatılanlar) Afrika'daki mücadelenin olduğu kadar genelde emperyalizmin yeni sömürgeci biçimine karşı ulusal kurtuluş savaşının sorunlarının tartışılmasına ayrılmış bir son sözle bitecek. Bu (emperyalizmin yeni sömürgeci biçimi) onun biçimleri arasında en tehlikeli olanıdır; çünkü sinsice ve örgütlü bir biçimde ortaya çıkar; (emperyalizmin bu biçimi) emperyalist güçlerin,

---

*) *Bu bölümdeki parantezler çevirmene aittir.*

sömürünün bu çeşidi konusundaki uzun geçmişli deneyimlerinin bir ürünüdür.

Che, sonuçta, geleceğe bir pencere açan kişisel bir muhasebe çıkartabilmek amacıyla, Nisan'dan o yana yaşadığı (kısa tarihsel) olaylara yüz elliden fazla, tıkış tıkış doldurulmuş, aralarında kendi el yazısıyla kısa notlar düştüğü sayfalara geri dönüp bakmaya çalışır.

CHE: Analizlerin en zorlusunu, kendi kişisel davranışımın analizini yapmak zorundayım. Kendi eleştirime dönük analizi elimden geldiğince götürebildiğim yere kadar götürdüm ve şu sonuca vardım: (Kongo'daki) Devrimci yönetim ile olan ilişkiler bakımından, Kongo'da karşılaştığım alabildiğine anormal ilişkilerin tarzından dolayı en büyük engelle karşı karşıya kaldım. Ve bu engelleri aşmayı beceremedim.Tepkilerim dengesizdi; uzun süre, çok fazla iyimser denebilecek bir tavır sürdürdüm, ve arasıra da çok sert, kırıcı patlamalar yaptım; belki de doğduğum (günden bu yana) ayrılmaz bir özelliğim bu benim.

Hiç şüphe bırakmayacak bir şekilde doğru davrandığım biricik konu, köylüler ile olan ilişkilerim, onlara takındığım tavırdı; çünkü kendi (kişi olarak sunduğum örneğin oluşturacağı etkiden önce) siyasal konuşma yapmaya, doğrudan açıklamalara girişmeye oldukça alışkın (ve yatkınımdır). Sanırım bu alanda başarılı oldum. Ne var ki, yeterince hızlı ve kapsamlı bir şekilde Kisuaheli dilini öğrenemedim; en başta benim şeflerle, liderlerle konuşmama olanak veren, ama beni tabandan uzaklaştıran Fransızca bilgime bağlanacak bir hataydı bu. Gerekli çabayı gösterme konusunda iradeden yoksundum.

Kendi adamlarım ile olan ilişkilere gelince, samyorum ki, yeterince özverili davrandım ve kimsenin bana ne kişiliğime ne de fiziksel yönlere dönük şuçlamalar getirmesi söz konusu olmaz. Öte yandan Kongo'da, benim iki temel zaafımın ihtiyaçları bol bol karşılandı: çok ender yoksun kaldığım tütün ve her zaman isteme-

diğim kadar bol kitap. Bir çift yırtık pırtık ayakkabı, kirli çamaşırlar ya da birliğin günlük yemeğini ve onlarla aynı yaşama koşullarını paylaşıyor olmam benim için fedakârlık anlamına gelmiyordu. Hele karakterimin, içtenlikli, içli dışlı, candan dostluklar kurmayı pek de kolaylaştırmayan özelliklerini bir yana bıraksak bile, okumak için bir kenara çekilmem, günlük sorunlardan kaçmam, adamlarım ile olan ilişkilerimin zayıflamasına yol açtı. Çok katı ve sert davrandım; ama sanırım ne aşırı ne de öyle pek haksız bir sertlikti bu. Normal ordularda pek alışıldık olmayan, öğünleri kaldırma gibi yöntemlere başvurdum. Gerillalık dönemlerinde tanıdığım, etkili, amacına ulaşan biricik yöntemlerdi bunlar. Önce, başlangıçta, sert ahlaki kurallara başvurmaya kalktım, ama bunu başaramadım. Birliğimin, durum karşısında, aynı benim takındığım tavrı takınmasını, (benim gibi düşünüp davranmasını) istedim ve başarısız oldum. Adamlarım şimdiyi (anı) karartan siyah bulutlar arasından bakılarak görülebilecek bir geleceğe, iyimser bakabilme yeteneğinden yoksundular.

Ve en tayin edici anda, onlardan en uç fedakârlığı istemeyi göze alamadım. Ruhsal, (iç) psişik bir engel (durdurdu beni) . Benim bakımımdan Kongo'da kalmak çok kolaydı. (Devrim) mücadelesinin kendisine olan saygı gereği yapılması zorunlu olan şeydi bu; gelecekteki etkinlikler bakımından da, en elverişlisi olmasa bile, o an fark etmeyecek bir şeydi bu. (Ancak) (Kongo da kalmamız konusunda) bir karar almaya kalkışınca, tayin edici fedakârlıkların bana ne kadar kolay geldiğini bilmem, bu kararı almamı önleyici bir etmen olarak karşıma çıktı. Kendimi, (bu) iç (ruhsal) eleştirinin yükünden (gene de) kurtarıp belli sayıda *compañero*'lardan bu son jesti talep etmiş olmam gerektiğini (onların Kongo'da kalmasını istememem gerektiğini) düşünüyorum; çok azından istemeliydim bunu, ama kalmalıydık.

Ve bütün bunlardan başka takım ile olan ilişkime , tamamen öznel birşey de olsa çok iyi hissediyordumki Fidel'e yolladığım veda

mektubu olumsuz etki yapmıştı. Bu mektup, tıpkı yıllar önce Sierra'ya geldiğimde, beni, Küba ile bağlantıları olan bir yabancı gibi gören *compañero*'ların beni gene öyle görmelerine yol açmıştı; (tarihin) o uğrağından gelmiştim ve veda ediyordum işte. Neden artık paylaşamadığımız, ortak olmadığımız belli şeyler vardı; aşikâr bir şekilde ya da sessizce elimi ayağımı çektiğim, ama her bir kimse için en kutsal şeyleri oluşturan belli özlemlerdi onlar: Ailesi, ülkesi, çevresi gibi. Küba'da öylesine övgü dolu yorumlara yol açmış mektup, beni mücadele arkadaşlarımdan koparmıştı.

Belki, nerdeyse bütün bir anakaraya yönelik bir önem taşıyan bir mücadelenin analizinde bu psikolojik akıl yürütmeler hiç de uygun düşmüyor olabilirler. Ancak işin özünün burada yattığı anlayışıma sımsıkı sarılıyorum: bir grup Kübalının yol göstericisi ve önderiydim; bir bölükten büyük olmayan bir grubun; ve benim işlevim, onları zafere götüren ve hakiki bir halk ordusunun gelişmesi temellerini atacak bir şefe gerçekten dönüşmek, gerçekten böyle bir şef olmaktan ibaretti; ama özel durumum beni aynı zamanda asker, bir dış güç temsilcisi, hem Kübalıların hemde Kongoluların eğitimcisi, bir stratejist ve meçhul bir sahnede bir politikacı yaptı. Ve devrim önderleriyle ilişkilerimin söz konusu olduğu yerde, yumuşak görünen ama inatçı, kendini tekrarlayıp duran bir gözetimci, bir Cato'ydum*. Bu kadar çok şeyin ipini elimde tutunca (çekince) sonuçta ortaya, çözme olanağım olmayan (İskender gibi kılıçla kesme konusunda yeterince kararlı olamadığım) bir gordion düğümü çıktı. Çok daha üst düzlemlerde bir asker olmasaydım, karmaşık ilişkilerimin öteki yanları üzerinde çok daha fazla bir etkim olurdu. Kıymetli personelimi, kadromu koruyabilmek için kendimi nasıl aşırı zorladığımı ve içine düştüğümü düşündüğüm ihanetlerin (firarların) özellikle büyük boyutlara ulaştığı anlarda bunu yaptığımı ve tayin edici anlarda öznel düşüncelerim dışına nasıl çıkamadığımın farkındayım.

*) *Cato: Sezar la çekişen ünlü Roma'lı devlet adamı.*

GENGE: Ernesto Che Guevara'nın hakkında konuşmak için, insanın popülizme kaçmadan veya kendini ön plana çıkarmadan, neden söz ettiğini iyi bilmesi gerekir. Gerçekten Ernesto Che Guevara hakkında konuşacaksan konu sen değilsin. Ben Che'de her zaman şefimi, öğretmenimi ve bize çok şey öğreten, bizi bol bol güldüren bir arkadaşımı bulacağım.

CHE: Ben Kongo'da bildiklerimin üstüne bir şeyler öğrendim; bir daha düşmeyeceğim hatalar var, belki başka hataları tekrarlayacağım ve bazı yeni hatalara düşeceğim. Kaybetmemize rağmen gerilla savaşına her zaman olduğundan çok daha derin bir inançla geri döndüm. Sorumluluğum büyük; ne mağlubiyeti ne de ondan çıkardığım o değerli dersleri asla unutmayacağım.

Bitmiş manüskripte Che Guevara 1966'nın ilk aylarında son dipnotlarını ekliyor, ama bunlar asla yayımlanamayacaktı.

CHE: Bu notlar yayımlandığında yazılmasından o yana çok uzun zaman geçmiş olacak ve herhalde bunları yazan, yazdıklarından o günlerde artık sorumlu tutulamayacak hale gelecektir. Zaman her şeyin ilacıdır ve birçok yarayı sarmış olacaktır ve gelecekte onların yayımlanmasının herhangi bir anlamı olacaksa, editörler gerekli buldukları düzenlemeleri yapıversinler ki aradan geçmiş zamanın aydınlatıcılığı sayesinde düşüncelere ve olaylara bir açıklık getirsinler.

RİVALTA: Başlangıçta üstüne üstüne gittim ve sonunda ikna oldu. Her şeyle ben ilgilendim. Havana'ya bir mektup yazdım ve her imkânın bulunduğunu belirttim. Böylece eşi Aleida Dar es-Salaam'a geldi. Hükümet merkezinde ikamet ettiler. Che çok memnundu ve mutluydu. Çocuklar hakkında konuştular, birbirlerine sarıldılar.

Kongo'daki savaşı tekrar başlatmak için hazırlıkların yapılması gerektiğini söyledim. Kabul etmedi; aklında başka bir yeni proje bile vardı ve koşulların yetersiz olduğundan emindi. Tamamen desteksiz kalmıştık. Ayrılmadan önce görünümünü değiştirdik. Pazara gidip saç traşı makinası, makas, tarak ve jilet aldım. Adeta kuaförlük

sınavı verdim, ona kestiğim kısa saç modeli gayet iyi olmuştu. Sonra ağzına bir puro verdim.

Rivalta'nın çektiği tek fotoğraf, sonra tüm dünyaya yayılacaktı. Bu fotoğrafta Che, purosu ağzında yukarıya doğru bakıyordu. Yeni görünümüyle bir süre sonra gideceği Bolivya'da Adolfo Mena ismiyle tanınılacak gibi değildi.

RİVALTA: Havana'daki içişleri bakanlığından, Eddy Suñol adlı biri bize bu konuda yardım etmek için buraya geldi. Protez ve lenslerle tanınıp tanınamayacağına dair provayı onunla yaptık. Uzun süre onunla konuştu, ama onu tanıyamadı. Birdenbire aksanında bir değişiklik sezdi: "Ah, sen Arjantinlisin, seni pis herif." Sonra Che Aleida'yla vedalaştı; Aleida, Che yolculuğuna çıkana kadar Dar'da kaldı.

POMBO: Bundan sonra onunla bir Avrupa ülkesinde buluştuk ve birkaç ay orda kaldık. Sonra Küba'ya geri döndü; daha sonra da birlikte Bolivya'ya gittik.

Che'nin Kongo hakkındaki son sözleri, Trikontinentale'e gönderdiği mesajında yazılıydı:

CHE: "Kongo'da hâlâ Lumumba'nın halefleri ve Çombe'nin eski şuç ortakları arasındaki savaşı gözlemliyoruz. Savaş bu sıralarda sanki Çombe'nin şuç ortaklarının lehine dönüyormuş gibi görünüyor. Savaş geçmişte de olduğu gibi hâlâ örtük sürüp gidiyor; ama Çombe'nin tayfası bütün ülkeye kendi yararlarına olacak bir barış getirdi."

GENGE: Durum hâlâ oldukça karışıktı. Birçok olay daha gerçekleşti. Hükümet, kim başına beyaz bir mendil bağlarsa bağışlanacak, demesine rağmen durum o kadar basit değildi. Mulele asıldı, Masengo güçleri dörde bölündü ve diğerleri, yani teslim olanları ağır bir şekilde cezalandırıldılar.

DREKE: Kongo'daki devrim biz oraya geldiğimizde bile bitmeye mahkûmdu, ama bir devrimin başarısızlığını görmek her zaman için üzücü bir olaydır.

Havana'ya dönüş

VİDEAUX: Sıtma yüzünden karantinaya alınmamıza gerek yoktu, çünkü Kigoma'dan beri Chloroquin (Klorokin) alıyorduk; üç tane hap, 4'ünü ikinci günde, hepsini düzenli bir şekilde.

NANE: 2 veya 3 gün Tanzanya'daydık. Sonra bizi aldılar. Che gitmişti bile.

VİDEAUX: Moskova'da bizi ordu irtibatı karşılıyor, Kozmonotların şehrine yerleştiriyorlar bizi.

NANE: İki Sovyet uçağı bizi Küba'ya götürdü.

KUMİ: Havana'da bizi Siboney'deki bir eve topladılar. Fidel ve Raul bizi karşıladı. Fidel görevimizi yerine getirdiğimizi söyledi her şeyi, olup bitenleri biliyordu.

DREKE: Mağlup taraf olarak geri döndük ve Fidel suçun bizde olmadığını, elimizden gelen herşeyi yaptığımızı söyledi. Konuşmanın sonunda birliğin bölünmüş olmasını eleştirdi.

VİDEAUX: Fidel, bize para verileceğini ve herkesin bu akşam kesin eve döneceğini söylüyor. Her zamanki açık sözlülüğüyle Aly, çocukların susadıklarını belirtti ve Fidel onlara 150 Peso verdi.

Benim bir cipim vardı. O zamanlar evli değildim. Anneme Sovyetler Birliği'nden, bir kurstan geldiğimi söylemiştim. Annem benimle birlikte Sagua'da oturuyordu. Tepedeki yoldan gittim. Bazı kişiler misafir geldiğini ve annemin aşağı gelmesini söylemişlerdi. Eğlence için her şey hazırdı bile.

Geride kalanların kurtarılması

VİDEAUX: Belçikalılar operasyonlarını yaklaşık 45 gün sonra bitirdiler ve merkez üslerine döndüler; bu durum kaybolanların aranmasını kolaylaştırdı.

DREKE: İshirine (Chibá's) kurtarma ekibinin başındaydı.

MARTİN CHİBÁS: Tehlikeli bir yolculuktan sonra Kigoma'ya varıyoruz. Karaya ayak basar basmaz, Che bize kaybolan *com-*

pañero'ların hâlâ orda olduklarını hatırlatıyor. Moja'yla konuştuktan sonra aramak için birkaç gönüllü isteniyor. Uygun olan şunlardı: Julian Morejón, Virgilio Jiménez, José Aguiar Garcia, Ezequiel Jiménez ve Isodoro Peralta. Moja bana şunu söylüyor: "*Compañero*'lar senin birliğindendi, dolayısıyla grubu sen yönetmelisin." Kabul ediyorum.

Birkaç haftadır Pombo'nun birliğinden olan Semanatla birlikte 3 kişi kayıptı. Semanat'ı zaten aramıştık ama bulamamıştık.

Birlik Küba'ya geri döndü ve biz emirlerimizi Moja'dan alıyorduk. Bize biraz para, bir cip ve gölü geçmekte kullanacağımız tekneyi bıraktılar. Tanzanya'nın başkentinde bulunan *compañero* Oscar Fernández Mell'in emirlerini ve özellikle göldeki durumun düzelmesini beklemeliydik; bu günlerde muhafızlar hâlâ devriyeye çıkıyorlardı, çünkü geri döneceğimizden endişeleniyorlardı. Başta önce Kigoma'da kaldık. Belediye başkanı bize, kalabilmemiz için bir ev vermişti ve orada bekliyorduk. Nerdeyse her gün Fernández Mell'le iletişime girip durumu bildiriyorduk. Gerillaların yardımcıları ve birkaç balıkçı bize, muhafızların harekâtları hakkında bilgi veriyorlardı.

Bu şekilde 2 ay geçti. Bir gün, göldeki sakin durumdan istifade ederek gölün karşı kıyısına geçtik, çünkü çok sabırsızdık ve kaybolan *compañero*'lar hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorduk. Ama Kazima'nın kıyısına vardığımızda, muhafızlar bir *Kimbo*'dan bize ateş açtılar. Karaya ayak basamadık ve Kigoma'ya geri döndük. Ve yine bir bekleyiş. Bu sırada, yanımıza birkaç adam gelip *compañero*'ların nerede olduğunu bildiklerini söylediler; bilgiler için bizden para istediler. Onlara, ne kadar para istiyorsamz vereceğiz, yeter ki onları buraya getirin, dedim. Ama onlar bizi sadece dolandırmak istiyorlardı. Birkaç gün sonra yeni bilgilere ulaşıyoruz ve yine gölden karşı kıyıya geçiyoruz. Gerillaların bir *Kimbo*'suyla karşılaştık, ama bunlar Kübalılar hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve Tanzanya'ya geri döndük. Bunun üzerine bir deneme daha, ama

yine sonuçsuz. Bunun yanısıra, Dar es-Salaam'dan bizimle ilgilenen Fernández Mell'le irtibatı sürdürdük.

11 veya 13 Haziran 1966'da bir Kongolu geliyor ve şefle görüşmek istediğini belirtiyor. Bir palmiye yelpazesinin altında oturuyordum, adam bana doğru geliyor ve Kübalıların nerde olduğunu söylüyor. Her zamanki gibi, bir dolandırıcı olduğunu sanıyorum ve aynı şeyi söylüyorum: adamları getir ve sana para verelim. Adam para istemiyor, bu beni şaşırtıyor. *Compañero*'ların savaştaki özel ve gerçek adlarını sıralıyor ve yalan söylemediğine inanmaya başlıyorum. Kongolu, Kongo'dan kaçmak için bir tekne çaldığını ve gölün ortasında bir balıkçı teknesine bindiğini anlatıyor. Bana bir okul defteri gösteriyor ve Kübalıların ona İspanyolca öğrettiklerini söylüyor. Şimdi ona gerçekten inanıyorum ve neye ihtiyacı olduğunu soruyorum: "Bir tekne," diyor. Teknemizin bir tarafı delinmiş, bu yüzden batmıştı. Kongoluya beni beklemesini söyledim. Yakında küçük bir köye gidiyorum. Onunla birlikte Kigoma'ya geliyorum ve birkaç saat içinde tekneyi tamir ediyor. Yolculuk sırasında Kongolu bana, Roberto'nun ve Louis'in sıtmaya yakalandıklarını, tedavi için ilaçlarının olmadığını ve çok kötü durumda olduklarını anlatıyor. Tekneyle duracağımızı planladığımız yerden yaklaşık 20-25 km'lik bir mesafede, bir *kimbo*'da bulunduklarını söylüyor ve onları kurtardıktan sonra onu da yanımızda, Küba'ya götürmemizi istiyor.

Karaya ayak basar basmaz Kongolunun söylediği *kimbo*'ya, bize tarif ettiği yere gidiyoruz. Yirmi kilometreden daha uzak bir yerde olduğu anlaşılıyor; çünkü 21 saat boyunca yoldayız. Oraya vardığımızda hemen iki *compañero*'yu görüyoruz. Birbirimize sarıldık ve sevinçten ağladılar, hepimiz biraz duygulandık. Kendimi toparlamaya çalışıyorum ve "Kahretsin, biz karı mıyız." diye bağırıyorum. Gerçekten etkileyiciydi, çünkü artık asla Küba'ya geri dönemeyeceklerini düşünmüşlerdi ve şimdi tekrar biraraya gelmiştik. Hemen *kimbo*'nun şefiyle görüştük, bir rehber ve *com-*

pañero'ları taşımak için birkaç adam istedik, çünkü bu kadar uzun bir yolu yürüyecek halde değillerdi. İki tane basit sedye yaptık ve bir kaç saat dinlendikten sonra dönüş için yola çıktık. Onları bulan Kongolu bizimle birlikte geldi ve yerliler sayesinde dönüşümüz daha kısa sürdü, çünkü bir sürü kestirme yol biliyorlardı. Tekrar gölden karşıya ve Kigoma'ya varmıştık işte. Hemen Fernández Mell'le irtibata geçiyorum ve ona bu iyi haberi, yanımızda olduklarını iletiyorum. Oscarito onların bir kaç gün dinlenmelerini ve haberin Havana'ya iletilmesini tavsiye ediyor. Günler sonra tekrar konuşuyoruz onunla ve bana, kaybolan diğer Kübalıyı, Semanat'ı bulup bulmadığımızı soruyor. Onun hakkında hiçbir şey öğrenemediğimizi söylüyorum. Onun kurtarılmasının Küba'nın menfaatine olduğunu ekliyor ve ben, hakkında herhangi bir şey öğrenemediysek de orda kalıp onu aramaya hazır olduğumuzu belirtiyorum. Sonra, Dar es-Saalam'a, ordan da Küba'ya dönmemiz için bir emir geliyor.

ALEXİS: Kübalıların ülkemiz için yaptıkları asla unutulmamalı. Başka bir halkın bunu yapıp yapmayacağını bilmiyorum. Bizimle birlikte öldüler, bizimle birlikte aç kaldılar ve elbiseleri bizimkiler gibi yırtıktı.

İSİM LİSTESİ

Kübalı savaşçıların kod isimleri ve en çok bahsedilen Kongolu savaşçılar.

Abdala: Kübalı yüzbaşı

Abchali: Kübalı yüzbaşı, kaybolanların aranmasına gönüllü olarak gidiyor.

Abdalá: Kübalı savaşçı

Afendi: Kübalı savaşçı

Aga: Kübalı savaşçı

Ahalla: Kübalı savaşçı

Ajili: Kübalı savaşçı

Alau: Kübalı savaşçı

Alexis: Alexis Tunjiba Selemani, Kongolu, 24 Nisan 1934'te Kibu'da doğdu, 7 Nisan 1963'ten beri ayaklanmaya katılıyor. Bundan önce Fransızlar tarafından işgal edilmiş bölgelerdeki protestolara katıldı. Lulimba'da ve Force'de savaştı.

Almari: Kübalı savaşçı

Aly: Santiago Terry Rodriguez, diğer adıyla (yontulmamış). Sierra Maestra'nın ikinci cephesinde savaştı, hücum kıtasının subaylarından. 28 Mart 1930'da Sagua la Grande'de doğdu. Kongo'daki gerilla savaşı sırasında cephelerin birisinde amirdi. Sonra Küba'da bir araba kazasında hayatını yitiriyor.

Amba: Kübalı savaşçı

Andika: Vincente Yan, anabirliğin sekreteri

Anesa: Oswaldo Izguierdo

Anga: Hasta bakıcı daha önce El Escambray'da telsizciydi.

Angalia: Kübalı savaşçı, diğer adıyla El Lechero (sütçü)

Ansali: Kübalı savaşçı

Ansama: Onbaşı Dominguez

Ansini: Diğer adıyla El Chino, Che Guevara'nın asistanı

Ansurune: Kaptan Crisógenes Vinajeras. Force'deki çatışmalarda öldü.

Arasili: Kübalı asker, geri çekilme sırasında gönüllü olarak korumada yer aldı.

Arobaine: ("Numara 40"), geri çekilmeden önce yaralandığı için tahliye edildi.

Arobo: Kübalı savaşçı

Asea: Kübalı savaşçı, aslen Cienfuegos'lu

Aurino: Francisco C. Torriente Acea, asker. Che onu, Fidel'e yazdığı bir mektupta yanlışlıkla "Cabrera" olarak adlandırıyor. Kübalı savaşçı

Azi: Teğmen Israel Reyes. Sonra Bolivya'da "Braulio" ismiyle, oradaki çatışmada ölüyor.

Azima: Teğmen, devrim sırasında Camilo Cienfuegos'un tugayıyla birlikte işgale katılıyor; bu yüzden ona Camilito denilirdi. Galiba Cárdenas.

Bahaza/Bahasha: Orlando Puentes Mayeta, asker. Che, Fidel'e yazdığı bir mektupta onu Rafael Pérez Castillo olarak tanımlıyor.

Barafu: Ismael Monteagudo, Las Villas'tan geliyor.

Chamaleso: Antoine Godefroi. Kongolu, "Tremendo Punto" olarak tanınıyor. İlk grubun gelişinde Ulusal Özgürlük Harekâtının (MLN) aracısı. Kongo yönetiminin delegesi, sonunda Masengo'nun yerine geçecekti.

Changa: Roberto Sánchez Barthelemy, diğer adıyla Kaptan Lawton, Amiral; Küba devrimi sırasında Camilo Cienfuegos'un birliğinde savaşçıydı. Yıllar sonra Küba'da bir kazada ölüyor.

Chembe/Chembeo: Thomás Rodriguez, Guantánamo'dan bir atölye ustası.

Chumi: José Raúl Candevat, operatör doktor ve ortopedi uzmanı.

Danhuse/Danjuse: Sabón.

Deligle: Kübalı savaşçı

Dogna: Arcadio Benito Hernández Betancouet, Che'yle satranç oynamıştı.

Falka: Matanzas'dan Fernando Aldama.

Farat: Gregorio Herrera, operatör doktor.

Fizi/Fisi: Diego Lagomartino Comesaña, operatör doktor, içişleri bakanlığının üyesi.

Genge: Marco Antonio Herrera y Garrido, 1936'da Havana'da doğdu.

Hindi: Dr. Hêctor Nera Acosta, içişleri bakanlığında ya kaptanı ya da binbaşı.

Ilanga, Ernest: Freddy İlunga olarak biliniyordu, Kongolu. 7 Kasım 1948'de doğdu, 1963'ten beri gerillada. Che Guevara'nın tercümanı. Şimdi Küba'da doktor.

Inne: "Numara 4", Teğmen Norberto Pio Pichardo. Küba devriminde Almeida'nın yönetimi altında bulunan 3. birliğinde savaşçıydı. Force'deki çatışmada şehit düştü.

Ishirine: Martin Chibás Gonzáles, Las Villas'tan, şu an Küba'da general.

Kabila, Laurent: Kuzeydoğu bölgesindeki Kongo MLN'sin üst kademe yöneticisi.

Kahama: Süleyman olarak da bilinir, Kübalı savaşçı, 2. günlüğün yazarı.

Karatasi: Arsenio Fuentes, Pinar del Rio'da doğdu.

Karim: Antonio Palacios Ferrer, teğmen, birliğin siyasi subayı

Kasambala: Kübalı savaşçı

Kasulu: Adrien Sansarique Laforet, Sansarí olarak biliniyordu, Haitili doktor ve iç hastalıkları hekimi 1965'te Haiti'de öldü.

Kawawa: Onbaşı Warner Moro Pérez, FAR'ın Machetero'su, diğer

adıyla Caguaguas; Force'deki çatışmada öldü.

Kibulu: Elio Revé, Kübalı savaşçı.

Kingulo: Kübalı savaşçı.

Kisua: Erasmo Videaux Robles, FAR'ın teğmeni, Aly'nin yardımcısı, bundan önce yeraltı mücadelesinde; 1936'da Sagna de Tânamo'da doğdu; Sierra de Cristal'in LCB dağ komandosunun yönetimine dahildi, bunlar Yateras'ta ve Guantánamo'da operasyonlar yapıyorlardı. Sonra Guinea-Bissau'da savaştı.

Kukula: Kübalı savaşçı

Kumi: "Numara 10". Dr. Rafael Zerquera Palacio, 1 Mayıs 1932'de Trinidad'ta doğdu. Genel ve askeri salgın hastalıklar uzmanıydı (epidemiyolog).

M'dufe: Antonio Palacios Ferrer, siyasetçi, bkz. Karim.

Mafu: Teğmen Catarino Olachea y de la Torre, Ruandalı bir grubun başındaydı.

Maganga: Kübalı savaşçı.

Marengo:, Mariano, deliren kişi.

Masengo, Ildephonse: Kongolu, doğu cephesindeki genel kurmayın başkam.

Maurino: Julio Cabrera Jiménez, Kübalı savaşçı.

M'bili: Kisuaheli dilinde "iki" veya "ikinci" anlamında. José Maria Martinez Tamayo; sonra Bolivya'da "Papi", orda şehit düşüyor.

Mitoudidi, Leonard: Kongolu eylemci (üniversitede), başlangıçta doğu cephesinin genelkurmay başkanıydı. 7 Haziran 1965'te göldeki kazada hayatını yitiriyor.

Moja: Victor Dreke, devrim sırasında Kübalı birliğin ikinci şefi. El Escambray'da savaşçı ve devrim idaresinin üyesi. Sonra Guinea-Bissau'da savaştı.

Mongesu: Santiago de Cuba'dan Germán Carrion.

Morogoro veya Morro Goro: Octavio de la Concepción de la Ped-

raza, diğer adıyla Tavito, doktor, kısa bir süre sonra aynı isimle (kod ismiyle) Bolivya'da bir çatışma sırasında şehit düştü.

Mundandi: Force cephesinin Ruandalı kumandanı.

Nafini: Havana'dan Barreto.

Nane: Yüzbaşı Eduardo Torres, devrim sırasında 19. birliğin savaşçısı, 2. Cephe, sonra içişleri bakanlığı, El Amazonas kampında eğitici.

Pablito: Emilio Mena, birliğin siyasi subayı.

Paulu: Kübalı savaşçı

Pombo: Harry Villegas, Che Guevara'nın asistanı, sonra Bolivya'da aynı kod ismiyle, aym görevde. Bugün çok azı hayatta olan Bolivya gerillalarından biri.

Rebocate: Teğmen, 4. grupla geldi, Azima'nın kardeşi.

Saba: "Numara 6", ikizlerden biri.

Siki: Óskar Fernández Mell, kumandan, Comandante Heyeti'nin üyesi, Kongo'daki genelkurmayın başkanı (Siki, sirke demek). Küba devrimi sırasında Che'yle birlikte Las Villas'ın son taarruzunda savaştı.

Sita: "Numara 7", ikizlerin diğeri.

Sitaini: El Chino, Che Guevara'nın asistanı, ama gereğinden daha erken döndü.

Sitantatu-Ine: Aşçı, "Numara 24" de denilirdi.

Sultán: Kübalı savaşçı

Tano: "Numara 5", Kübalı savaşçı

Tatu: Ernesto Che Guevara.

Tembo: Emilio Aragonés, "fil" Küba Komünist Partisi'nin organizasyon sekreteri (Organisationssekretär).

Thetahyne-Telasine veya Thelatini: Yüzbaşı Victor Manuel Ballester.

Tiza: Julian Morejón.

Tom: Rafael Bustamente, Oriente'den, siyasi subay, sonra Havana'da bir araba kazasında hayatını yitiriyor.

Tuma veya Tumaini: Carlos Coello, Che Guevara'nın asistanı. Telsizci. Sonra Bolivya'da öldü.

Vidaliga: Kongolu albay (oberst) Uvira dolaylarındaki birliğin başında.

Yoni: Kenyalı, makineli tüfek kullanıyordu.

Wasiri: Osmán Marin

Uta: Aldo Margolles.

Zamo: Alamari.

Ziwa: Victor Shueb Colás, Kübalı savaşçı, şu an general.

Yerlerin isimleri

Che Guevara'nm kullandığı coğrafi tanımlar:

Albertville: Endüstri ve mayın şehri. Tanganika Gölü'nün "giriş kapısı", ordunun operasyon üssü.

Baraka: Fizi'den Uvira'ya giden yolun göl kenarındaki limam.

Bondo: Göl kenarında bir yerleşim bölgesi.

Bujumbura: Burundi Krallığı'nın başkenti.

Bukavu: Kivu eyaletinin başkenti, 35.000 nüfus.

Luluaburg: Kibamba'nın biraz üstünde bulunan üs.

Fizi: Gölün kenarındaki yerleşim bölgesi, cephenin kuzeyindeki ana irtibat noktası.

Front de Force/Force Bendera: Hidroelektrik santrali, Albertville-Lulimba çevreyolundaki üs.

Kabambare: Albertville-Stanleyville çevreyolu üzerindeki yerleşim bölgesi.

Kabimba: Gölün yanındaki, muhafızlar tarafından işgal edilen köy, doğu cephesinin en kuzeyinde.

Kalamba-Kibuyo: Katenga-Lulimba üzerindeki yerleşim bölgesi.

Kasai: Kongo'nun bir eyaleti, Mulele yönetimindeki gerillanın operasyon düzenlediği bölge.

Katanga: Operasyon bölgesinin güneyinde bulunan, Kongo'nun en zengin eyaleti.

Katenga: Albertville-Lulimba yolu üzerinde bir köy.

Kazima: Tanganika Gölü'nün kıyısındaki köy. Gölün ve dağların arasında bir yayla bulunan tek bölge.

Kibamba: Küba gerillasının durakladığı yer, Tanganyka Gölü'nün merkez üssü.

Kibu: Doğu cephesinin kuzeyindeki Kongo eyaleti.

Kiliwe: Kimbi nehrine akan çay.

Kisosi: Ruanda ve Kaela arasında bir köy (göl kıyısında).

Kasolele-Makungo: Calixte'nin kampı olduğu köy.

Lulimba: Albertville-Bukavu yolundaki köy.

Makungo: Front de Force yakınındaki köy.

Nabikumo: Lubonja ve Nganja arasında bir yerleşim bölgesi ve bir çay.

Nganja: Yaylada, Ruandalı çobanların yaşadığı bir köy.

Sele: Kibamba'nın yaklaşık 15 km güneyinde bulunan köy. Geri çekilme noktası.

Uvira: Tanganika Gölü'nün kuzeyindeki en uç noktada bulunan bir köy ve cephenin kuzey sınırı.

24.2.1965 günü Che Guevara Cezayir'de yaptığı konuşmada "Kuzey Amerika Emparyalizminin Vietnam ya da Kongoya yaptığı uğursuz müdahalelere, bu kardeş ülkelerin savunma için gereksindikleri bütün araç , gereç ve yardımı sağlayarak ve de koşulsuz dayanışmamızı kanıtlayarak cevap verilebilir" dedikten kısa bir süre sonra, Mart ayında son kez Küba'da görülüp ortadan kaybolmuştu. 1967 yılında Bolivya da küçük bir gerilla grubunun başında ortaya çıkana kadar, Che'nin nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Peki de ünlü Comandante yaklaşık birbuçuk yılı bulan bu süre zarfında neredeydi?

Kübalı gazeteciler Frolian Escobar ve Felix Guerra, Che'nin o yıl Kongo'ya geçip devrim ateşini Afrika'da tutuşturmak amacıyla Kübalı ve Afrikalı companerolarla birlikte mücadele ettiğini gösterir belgelere rastlayınca, ünlü Meksikalı polisiye yazarı Paco Ignacio Taibo II ile birlikte Kongo'da çatışmaya katılmış companeroların birçoğu ile tek tek konuşup ortaya, tarihi bir belge koyuyorlar. Adının gizli tutulmasını isteyen bir Kübalı bürokrat da bizzat Che'nin **Kongo Devrimi Notları**'nı ekibe iletince, tanık beyanları ile Che'nin notları bütünleşip, "uluslararası kurtuluş mücadelesinin" doksanlı yıllara kadar tamamen gizli kalmış bir sayfasını aralıyorlar.

ÇAĞDAŞ EDEBİYAT DİZİSİ: 173/42

ISBN 975-7414-64-6

9 789757 414643